

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

1977

УСКТ

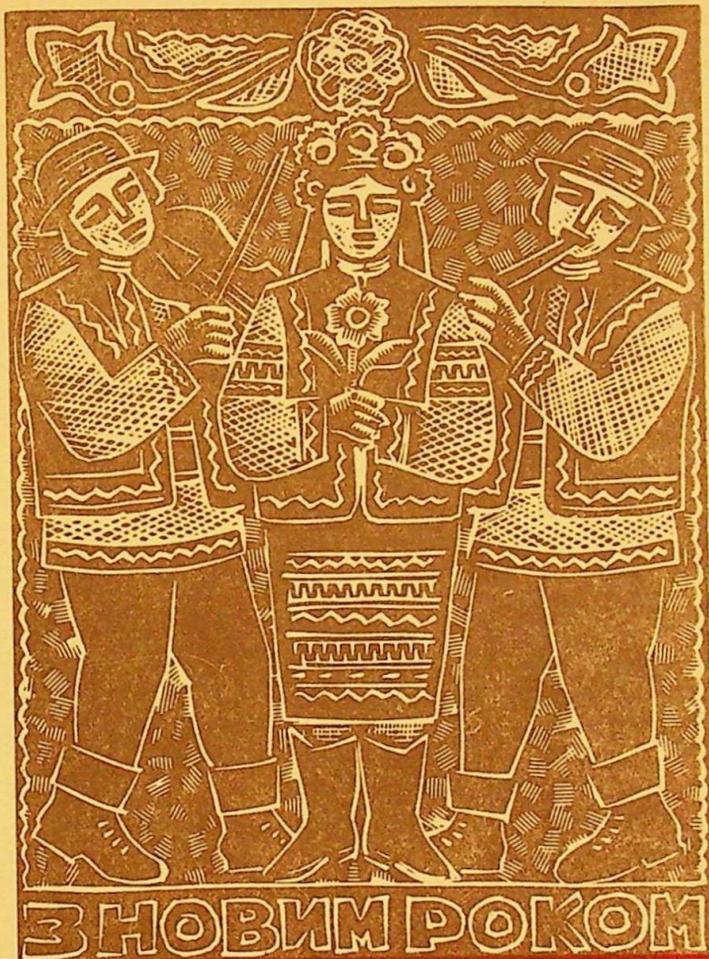

український 1977 календар

Ф. Гуменюк. «Вірність України». 1971 р.

Головний редактор: Антін Середницький
Обкладинка: Іван Мігус
Оформлення календарію: Феодосій Гуменюк
Редактор мови: Богуслава Мацієвич
Технічна редакція і коректа: Ганна Ціханович

З НОВИМ РОКОМ

1.I.1917 народився польський письменник, Вільгельм Мах ● 2.I.1937 згинув в Іспанії англійський письменник-комуніст, Ральф Фокс ● 3.I.1917 народився український математик, Юрій Митропольський ● 4.I.1837 народився український філолог, Павло Житецький ● 6.I.1957 помер український актор, Амвросій Бучма ● 7.I.1927 народився український поет, Ростислав Братуш ● 9.I.1907 страйки робітників у Харкові ● 10.I.1907 народився польський літератор, Северин Полляк ● 10.I.1957 помер український скульптор, Михайло Бринський ● 11.I.1807 народився польський письменник, Юзеф Дзежковський ● 11.I.1647 помер український полеміст, Петро Могила ● 11.I.1957 помер український літературознавець, Сергій Маслов ● 13.I.1917 народився український фізик, Ілля Ліфшиц ● 13.I.1877 народився російський письменник, Іван Новиков ● 14.I.1907 народився український патофізіолог, Василь Комісаренко ● 15.I.1777 народився український історик і етнограф, Василь Ломиковський ● 16.I.1867 народився російський письменник, Вікентій Вересасв ● 20.I.1917 народився білоруський поет, Михайло Калачинський ● 22.I.1957 помер український канадський робітничий поет, Дмитро Раратовський ● 25.I.1857 народився український зоолог, Олександр Браунер ● 26.I.1887 народився український поет, Іван Кулик ● 25.I.—28.I.1927 створення Всеукраїнської Спідки пролетарських письменників ● 27.I.1917 помер український художник, Петро Левченко ● 29.I.1957 постановою Ради Міністрів УРСР про створення кіностудії в Ялті ● 30.I.1907 народився польський письменник, Ян Курчаб.

Ф. Гуменюк. «Різдво». 1973 р.

СІЧЕНЬ

1	С	Nowy rok	Боніфата
2	Н	Makarego	Ігнатія
3	П	Genowefy	Юліанни
4	В	Eugeniusza	Анастасії
5	С	Edwarda	Наума
6	Ч	Andrzeja	Євгенії
7	П	Lucjana	Різдво Христове
8	С	Seweryna	Собор Пресв. Богородиці
9	Н	Juliana	Степана
10	П	Jana	Домни
11	В	Honoraty	Марка
12	С	Benedykta	Анісії
13	Ч	Weroniki	Меланії
14	П	Jerzego	Січ. Новий Рік, Василя
15	С	Pawła	Сильвестра
16	Н	Marcelego	Малахії
17	П	Antoniego	Зосими
18	В	Piotra	Михея
19	С	Henryka	Богоявлення. Йордан
20	Ч	Fabiana	Івана Хрестителя
21	П	Agnieszki	Георгія
22	С	Wincentego	Полієвкта
23	Н	Marii	Григорія
24	П	Tymoteusza	Теодора
25	В	Pawła	Тетяни
26	С	Polikarpa	Якова
27	Ч	Jana	Агнії
28	П	Piotra	Павла
29	С	Franciszka	Петра
30	Н	Macieja	Антонія
31	П	Ludwika	Афанасія

1.ІІ.1907 народився український механік, Гурій Савін ● 1.ІІ.1927 помер український агроном, Аристрах Терпинець ● 2.ІІ.1937 помер український поет, Євген Плужник ● 2.ІІ.1907 помер російський хімік, Дмитро Менделєєв ● 3.ІІ.1857 помер польський громадський діяч, Станіслав Ворцель ● 4.ІІ.1907 народився російський поет, Дмитро Кедрін ● 7.ІІ.1927 рішення Уряду СРСР про побудову Дніпрогесу ● 7.ІІ.1917 засновано Академію наук УРСР ● 10.ІІ.1947 підписання в Парижі Мирних договорів представниками УРСР з Румунією, Угорщиною, Фінляндією, Болгарією і Італією ● 10.ІІ.1837 згинув Олександр Пушкін ● 14.ІІ.1897 помер український письменник, Папстелеймон Куліш ● 15.ІІ.1857 помер російський композитор, Михайло Глінка ● 16.ІІ.1907 помер лауреат Нобелівської премії, італійський поет Джозуе Кардуччі ● 16.ІІ.1757 народився польський поет, Юліан Немпевич ● 16.ІІ.1927 народився польський письменник, Єжи Корчак ● 16.ІІ.1867 народилася українська артистка, Євфросинія Зарницька ● 18.ІІ.1877 народився український літературознавець і письменник, Всеволод Чаговець ● 18.ІІ.1907 народився український поет, Леонід Зимний ● 19.ІІ.1907 помер український письменник, Михайло Чалий ● 21.ІІ.1897 народився український філолог, Федір Мацков ● 21.ІІ.1857 помер основоположник новогрецької літератури, Діонісіос Солонос ● 22.ІІ.1907 народився польський перекладач української літератури, Юзеф Бояр ● 23.ІІ.1907 народився революційний діяч, Василь Голод ● 24.ІІ.1837 помер український ботанік, Володимир Липський ● 25.ІІ.1707 народився італійський комедіограф, Карло Гольдоні ● 25.ІІ.1877 народився чеський письменник, Карел Томан ● 27.ІІ.1917 буржуазна революція в Росії ● 28.ІІ.1857 народився український ботанік, Авксентій Корчак-Чепурківський.

Ф. Гуменюк. «Славний гетьман України Дорошенко». 1974—1975 р.

ЛЮТИЙ

1	В	Ignacego	Макарія
2	С	Marii	Євтимія
3	Ч	Błażeja	Максима
4	П	Andrzeja	Тимофія
5	С	Agaty	Климентя
6	Н	Doroty	Оксани
7	П	Romualda	Григорія
8	В	Jana	Ксенофонта
9	С	Cyryla	Івана
10	Ч	Jacka	Єфрема
11	П	Olgierda	Гната
12	С	Juliana	Трьох святих
13	Н	Katarzyny	Кира
14	П	Walerego	Трифона
15	В	Faustyna	Лют. Стрітєння Господне
16	С	Julianny	Семена і Анни
17	Ч	Franciszka	Ізидора
18	П	Symeona	Агафії
19	С	Konrada	Вукола
20	Н	Leona	Н. Сир. Парфенія
21	П	Feliksa	Теодора
22	В	Piotra	Никсифора
23	С	Damiana	Харлампія
24	Ч	Macieja	Власа
25	П	Wiktora	Мелетія
26	С	Aleksandra	Мартиніана
27	Н	Gabriela	Авксентія
28	П	Romana	Онисима

2.II.1917 створення в Росії буржуазного тимчасового уряду ● 3.II.1947 помер український музикознавець, фольклорист і композитор, Філарет Колесса ● 3.II.1807 народився польський фольклорист, Казімеж Вуйціцький ● 3.II.1947 відбудова Дніпрогесу ім. В. Леніна ● 4.II.1917 створення Центральної Ради на Україні ● 5.II.1827 народився український байкар, Леонід Глібов ● 8.II.1927 народився член Політбюро ЦК ПОРП, Станіслав Кая ● 8.II.1937 помер український революціонер, Юрій Коцюбинський ● 10.II.1787 народився Устим Кармелюк ● 12.II.1817 народився український поет, Олександр Афанасьєв-Чужбинський ● 13.II.1927 померла українська письменниця, Дніпрова Чайка ● 14.II.1897 народився український письменник, Василь Атаманюк ● 14.II.1907 народився польський поет, Станіслав Ришард Добровольський ● 15.II.1847 помер чеський письменник, Едвард Елінек ● 16.II.1917 народився український фізик, Соломон Некар ● 17.II.1847 народився український етнограф, Федір Вовк ● 18.II.1937 помер український філософ, Семен Семкович (Бронштейн) ● 19.II.1797 народився польський письменник, Юзеф Коженьовський ● 19.II.1877 народився український літературознавець, Василь Доманицький ● 19.II.1887 помер польський письменник, Юзеф Ігнаці Крашевський ● 21.II.1927 почала виходити Літературна газета з 1962 р. Літературна Україна ● 22.II.1907 народився український поет, Кесар Андрійчук ● 23.II.1867 народився Осип Маковей ● 26.II.1877 народився російський письменник, Олексій Новиков-Прибой ● 27.II.1817 народився український геолог, Никифор Борисяк ● 27.II.1827 помер німецький композитор, Людвиг Бетховен ● 28.II.1947 згинув генерал, Кароль Сверчевський ● 29.II.1917 народився український поет, Андрій Патрус-Карпатський ● 30.II.1897 народився український біофізик, Олексій Городецький ● 30.II.1917 народився український письменник, Володимир Кашин ● 31.II.1627 помер український полеміст, Захарія Кописенський ● 31.II.1947 померла українська письменниця, Уляна Кравченко.

БЕРЕЗЕНЬ

1	В	Heleny	Памфіла
2	С	Albina	Федора
3	Ч	Kunegundy	Льва
4	П	Kazimierza	Архипа
5	С	Wacława	Агафона
6	Н	Róży	Тимофія
7	П	Tomasza	Афанасія
8	В	Międz. Dzień Kobiet	Між. день жінки
9	С	Franciszki	Івана, народ. Т. Шевченка
10	Ч	Marcelego	Тараса
11	П	Konstantego	Порфірія
12	С	Grzegorza	Прокопа
13	Н	Krystyny	Василя
14	П	Matyldy	Вер. Свдокиї
15	В	Klemensa	Феодота
16	С	Hilarego	Зенона
17	Ч	Gertrudy	Гарасима
18	П	Edwarda	Конона
19	С	Józefa	Аркадія
20	Н	Eufemii	Єфрема
21	П	Benedykta	Теофілякта
22	В	Oktawiana	Кесарія
23	С	Pelagii	Кіндрата
24	Ч	Gabriela	Софрона
25	П	Agaty	Теофана
26	С	Emanuela	Никифора
27	Н	Lidii	Венедикта
28	П	Jana	Агапія
29	В	Wiktora	Савина
30	С	Anieli	Олексія
31	Ч	Balbiny	Кирила

1.IV.1937 помер український ботанік, Євген Войчал ● 2.IV.1777 помер український композитор, Максим Березовський ● 6.IV.1927 X Всеукраїнський з'їзд Рад ● 9.IV.1757 народився польський актор і драматург, Войцех Богуславський ● 10.IV.1867 народився український культурний діяч, Микола Дмитрів ● 11.IV.1887 помер український композитор, Петро Сокальський ● 14.IV.1887 народився український скульптор і кінорежисер, Іван Кавалерідзе ● 19.IV.1847 помер польський поет, Степан Вітвіцький ● 20.IV.1807 народився польський поет, Вінценти Польш ● 20.IV.1737 помер український письменник, Лаврентій Горка ● 21.IV.1967 помер український історик, Іван Крип'якевич ● 21.IV.1597 був страчений у Варшаві Северин Наливайко ● 22.IV.1917 помер кобзар, Михайло Кравченко ● 23.IV.1897 народився український письменник, Василь Гренджа-Донський ● 25.IV.1927 помер український письменник, Марко Черемшина ● 27.IV.1917 помер творець есперанто, Лазар Заменгоф ● 27.IV.1942 помер український письменник, Сава Божко ● 28.IV.1907 помер український письменник і фольклорист, Василь Горленко ● 30.IV.1897 народився український актор, Мар'ян Крушельницький.

М. Ілжу. «Ватра». 1969 р.

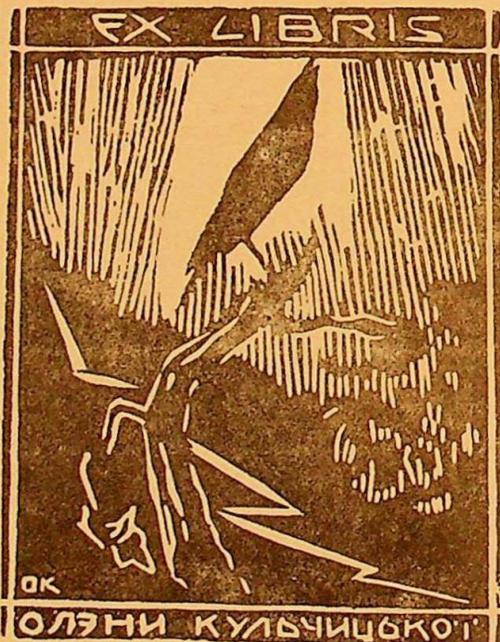

КВІТЕНЬ

1	П	Hugona	Хризанта і Дарії
2	С	Franciszka	Сергія
3	Н	Ryszarda	Н. Квітна, Якова
4	П	Izydora	Василя
5	В	Ireny	Нікона
6	С	Celestyna	Захарія
7	Ч	Rufina	Благовіщення ПДМ
8	П	Dionizego	Гавриїла
9	С	Marii	Матрони
10	Н	Wielkanoc	Великдень
11	П	Poniedziałek Wielkanocny	Світл. Понеділок
12	В	Julii	Світл. Вівторок
13	С	Hermenegildy	Іпатія
14	Ч	Justyna	Квіт. Марії
15	П	Anastazji	Тита
16	С	Urbana	Микити
17	Н	Roberta	Н. Томи, Йосифа
18	П	Apolinarego	Теодула
19	В	Leona	Євтихія
20	С	Teodora	Григорія
21	Ч	Anzelma	Родіона
22	П	Wincentego	Євсихія
23	С	Marii	Терентія
24	Н	Grzegorza	Н. Мир. Антипи
25	П	Marka	Василя
26	В	Marii	Артемона
27	С	Teofila	Мартина
28	Ч	Pawła	Трофима
29	П	Piotra	Агафії
30	С	Katarzyny	Семена

1.V.1907 народився український письменник, Віктор Полторацький ● 1.V.1927 помер український історик, Лев Падалка ● 1.V.1907 страйки робітників Києва ● 1.V.1907 народився український письменник, Володимир Сиренко ● 2.V.1857 помер французький письменник, Альфред де Мюссе ● 2.V.1877 народився український геолог, Володимир Лучицький ● 3.V.1887 народився український літературознавець, Микола Гудзій ● 5.V.1907 народилася українська письменниця, Ірина Вільде ● 5.V.1927 народився український письменник, Анатолій Стась ● 11.V.1907 народився український поет, Кость Герасименко ● 12.V.1907 засновано українське наукове т-во в Києві ● 15.V.1857 народився український письменник, Андрій Чайковський ● 25.V.1917 помер білоруський поет, Максим Богданович ● 26.V.1827 народився український поет, Георгій Андрузький, член Кирило-Мефодіївського братства ● 26.V.1887 народився героїський партизанський полководець, Сидір Ковпак ● 28.V.1947 померла українська акторка, Любов Гаккебуш ● 30.V.1887 народився український скульптор, Олександр Архипенко ● 31.V.1957 помер польський поет, Леопольд Стафф.

О. Кульчицька. Із книг.

ТРАВЕНЬ

1	Н	Święto Pracy	Свято праці. Косми
2	П	Zygmunta	Івана
3	В	Aleksandra	Гавриїла
4	С	Floriana	Януарія
5	Ч	Ireny	Луки
6	П	Jana	Юрія
7	С	Ludmiły	Сави
8	Н	Stanisława	П. Сам. Марка
9	П	Dzień Zwycięstwa	День перемоги. Василя
10	В	Izydora	Симеона
11	С	Franciszka	Максима
12	Ч	Pankracego	Артема
13	П	Serwacego	Якова
14	С	Bonifacego	Трав. Єремїї
15	Н	Zofii	Н. Слїп. Афанасія
16	П	Andrzeja	Феодосія Печ.
17	В	Weroniki	Пелагїї
18	С	Feliksa	Ірини
19	Ч	Piotra	Вознесення Госп.
20	П	Bernarda	Акакія
21	С	Wiktora	Івана
22	Н	Heleny	Н. Св. Отців. Миколи
23	П	Michała	Симона
24	В	Joanny	Кирила і Мефодія
25	С	Urbana	Єпіфанія
26	Ч	Filipa	Гликерїї
27	П	Jana	Ізидора
28	С	Augustyna	Пахомія
29	Н	Zielone Świątki	Зелені свята
30	П	Feliksa	Пресв. Тройці
31	В	Petroneli	Теодота

2.VI.1807 народився український маляр, Іван Сошенко ● 2.VI.1907 народився український фольклорист, етнограф, Всеволод Дашкевич ● 3.VI.1927 помер український фольклорист і композитор, Порфир Демуцький ● 5.VI.1857 народився український патолог, Володимир Підвисоцький ● 5.VI.1907 народилася польська і українська художниця, Іванна Гадиак-Стика ● 6.VI.1917 помер буковинський письменник, Іван Діброва ● 9.VI.1917 народився український поет в ПНР, Євген Самохваленко ● 10.VI.1867 помер український літератор і краснавець, Павло Бодянский ● 11.VI.1937 помер організатор Червоного козацтва на Україні, Віталій Примаков ● 11.VI.1937 згинув в Іспанії угорський письменник, Мате Залка ● 12.VI.1877 помер російський письменник, Микола Огарьов ● 12.VI.1927 помер український мікробіолог, Лев Тарасевич ● 14.VI.1837 помер італійський поет, Джакомо Леонарді ● 19.VI.1837 згинув на Кавказі російський письменник, Олександр Бестужев-Марлінський ● 22.VI.1527 помер італійський письменник і політик, Нікколо Макіанеллі ● 24.VI.1917 народився український письменник, Павло Цибульський ● 24.VI.1907 помер український письменник, Олексій Плющ ● 28.VI.1947 помер видатний чеський письменник, Станіслав Нейман ● 29.VI.1877 народився сербський письменник, Петро Кочич ● 30.VI.1807 народився польський поет української школи, Олександр Гроза.

О. Кульчицька. «Народна пісня». Ліногрит. 1947 р.

ЧЕРВЕНЬ

1	С	Dzień Dziecka	Патрикія
2	Ч	Agaty	Фалалея
3	П	Klotyldy	Костянтина
4	С	Franciszki	Василиска
5	Н	Bonifacego	Всіх святих
6	П	Klaudiusza	Симеона
7	В	Roberta	Івана
8	С	Medarda	Карпа
9	Ч	Boże Ciało	Феранонта
10	П	Małgorzaty	Микити
11	С	Barbary	Теодосії
12	Н	Onufrego	Ісаака
13	П	Antoniego	Єрмія
14	В	Bazylego	Черв. Юстина
15	С	Modesta	Никифора
16	Ч	Justyny	Лукіана
17	П	Adolfa	Митрофана
18	С	Elżbiety	Доротея
19	Н	Gerwazego	Віссаріона
20	П	Sylwestra	Теодота
21	В	Alicji	Теодора
22	С	Pauliny	Кирила
23	Ч	Zeñona	Тимофія
24	П	Jana	Варфоломія
25	С	Wilhelma	Онуфрія
26	Н	Jana	Килипи
27	П	Władysława	Єлисея
28	В	Ireneusza	Амоса
29	С	Piotra i Pawła	Тихона
30	Ч	Emilii	Мануїла

3.VII.1907 народився білоруський письменник, Олександр Стахович ● 4.VII.1807 народився італійський революціонер, Джузеппе Гарібальді ● 11.VII.1937 помер американський композитор, Джордж Гершвін ● 13.VII.1937 помер український письменник, Володимир Ярошенко ● 14.VII.1897 народився український письменник, Ярослав Ірчан (помер 1937 р.) ● 14.VII.1817 померла французька письменниця, Жермен де Сталь ● 16.VII.1857 помер французький поет, П'єр Жан Берашжє ● 20.VII.1937 помер італійський радіотехнік, Гульємо Марконі ● 30.VII.1947 помер український художник, Федір Кричевський.

О. Кульчицька. «Заквітчала зівка». Лінорит. 1959 р.

ЛИПЕНЬ

1	П	Haliny	Леонтія
2	С	Marii	Юди
3	Н	Anatola	Мefeldia
4	П	Elżbiety	Юліана
5	В	Antoniego	Євсевія
6	С	Łucji	Горпини
7	Ч	Cyryla i Metodego	Різдво Івана Хр.
8	П	Elżbiety	Февронії
9	С	Weroniki	Давида
10	Н	Anieli	Самсона
11	П	Olgi	Кира, Івана
12	В	Jana	Петра і Павла
13	С	Małgorzaty	Мелитона
14	Ч	Bonawentury	Лип. Косми і Дем'яна
15	П	Henryka	Марії
16	С	Marii	Якinta
17	Н	Aleksego	Андрея
18	П	Szymona	Афанасія
19	В	Wincentego	Юліанія
20	С	Czesława	Томи
21	Ч	Andrzeja	Прокопа
22	П	Święto Odrodzenia	Свято ПКВН. Панкратія
23	С	Apolinarego	Антона
24	Н	Krystyny	Ольги
25	П	Jakuba	Прокла
26	В	Anny	Гавриїла
27	С	Natalii	Акили
28	Ч	Wiktora	Володимира
29	П	Marii	Атиногена
30	С	Julity	Марини
31	Н	Ignacego	Якinta

2.VIII.1897 народився український письменник, Семен Сумний ● 2.VIII.1897 помер польський поет, Адам Асник ● 2.VIII.1917 народився український поет, Олекса Ющенко ● 4.VIII.1757 народився український маляр, Володимир Боровиковський ● 6.VIII.1937 помер український поет, Богдан Ігор Антонович ● 6.VIII.1657 помер Богдан Хмельницький ● 7.VIII.1907 народився український енергетик, Леонід Шубенко-Шубін ● 8.VIII.1967 помер редактор «Нашого слова», Адріан Гошовський ● 10.VIII.1907 померла Марко Вовчок ● 11.VIII.1847 помер перекладач українських народних пісень, польський поет, Ян Чечот ● 13.VIII.1807 народився польський поет, Люціан Семенський ● 13.VIII.1927 народився Фідель Кастро ● 20.VIII.1847 народився польський романіст, Болеслав Прус ● 21.VIII.1627 у Києві вийшов Лексикон Памви Беринди ● 23.VIII.1867 народився український письменник, Осип Маковей ● 25.VIII.1867 помер англійський фізик, Майкл Фарадей ● 29.VIII.1897 народилася українська поетеса, Мирослава Сопілка (померла 1937).

П. Малько. Б. Хмельницький.

СЕРПЕНЬ

1	П	Marii	Мокрини
2	В	Alfonsa	Іллі
3	С	Stefana	Езекиїла
4	Ч	Dominika	Марії
5	П	Marii	Трохима
6	С	Jakuba	Вориса і Гліба
7	Н	Kajetana	Ани
8	П	Emiliana	Єрмолая
9	В	Romana	Пантелеймона
10	С	Wawrzyńca	Прохора
11	Ч	Zuzanny	Каленика
12	П	Klary	Силуана
13	С	Hipolita	Євдокима
14	Н	Euzebiusza	Серп. Соломії
15	П	Marii	Степана
16	В	Joachima	Ісаака
17	С	Jacka	Євдокії
18	Ч	Heleny	Євстигнія
19	П	Juliana	Преоб. Госп. Спаса
20	С	Bernarda	Дометія
21	Н	Joanny	Омеяна
22	П	Cezarego	Матвія
23	В	Filipa	Лаврентія
24	С	Bartłomieja	Євила
25	Ч	Ludwika	Фотія
26	П	Zefiryna	Максима
27	С	Józefa	Михея
28	Н	Augustyna	Успішця Пр. Богородиці
29	П	Jana	Діюмида
30	В	Róży	Мирона
31	С	Rajmunda	Флора і Лаври

1.IX.1867 народився український спеціаліст гірничої справи, Михайло Федоров ● 2.IX.1907 народився польський письменник, Казімеж Корцеллі ● 6.IX.1887 народився український композитор, Михайло Скорульський ● 6.IX.1897 народився український письменник, Іван Микитенко (помер 1937) ● 7.IX.1907 народився польський літературознавець, Вацлав Кубацький ● 12.IX.1887 народився український актор і режисер, Леся Курбас ● 12.IX.1947 помер український економіст і географ, Костянтин Воблий ● 14.IX.1947 помер український фізик і хімік, Володимир Плотников ● 14.IX.1937 помер український ботанік, Володимир Любименко ● 14.IX.1877 народився український художник, Іван Бурячок ● 15.IX.1877 народилася українська художниця, Олена Кульчицька ● 15.IX.1907 помер український драматург, Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) ● 16.IX.1967 помер український поет, Павло Тичина ● 18.IX.1877 помер український філолог, письменник і історик, Осип Бодянский ● 19.IX.1897 помер польський письменник, Корнель Усейський ● 20.IX.1857 помер фінський композитор, Ян Сібеліус ● 24.IX.1907 народився польський письменник, Марек Садзевич ● 29.IX.1837 народився польський драматург, Міхал Балуцький ● 29.IX.1547 народився іспанський письменник, Сервантес де Сааведра.

Л. Левицький. «Золота осінь».

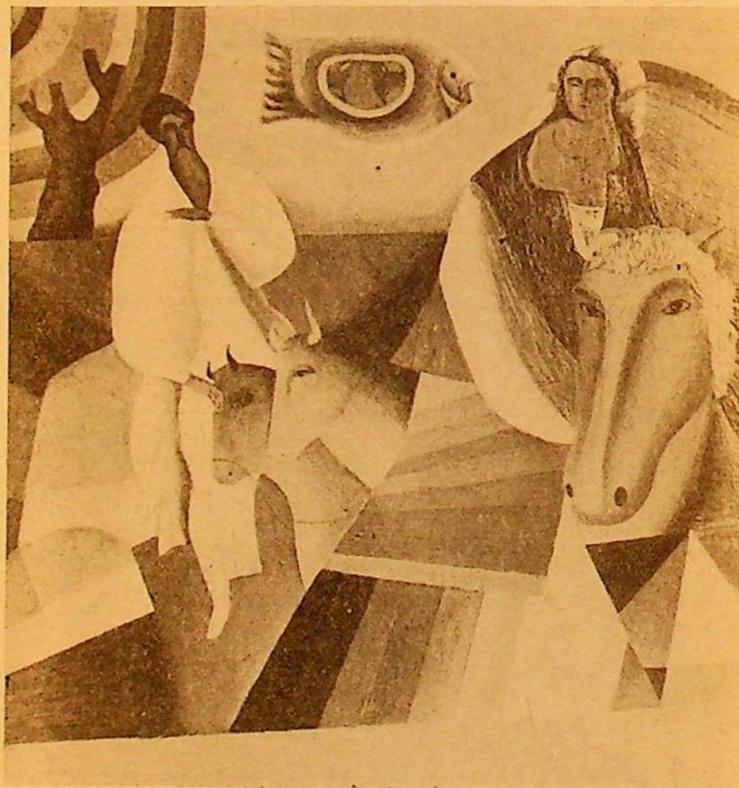

ВЕРЕСЕНЬ

1	Ч	Bronisławy	Андрія
2	П	Stefana	Самійла
3	С	Eufemii	Тадея
4	Н	Rozalii	Агафоника
5	П	Wawrzyńca	Іриня
6	В	Zachariasza	Євтихія
7	С	Reginy	Варфоломія
8	Ч	Marii	Адріана
9	П	Piotra	Пимена
10	С	Mikołaja	Мойсея
11	Н	Protazego	Івана
12	П	Marii	Олександра
13	В	Filipa. Dzień Kolejarza	Марії. День залізничника
14	С	Bernarda	Вер. Семена
15	Ч	Nikodema	Мамонта
16	П	Korneliusza	Антима
17	С	Franciszka	Вавили
18	Н	Józefa	Захарії
19	П	Januarego	Михайла
20	В	Eustacheo	Созонта
21	С	Mateusza	Різдво Пр. Богородиці
22	Ч	Maurycyego	Якіма і Анни
23	П	Tekli	Минодори
24	С	Gerarda	Теодори
25	Н	Aurelii	Автонома
26	П	Justyny	Корнила
27	В	Kosmy i Damiana	Возд. Чесного Хреста
28	С	Wacława	Микити
29	Ч	Michała	Євфимії
30	П	Zofii	Софії

1.X.1897 народився український поет, Валеріан Полішук ● 1.X.1857 народився український мікробіолог і епідеміолог, Іван Дудченко ● 3.X.1897 народився французький письменник, Луї Арагон ● 4.X.1907 народився український літературознавець, Олексій Засенко ● 4.X.1957 перший радянський супутник землі ● 6.X.1897 народився український письменник, Іван Микитенко ● 11.X.1907 народився український астроном, Володимир Целевич ● 12.X.1897 народився український гінеколог, Олександр Лур'є ● 12.X.1867 народився український археолог і етнограф, Микола Біляшівський ● 12.X.1857 народився український фольклорист-музикознавець, Андрій Конощенко ● 13.X.1837 народився чеський поет, автор віршів про Україну, Рудольф Майєр ● 14.X.1887 народився український археолог, Михайло Рудинський ● 15.X.1817 помер Тадеуш Костюшко ● 16.X.1857 народився український поет, Олександр Митрак ● 16.X.1837 народився український актор, Андрій Крамаренко ● 17.X.1917 помер французький скульптор, Огюст Роден ● 22.X.1887 народився американський письменник-комуніст, Джон Рід ● 22.X.1927 народився український лемкознавець, Іван Красовський ● 23.X.1937 помер український поет, Андрій Михайлюк ● 29-31.X.1917 збройне повстання за владу Рад у Києві ● 31.X.1937 помер український анатом, Володимир Воробієв.

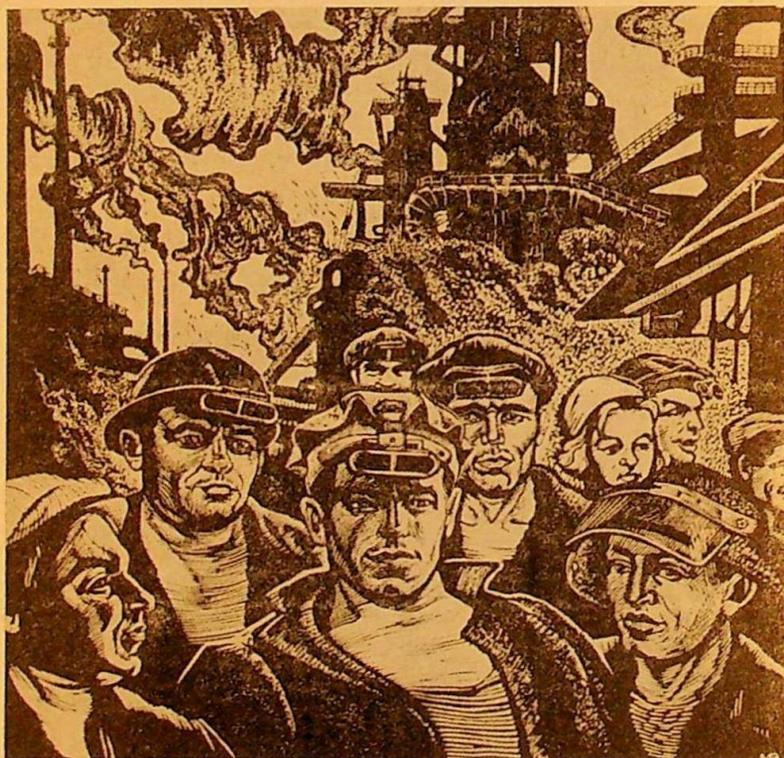
Ф. Гумельнок. «Повернення чумака». 1974 р.

ЖОВТЕНЬ

1	С	Jana	Євменія
2	Н	Teofila	Трофима
3	П	Teresy	Євстахія
4	В	Franciszka	Кіндрата
5	С	Placyda	Фоки
6	Ч	Artura	Івана
7	П	Marii	Теклі
8	С	Brygidy	Євфросинії
9	Н	Dionizego	Івана
10	П	Franciszka	Калістрата
11	В	Emiliana	Харитона
12	С	Pelagii. Święto WP	Кипріяка. Свято ПВ
13	Ч	Edwarda	Григорія
14	П	Kaliksta. Dzień Nauczyciela	Покрови. День вчителя
15	С	Jadwigi	Кипріяна
16	Н	Gerarda	Дениса
17	П	Małgorzaty	Єрофія
18	В	Łukasza	Харитини
19	С	Piotra	Томи
20	Ч	Ireny	Сергія
21	П	Urszuli	Пелагії
22	С	Filipa	Якова
23	Н	Teodora	Євлампія
24	П	Rafała	Пилипа
25	В	Kryspina	Прова
26	С	Ewarysta	Карпа
27	Ч	Sabiny	Параски
28	П	Tadeusza	Лукіяна
29	С	Narcyza	Лонгіна
30	Н	Alfonsa	Осії
31	П	Antoniego	Луки

1.XI.1937 помер польський поет, Станіслав Ришард Станде ● 2.XI.1887 народився український ботанік і гідробіолог, Яків Ролл ● 2.XI.1937 помер український поет, Яків Савченко ● 3.XI.1797 народився російський письменник, Олександр Бестужев-Марлінський ● 3.XI.1937 помер український письменник, Павло Филипович ● 4.XI.1897 народився російський поет, Самуїл Маршак ● 6.XI.1907 народився український письменник, Семен Журахович ● 6.XI.1787 народився сербський філолог, Вук Караджич ● 6.XI.1887 помер французький поет, Єжи Потьє ● 7.XI.1867 народилася польська вчена, Марія Склодовська ● 7.XI.1917 перемога Великої Жовтневої революції ● 8.XI. 1957 помер український географ, Микола Дмитрук ● 8.XI.1917 народився український поет, Леонід Левицький ● 9.XI.1837 помер польський галицький поет, Людвік Яблоновський ● 9.XI.1897 народився український письменник, Яків Качура ● 11.XI.1857 народився український історик, Дмитро Багалій ● 11.XI.1937 помер український юрист, Микола Поменко ● 15.XI.1917 Декларація прав народів Росії ● 18.XI.1847 народився український етнограф і публіцист, Володимир Навроцький ● 20.XI.1867 народився український математик, Дмитро Синцов ● 20.XI.1717 народився український письменник, Георгій Кописький ● 27.XI.1877 помер польський поет, Люціан Семанський ● 27.XI.1947 помер український гігієніст, Авксентій Корчак-Чепурківський ● 28.XI.1907 помер польський драматург, Станіслав Виспянський ● 28.XI.1897 народився польський поет і перекладач, Казімеж Анджей Яворський ● 30.XI.1667 народився англійський письменник, Джонатан Свіфт.

В. Мисик. Металургія. 1970 р.

ЛИСТОПАД

1	В	Wszystkich Świętych	Поїла
2	С	Bogdana	Артема
3	Ч	Huberta	Іларіона
4	П	Karola	Аверкія
5	С	Elżbiety	Якова
6	Н	Leonarda	Арепи
7	П	60 r. Rewolucji Październikowej	60 р. Великого Жовтня
8	В	Wiktora	Дмитра
9	С	Teodora	Нестора
10	Ч	Andrzeja	Терентія
11	П	Marcina	Анастасії
12	С	Witolda	Зиновія
13	Н	Stanisława	Стахія
14	П	Józefata	Лист, Косми і Дем'яна
15	В	Alberta	Акиндина
16	С	Edmunda	Акепсима
17	Ч	Salomei	Йоанікія
18	П	Romana	Галактіона
19	С	Seweryna	Павла
20	Н	Feliksa	Лазаря
21	П	Marii	Михайла
22	В	Cecylii	Онисифора
23	С	Klemensa	Ераста
24	Ч	Jana	Мини
25	П	Katarzyny	Йосафата
26	С	Sylwestra	Івана
27	Н	Waleriana	Пилипа
28	П	Grzegorza	Гурія
29	В	Saturnina	Матвія
30	С	Andrzeja	Григорія

3.XII.1857 помер англійський письменник польського походження, Джозеф Конрад ● 4.XII.1917 опублікування Манифесту Ради народних комісарів про визнання незалежності України ● 4.XII.1897 народився український письменник, Андрій Головка ● 4.XII.1907 народився польський письменник, Ксавери Прушинський ● 5.XII.1907 народилася польська письменниця, Аліна Центкевич ● 5.XII.1907 народився український геофізик, Аркадій Колесников ● 8.XII.1917 помер жидівський письменник, Абрамович Шолом ● 8.XII.1907 народився український письменник, Антін Хижняк ● 9.XII.1937 помер польський письменник, Анджей Струг ● 10.XII.1877 народився український маляр, Павло Волокидин ● 12.XII.1887 народився український літературознавець, Олександр Назаревський ● 13.XII.1877 народився український композитор, Микола Леонтович ● 13.XII.1797 народився німецький поет, Генріх Гейне ● 17.XII.1897 народився польський поет, Владислав Броневський ● 19.XII.1907 народився український поет, Микола Скуба ● 21.XII.1887 народився український співак, Михайло Роменський ● 22.XII.1917 народився український письменник, Григорій Плоткін ● 23.XII.1887 помер польський поет, Леонард Соцінський ● 24.XII.1857 народився польський етнограф, Северин Удзеля ● 24.XII.1907 народився український співак, Павло Кармалюк ● 25.XII.1917 проголошення України Радянською Республікою ● 25.XII.1907 народився український письменник, Євген Кравченко ● 27.XII.1887 народився український актор, Гнат Юра ● 28.XII.1927 народився член Політбюро ЦОП, Едвард Бабюх ● У грудні 1927 померла українська художниця, Августа Кохановська ● 29.XII.1867 народився український терапевт, Микола Стражеско ● 29.XII.1957 помер український психіатр, Віктор Протопопов ● 30.XII.1917 сформування Народного секретаріату першого уряду Радянської України ● 31.XII.1877 народився український письменник, Гнат Хоткевич.

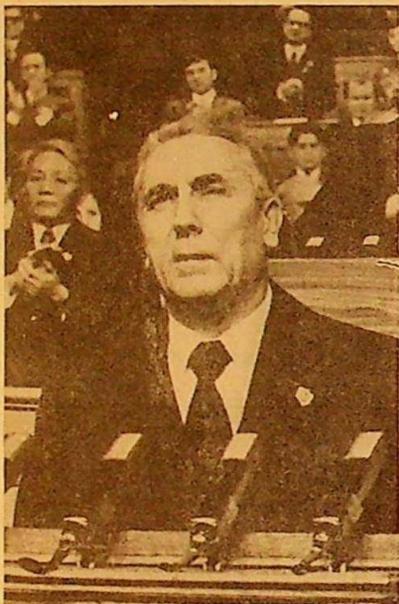

Ф. Гумелюк. «Різдво». 1974—1975 р.

ГРУДЕНЬ

1	Ч	Natalii	Платона
2	П	Pauliny	Овдія
3	С	Franciszka	Прокла
4	Н	Barbary	Введення у храм ПДМ
5	П	Sabiny	Филимона
6	В	Mikołaja	Амфілохія
7	С	Ambrożego	Катерини
8	Ч	Marii	Климентя
9	П	Leokadii	Алипія
10	С	Walerii	Якова
11	Н	Julii	Степана
12	П	Damazego	Парамона
13	В	Aleksandra	Андрія
14	С	Eucji	Груд. Наума
15	Ч	Alfreda	Авакула
16	П	Euzebiusza	Софрона
17	С	Łazarza	Варвари
18	Н	Bogusława	Сави
19	П	Urbana	Миколи Чуд.
20	В	Teofila	Амвросія
21	С	Tomasza	Потапа
22	Ч	Zenona	НЗПД. Анни
23	П	Wiktora	Мини
24	С	Adama i Ewy	Данила
25	Н	Boże Narodzenie	Спиридона. 60 р. УРСР
26	П	Szczepana	Ореста
27	В	Jana	Тирса
28	С	Antoniego	Єлевтерія
29	Ч	Tomasza	Агея
30	П	Eugeniusza	Данила
31	С	Sylwestra	Севастіана

Перший секретар ЦК ПОРП Едвард Герек промовляє на VII з'їзді.
Фото ЦАФ.

У НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ

З ДОПОВІДІ ЕДВАРДА ГЕРЕКА НА VII З'ІЗДІ ПОРП

Продовжування дотеперішньої політики означає притримування високого темпу зростання національного доходу. В нас є умови для цього, щоб у майбутній п'ятирічці добитися збільшення національного доходу на 40—42%. Це вимагатиме високої динаміки промислової продукції. Плануємо, що її вартість в 1980 р. буде на 48—50% вища ніж у 1975 р., а участь у творенні національного доходу становитиме 62%.

Серед завдань, які будемо реалізувати в новій п'ятирічці, особливе значення мають дві справи. По-перше — мусимо значно збільшити виробництво ринкових товарів і послуги, щоб забезпечити реальність дотеперішнього та дальшого росту грошових доходів населення. По-друге — необхідний дальший швидкий розвиток експортного виробництва, яке уможливить реалізацію активної політики в зарубіжній торгівлі.

Реалізації цих завдань сприятиме динамічне зростання виробництва, яке вирішуватиме про технічний і технологічний прогрес та про розбудову цих галузей промислу, в яких ми спеціалізуємося та в яких маємо найбільший досвід.

Торкається це перш за все добувної промисловості, яка є і буде нашою національною промисловістю. Ми будемо продовжувати її розбудову, збільшувати видобуток кам'яного та бурого вугілля, сірки, руди, міді, цинку, свинцю та іншої сировини.

Передбачаємо, що видобуток кам'яного вугілля в 1980 р. внесе біля 200—210 млн. тонн, що при раціональному господарюванні дозволить заспокоїти запотребування країни та збільшити експорт. Зростанню ви-

добутку вугілля сприятимуть теперішні та майбутні інвестиції у Верхньо-Сілезькому промисловому басейні, а також розпочате будівництво Люблінського вугільного басейну та Белхатовського гірничо-енергетичного басейну.

Давні добрі традиції та помітний у світі продукційний потенціал маємо також у виробництві заліза та незалізних металів. У 1976—1980 роках завдяки Вашому особистому заангажуванню, Товаришу Брежнев, зможемо, спираючись на радянську технічну допомогу, на радянські поставки машин та устаткування, продовжувати будівництво модерного металургійного заводу «Катовіце», який біля 1980 р. досягне виробничу потужність 9 млн. тонн сталі.

Ми будемо далі підвищувати роль хімії, як великого національного промислу, краще використовувати власну базу сировини.

Плануємо також розвиток продукції механізованого домашнього устаткування: на 6 разів збільшимо продукцію пральних машин, на два рази холодильників.

Ставимо промисловості завдання підвищення якості та кількості продукції радіоапаратів, телевізорів, розвиток масової продукції кольорових телевізорів. Двічі зросте продукція легкових, особливо малолітражних машин. Передбачається дальший розвиток поважно модернізованої в останніх роках легкої промисловості.

Інвестиційні витрати в 1976—1980 роках зростуть на 700—740 млрд. злотих. В порівнянні з періодом 1971—1975 р. становить це зріст на 37—40%.

У 1976—1980 роках витрати на розвиток науки будуть найвищі в національній економіці. Йдеться про це, щоб люди науки ефективно ці засоби використали. Будемо активно брати участь в реалізуванні програми соціалістичної економічної інтеграції в межах Ради Економічної Взаємодопомоги, будемо ще більш розвивати торговельні, спеціалізаційні та коопераційні взаємини, поширювати науково-технічне та інвестиційне співробітництво, спільно працювати над вирішенням економічних питань.

Основним принципом нашої політики в ділянці умов життя людей праці та їх сімей в 1976—1980 роках буде дальше зростання платні та інших доходів. В напрямних на VII з'їзді ми запланували зріст реальної зарплати на 16—18%.

У 1976—1980 рр. постачання харчових продуктів на ринок повинно збільшитись на 35—37%, що матиме основний вплив на дальше покращання харчування суспільства. Передбачається перш за все збільшення молочних продуктів, овочів і фруктів, краще забезпечення ринку в пе-

чиво, кондиторські вироби та інші продукти. Спожиття м'яса в 1980 р. повинно вносити 79—91 кг на одну людину в порівнянні з 53 кг у 1970 і 70 кг в 1975 році.

Споживання риби зростає на 10 кг на 1 мешканця. Підвищиться також споживання рослинного білка.

Реалізація завдань, які ставимо в ділянці прохарчування населення, вимагає дальшого розвитку рільничої продукції: в 1976—1980 роках зростає вона на 15—18%. Головним завданням сільського господарства лишається розвиток тваринницької продукції, збільшення її на 16—18%. Поголів'я худоби в 1980 р. повинно досягнути 15 млн. штук, а свиней 23,5 млн. штук. Ставимо також на видатне збільшення поголів'я овець. Будемо прямувати також до збільшення годівлі домашньої птиці та продукції яєць.

Розвиток годівлі вимагає збільшення продукції паші, введення модерної технології розведення та кормлення тварин, що дозволить більш раціонально використовувати пашу. Невідкладним є також прискорення розвитку продукції овочів і фруктів, білкових рослин та інших польових і оранжерейних культур.

Будемо створювати сприятливі умови для дальшого розвитку ПГР-рів. Державні рільничі господарства, які передують під оглядом продуктивності праці та високих врожаїв — повинні далі утримувати високий темп товарної продукції, покращувати методи обробітку землі й годівлі та загосподарювати в новій п'ятирічці 600—800 тис. га нової землі.

Далі будемо створювати сприятливі умови для розвитку виробничих кооперативів. Виробничі кооперативи повинні стати зразком добре організованого та високопродуктивного господарювання й зразкового розв'язування соціально-побутових питань села.

Наша рільнича політика буде створювати сприятливі умови для розвитку одноосібних господарств, які забезпечують постійний ріст рільничої продукції та зв'язуються системою багатолітніх контракційних договорів і кооперацією — з планами розвитку харчової економіки.

У плані на 1976—1980 роки передбачено побудову 1525 тис. помешкань, тобто на 400 тис. більше ніж у 1971—1975 роках. Понад $\frac{1}{4}$ загального числа сімей в Польщі відчує покращання житлової ситуації.

Беручи до уваги всі обставини, будемо в п'ятирічці 1976—1980 здійснювати таку політику цін, яка максимально забезпечить корисні умови підвищення зарплати. Це означає стабільність цін більшості товарів.

Плануємо підвищення перш за все найнижчих зарплат. Послідовно будемо реалізувати постанови XII Пленуму нашої партії в справі підви-

щення пенсій і рент. Розпочате в 1974 р. підвищення буде реалізоване етапами до 1980 р.

Важливе місце в суспільній політиці нашої держави матиме дальше досконалення медичної опіки та санітарної служби.

Теперішнє десятиріччя (1970—1980) принесе загальне зростання достатку, а одночасно дальший прогрес в ділянці освіти та культури. Подвоюється число людей з середньою та вищою освітою.

ЧЛЕНИ ПОЛІТБЮРО ЦК ПОРП

Едвард Герек
Едвард Вабюх
Здзіслав Грудзень
Генрик Яблонський
Мечислав Ягельський
Пйотр Ярошевич
Войцех Ярузельський
Станіслав Каня
Юзеф Кемпа
Станіслав Ковальчик
Владислав Кручек
Стефан Ольшовський
Ян Шидляк
Юзеф Тейхма

Заступники членів Політбюро ЦК ПОРП

Казімеж Варціковський
Єжи Лукашевич
Тадеуш Вжащик

Склад Секретаріату ЦК ПОРП

Едвард Герек — I Секретар ЦК ПОРП

Секретарі: Едвард Вабюх, Ришард Фрелек, Станіслав Каня, Єжи Лукашевич, Юзеф Пінковський, Ян Шидляк, Анжей Верблян, Здзіслав Жандаровський, Алойзи Каркошка, Стефан Ольшовський.

Член Секретаріату ЦК ПОРП — Здзіслав Куровський

Склад Державної Ради ПНР

Генрик Яблонський — голова.
Едвард Вабюх — заступник голови.
Владислав Кручек — заступник голови.
Тадеуш Вітольд Млиньчак — заступник голови.
Здзіслав Томаль — заступник голови.

Людомир Стасяк — секретар Державної Ради.
Едвард Дуда — член Державної Ради.
Едвард Герек — член Державної Ради.
Міхал Грендис — член Державної Ради.
Галина Кожневська — член Державної Ради.
Константи Лубенський — член Державної Ради.
Юзеф Озга-Міхальський — член Державної Ради.
Болеслав Пясецький — член Державної Ради.
Генрик Шафранський — член Державної Ради.
Станіслав Вронський — член Державної Ради.
Єжи Зентек — член Державної Ради.
Євгенія Кемпара — член Державної Ради.

Президія Сейму Народної Польщі

Станіслав Гуцва — голова Сейму.
Галина Скібневська — заступник голови Сейму.
Пйотр Стефанський — заступник голови Сейму.
Анджей Верблян — заступник голови Сейму.

Склад Уряду ПНР

Пйотр Ярошевич — голова Ради Міністрів.
Мечислав Ягельський — заступник голови Ради Міністрів.
Юзеф Тейхма — заступник голови Ради Міністрів, міністр культури і мистецтва.
Тадеуш Вжащик — заступник голови Ради Міністрів, голова комісії планування.
Лонгін Цегельський — заступник голови Ради Міністрів.
Францішек Каїм — заступник голови Ради Міністрів, міністр металургії.
Ян Шидляк — заступник голови Ради Міністрів.
Казімеж Сецомський — заступник голови Ради Міністрів.
Юзеф Кемпа — заступник голови Ради Міністрів.
Казімеж Ольшевський — заступник голови Ради Міністрів.
Тадеуш Пика — заступник голови Ради Міністрів.
Мечислав Мочар — голова Найвищої палати контролю.
Еміль Войташек — міністр закордонних справ.
Войцех Ярузельський — міністр національної оборони.
Станіслав Ковальчик — міністр внутрішніх справ.
Генрик Кісель — міністр фінансів.
Єжи Ольшевський — міністр закордонної торгівлі і морського господарства.
Марія Мільчарек — міністр адміністрації, теренового господарства та охорони середовища.
Єжи Бафія — міністр юстиції.
Сильвестр Каліський — міністр науки, вищого шкільництва і техніки.
Єжи Куберський — міністр освіти і виховання.
Маріан Слівінський — міністр охорони здоров'я і соціального забезпечення.
Тадеуш Рудольф — міністр праці, плат і соціальних справ.
Адам Глазур — міністр будівництва і промисловості будівельних матеріалів.
Анджей Шозда — міністр енергетики і атомної енергії.
Ян Кульпінський — міністр гірництва.
Генрик Конопацький — міністр хімічної промисловості.
Францішек Адамкевич — міністр промисловості важких і рільничих машин.

Олександр Копець — міністр машинної промисловості.
Тадеуш Куніцький — міністр легкої промисловості.
Казімеж Барціковський — міністр сільського господарства.
Еміль Колодзей — міністр харчової промисловості і скупки.
Тадеуш Сквіжинський — міністр лісництва і деревообробної промисловості.
Адам Ковалік — міністр внутрішньої торгівлі і послуг.
Тадеуш Бейм — міністр комунікацій.
Едвард Ковальчик — міністр зв'язку.
Еугеніуш Шир — міністр матеріального господарства.
Мечислав Грудзень — міністр для справ комбатантів.
Казімеж Конколь — міністр управління для справ віросповідань.
Ян Камінський — міністр без портфеля.
Мацей Віровський — міністр-член Ради Міністрів.

ПНР НА СВІТОВІЙ АРЕНІ

Основні суспільні, економічні та культурні перетворення в Народній Польщі протягом останнього 30-річчя визначили нашій державі важливе місце в світі. З відсталої країни Польща перетворилася в сучасну індустріальну державу з величезною динамікою розвитку.

Під оглядом національного доходу на одного мешканця Польща від бідних країн перейшла до числа середньо-заможних. У порівнянні з 1938 р. дохід на 1 мешканця в Польщі зріс понад 5 разів.

До війни основний дохід давало рільництво. Тепер у Польщі про дохід вирішує промисловість. У 1975 р. дохід з промисловості виносив 56,4%. У наші дні в ПНР лише третина населення працює в рільництві. Під оглядом темпу розвитку промислової продукції Народна Польща належить до числа 10 країн світу, що найшвидше розвиваються. Польща є 10-тим продуцентом у світі електричної енергії, 4-им продуцентом кам'яного вугілля, 10-тим — сталі, 9-тим — цементу та міді. Якщо темп росту продукції на світі в 1974 р. виражався цифрою 6,6, в США 4,6, у Франції 5,8, в СРСР 8,2 то в ПНР 9.

За продукцією кораблів у 1974 р. Польща займала 13-те місце в світі, телевізорів — 8-ме, картоплі — 2-ге, за годівлею свиней — 5-ге. За експортом на одного мешканця в 1974 р. Польща займала 9 місце в світі. За експортом кораблів ПНР вже в 1972 р. займала 3 місце в світі. Польські кораблі плавають не тільки по Балтійському морі, але до країн Далекого Сходу, до портів східного і західного бережжя США, до Мексику, Канади, східної та західної Африки, до Індії, Індонезії, Японії та Австралії. Вже в 1973 р. польські кораблі плавали на 36 постійних морських шляхах. Польські рибальські кораблі ловлять рибу на Північному морі, Атлантичному океані, біля бережжя Африки. Якщо в 1950 р. було в нас 3 тис. рибалок, то в 1972 р. число їх зросло до 13,8 тис. У 1972 р. Польський рибальський флот нараховував 673 судна в тому 133 далекоморські. На далеких морях плавало 29 суден-фабрик. За продукцією рибальських суден Польща займає одно з перших місць у світі. Польські літаки утримують прямий повітряний зв'язок майже з усіма країнами Європи, з Єгиптом, Ліваном, Сирією, Іраком, США, Канадою та іншими країнами. Вказані та інші досягнення дозволили нашій країні від 1950 р. збільшити експорт в 10 разів. Порівнюючи з 1938 р. польський експорт зріс у 22 рази. Польща стала поважним експортером машин та інших промислових товарів. Якщо 1938 р. Польща продавала машин і промислових товарів лише 8%, в 1950 р. 20% то в 1974 р. понад 50%.

В останній п'ятиріччі наступає небувале пожвавлення польського експорту. Зарубіжна торгівля обумовлює прогрес у багатьох ділянках життя. У 1974 р. зарубіжна торгівля з СРСР становила 30%, з Чехословаччиною і НДР по 8—10%. Крім того ПНР розвиває торгівлю з США, Канадою, Францією, Західною Німеччиною, Англією, Італією, Індією, Австралією, Японією, Китаєм, В'єтнамом, Пакистаном, Бразилією, Аргентиною, Єгиптом, Туреччиною та іншими країнами.

Крім економічного розвитку в Народній Польщі наступив небувалі розвиток культури й науки. Все це дало змогу розгорнути промислову кооперацію не тільки з соціалістичними країнами, але й з капіталістичними високорозвиненими державами. З числа соціалістичних держав найбільше кооперативних угод з західними державами підписали Польща та Угорщина. Наша держава встановила кооперативні контакти з Францією, Італією, Бельгією, Західною Німеччиною та іншими країнами. Розвиток економічного і культурного зростання Народної Польщі дав змогу розгорнути активність на арені зарубіжної політики. Соціалістичні переміни в країні дали змогу закріпити наші зв'язки з СРСР. Народна Польща підписала договори про дружбу і взаємодопомогу з СРСР (1945), з Чехословаччиною (1947), з Югославією (1946), з Болгарією (1948), Угорщиною (1948), Румунією (1949), НДР (1950). У січні 1949 р. Польща стала членом РЕВ. Наша країна утримує дружні зв'язки з Монголією, Кубою, Кореїською Народною Республікою, В'єтнамом, Лаосом і Камбоджею.

На форумі ООН Польща висловлює свою солідарність для народів Азії, Африки та Південної Америки, які борються за своє національне та соціальне визволення. Польща виступала за ліквідацію агресії. Представники ПНР брали участь у контрольних комісіях в Кореї, В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі та на Близькому Сході. Народну Польщу відвідали не тільки чільні представники соціалістичних країн, а й президенти Франції, США, Фінляндії, Австрії та прем'єри Швеції, Бельгії, Норвегії. Польські урядові і партійні делегації склали візити в соціалістичних і капіталістичних країнах. Тов. Е. Герек склав офіційні візити в США, Франції, Фінляндії, Швеції та Західній Німеччині. Польща брала активну участь у Конференції безпеки та співробітництва в Європі, що відбулася влітку 1975 р. в столиці Фінляндії — Хельсінках. Протягом 1971—75 років відбулося 24 зустрічі з представниками капіталістичних країн. Польща добила прогресу в процесі нормалізації відносин з Західною Німеччиною. ПНР є членом багатьох установ ООН в тому членом Міжнародної організації праці, Організації по питаннях освіти, науки та культури, Допомоги дітям, Організації здоров'я, Поштового зв'язку, Агентства атомної енергії та ін. Польська делегація в ООН внесла немалий вклад у справу схвалення положення про права людини, декларацій про права дитини, жінки, охорони натурального середовища та ін.

Найвимовнішим є однак факт дружнього співробітництва ПНР з СРСР. Обороти в торгівлі з СРСР в 196—80 роках виражаються цифрою 28 млрд. карбованців. У промові на VII з'їзді ПОРП тов. П. Ярошевич сказав: «Економічні взаємини та науково-технічне співробітництво з СРСР мають і матимуть в майбутньому вирішальне значення для розвитку соціалістичного будівництва в Польщі. СРСР допомагає нам, коли ми будували підвалини соціалізму, ставили перші великі будівлі 6-річного плану, допомагає нам сьогодні, коли будемо об'єкти, що своїм розміром і модерністю належатимуть до XXI сторіччя. Прикладом такої будови є гута «Катовиці». СРСР є нашим найбільшим і найближчим у географічному, економічному, політичному та ідейному сенсі партнером». Динамічний розвиток Народної Польщі — говорив тов. Е. Герек на VII з'їзді ПОРП, зростання її значення в світі та покращання вза-

емовідносин у світі викликають дальшу популяризацію становищ серед зарубіжної полонії для справи співробітництва з соціалістичною Польщею. ПНР має немалий вклад у процесі закріплення мирного співіснування. Наша країна брала активну участь в проведенні конференції безпеки і співробітництва в Фінляндії 1975 р., захищає ідею роззброєння, активно підтримує мирну політику СРСР для скликання світової конференції по роззброєнню та припиненню гонки озброєнь.

Бурхливий розвиток науки і культури в ПНР дав змогу широкого розгортання науково-технічного співробітництва з зарубіжними країнами, в тому числі з країнами РЕВ, з високо розвинутими капіталістичними країнами, як Італія, Франція, США, ФРН, Англія, Австрія, Данія, Норвегія та ін. ПНР посилає своїх спеціалістів до 27 слаборозвинutih країн Африки та Азії.

Польські вчені належать до близько 400 міжнародних наукових організацій. У польських університетах навчаються студенти багатьох країн Африки, Азії та Південної Америки.

Народна Польща веде культурний обмін з-понад 80 країнами світу в тому перш за все з соціалістичними країнами, а також з капіталістичними, як США, Англія, Бельгія, Голландія, Італія, Норвегія, Франція, Фінляндія, Швеція та ін. ПНР утримує дипломатичні відносини з багатьма країнами Європи, Азії, Африки та Америки. Наша країна належить до держав з найкраще розвиненим спортом у світі. У всіх ланках діяльності ПНР бере активну участь у стремлінні СРСР і соціалістичних країн до перетворення Землі в планету миру, ліквідації воєн, планету мирного співробітництва між державами з різним суспільно-політичним ладом, у процесі поширювання дружби між народами.

УКРАЇНКА В ПОЗНАНСЬКОМУ ЕТНОГРАФІЧНОМУ МУЗЕЇ

Видавалося б, що де як де, але в Познані годі шукати зразків творчості українських народних митців. Та хто так думає, помиляється. Познанський етнографічний музей має хоч не великі, зате цікаві і цінні колекції українського народного мистецтва.

Але на початок кілька слів про музей. Етнографічний музей є Відділом Народного музею в Познані. Після війни музей був реактивований 1949 року і поміщений в бароковому палаці в Рогаліні коло Познаня. Це була дуже знаменна подія, бо ж видавалося, що по нищівній діяльності німецьких окупантів, не вдається зібрати настільки творів народних митців, щоб показати їх в музеї. На щастя не все встигли окупанти знищити з того, що в минулому народ для себе творив. Згодом музей розташувався в Познані і від того часу заспокоює культурні потреби суспільства. Його колекції систематично поповнюються новими цінними експонатами, які привозять з-за кордону, купуються в «Десі», або просто від індивідуальних збирачів.

Музей зберігає передовсім твори народних митців Великопольщі, цікавиться теж народним мистецтвом інших країн, головню соціалістичних, має теж деякі зразки того ж мистецтва народів Радянського Союзу, наприклад — Литовської, Білоруської та Української РСР. З України в музеї експонуються твори народного мистецтва тільки західних областей: Волинської, Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської. Одначе найкращі колекції походять з Прикарпаття, а в тому головню з Гуцульщини. Кидається в очі цікаве явище — в музеї немає жодних зразків народної творчості українців, які живуть в Польщі. Явище це пояснюється тим, що лемківські, а частково і бойківські

мистецькі предмети зберігаються в музеях Перемишля, Сянока та Нового Саңча.

Які ж то експонати українського народного мистецтва ми можемо оглядати в Познанському етнографічному музеї? Українські колекції в тому музеї можна поділити на такі види народного мистецтва: різьби по дереву, в жовтій міді, кераміку і скло, художнє ткацтво, писанковий розпис і вироби з сиру.

Найбільш поширеним видом народного мистецтва на Гуцульщині є різьба по дереву. Горельєфом здавна прикрашали гуцули скрині, столи, посуд та інші дерев'яні вироби, які відзначаються простими, але приманливими формами. Але якраз ця дільня в Познанському музеї не має багато експонатів. Є кілька різьблених дерев'яних тарілок, іграшок-конівочок, двоячків (посуд) та сопілок. Дуже гарна та цікава є дерев'яна домашня капличка в формі скриньки закінченої хрестом. Усі ці вироби походять з Яремча (над Прутом) та з Шешор і Старих Кутів Косівського району.

Художня обробка металу теж має в Познанському музеї скромних представників. Щоправда нема тут чудесних орнаментованих металом та рогом порохівниць, ані топірців, пістолів та металевих частин рушниць. Ми можемо оглядати тільки латунні хрести, пряжки до поясів, ножі, персні та одну згарду з хрестиків. Але і це що є, теж приваблює художньою та технічною досконалістю, яскраво свідчить про високе мистецьке обдарування майстрів. Предмети ці походять з сіл: Верховина, Кути та Старі Кути Косівського району. Є теж один цікавий орнаментований предмет — ніж до копит родом з Білокриниці Тернопільської області.

Особливою популярністю користується в музеї косівська, пістинська і кутська кераміка. Побутовий посуд та дитячі іграшки виготовлені майстрами цих місцевостей відзначаються гармонійністю форм, красою розпису та свіжим, соковитим колоритом. Колекція кераміки в Познанському музеї досить багата. Ми можемо тут оглянути жбани і жбаночки, миски, мисочки, глечики, боклажки-колачі, ліхтарі, дитячі іграшки-коновочки, кошачки, дійнички та інше. Кераміка Гуцульщини характерна стилізованими рослинними та геометричними мотивами: листочки, галузки, крапки, колові та спіральні лінії розписані зеленими та темнобронзовими фарбами на тонованому ясному фоні. В музеї є теж кілька глиняних предметів з Пружанів, Почаєва і Колчина Волинської області.

Музей пишається досить багатою колекцією кахлів, якими гуцули викладали комин своєї печі. Є їх коло сорок штук. Ці кахлі дають можливість пізнати художні особливості творчості коломийських, косівських та пістинських гончарів. На кахлях представлено побутові сцени: музикант зі скрипкою, хлопець обнімає дівчину, молода пара з весільним деревцем, крамниця з вагою на столі, чоловік та жінка коло церкви, дзвіниця, орнаментові хрести, постаті святих, всякі тварини — олені, леви, воли, птахи (головно півні і зозулі), сцени з військової служби в австрійській армії: драгун з трубкою на коні, солдат з шаблею, зі стрільбою тощо. Всі сцени на кахлях прикрашені багатим рослинним орнаментом. Захоплюємося змальованим рослинним та тваринним світом і багатим композиційним рішенням прикарпатських кахлів.

Тут треба згадати ще мабуть найбільшу колекцію образів на склі (коло 100 штук). Усі ці образи представляють релігійні сцени: св. Юрій на білому коні, св. Варвара, св. Микола, св. Ілія на возі, Мадонна з дитям, Мати Божа-Покрова й інші. Образи ці малювали митці з Поділля, Прикарпаття та Гуцульщини. Ось кілька місцевостей, з яких ці образи походять: Надвірна, Делятин, Дора, Ямна, Татарів в долині Пруту; Верховина і Криворівня над Черемошем; Пістинь, Шешори,

Космач, Москалівка з Косівського району; Печеніжин, Іспас, Сопів, Яблонів, Воскресінці, Рожнів, Корців Коломийського району та інші.

Багатство народної творчості яскраво проявляється в тканинах та вишивках. Гуцульські вишивані чоловічі та жіночі сорочки, китари, виткані обруси, верети, пояси та інші вироби напрочуд мальовані й багаті за орнаментом. На жаль в Познанському музеї нема багато тканин та одягу. Усього кілька примірників: жіноча вишивана сорочка, вовняна запаска, кептар, крайки, фрагменти вишиваних «вуставок» (вишивка на верхній частині рукава сорочки), вовняний пояс. Є теж жіноча вишивана сорочка та кептар з Горохової на Волині. І це все.

Музей має прекрасну колекцію гуцульських писанок. Є їх коло 50. Гуцульське народне мистецтво ніколи не обмежувалося вузьким колом речей утилітарного призначення. Значну роль відіграли в ньому і декоративні предмети. До такого виду мистецтва належить писанковий розпис — своєрідний мініатюрний народний живопис. Розписи писанок Гуцульщини характеризуються чіткістю графічного орнаменту та багатством мотивів: геометричних, рослинних і анімалістичних. На писанках оглядаємо теж зображення тваринного світу — стилізовані коники, олені, рибки. Мотиви ці завжди в оточенні рослинного, або геометричного орнаменту.

Іграшки з сиру це оригінальний витвір народних умільців. Казкові олені, коники, вершники на конях, фантастичні півні. Їх виробляють в Брусжурові та в Річці на Косівщині. Познанський музей має тільки два такі коники з сиру.

На цьому можна би закінчити інформацію про зразки української народної творчості в Етнографічному музеї в Познані. Але насувається питання звідки ці предмети взялися в тому музеї, яка була історія поодиноких експонатів, доки попали вони до музею так далеко від місця, де повставали ці твори і який зв'язок їх з народом, якого митці творили і творять ці чудові речі. Важко вияснити походження кожного з експонатів. Деякі з них (наприклад вироби з металу) взагалі невідомого походження і мабуть ніколи не впадуть цього встановити, але більшість з них має свою історію. І так, наприклад, відомо, що багато з тих експонатів зібрав Ігнаці Зембович, учитель з міста Коло (помер 1951 р.). Перед війною він займався збиранням предметів народного мистецтва з різних околиць передвоєнної Польщі, в тому й з Прикарпаття. Після його смерті сім'я передала усі зібрані ним колекції Познанському етнографічному музеєві. З цих колекцій походить багато керамічних і дерев'яних виробів, ткани та одягу.

Цікава історія кахлів та образів на склі. Збирав їх угорський інженер Норберт Ліппочі, який прибув до Польщі з Токайського Підгір'я в 1929 р. і поселився в Тарнові (там до сьогодні живе), де закладав виноградники. Перший раз образи на склі побачив він в Закононадму в 1930 р. Вони так йому сподобалися, що вирішив колекціонувати їх. В 1933 р. Ліппочі познайомився з двома гуцулами — братами Зиновієм і Михайлом Близнюками зі Старих Кут, коло Косова. Коли пізнав він прекрасну прикарпатську кераміку, тоді став збирати не тільки образи на склі, але й кахлі, які привозили, або присилали йому брати Близнюки. Їм завдячує Ліппочі найціннішу колекцію коло 70 образів на склі (з другої половини XIX ст.), коло 160 кахлів та іншої кераміки, а навіть і трохи гуцульських вишивок. Контакти Ліппочі з Близнюками перервалися війною. Частина своїх колекцій Ліппочі продав Познанському музеєві в 1960 році. Деякі образи на склі походять теж з колекції живописця Еміля Крхи (Є. Крха помер в 1972 р.) — професора Краківської Академії мистецтва.

Та найцікавішою є історія гуцульських писанок, які знайшлися

в Познанському музеї. Отже походять вони з Рапперсвільських колекцій. В місті Рапперсвіль в Швейцарії в 1869 році дипломат Владислав Плятер учасник повстання 1830 р. був засновником польського національного музею. В ньому знайшлися багаті колекції народного польського і українського мистецтва. Більшість з них була привезена в 1927 році до Варшави, але все це згоріло в 1939 році. Рештки колекції привезено після ліквідації того музею в 1950 році до Польщі і розділено музеям Кракова, Лодзі і Познаня. Серед тих колекцій були і згадані гуцульські писанки.

Деякі предмети походять з колекцій відомого польського живописця Леона Вічулковського, який займався між іншим збиранням предметів народної творчості на Поділлі і Волині.

Керівництво Познанського етнографічного музею зацікавлене побільшенням своїх колекцій українського народного мистецтва, тому хоче закупити кожну кількість вартісних предметів українського мистецтва, головню, виробів домашнього та господарського вжитку. Музей цікавиться теж сучасними виробами, т. зв. «сувенірами» виконаними українськими митцями.

І на кінець одне зауваження: музей тепер в капітальному ремонті, так що поки що не експонує своїх колекцій. Строк відкриття музею буде поданий до відома в своєму часі в пресі. **Мирослав Задорожний**

ПРАКТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У часописі Ягеллонського університету «Акценти» від 1 квітня 1973 року в статті під заголовком «Інститути» появилася на 3 стор. замітка: «Старанням Дирекції Інституту російської філології Ягеллонського університету відкрито у біжучому (1972/73) році додаткові, але передбачені у програмі філологічних студій, заняття української мови у формі практичного курсу і монографічного викладу з описової граматики».

Організування навчання української мови в Краківському університеті це не випадкова справа, а з однієї сторони відповідь на загальне замовлення і зацікавлення українською культурою, яка випливає з доголітніх україністичних культурних і наукових традицій у Кракові, все більших інтересів української тематики з боку істориків, філологів, етнографів Ягеллонського університету, взаємного обміну науковими досягненнями між Ягеллонським та Київським університетами. Факт цей випливає також з реалізування конкретних етапів плану, який передбачає у недалекій майбутності утворення української спеціалізації при місцевому Інституті російської філології.

Відкриття курсу з української мови було прийнято загальним визнанням студентської молоді і зацікавленням наукових працівників університету. Доказом цього була необхідність створення не двох як спочатку плановано, а трьох навчальних груп. Заняття як у двох групах для студентів починаючих навчання, так і у третій групі для тих, що знають українську мову, відбуваються по дві години на тиждень для кожної групи і доступні для студентів усіх факультетів, а також для наукових працівників університету.

Про створення україністичної спеціалізації при краківській русистиці думав також і померший 13 серпня 1973 року бувший керівник кафедри російської філології проф. В. Якубовський. Професор прекрасно володів українською мовою (мав же він у своєму житті київський період у 20-тих р.), доказом цього, між іншим, є його переклад на українську мову повісті Т. Шевченка «Музикант». Переклад цей увійшов до одного з томів повного видання творів Шевченка, яке вийшло в 1934—36

роках у Польщі. Про доцільність організування української спеціалізації у Кракові згадав проф. Якубовський після засідання Історично-літературної комісії присвяченого сторіччю від дня народження Лесі Українки, яке відбулося у Краківському відділенні Польської Академії наук в 1971 р. з участю варшавських українців доц. Ф. Неуважного, др. С. Козака, доц. М. Юрковського і проф. М. Якубця з Вроцлава.

Завдяки конкретним і енергійним старанням, завжди прихильного ї українській культурі (вихованця і наслідника В. Якубовського) — актуального директора Інституту російської філології університету — проф. Р. Лужного, Сенат Ягеллонського університету затвердив пропозицію відкриття лекторату з української мови для підготованих і початкуючих студентів.

Практичним організуванням і веденням навчання зайнявся випускник Лігницького ліцею та кафедри російської філології Ягеллонського університету мгр Володимир Мокрий. На початку навчального 1972/73 року в Інститутах русистики, славистики, історії, етнографії, польської філології та в головному будинку університету появились оголошення про відкриття курсу. Не скривали свого вдовольнення ані засновник українського курсу проф. Лужний, ні ведучий заняття, коли на перші організації збори прийшло біля 50 осіб — представників всіх курсів російської філології, а також славистики, польської філології, історії, етнографії, філософії, а навіть математики та фізики. З огляду на кількість, а також різноманітність за факультетами та курсами студентів, появились труднощі з встановлення відповідної для всіх години, знайденням приміщення, а також зі здобуттям потрібної кількості текстів, підручників та інших матеріалів необхідних для навчання мови. Не дивлячись на труднощі 24 жовтня 1972 року заняття у першій групі для початкуючих почало 20 студентів. У другій — 14-особовій групі заняття почались в два дні пізніше. Третю — дещо підготовану групу відкрили 11 чоловік. Разом навчання української мови у 1972/73 році почало 47 студентів. Очевидно, не всі витримали до кінця і зачислили дволітній курс української мови. Кількість учасників курсу залежить передовсім від того скільки тем праць випускників в даному році в'яжуться з українською тематикою. В 1973/74 навчальному році навчання продовжувало 12 осіб і почало вивчати українську мову нових 14 чоловік. В 1974/75 р. навчалося у двох групах 22 особи, а останнім часом у підготовленій групі українську мову вивчає 10 чоловік. Крім цього раз у місяць відбуваються семінари з української літератури, на які приходять молодь, яка вже закінчила курс української мови. При нагоді слід додати, що в заняттях постійно і активно беруть участь українські студенти з-поза університету, а особливо з гірничої, медичної і економічної академії, Вищої педагогічної школи та політехніки.

Як виглядає саме навчання у кожній групі. Тут при нагоді сердечно дякую вчителям Лігницького ліцею І. Співакові, М. Вздєло та директору І. Снігур за випозичення можливої кількості підручників, антологій української поезії, малих орфографічних словників, котрі на деякий час увійшли до підручної україністичної бібліотеки у Кракові. Нехай цією дорогою сердечно подяку приймуть й автори скріпту до навчання української мови для чехів та словаків др Я. Моравець, а особливо доц. др М. Затовка, який переслав до Кракова один примірник свого підручника, тексти з якого постійно використовуються у вивчанні щоденної мови та веденні діалогів на такі теми, як мій робочий день, зовнішній вигляд, характер людини, помешкання, відвідини, рідня, пори року, погода, українська кухня, Україна на міжнародній арені тощо. У навчанні використовуються також підручники для українських початкових шкіл видані у Польщі, які закуплено

в Ольштинській книгарні. Крім цього українські книжки переказані до бібліотеки русистики, бібліотеки Інституту славістики. Багато нових українських видань перейняла ця ж бібліотека від Товариства польсько-радянської дружби після організованої на Дні Києва у Кракові — виставки української книжки.

У кожному році, починаючи заняття з новою групою, звертається увагу слухачів на україністичні традиції у Ягеллонському університеті, зокрема на українські студентські організації в тому ж університеті.

Темою, яка дає матеріал до дискусії на заняттях, є справа перебування на студіях у Кракові в 1892—1900 роках Василя Стефаніка, а потім Б. Лепкого, Й. Третяка, І. Зілинського. Цікавою справою є формування естетично-літературних поглядів Стефаніка та його взаємин з Морачевським, В. Орканом, І. Каспровичем, І. Павліковським, С. Виспянським та С. Пшибишевським. Популяризування української культури і літератури, безпосереднім представником якої був В. Стефанік, продовжують українські діячі зв'язані зі «Слов'янським клубом» та його видавничим органом «Слов'янські свят». На перше місце ставиться тут діяльність поета, письменника і художника — пізнішого проф. Ягеллонського університету Б. Лепкого — названого «амбасадором української культури у Польщі». Далі з'являється постать С. Твердохліба, а також Й. Третяка, який в 1891 році як доцент почав викладати польську літературу в Краківському університеті і який від 1894 до 1911 року читав історію української літератури. Слід згадати також про діяльність і науковий доробок професора Ягеллонського університету в 1926—1939 роках, мовознавця — І. Зілинського, а далі і Т. Лера-Сплавінського.

Стан актуальних наукових досягнень ілюструє сама кількість видань, присвячених як українській культурі, так і польсько-українським зв'язкам. У Кракові за останні 10—12 років вийшли з друку між іншими такі книжки: „Przyjaźń bratnich narodów” 1966, „KraKów — Kijów” Szkice z dziejów stosunków polsko-ukraińskich, 1968 — A. Podraza; M. Karaś i A. Podraza „Ukraina teraźniejszość i przeszłość”, 1970; M. Karaś „Studia nad dialektologią ukraińską i polską” (z materiałów Katedry języków ruskich UJ) Kraków, 1975; R. Łużny „Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej”, 1966, „Poetyka Teofana Prokopowicza i teoria poezji w Kijowsko-Mohylańskiej Akademii, 1966, „Dawne piśmiennictwo ukraińskie a polskie tradycje literackie”; W. Witkowski „Fonetyka leksykonu Pamwy Beryndy”, 1964, „Język ukraiński”, Kraków, 1971, „Język utworów Joannicjusza Galatowskiego na tle języka piśmiennictwa ukraińskiego w XV w.”, 1969; Jan Kozik „Ukraiński ruch narodowy w Galicji 1830—1848”, 1973, „Między reakcją a rewolucją. Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848—1849”, „Ukraina wobec procesu federalizacji 1917—1923”, „Z dziejów państwa radzieckiego”, Kraków, 1972; W. Serczyk „Hajdamacy”, 1972, „Koliszczyzna”, 1968, „Problematyka ukraińska w pracach Lenina”, 1970; K. J. Dźędźżała, W. Serczyk „Z dziejów współpracy Polaków, Ukraińców i Rosjan”, Kraków 1975; W. Serczyk „Akademicka Hromada w Krakowie 1887—1895” oraz Z. Łukawski „Organizacje ukraińskie na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie międzywojennym 1919—1939”; C. Bobińska „Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego od Oświecenia do połowy XX wieku”, t. I, K. 1964; J. Tabiś „Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834—1863”, Kraków, 1974; R. Reinluff „Lemkowie jako grupa etniczna”, Lublin, 1948 та інші праці про культуру лемків. Зі всіма вищезгаданими книжками ознайомилися слухачі українського лекторату вже на перших заняттях, а протягом дволітнього курсу навчання їм приходиться не раз сягати до тих джерел. Важливе, що в декотрих передмовх тих видань говориться про майже двадцятирічне співробітництво Києва і Кракова — міст по-

братимів, а також про початий у 1962 році обмін науковими досягненнями між Ягеллонським університетом, а університетом імені Т. Шевченка у Києві.

Багато матеріалу з життя галицьких і буковинських українців, які увійшли до австро-угорської імперії знаходимо у книжці краківського історика Г. Верещинського „Pod berlem Habsburgów, Zagadnienia narodowościowe”, Kraków, 1975.

Вдячною темою до бесід на заняттях є вивчення пам'яток архітектури міста Києва, тим більше, що студенти переважно мають змогу перебувати в Києві на практиці і побачити всі перлини наддніпрянського міста вже не в альбомах, а в натуральній величині у місті.

Було дуже приємно, коли п'ятеро студентів, учасників курсу, будучи в 1974 році у Києві, оглядали з Володимирської гірки біло-зелену Дарницю, а далі по дорозі Дніпром до Канева могли цитувати вивчений на пам'ять гоголівський опис Славутича: «Чудовий Дніпро, коли вільно і плавно мчить крізь ліси і гори повні води свої...»

Важко думати про правильний і повний образ української культури без пізнання народної творчості того народу. Тому протягом першого року навчання української мови студенти майже кожного тижня вивчають нову українську пісню. Крім цього на заняттях, а також на фольклорних вечірках, молодь, крім співання пісень, довідується про народні звичаї та обряди. Підготовляються також реферати та ведуться бесіди на такі теми, як українська вишивка, музика, народна пісня.

Одним словом заняття ведуться так, щоб після закінчення курсу студент змів правильно читати і розуміти довільний текст, свobodно говорити на підготовлені вдома теми, пізнати загальний нарис української історії та вибрані твори великих письменників української літератури, щоб закріпив основні граматичні і орфографічні правила української мови.

Всі ті вимоги в основному реалізуються, тим більше, що учасники курсу це одні з найкращих студентів. На піднесення результатів навчання корисно впливає також і атмосфера, яка панує у Кракові, коли відбуваються тут «Дні Києва» і слово українське можна почути зі сцени театру. Можна також наслухатися пісень, з якими приїжджають хористи особливо «Дарничанка» чи «Капела бандуристів».

Володимир Мокрий

«Веснянки» з Бачь Мазурських. Фото В. Пшепорського.

VI З'ІЗД УСКТ

ОСОБОВИЙ СКЛАД

КЕРІВНИХ ОРГАНІВ

ТОВАРИСТВА

Головне правління

Боярський Григорій
Вербовий Мирослав
Воронка Теофіл
Галушко Іванна
Гнатюк Анна
Гнатюк Олександр
Демчук Степан
Дрозд Ірина
Залітач Ярослав
Колтко Андрій
Контролевич Степан
Королько Микола
Кохан Євген
Кремінський Павло
Ліборський Юрій
Могила Євген
Назарович Богдан
Наконечний Євген
Павлище Юліан
Радванецький Богдан
Середницький Антін
Серкіз Володимир
Снігур Ірина
Старух Антін
Трояновський Дмитро
Харидчак Володимир
Цилюпа Омелян
Черепаняк Омелян

Шафран Петро
Щирба Микола
Юрчак Ярослав

Головна ревізійна комісія

Андрусечко Любомир (заступник
голови)

Дорох Йосип (голова)
Зінич Іван (секретар)
Поливко Ігор
Стисло Іван

Товариський суд

Ковалик Михайло
Матвійчина Ілля
Ожеховський Андрій
Підлипчак Андрій
Романчук Володимир (голова)

Склад президії ГП УСКТ

Королько Микола — голова
Кохан Євген — заступник голови
Вербовий Мирослав — заступник
голови
Гнатюк Олександр — секретар
Боярський Григорій — член
президії
Серкіз Володимир — член президії
Назарович Богдан — член президії
Ліборський Юрій — член президії
Наконечний Євген — член президії
Колтко Андрій — член президії.

ПОСТАНОВА VI З'ІЗДУ УСКТ

VI З'їзд Українського суспільно-культурного товариства після прослухання та обговорення звітів Головного правління і Головної ревізійної комісії схвалює діяльність Головного правління УСКТ за між'їздивський період і стверджує:

В останні роки наша країна зробила великий крок уперед на шляху підвищення матеріального рівня життя народу, що знайшло своє відбиття і в житті українського населення. В умовах прискореного помножування господарського потенціалу Польщі, дедалі утверджуються у свідомості її громадян ідеї соціалістичного світогляду, поглиблюються процеси дружнього співжиття українського населення з польським, що знаходить своє відзеркалення у щоденному спільному труді.

За час від останнього з'їзду, внаслідок активного і творчого ставлення до статутних завдань Товариства, його передового активу, членів, УСКТ значно зміцніло організаційно. В його ряди прийшов новий загін

членів, набагато змістовнішою і цілеспрямованішою стала робота міських ланок, які своєю діяльністю щораз краще заспокоюють все зростаючі культурні потреби українського населення та прихильників української культури.

Значно збільшився тираж пресового органу Товариства «Нашого слова», що свідчить про постійно зростаючу популярність нашого часопису, про те, що він щораз краще і всесторонніше заспокоює запити своїх читачів, сприяє неухильному зростанню культурного рівня українського населення. З'їзд висловлює слова визнання редакторським колективом «Нашого слова», «Українського календаря» і українських радіопередач.

Учасники з'їзду висловлюють своє задоволення з приводу розширення видавничої діяльності, вважаючи її важливим засобом популяризації рідної культури та свідченням творчого зростання наших рядів.

Відзначаючи все позитивне у роботі Товариства, з'їзд одночасно стверджує, що у діяльності окремих гуртків і зокрема їх правлінь мали місце певні недоліки. Торкається це в першу чергу значної кількості сільських ланок, які ще не завжди вміють давати ініціативу та організувати власні імпрези, користуватися досвідом роботи активніших гуртків. Незадоволення викликає надалі слаба робота правлінь в ділянці театрального життя, а також стан навчання дітей української мови.

УСКТ, як громадська організація, що є членом ФЕН, повинно у своїй діяльності враховувати всі партійні рішення і постанови, зокрема опиратися на накреслення VII З'їзду ПОРП, спрямовані на будівництво розгорнутого соціалістичного суспільства. Необхідно, щоб кожний член нашої організації відзначався почуттям патріотизму та інтернаціоналізму, любив рідну і шанував інші культури.

Беручи все це до уваги, З'їзд зобов'язує новообрані керівні органи Товариства:

— Дбати про постійне поповнювання рядів УСКТ найбільш активними і вартисними людьми.

— Широкою увагою охопити діяльність аматорських гуртків, які відіграють важливу роль в культурному житті українського населення. Саме тому виникає потреба організувати щораз більше концертів, дбаючи про вдосконалення майстерності виконавців, забезпечуючи їх необхідними строями, музичними інструментами та репертуарним матеріалом. Енергійніших заходів вимагає справа підготовки кваліфікованих кадрів для ведення роботи з художніми колективами. Особливим піклуванням охопити хор «Журавлі», забезпечуючи йому необхідні умови для діяльності.

— Особливо піклуватися про справи, зв'язані з навчанням дітей української мови. Враховуючи вимоги батьків, необхідно у світлі змін, які відбуваються у шкільництві, тісно співдіяти з освітніми владами, щоб в кожній школі, а в збірній зокрема, де буде відповідна кількість бажаючих вчитися рідної мови учнів, організувати навчання цього предмету. Разом з тим всіляко сприяти популяризації серед дітей різних форм художньої самодіяльності, зокрема рисункових, музично-вокальних, декламаторських та інших конкурсів.

— Значно посиленішу увагу приділити літературно-мистецькій групі, всіляко сприяти пошвавленню її діяльності. Ще активніше залучувати літераторів, науковців, митців та творців інших діянок до діяльності в нашій організації.

З'їзд зобов'язує Головне правління пошвавити видавничу діяльність, зокрема вжити всіх необхідних заходів для збільшення тиражу і обсягу «Українського календаря» і «Нашого слова».

— Враховуючи зміну організаційної структури УСКТ, особливу увагу звернути на працю з активом, подавати йому фахову допомогу в розгортанні культурно-освітньої діяльності.

— В щоденній діяльності всіх ланок УСКТ належну увагу приділяти роботі з молоддю, зокрема студентською, створюючи їй в рамках Товариства відповідні умови для культурної праці.

— Для справи розвитку художньо-аматорського руху ефективніше і частіше використовувати у своїй діяльності як власні світлиці, так, і зокрема, коли йдеться про село, сільські і гмінні будинки культури. Докласти всіх зусиль для забезпечення активно діючих гуртків власними домівками, організуючи в них, між іншими, уєскатівські бібліотеки.

— Сприяті тому, щоб великі міські та активно діючі сільські гуртки охопили своєю діяльністю малі гуртки, подаючи їм всіляку допомогу у реалізації статутних завдань.

— Діяльність гуртків УСКТ у всіх ділянках роботи тісно пов'язувати з діяльністю інших організацій, діючих на селі.

В новій організаційній структурі Товариства, коли всі гуртки безпосередньо підпорядковані Головному правлінню, нові завдання постають перед пресовим органом УСКТ — «Нашим словом». Тижневик повинен особливо служити радою активові і всім членам нашої організації, вказувати на можливості і форми роботи гуртків, популяризувати зразкову діяльність ланок, поширювати досвід та інформувати як про успіхи, так і про невдачі, мобілізуюче впливати на пошкваллення активності членів.

Разом з ростом рівня життя населення зростають його культурні потреби. З цього приводу в українських середовищах постійно збільшується попит на культурно-освітні і розважальні імпрези рідною мовою. Товариство наше, в міру своїх можливостей, повинно їх заспокоювати, передусім систематично проводити фестивалі уєскатівських колективів художньої самодіяльності.

— З'їзд зобов'язує Головне правління подбати про радіопередачі в центральному радіо і телебаченні з культурно-освітньої діяльності уєскатівських колективів.

Президія ПП УСКТ зобов'язана З'їздом розглянути й інші важливі справи, які порушено під час дискусії.

«Веснянки» з Бань Мазурських.

ПРАЦЯ З НАЙМОЛОДШИМИ

В діяльності нашого Товариства робота з дітьми посідає свою особливу історію. Вже від перших днів організаційного становлення наголошувалося на потребу розгортання різних форм художнього руху серед наймолодших. Створення перших шкіл з українською мовою навчання, а згодом широкої сітки т.зв. пунктів, в яких українська дитвора поширювала своє знайомство з рідним словом, пісню — відкрило можливості для систематичної роботи різних гуртків художньої самодіяльності. Пісня, музика, зокрема декламоване слово, були окрасою кожного шкільного концерту. Особливого поширення набули концерти, організовані з нагоди Шевченківських роковин, в яких брали участь майже всі діти згаданих шкіл і пунктів. Складаючи шану Кобзареві, діти водночас присвоювали собі рідне слово та красу батьківської пісні.

Однак не в усіх місцевостях, де жило українське населення, були умови для створення шкіл чи пунктів навчання рідної мови. Проте бажання багатьох батьків навчати своїх дітей рідної мови було однаково скрізь великим. Назрівало питання охоплення і дітей цих батьків якоюсь формою роботи.

Першими з концепцією вирішення цієї справи виступили гданські активісти, де, між іншими, з огляду на значне розпорощення українського населення, діяла мала кількість пунктів рідного слова.

Був це 1965 рік — дев'ятий рік діяльності нашого Товариства. Пропозиція гданщан була проста — організувати дитячий конкурс, під час якого могли виступати юні декламатори з пунктів та з-поза них.

Перший, хоч невеликий ще і без розголосу підготовлений конкурс, пройшов вдало. Взяли в ньому участь діти з пунктів, підготовлені вчи-

Група дітей з Ольштинщини на X конкурсі в Ельблонгу. Фото Є. Наконечного.

Володимир Вітек з Кемпсєва на X конкурсі в Ельблонгу. Фото Є. Наконечного.

Маруся Сень з Голдапі.

Беата Ружанська з Грижева.

Шкільний хор з села Ліси. Фото Ц. Івановського.

телями, а також, що особливо радувало організаторів, чимало дітей, яких до конкурсу підготовляли вдома батьки. Висновок організаторів був одностайний — відтепер організувати щорічні імпрези.

Згодом розширено програму конкурсу — крім декламацій включено до неї пісні, малюнки, гру на інструментах.

Минали роки, а гданська ініціатива здобувала щораз більше прихильників. Дитячу імпрезу довелося перенести до великого залу як з огляду на постійно зростаючу кількість учасників конкурсу, так і батьків, які з зацікавленням приїжджали слідкувати за сценічними спробами своїх потіх. Постійним місцем щорічних зустрічей юних читців, співаків, інструменталістів, художників став Ельблонг. Тут кожного року на зламі травня і червня, в місцевому Будинку культури ставало гамірно і весело, лунало рідне слово і пісня, лилися сльози глибокого зворушення і радості з очей батьків та бабусь і дідусів, щebetом рідних звуків насолоджувалася дружня сім'я.

За одинадцять років існування ельблонзькі конкурси перетворилися на масову імпрезу, яка стала помітним явищем в уєскатівському календарі культурних подій. Її організаційний розмах, а також високий виконавський рівень викликали широке зацікавлення дітей і батьків не тільки бубшого Гданського воевідства, але й з Ольштинщини, Кощалінщини, Вроцлавщини. За цей час крізь сцену конкурсу пройшло коло 1000 юних читців, понад 100 любителів пензля, десятки маленьких співаків, чимало інструменталістів. Усіх їх еднала одна тема, спільна мета — рідне слово, пісня, культура.

Гданська ініціатива стала поштовхом і для інших середовищ. Лише на рік пізніше вистартували з дитячим конкурсом активісти з Вань Мазурських, в підготовці яких особливо велику роль відіграли вчителі української мови. Щороку осінньою порою збираються тут у місцевому будинку культури діти навколишніх сіл, щоб показати свої вміння.

Згодом декламаторські конкурси почали організувати вчителі та уєскатівський актив Ольштинщини. Початок поклали вчителі бубших Кентшинського і Вартошицького повітів. Зацікавлення очима зустрічачами читачів було настільки велике, що вирішено кожного року збирати декламаторів до Ольштина.

Нині з перспективи майже 12 років існування дитячих конкурсів можна з повним переконанням ствердити, що задум, а згодом і почин гданщан — розгорнути культурно-освітню роботу серед наймолодших і це не тільки у стінах власних світлиць, але й вийти з нею на ширші води — знайшов дуже прихильне віддуння в середовищах українського населення. Імпрези ці з одного боку розбудили серед дітей зацікавлення вивченням рідного слова і пісні, а з другого — заохотили батьків до усього сприяння цьому. Факт прилюдного виступу мобілізуюче і подекуди престижово впливав на ставлення батьків до навчання української мови.

Організовані конкурси були і є величезним поштовхом для багатьох самотужки вчитися рідної грамоти, пізнавати красу батьківського слова, культуру свого народу.

Незаперечне значення конкурсів і в тому, що вони в уєскатівській діяльності та умовах вказали на значні можливості та неоцінену користь з розгортання роботи серед дітей, які залишилися поза можливостями шкільного навчання рідної мови. Праця над рідним словом і піснею в домашніх обставинах, яка передувала виступам на сцені, стала в розумінні багатьох батьків єдиною нагодою для першого ближчого знайомства їх дітей з мовою великого Кобзаря. І нині з відчуттям внутрішнього задоволення можна ствердити, що шанс, який давали конкурси, багато з батьків зуміло належно використати.

Величезну роль відіграють конкурси в ознайомлюванні дітей і всіх

Наймолодші учасники рецитаторського вечора у світлиці УСКТ в Катовицях.

учасників цієї імпрези з поетичною творчістю українських письменників, наших місцевих літераторів, а також з польською поезією.

Дотеперішні конкурси виявили багато талантів. Назву тут хоч би А. Фешак з Лемборка, малюнки якої були прикрасою кожної виставки дитячих робіт, або Л. Марціняк з Семпополя — всесторонньо обдаровану дівчинку та багато інших.

Робота з дітьми — це робота для нашого майбутнього. Це продовження родоvodu. І саме тому її слід вести і дедалі ширше розгортати.

Мирослав Вербовий

«Вечорниці» у виконанні «Ослав'ян» під час концерту в Команчі.

ХРИСТИНА КІЧОРОВСЬКА-ВІЮРА

Народилася, зросла і виховалась на Сянчичині, в учительській сім'ї. Середню освіту здобула в Сяноці. Молоду в той час енергійну людину цікавить лемківський фольклор. Збирає вона зразки лемківського жіночого одягу, гаптовані хустки, чіпці, а також писанки. Робить ляльки-манекени, які одягає в тодішні національні лемківські строї. Всі ці експонати передає до Львівського етнографічного музею, директором якого був др Пастернак.

Під час війни доля кинула її та чоловіка, який також був учителем, на примусові роботи до Австрії. Після закінчення війни в 1946 р. Христина Кічорівська-Віюра організує і веде школу на Ольштинщині. Як згадує вона був це дуже важкий час. Працювала без платні, вклала багато зусиль, щоб придбати дітям книжки, зошити. Все це з належною увагою оцінено батьками і молодю народною владою. Крім праці в школі Кічорівська-Віюра віддається громадській праці. Веде на селі вечірнє навчання дорослих та як керівник школи і досвідчений педагог веде по школах у повіті інструктаж для молодших вчителів. Тут у 1953 р. помирає її чоловік. За громадську працю Х. Кічорівську-Віюру нагороджено медаллю Х-ліття Народної Польщі.

У 1956 р. переїжджає вона на село біля Гданська та надалі працює у школі. І знов за віддану громадську працю з дітьми і дорослими відзначено її в 1965 р. медаллю 1000-ліття Фронту Єдності Народу. Крім цього отримує відзнаку Червоного хреста, «Заслуженого Гданської землі», медаль Охорони природи та інші. Вчить дітей і підготовляє до праці молодих вчителів.

В 1970 р. іде на пенсію і переїжджає до Гданська.

Від перших літ існування Товариства Христина Кічорівська включається в міру можливостей і в його працю. Не раз вона побувала зі мною на усекативських зборах, де часто скоріше ніж я змогла договоритись з людьми «з гір». Сьогодні теж збирає старі вишивки, комплектує національний одяг, веде гурток вишивальниць, прищеплює любов до рідної культури. Багато працює з гданськими дітьми, вчить їх рідної мови, пісень. Коли треба було щось підготувати в нашій світлиці — серед організаторів і виконавців цього завжди є пані Христина.

Та і тепер нащодень, пані Христина зв'язана з нашим Товариством, працює у світлиці, з його щоденною кропіткою роботою, всіма труднощами і потребами, багато допомагає в праці радою, особистим прикладом.

Павло Кременський

ЄВГЕНІЯ ІВАНІК

Видатна суспільно-культурна діячка гміни Бані Мазурські, Євгенія Іванік відзначена Срібним Хрестом Заслуги, Бронзовою медаллю, Золотою відзнакою ТПРД, численними дипломами та похвалами місцевих, повітових і воєвдських влад.

Культурно-освітня діячка народилася в селі Гонятин на Холмщині. Звичку розвивати культурну працю принесла вона з рідного села, де працювали хорівий і драматичний гуртки. В культурній праці допомагав Євгенії Іванік, з дому Галагіді, добрий слух, гарний голос і музичне обдарування. У Банях Мазурських діячка проживає 30 років.

Ще до заснування УСКТ 1953 р. Є. Іванік в селі Врубле заснувала український народний хор, який дав десятки концертів у навколишніх селах та Банях Мазурських. 20 молодих дівчат і хлопців приносили своїм співом насолоду слухачам давнього Венгожевського повіту.

Христиня Кічоровська-Віюра.

Євгенія Іваник.

З 1956 р. Євгенія Іваник працювала керівником Громадського будинку культури в Баях Мазурських. Вже у вересні 1956 р. вона організувала дитячий ансамбль пісні і танцю, який виступав не тільки в цій місцевості, але й у близьких селах. До Баях Мазурських з села Врубле переноситься збагачений 10 співаками молодіжний хор.

Не сплять і мешканці села Ліси. Вони просять Євгенію Іваник, щоб і в них вела хор. Завдяки її праці у Лісах теж протягом 1957—1958 рр. починає співати український хор. У Баях Мазурських і Лісах наша активістка розгортає драматичну аматорську діяльність. Вона ставить п'єси «Назар Стодоля», «Різдвяна ніч», «На першій гулі», «Хижак у западі», «Вудка ч. 27», «Під червоною калиною» та інші. За прикладом Є. Іваник до праці в Баях Мазурських почали ставати все нові активісти. Виникли нові художні колективи. На аматорській сцені батьків підмінювали діти. Однак Євгенія Іваник стоїть все на посту. Вона організує естрадний гурток «Смерічки», «Орлята» та вокальний гурток «Веснянки», вчить не тільки слухати, а й гарно співати українські пісні. Вчить, можна сказати, вже третє покоління.

Євгенія Іваник не задовольняється лише театральним, хоровим і танцювальним мистецтвом. Вона залюбки організує працю над українською народною вишивкою. Праця та дала наслідки в формі виставок народної вишивки в Баях Мазурських, Голдапі, Венгожеві, Пішу, Білостоці та в інших місцевостях. Всюди виставки ці користувалися великим успіхом і визнанням. Досі зберігаються в хаті Євгенії Іваник вишиті нею портрети українських письменників, чудові рушники, сорочки, сервети та інше.

Наша активістка відома також як збирач українських народних пісень, дослідник народних обрядів. Одночасно Є. Іваник організує літературні вечори, декламаторські конкурси, прекрасні «маланки», на яких багато народної пісні й танців.

Діячка знаходить час працювати в місцевих ланках УСКТ, чотири рази була обрана делегатом на з'їзд УСКТ у Варшаві, дописує до «Нашого слова». Не дивлячись на навантаження суспільною працею, Євгенія Іваник зразково виховала своїх дітей, які відмінно вчать у Лігніці та Варшаві. Наша активістка може спокійно дивитися на пройдений життєвий шлях. Вона чесно виповнила своє громадське завдання.

Степан Холмщак

ХРОНІКА ВАЖЛИВІШИХ ПОДІЙ УСКТ 1975 РОКУ

- 10.I. — у Варшаві помер колишній член КПЗУ Остап Білявка, заслужений революціонер та суспільний діяч.
- 15.I. — в Катовицях відбувся врочистий вечір присвячений 30 річниці визволення Слєзії з-під гітлерівської окупації.
- 1.II. — у варшавській світлиці УСКТ Іван Шелюк розповів про свою творчість.
- 1.II. — в сільському клубі в Мокрому організовано першу молодіжну вечірку під керівництвом художнього інструктора Євгена Могіли.
- 2.II. — Президія Головного правління УСКТ оголосила фотографічний конкурс «Діяльність УСКТ у фотооб'єктиві», що тривав від 1.II.1975 до 31.II.1976 р.
- 2.II. — учні з українських класів в Банях Мазурських підготували літературний вечір присвячений Івану Франкові.
- 9.II. — оглошення результатів конкурсу з нагоди XXX-річчя Народної Польщі. Дві рівнозначні III нагороди присуджено працям Івана Шелюка та Петра Коваля. Одночасно журі вирішило твори С. Верхоляка та Г. Твердолобича.
- 15.II. — у варшавській світлиці УСКТ відбулася зустріч з перекладачем сучасної української поезії Зигмунтом Рибаком і 23.II. — зустріч з археологом доц. Христинною Мусянович.
- 16.II. — УСКТ-івці Шецина зорганізували літературний вечір присвячений творчості письменника Анджея Кузьмевіча, який безкомпромісно і без всяких прикрас представляє наболілі проблеми в історії польсько-українських відносин останніх років.
- 22.II. — в зеленогірській «Галі Людовей» та 23 лютого в Гожовському театрі відбувся великий концерт присвячений XXX-річчю визволення Зеленогірщини у виконанні мішаного уескатівського хору «Дума».
- 1.III. — в Катовицях відбулася зустріч з польським перекладачем української поезії Зигмунтом Рибаком.
- 4.III. — в музеї у Новому Санчі відбулося урочисте відкриття виставки праць відомого різьбара Григорія Пецуха.
- 8.III. — у світлиці гуртка Товариства в Гданську відбувся врочистий вечір присвячений Т. Шевченкові.
- 9.III. — в Повітовому будинку культури в Слупську відбувся вечір присвячений Т. Шевченкові. В художній частині взяв участь дитячий гурток з Білобірської школи та діти і молодь зі Слупська.
- 15.III. — в кінозалі у Білому Борі виступив ансамбль пісні і танцю «Думка» з Гуровоілавецького ліцею.
- 15.III. — в Гожові Велькоп. відбувся урочистий вечір з нагоди Міжнародного року жінок.
- 16.III. — в Балтійському драматичному театрі в Кошаліні відбувся великий концерт присвячений 161 роковинам з дня народження Т. Шевченка. Участь у концерті взяли ансамбль «Думка» та хор УСКТ з Білого Бору.
- 16.III. — у Перемишлі молодіжний самодіяльний театральний колектив УСКТ під керівництвом Н. Ожбіко поставив драму І. Тобілевича «Безтаданна».
- 17.III. — у Варшаві в будинку Спілки письменників відбувся вечір присвячений 80-річчю з дня народження відомого українського поета Максима Риль-

- ського. Доповідь прочитав доц. Ф. Неуважний, з декламаціями поезій Рильського виступили студенти української філології.
- 21.III. — в клубі ТПРД у Катовицях відбулася зустріч з доц. Яном Середикою.
- 23.III. — у Варшаві в концертному залі Державної вищої музичної школи відбувся великий концерт присвячений Т. Шевченкові, в якому виступив широковідомий чоловічий хор УСКТ «Журавлі» та визначні солісти.
- 6.IV. — у варшавській світлиці УСКТ др Михайло Валій прочитав доповідь про вклад польських мовознавців у дослідженні української мови.
- 12.IV. — у Катовицях в клубі ТПРД відбувся Шевченківський вечір.
- 18 і 19.IV. — в Катовицькому театрі ім. Ст. Виспянського виступив Державний драматичний український театр ім. Івана Франка з Києва, який поставив п'єсу Олександра Коломійця «Голубі олені».
- 20.IV. — Шевченківський концерт у Кальшикові під Перемишлем.
- 20.IV. — у Валчу в Будинку культури відбувся концерт з участю хорів і музичного колективу з Білого Бору.
- 26.IV. — хор «Дума» концертує на Щецінщині в Новогарді і 27.IV. у Щеціні.
- 26.IV. — в Катовицях відбувся вечір в честь Т. Шевченка.
- 27.IV. — у Повітовому будинку культури в Пасленку відбувся вояківський огляд художніх колективів УСКТ. В огляді взяли участь: ансамбль пісні і танцю «Думка» та естрадна група «Червона рута» з Гурова Ілавського, народний хор з Будрив, бойківська капела з Бобровника та дитячий художній колектив з Венгожева.
- 5.V. — в Катовицях доц. Я. Середика прочитав доповідь на тему польсько-українських взаємин.
- 11.V. — вояківське правління УСКТ в Гданську організувало в залі опери й філармонії «Весняний концерт» присвячений XXX-річчю перемоги, у якому взяли участь уєскатівські хори «Дума» й «Журавлі» та солісти, а також художні колективи Товариства Гданського вояківства.
- 17.V. — в Слупську у Повітовому будинку культури відбулася зустріч з Мирославом Труханом зі Щеціна.
- 18.V. — вояківське правління УСКТ в Гданську в Ельблонзькому будинку культури організувало «Х дитячий конкурс», у програмі якого був спів, декламація, музика, танці і малюнки. Тематика конкурсу присвячена була XXX-річчю перемоги над фашизмом.
- 25.V. — гурток УСКТ в Щецінку організував в Повітовому будинку культури концерт у виконанні художніх колективів з Білого Бору.
- 25.V. — у Мокрому відбувся концерт присвячений пам'яті Т. Шевченка. Виконавцями концерту були «Синя ленточка» з Перемишля та «Ослав'яни» з Мокрого.
- 1.VI. — в Кошаліні ВН УСКТ та Кураторія шкільного округу спільно організували «IV міжвояківський огляд дитячих колективів художньої самодіяльності». Цей огляд організований з нагоди Міжнародного Дня дитини, присвячений був 30-річчю перемоги над гітлеризмом.
- 7.VI. — в Стшельцах Красенських в Будинку культури і 8.VI. в Мендзижечу відбулися концерти білобірських хорів — шкільного «Проліски» і жіночого «Черемшина».
- 10.VI. — в Любліні, у приміщенні Будинку вчителя відбувся концерт учнівського ансамблю «Думка» з Гуровоїлавецького ліцею.
- 12 і 13.VI. — відбувся концерт «Журавлів» у Кракові.
- 14.VI. — в Катовицях в клубі ТПРД відбулася зустріч з Романом Андруховичем, який розповів про свої враження з мандрівок по світі.
- 14 і 15.VI. — у Свиднику (Мехословаччина) на XXI святі пісні виступив чоловічий хор УСКТ «Журавлі».
- 14.VI. — до Києва їдуть учасники вакаційного курсу української мови.
- 16.VI. — помер Цекго Атанасов — перекладач української класичної і радянської літератури на болгарську мову. Довголітній співробітник «Нашої культури» та «Українського календаря».

- 27.VII. — у Мокрому в Будинку пожежника відбувся врочистий концерт у виконанні колективу «Ослав'яни». Концерт був присвячений XXXI річниці ПНР.
- 6.IX. — в Щецінській світлиці УСКТ відбулася зустріч з Антоном Трояном з нагоди його 80-річчя.
- 13.IX. — в Щеціні воевідське правління УСКТ zorganizувало зустріч своїх членів та прихильників з краківською художницею Яніною Гадык-Стиковою.
- 30.IX. — вийшла читанка А. Середицького для II класу «До грамоти».
- 12.X. — у Варшаві вийшов з друку «Тисячний» номер «Нашого слова».
- 25.X. — в Кошаліні у Воевідському будинку культури театральний гурток з Перемишля поставив п'єсу І. Тобілевича «Безталанна».
- 26.X. — в Гданську в Морському будинку культури поставлено п'єсу І. Тобілевича «Безталанна» у виконанні театрального гуртка з Перемишля.
- 7.XI. — в Кошаліні у світлиці УСКТ приготовано врочистий вечір присвячений 58-м роковинам Великої Жовтневої революції. Програму підготувала світлицева Рада під керівництвом її голови mgr. Станіслава Колесара.
- 8.XI. — у Мокрому влаштовано врочистий концерт присвячений 58 річниці Великого Жовтня.
- 15.XI. — в Катовицях відбулася зустріч з доц. доктором Владиславом Серчиком.
- 19.XI. — помер Єжи Єнджеєвич.
- 22.XI. — в доміви Ольштинського гуртка відбулася зустріч з доцентом Рільничо-технічної академії в Ольштині Володимиром Бараном на тему «Наукові дослідження за допомогою обсервацій штучних супутників землі».
- 25.XI. — ювілей голови УСКТ Миколи Королька з нагоди 70-річчя з дня народження.
- 30.XI. — в Щеціні в Палаці молоді відбувся воевідський огляд уєскатівських аматорських колективів.
- 30.XI. — в Баях Мазурських у гмінному осередку культури відбувся «IX декламаторський конкурс», в якому взяли участь найкращі декламатори з шкіл гміни. Після конкурсу відбувся огляд молодіжних аматорських колективів.
- 30.XI. — у Кракові виступили «Ослав'яни» під керівництвом Є. Могили.
- 5.XII. — у Катовицях відбулася зустріч з др. Яном Козіком.
- 6.XII. — гданський гурток зустрічав варшавських студентів української філології з кабарежною групою «Самакума».
- 17.XII. — вийшов «Український календар» на 1976 р. та нарис польською мовою про діяльність УСКТ А. Середицького. В. Погорецький

З АФОРИЗМІВ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Сократ загинувши, повік він не загине.

*Ти, брате дорогий, товаришу і сину!
Безсмертен будеш ти, бо вмер за Україну.*

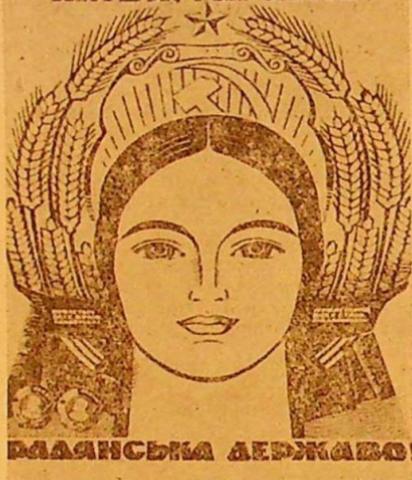
Любїть же Вкраїну і млодство любїть!

*Що для безсмертя народилось,
Від зброї смертних не умре!*

І той згорів, хто світ хотів спалити.

В великім ділі є й моя маленька праця!

ЖИВИ, УКРАЇНО.

Г. Горобієвська. «Живи Україно».
Плакат.

РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 60 РОКІВ

ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА УКРАЇНІ

Наприкінці 1917 р. на Україні влада в деяких містах належала робітничим радам, в інших — Центральній раді, створеній 4(17) березня 1917 року. Центральна рада, очолювана М. Грушевським, В. Винниченком і С. Петлюрою, захопила усі важливі стратегічні пункти в Києві. «Причина певного впливу Центральної ради на маси — пише Ю. М. Гамрецький (УЖ 3/65) — полягала на тому, що вона до того часу діяла як громадська організація і ще не розкрила в повній мірі своєї контрреволюційної суті як орган, що відбивав інтереси національної буржуазії». Центральна рада вела поки що «нейтральну» політику, а як згадують тодішні члени Київського комітету РСДРП(б) В. П. Затонський та Д. І. Іткінд у київських більшовиків не було тоді ще сил, щоб виступити до відкритої збройної боротьби за владу Рад.

У цій ситуації більшовицька фракція в Київській раді 3(16) листопада зголосила резолюцію, щоб тимчасово визнати Центральну раду крайовою владою на Україні, домагаючись скликання з'їзду Рад «для реорганізації Центральної ради в Центральну раду Рад робітничих і селянських депутатів». Проти пропозиції більшовиків виступили всі фракції київських Рад, крім українських соціал-демократів, які, підтримуючи більшовиків, відкидали пункт про реорганізацію Центральної ради.

На скликаних 4(17) листопада зборах київських Рад з участю представників фабзавкомів, профспілок і військових частин більшість представників голосувала за підтриманням влади Рад. Центральна рада мала б реорганізуватись на Всеукраїнську Центральну Раду Рад робітничих та селянських депутатів на Всеукраїнському з'їзді тих Рад. Це становище київських зборів, згідне з напрямком стремління київських більшовиків, викликало обурення націоналістичних партій, які виступили проти рішення Київської ради. Газета «Нова рада» (8 листо-

пада) писала, що більшовики «визначаючи на словах найвищим органом Центральної ради вперто йдуть до своєї мети — «Вся власть Советам!...». В подібний спосіб висловлювався орган УСДП «Робітничча газета», заявляючи: «сей з'їзд (робітничих і селянських депутатів — прим. С.З.) направлено проти Центральної ради. Проти сього з'їзду ми ставимо гасло установчих зборів України».

Також в багатьох містах України — Харкові, Херсоні, Кременчуку — збори рад прихилились до пропозиції більшовиків і приймали резолюції про реорганізацію центральної влади на Україні і встановлення влади Рад. В деяких містах (нпр. в Конотопі, Миколаєві, Вінниці), де більшість рад становили представники інших партій, більшовики зголошували свою резолюцію, в якій обстоювали положення, що єдиною владою на Україні повинні бути Ради робітничих і селянських депутатів. М. Скрипник писав: «Всі більшовики по всіх губерніях і повітах, так, як і в Росії стояли за лозунг: «Вся влада Радам!» — вся влада Радам в центрі і на місцях!» Лозунг цей підтримували на зборах робітники багатьох підприємств України (нпр. 22 листопада в київському Арсеналі). Нарком у народних справах Й. В. Сталін радив негайно організувати з'їзд Рад для реорганізації Центральної ради і не допустити до ніяких поступків.

В таких обставинах, що загрожували дальшому існуванню Центральної ради, націоналісти вирішили змінити тактику і погодитись на скликання з'їзду. Одночасно Центральна рада і Генеральний Секретаріат перейшли в рішучий наступ проти прихильників влади Рад. В ніч на 30 листопада (13 грудня) 1-а Українська дивізія обеззброїла революційні військові частини в Києві і вивезла їх за межі України. Представники Центральної ради кинулись перебирати владу на місцях, а де не було змоги цього зробити, всіляко перешкоджували діяльності встановленій вже владі Рад.

Становище на Україні обговорювалось Радою Народних Комісарів у Петрограді 2(15) та 3(16) грудня, яка затвердила написаний В. І. Леїніним «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради». Радянський уряд визнавав «Народну Українську республіку, її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською республікою про федеративні і тому подібні взаємодносини між ними...» Даліше Маніфест голосив: «Все що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається ними, Радою Народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно». Одночасно маніфест мобілізував трудящих до боротьби за владу Рад, яку вважав єдиною законною владою на Україні. Від Центральної ради вимагав припинення контрреволюційної діяльності.

З'їзд Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України відкрився в Києві 4(17) грудня. На з'їзд з різних причин не прибули всі делегати м. ін. не приїхали представники значної частини Харківщини, Катеринославщини та Донбасу, які, стоячи за самовизначення цієї частини території, готувались до III з'їзду Рад Донецького і Криворізького басейнів. Всього прибуло 130 делегатів від 49 Рад. З'їзд відкрив націоналісти і всілякими способами старалися перешкоджати більшовикам у їх виступах. В. Затонський розповідав, що його не допустили до столу відкрити з'їзд, а «підбурений і явно напідпитку натовп (делегатів) кинувся бити більшовиків». Другого дня більшовики та їх прихильники покинули з'їзд і в Будинку профспілок вирішили скликати свій з'їзд у Харкові. Також з'їзд Рад Донецького і Криворізького басейнів, що відкрився 9(22) грудня постановив об'єднатися з делегатами Всеукраїнського з'їзду Рад у Харкові.

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад відбувся у Харкові 11(24) і 12(25) грудня 1917 року. На порядку денному поставлено питання: 1) Поточ-

ний момент, 2) Про самовизначення України, 3) Про самовизначення Донецького і Криворізького басейнів, 4) Про організацію влади на Україні, 5) Вибори Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) Радянської України. З'їзд оголосив Україну республікою Рад. Всі розпорядження видані Центральною радою і Генеральним Секретаріатом визнано недійсними, а на території України поширено декрети і розпорядження робітничо-селянського уряду Радянської Росії. На закінчення з'їзду обрано верховний орган державної влади — ЦВК, у складі 41 чоловік. Першим головою обрано 15(28) грудня С. Г. Медведєва, а 17(30) грудня затверджено склад першого радянського уряду України — Народного Секретаріату.

Боротьба за владу Рад на Україні велася даліше і закінчилася швидко в листопаді 1920 року, а 25 грудня 1917 р. це дата проголошення Радянської України. **С. З.**

ЧЕРВОНЕ КОЗАЦТВО

Коли 25 грудня 1917 року Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну республікою Рад, а Центральний Виконавчий Комітет обраний з'їздом, згодом сформував перший Радянський уряд України, — то молодій Радянській Україні від перших днів свого існування довелося вести завзяту боротьбу з численними ворогами, які негайно виступили проти неї. В зв'язку з цим треба було творити свої військові революційні загони, які вели б цю боротьбу. Одною з таких перших військових формацій стало Червоне козацтво України, заходи в справі формування якого почалися вже в кінці грудня 1917 р. Офіційно Перший полк Червоного козацтва, що став регулярною частиною українських радянських військ, створено в Харкові 10 січня 1918 р. (28.12.1917 р.). Командиром його призначено 20-річного Віталія Примакова.

Описуючи тогочасні події, пов'язані з цим, він у статті «Короткий нарис історії Першого полку Червоного козацтва», надрукованої 9(22) січня 1919 року в газеті «Бюллетень Харьковського Совета рабочих депутатов», написав:

«У ніч на 27 грудня старого стилю минулого року за наказом народного секретаря Української робітничо-селянської республіки т. Шахрая був роззброєний 2-й український полк. Роззброєння провів 3-ій батальйон 2-го українського полку, якого я й тов. Шахрай загітували і перетягнули на бік Українського робітничо-селянського уряду.

На розвалинах 2-го українського полку був створений 1-й полк Червоного козацтва, в склад якого ввійшов 3-ій батальйон 2-го українського полку, доповнений хвилею добровольців, що хлюпнула до нас. Організування полку доручено мені і теперішньому моему помічнику, отаману 2-го куреня т. Барону. Полк формувався протягом тижня, після чого за наказом Муравйова вирушив на Полтаву».

Далі в статті йде перелік де, коли та в яких битвах і боях протягом 1918 року полк брав участь. Згадується крім Полтави, — Київ, Дарниця, Бахмач, Григорівка, Талалаївка, Ромни, Лохвиця, Охтирка та Гути, в яких велися бої з німецькими арміями; Новочеркаськ, Крив'янка і Персіяновка на Донеччині, де відбувалися бої з донськими козаками; ряд місцевостей на Чернігівщині, на території якої в серпні полк громив австро-німецьких окупантів; Харків, станиці Люботин і Майський роз'їзд, де велися бої з німцями й гайдамаками. Стаття закінчується словами:

«Старі кадрові козаки полку, ад'ютант Б. Кузьмичев, козаки Одерій, Добровольський та інші брали участь у більше ніж 25 боях, а такі,

як сотник кінної Гладюк та інші — в 20—23 битвах. При полку протягом короткого часу сформована сотня інтернаціоналістів, якою командує т. Маркутан. Отаман 1-го полку Червоного козацтва В. П. Примаков» (Й. Дубинський «Примаков». Москва, 1963 р., стор. 132—134).

У повідомленні В. Примакова подано багато назв міст і осель, однак нема там назв усіх міст і місцевостей, де його полку довелося в 1918 році вести бої. Коли в лютому-квітні цього ж року під натиском півмільйонної австро-німецької армії, запрошеної на Україну керівниками Центральної ради, уряд Радянської України та його військо були змушені залишити країну і опинитися аж у Москві, то там 6 липня полк червоних козаків узяв участь у розгромі антирадянського заклоту, зорганізованого лівими есерами, в листопаді — у визволенні міста Белгород, на початку січня 1919 р. — у визволенні Люботина, 18 січня — Полтави, а 1 лютого — Кременчука.

Згодом у цьому ж місяці полк Примакова нагороджено орденом Червоного Прапора. У той час у полку було лише 46 комуністів. Решта — понад 1000 чоловік — безпартійні. В кінці лютого того ж року полк брав участь у розгромі загонів петлюрівців на захід від Києва; в березні — квітні — він провів глибокий рейд по тилах петлюрівських військ, визволив місто Ізяслав і Острог та взяв участь у визволенні Шепетівки.

Оцінюючи роль червоних козаків у тогочасному розгромі петлюрівських полчищ, тодішній командувач Українським фронтом В. Антонов-Овсієнко написав у зверненні до них:

«Велике революційне піднесення, міцна братерська спайка, бойова товариська дисципліна — з такими якостями ви були непереможні. І ворог гірко пізнав вашу відвагу, вашу силу в боях на Україні. Особливо пам'ятний ваш славний рейд до Староконстантинова-Шепетівки, рейд, який завершив кампанію визволення України» (Збірник «Червоное казачество», Харків, 1923 р., стор. 13).

В кінці травня 1919 р. полк з-під Шепетівки відправлено на Донбас, якому загрожували загоны Денікіна. На шляху свого слідування він взяв участь у ліквідації контрреволюційного заклоту отамана Григор'єва. На південний денікінський фронт прибув на початку липня і тут брав участь у численних битвах, стримуючи наступ білих загонів.

Згадуючи про цей період боротьби свого полку, В. Примаков у статті «Путь неувядаемой славы», надрукованій у московській «Правді» 3 грудня 1934 р., написав:

«...Вимушений відступ з Донбасу і Полтавщини не ослабив, а посилив ряди червоних козаків. З кожного села за нами відходив актив сільради, відходив партійний осередок, відходили комсомольці. На куркульських і поміщицьких конях вони наздоганяли наш обоз, отримували рушницю і в першому ж бою намагалися здобути справжнє сідло... Нове поповнення швидко навчалось військового мистецтва у старих бійців і, в свою чергу, зміцнювало партійні осередки наших сотень, партійний актив Червоного козацтва. Одночасно наші ряди поповнювалися дрібними місцевими загонами кіннотників та кінної міліції».

Незважаючи на те, що в дотеперішніх боях полк втратив багато бійців і командирів, його ряди зросли. У той час він нараховував вже 1500 чоловік, набув великого бойового досвіду і виховав багато досвідчених командирів. Враховуючи це все, Революційна військова рада 14-ої армії в серпні 1919 р. видала наказ про розгортання полку в бригаду. Командиром бригади став В. Примаков, комісаром — Є. І. Петровський, а начальником штабу — С. А. Туровський, командиром 1-го полку — П. П. Григор'єв, а 2-го — П. Р. Потапенко.

Недовзі після цього в районі містечка Ічня новостворена бригада розгромила контрреволюційний загін отамана Ангела, далі стримували наступ денікінців, а у вересні протягом двох тижнів захищала від них

Ф. Бриж. Олександра Колонтай. 1972 р.

Ф. Бриж. Зоя-Добродія. 1961 р.

Чернігів і переправи через Десну. Бої були жорстокі. Під час них бригада втратила майже половину свого складу, однак її кількісний стан не зменшився, а збільшився майже до 2 тисяч — прийшли нові добровольці. У жовтні вона взяла участь у боях за визволення Орла, в яких відзначилася високим героїзмом. 21 жовтня її поповнено і перетворено в 8-му кавалерійську дивізію Червоного козацтва. Найвищий командний склад зайняли ці самі особи, що й в бригаді.

Новосформована дивізія, проводячи рейди в їх тилах, далі брала участь у боротьбі з військами Денікіна і 20 листопада Г. Орджонікідзе телеграфував В. Леніну:

«Кращі полки противника дроздовський і самурський, так звана біла гвардія, в боях між Льговом і Дмитрієвом розгромлені завдяки сміливому ударові червоної кінноти т. Примакова».

12 грудня 1919 р. червоні козаки спільно з Латиською дивізією Червоної армії вдруге визволили Харків.

З Харкова їх дивізія через Мерефу і Лозову направилася на Донбас визволяти ряд міст. 8 січня 1920 р. вона здобула вже Бердянськ, а згодом Мелітополь. З цього міста вона вирушила 26 січня і через 12 днів дійшла до озера Сиваш. Тут провела бій за Чонгарський міст, що сполучував узбережжя Таврії з Кримом, а потім була перекинута до Перекопу, де до 18 квітня вела бої з білогвардійцями барона Врангеля, в армії якого, між іншими, були татарська бригада, дві сотні інгушів та полк німецьких колоністів. Під час цих боїв вона понесла великі втрати, але згодом була поповнена одною кавалерійською бригадою, яка також брала участь в боях за Перекоп.

У квітні 1920 р. С. Петлюра підписав «Варшавський договір», згідно з яким Ю. Пілсудський визнає самостійність неіснуючої петлюрівської держави та зобов'язався відновити попередні порядки в цій державі, а петлюрівці згодилися на відступлення йому західноукраїнських земель, на яких проживало тоді понад 8 мільйонів осіб.

25 квітня 1920 року Ю. Пілсудський розпочав війну з радянськими республіками і свій головний наступ спрямував на Україну. Разом з арміями Ю. Пілсудського на Україну знову сунули й недобиті загопи С. Петлюри. Ось проти цих спільників разом з Першою кінною армією і виступила дивізія червоних козаків.

Тут крім інших боїв 5 липня 1920 року вона розпочала славний Проскурівський рейд, в результаті якого були визволені Проскурів, Хмельницький, Старокопчантинів і Шепетівка, а 24 липня перейшла ріку Збруч і ввійшла на територію Східної Галичини. 25 липня здобула Тернопіль і Збараж. Через два дні після цього вона дійшла вже до ріки Серет. У серпні біля двох тижнів брала участь у боях в околицях міста Золочева, після яких здійснила довгий Стрийський рейд, здобувачи 19 серпня Ходорів, Жидачів, Миколаїв, а потім Перемишляни, Бібрку, Стрий, Дашау, Болевів та беручи згодом участь у важких боях в околицях Миколаєва, Жидачева і Ходорова. Звідсіля 27 серпня переbazувалася в район Свіража, а потім через Бережани до Підгайців, де розгромила кінну дивізію петлюрівських гайдамаків. На початку вересня біля Рогатина дивізії довелося боротися з легіонерами Ю. Пілсудського, які намагалися прорватися до Тернополя, де в той час перебував радянський уряд Східної Галичини, очолюваний В. П. Затонським. Звідсіля полки червоних козаків повернулися до Підгайців і Тереволі, де появилися загопи отамана Тютюнника. 1 вересня біля селища Шумляни вони зіткнулися з іншими загонами легіонерів і вступили з ними в бій, в результаті якого їм довелося відступити на схід і 21 вересня перейти назад Збруч, та вже наступного дня розпочати бої з петлюрівськими частинами.

12 жовтня 1920 р. уряд Ю. Пілсудського підписав угоду про перемир'я, запропоновану радянською владою. Восенні дії на польсько-радянському фронті припинилися, але Червона армія, в тому й дивізія Червоного козацтва, не знайшла спокою. На Україні на Поділлі їм довелося вести боротьбу з петлюрівськими загонами, які вдерлися сюди восени, та з білогвардійськими загонами 3-ої російської армії генерала Перемикіна, які з Польщі поспішили на допомогу петлюрівцям.

26 жовтня 1920 р. до дивізії Червоного козацтва приєднано 17-ту кавалерійську дивізію Червоної армії і сформовано з них 1-й Кінний корпус Червоного козацтва під командуванням В. Примакіна.

10 листопада частини Першого корпусу розпочали наступ на ворожі загопи і після ряду важких боїв 21 листопада разом з бригадою Г. Котовського здобули Волочиск. Петлюрівці втікли за Збруч до Польщі.

17 листопада Червона армія закінчила боротьбу з врангелівцями в Криму, залишки яких втекли в Туреччину.

Поразка іноземних імперіалістів і внутрішніх контрреволюціонерів у відкритих боях не припинила їх антирадянської діяльності. Вони почали організувати контрреволюційні заклоти і повстання всередині країни, в тому й на Україні. Особливо багато банд в 1921 р. появилось на Київщині. Проти них були послані полки корпусу Червоного козацтва, які розгромили тут багато банд. Відзначаючи їх заслуги в цьому, партійні й радянські органи Київщини нагородили їх революційним Червоним прапором, а населення Києва в листі, висланому до козаків, писало:

«Славні червоні козаки! Київські пролетарі та незаможні селяни вручають вам Червоний прапор... Він завжди буде гордо майорити над непереможною червоною кіннотою 1-го корпусу... Привіт вам, славні орли! Київські пролетарі міцно зв'язані з вами узами крові, пролитої ще в січні 1918 року, і цей зв'язок, закріплений тепер найменуванням вашого корпусу «Київський», ростиме й міцнітиме далі» (І. Дубинський і Г. Шевчук «Червоне козацтво», Київ, 1973, стор. 163).

Особливо багато зусиль червоні козаки витратили на боротьбу з бандою Махна, до якої належало понад 3 тисячі чоловік. Розпочали її 31 грудня 1920 р. на Правобережжі, а закінчили влітку 1921 р. аж на Полтавщині. Сам Махно втік до Румунії.

Дуже завзяту боротьбу довелося вести їм з бандами на Поділлі, де їх діяло аж 12, але й тут всі були розгромлені. Проте боротьба з бандами не закінчилась.

В ніч на 28 жовтня 1921 р. перейшла з Польщі на Україну через Збруч тютюнниківська банда Палія, в складі якої було майже 1000 чоловік, а в ніч з 2 на 3 листопада пророчив польсько-радянський кордон другий загін Тютюнника, до якого в околицях ріки Тетерев приєднались місцеві банди, збільшуючи кількість загону до 1250 чоловік. До 7 листопада обидва загопи були розгромлені полками Червоного козацтва, а сам Тютюнник втік туди, звідкіля прибув.

Весною 1922 р. через Збруч на Поділлі перебрався петлюрівський отаман Гальчевський і створив тут свій загін. До боротьби з ним вис-

Кадр з фільму «Перевірено — мін немає».

лано два полки червоних козаків. Бої розпочалися в травні, а закінчилися аж у серпні. Отаману Гальчевському та його недобиткам вдалося перебраться назад за Збруч.

Влітку 1922 р. червоні козаки взяли також участь у боротьбі з контрреволюційними мусульманськими загонами в Туркестані.

Взагалі вони розгромили 46 великих і малих банд, які виступали проти радянської влади.

Крім цього всюди там, де їм доводилося під час війни перебувати, вони розгортали і вели політичну й культурно-освітню діяльність, брали участь у ліквідації неписьменності та помагали селянам в їх працях, а коли настав період мирного будівництва, то дуже багато колишніх козаків взяли в ньому активну участь. Чимало з них стали видатними командирами Червоної армії.

Основну масу червоних козаків становили українці, а було в його рядах чимало жителів Москви, Ленінграда, Рязані, Горького, Кубані і Дону, Латвії, Естонії, Башкирії і Кавказу та Польщі.

Серед значної кількості поляків в рядах Червоного козацтва знаходився такий видатний діяч, як генерал Кароль Сверчевський, командиром одного з полків був донбровський шахтар Ян Хвостецький, комісаром 3-ої бригади — лодзинський ткач Альберт Генде, а командиром сотні — робітник Добровольський.

В 1921 р. Револуційна Військова Рада України присвоїла корпусу Червоного козацтва почесне ім'я. В її наказі сказано:

«1-й Кінний корпус за особливі заслуги ... за згодою з Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом іменується Першим корпусом Червоного козацтва імені Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету» (І. Дубинський і Г. Шевчук «Червоне козацтво», Київ, 1973, стор. 176).

В 1922 р. Четвертий Всеукраїнський з'їзд Комуністичної Спілки Молоді України взяв шефство над цим корпусом.

У 1923 р. над Першою Запорізькою дивізією корпусу взяла шефство Французька комуністична партія, а над Другою Чернігівською дивізією — Комуністична партія Німеччини.

З нагоди п'ятирічного ювілею Червоного козацтва, видатний діяч Радянської України В. П. Затонський, який під час бойових дій козаків мав з ними зв'язки, написав:

«Їх була купка, цих червонців, що виступили в похід з Харкова через Полтаву на Київ, але чим далі йшли вони в глиб України, тим більше зростали їх сили, тим швидше поповнювалися ряди. Десятками, сотнями, а то й тисячами вливалася у Червоне козацтво селянська молодь.

Де найбільше загрожувала небезпека революції, туди поспішали грізні полки червоних козаків. Їх бойова історія — це частина історії важкої і славної боротьби за владу Рад на Україні і навіть у всій Радянській країні». (І. Дубинський і Г. Шевчук «Червоне козацтво», Київ, 1973, стор. 175).

В період культу особи в результаті необґрунтованих репресій загинуло чимало командирів і політпрацівників Червоного козацтва, в тому числі — В. Примаков, П. Потапенко, С. Петровський, П. Григор'єв, М. Дьомічев, С. Туровський, М. Зюка і Д. Шмідт.

Напередодні другої світової війни Корпус Червоного козацтва перетворено в Мотомеханізований корпус, а його першу дивізію названо 32-ою кавалерійською дивізією, а другу — 34-ою кавалерійською.

Багато колишніх червоних козаків взяло участь у другій світовій війні. Серед них маршали Радянського Союзу Павло Рибалко, Петро Кожовий, Сергій Худяков і Іван Пересипкін та 24 генерали.

В Харкові в 1923 р. вийшов збірник «Червоное казачество». В ньо-

му надруковано нарис В. Примакова «Смертю героїв», присвячений окремим командирам в його полку, які були вбиті під час боїв у 1918 році. Закінчується він словами:

«Кров за кров» — цей безпощадний закон воскрес у наш бурхливий вік. Багато червоних козаків полягло в боях за свободу. Їх подвиги дали їм вічне безсмертя. Пам'ять про них житиме у віках». («Етапи більшого пути», Москва, 1962 р., стор. 242).

М. Щирба

УКРАЇНЬСЬКА РАДЯНЬСЬКА МЕХАНІКА

Математика являє собою основний метод досліджень у механіці, зокрема в теоретичній механіці. Вона дає можливість точного формулювання питань і дозволяє знаходити на них докладні відповіді, отже становить ефективну мову цієї науки. Класична механіка досліджує рух і рівновагу матеріальних тіл, які своїми розмірами перевищують величину атомів і молекул (мікрочастинками займається квантова механіка) та які рухаються зі швидкістю набагато меншою від швидкості світла (царина релятивістської механіки). Основну класичну механіку заклав Ньютон та інші вчені 15—17 століття; зародження самої науки наступило ще раніше, бо в стародавності (Архімед). Найвизначнішим українським механіком дореволюційного часу був М. Остроградський, який створив аналітичну теорію співудару твердих тіл і відкрив варіаційний принцип Остроградського — Гамільтона.

Механіка виникла як основний розділ фізики, але з огляду на багатство проблематики та інтенсивний розвиток скоро виділилась в окрему дисципліну. Вона становить фундамент багатьох розділів природознавства та техніки. Без знання її законів неможливо споруджувати будівлі різноманітного призначення, проектувати машини та технологічні агрегати, конструювати засоби механічного, водного та повітряного транспорту, розробляти родовища корисних копалин на великих глибинах тощо. Запити техніки спричинились до розвитку теорії механізмів і машин, теорії опору матеріалів, теорії лінійних і нелінійних коливань (які мають місце при вібраціях інженерних споруд і машин), теорії автоматичного регулювання руху машин, теорії ракетодинаміки та інших розділів сучасної механіки.

Українська механіка радянської доби розвивалась в системі Академії наук та на багатьох кафедрах політехнічних і вузькоспеціалістичних інститутів, а також на університетах. Інститут технічної механіки Української Академії наук утворено вже в 1919 році і він був першим технічним інститутом академічного рангу на Україні. Організатором Інституту та його першим директором був видатний український вчений С. Тимошенко (нар. 1878 р.), родом з Сумщини, спеціаліст в галузі теорії пружності, будівельної механіки і опору матеріалів. Тимошенко емігрував у 1920 р. до Югославії, а у 1922 р. переїхав до США. Був професором Київського політехнічного інституту (1906—11, 1917—20), професором вищих навчальних закладів Петербурга (1912—17), професором Загребського політехнічного інституту й американських університетів — Мічиганського (1927—36) та Станфордського (1936). Від 1919 р. С. Тимошенко був академіком АН УРСР, від 1923 р. іноземним членом АН СРСР, був також членом Польської, Американської, Французької, Італійської Академії наук, членом Лондонського королівського товариства, почесним доктором ряду вищих навчальних закладів США, Англії, ФРН, Італії, Югославії, Швейцарії. Мабуть жоден українець не здобув ще за свого життя так широкого наукового признання у світі як Степан Тимошенко. Завдячував це передовсім знаменитим науковим

досягненням в розробці теорії стійкості пружних систем та в розв'язанні ефективних варіаційних методів теорії пружності, які знайшли широке використання в інженерних обчисленнях. Тимошенко опублікував понад 150 наукових праць, в тому коло 10 монографій і підручників, які видавались на Батьківщині вченого українською та російською мовами у Києві, Харкові, Москві та Ленінграді.

З Інститутом технічної механіки, перейменованим в 1929 р. на Інститут будівельної механіки, а в 1959 р. на Інститут механіки, зв'язана наукова біографія багатьох українських вчених в цій галузі знань. Поряд з цим ведучим науковим центром України існують зараз спеціалістичні інститути покликані для розробки проблем першорядного наукового, технічного та народногосподарського значення. Це Інститут гідромеханіки (заснований ще у 1926 р.), Інститут проблем міцності (1966 р.) у Києві та Інститут геотехнічної механіки (1967 р.) у Дніпропетровську. Разом з філіалом Інституту механіки у Харкові вони становлять потужну науково-експериментальну базу українського гідробудівництва, машинобудування, будівництва та комплексної механізації шахт і рудників. В понад 50 відділах цих інститутів вивчаються найрізноманітніші проблеми механічної міцності матеріалів, конструкцій, споруд, деталей машин, динаміки гідродинаміки великих швидкостей, динаміки відкритих потоків і прибережної зони морів та водоймищ, гідротранспорт та комплексне використання водних ресурсів, питання механіки гірських порід, ефективних методів руйнування порід, наприклад, за допомогою вибухів, механізації гірничорудних робіт і т.д. З одного боку ці досліди мають безпосереднє прикладне значення і їх результати широко використовуються в техніці, будівництві гідроелектростанції на Дніпрі та зрошувальних систем на півдні України, з другого — вони створюють замовлення на теоретичні узагальнення, які дозволили б передбачати апріорно основні характеристики механічних систем. Не дивно отже, що на Україні виходить чимало праць з теоретичної та прикладної механіки, для читання яких потрібне добре знання вищої математики. Інтеграція математики з механікою є тепер настільки міцною, що для не спеціаліста іноді важко відрізнити, наприклад, в Доповідях АН УРСР, де кінчаються статті з одної дисципліни, а починаються з другої.

Директором Інституту механіки в 1921—32 рр. був К. Симінський (1879—1932), народжений на Білосточчині. Він досліджував втомленість металу в мостах, механічні — характеристики деревини та кам'яних будівельних матеріалів, вивчав міцність гранітів і металевих стрижців. Його наступник С. Серенсен опрацював критерії міцності матеріалів та несучої здатності елементів конструкцій під напругою в різних температурах, що має велике значення в машинобудуванні. М. Корноухов (1903—1958), який очолював Інститут механіки в 1940—44 роках, досліджував міцність і стійкість стрижневих і пластинчатих систем та стійкість просторових рамних каркасів, розробив ряд інженерних методів розрахунку міцності і стійкості конструкцій, споруд. Ф. Велянкін, уродженець, так як М. Корноухов, міста Ніжина на Чернігівщині, так само спеціалізувався в галузі міцності матеріалів (сталь, деревина, склопластика) та інженерних конструкцій. Вивчав фізико-механічні властивості гірських порід України. Був директором Інституту механіки в 1944—58 роках. На зміну йому, на два роки, 1958—59, прийшов Г. Савін (н. 1907 р. в Калінінській області РРФСР), раніше професор Дніпропетровського та Львівського університетів, тепер Київського, який активно працює на ниві української радянської науки до сьогодні, публікуючи часто на сторінках Доповідей АН України результати своїх досліджень. Праці Г. Савіна стосуються теорії пружності ізотропних і анізотропних систем, динаміки кінату змінної дов-

жини, теорії гірничого тиску та розрахунку шахтних підйомних каналів. В колі його зацікавлень — механіка полімерних матеріалів, зокрема розрахунок полімерних деталей і споруд. Г. Савін є автором понад 200 наукових праць, в цьому числі 10-ти монографій.

Якщо йти далі за довільно обраною схемою очолювання Інституту механіки АН УРСР, то наступними вченими будуть А. Коваленко (1905—1974) і В. Кононенко. Перший був директором Інституту в 1959—65 роках, другий від 1965 дотепер. А. Коваленко відомий дослідженнями з теорії пружності і термопружності, з розробок методів розрахунку елементів турбомашин, з введення до механіки гіпергеометричних функцій другого ряду. Написав 9 монографій. Частина праць В. Кононенка торкається теорії нелінійних коливань та взаємодії коливальних систем з джерелами енергії. Результати отримані ним з досліджень майже періодичних коливань та автоколивань мають велике значення для практики приладобудування та машинобудування.

Видатним українським вченим в галузі механіки був О. Динник (1876—1950). Він створив українську наукову школу з теорії пружності, доробок якої високо оцінюється в світовій механіці. Основні результати власних досліджень академіка Динника та досліджень його учнів з теорії стійкості елементів споруд, теорії коливань, теорії гірничого тиску, теорії пружності анізотропної середовища, увійшли до науково-технічної літератури в СРСР і на Заході. Вибрані праці О. Динника (загалом написав їх близько 190, в цьому відомі монографії «Поздовжній згин», «Стійкість пружних систем», «Кручення», «Застосування функцій Бесселя до задач теорії пружності») видано у Києві в трьох томах в 1952—55 роках.

З Україною пов'язана наукова діяльність видатного російського радянського вченого О. Ішлинського (н. 1913 у Москві), академіка АН УРСР і СРСР. В 1948—55 рр. він був директором Інституту математики АН УРСР, а з 1964 р. очолює Інститут проблем механіки АН СРСР. Він розробив теорію гіроскопічних приладів, загальну теорію інерціальної навігації та автономного керування, теорію тертя і качення по деформованій основі, теорію проби Брінелля. О. Ішлинського єднає і тепер творче співробітництво з редакційними колегами українських академічних журналів, до яких він пише статті з питань механіки та математики.

В різних напрямках української механіки працювало та працює зараз багато вчених, яких імена відомі не тільки на Україні, але й далеко за її межами. Якщо назвати тільки академіків та членів-кореспондентів АН України — крім уже згаданих — то буде чимала кількість спеціалістів, які вносять вагомий вклад в українську, загально-радянську, а нерідко і світову науку. Це О. Антонов, Ф. Абрамов, О. Боголюбов, К. Борисенко, В. Будник, П. Василенко, М. Герасюта, М. Голго, В. Горбунов (1901—1944), Ю. Даденков, В. Дяченко (1896—1954), О. Івченко, Г. Карпенко, М. Кільчевський, О. Космодем'янський, П. Кучеров, В. Лазорян, Г. Логвинович, Г. Малахов, В. Моссаковский, П. Нестеров, Г. Писаренко, О. Пеньков, Я. Підстригач, М. Поляков, П. Супруненко (1893—1945), Г. Сухомел (1888—1966), К. Татомир, В. Троценко, П. Харламов, Л. Шубенко-Шубин, О. Щербань, М. Янгель.

Було б неможливим в цій статті подати хоча коротко доробок кожного з вчених. Їх праці відносяться до теоретичної і прикладної механіки, зокрема будівельної, гірничої, машинобудівної, гідромеханіки і гідрравліки, транспорту тощо. Деякі з прізвищ, наприклад, авіаконструктора О. Антонова, який створив цілу серію турбовинтових літаків АН, в цьому найбільший у світі транспортний літак АН-22, відомі майже кожному. Велику популярність здобув харківський конструктор парових турбін великої потужності Л. Шубенко-Шубин, Г. Писаренко відомі

мий не тільки як вчений в галузі міцності матеріалів і несучої здатності елементів конструкцій в високих температурах, як директор Інституту проблем міцності у Києві, але також як головний вчений секретар Президії АН УРСР (1962—66 р.) та віце-президент АН України. Ю. Даденков відомий не тільки як вчений у галузі гідравліки, але й як довголітній міністр вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. Г. Логвинович очолює Інститут гідромеханіки у Києві, а М. Поляков — Інститут геотехнічної механіки у Дніпропетровську, О. Івченко належить до провідних конструкторів авіаційних двигунів на Україні і в цілому СРСР. Він створив серію поршневих та турбогвинтових двигунів. Останні широко застосовуються на пасажирських літаках ІЛ-18, АН-10 А і АН-24. ІЛ-18 довгі роки становив основну літальну машину в ряді соціалістичних країн, в цьому в польських аеролініях ЛЬот. Інші вчені може менш відомі не спеціалістам, хоча їх теоретичний і практичний доробок заслуговує на винесення їх прізвищ на загальнонаціональний форум. Це відноситься як до тих вчених, які з огляду на похилий вже вік основні праці мають за собою, так і тих чия творча активність розвивається сьогодні. В Доповідах АН УРСР за останні роки часто з'являються статті М. Кільчевського, автора «Курсу теоретичної механіки» т. 1—2, Київ, 1955—57, О. Космодам'янського, Я. Підстригача та багатьох інших представників молодшої генерації. Молоді сили йдуть широким фронтом на зміну старшому поколінню і вони скоро будуть вирішувати про дальший розвиток науки на Україні.

Українські математики та механіки друкують свої праці в Доповідах АН УРСР, Серія А, які виходять щомісячно у розмірі 6 аркушів, та в Українському математичному журналі, заснованому у 1949 році, періодичність якого 6 разів у рік (по 8 аркушів на номер). Український математичний журнал дублюється на російську мову і в закордонних бібліотеках його часто можна зустріти саме цією мовою. Чимала кількість праць з України появляється в спеціалістичних журналах АН СРСР. Резюме статей друкуються англійською мовою. Треба додати, що реферативні журнали доповоджують наукову продукцію українських вчених до всіх національних бібліотек світу незалежно від цього, якою мовою вона первісно реалізується. Цікаві оригінальні праці написані українською мовою мають рівний вихід у світ і їх автори можуть сподіватись такого ж резонансу в наукових колах, що й автори статей писаних більш поширеними мовами. В науці числиться передовсім зміст, проблема перекладу є другорядна і в практиці завжди здійснима на різних географічних широтах.

Українські вчені приходять на 60-річчя існування Української Радянської Соціалістичної Республіки з доробком, який помітний у світовій науці. Вони успішно розв'язують чільні проблеми сучасного науково-технічного прогресу, багато з них — це гідні наслідування титани людської думки і праці. За короткий період 20-тих — 30-тих років вчені буйшої Малоросії ввели українську мову на математично-природничі кафедри університетів і до організованих в цей час науково-дослідних інститутів АН України, довели отже, що українською мовою можна писати наукові праці так як іншими мовами.

Не дивлячись на великі досягнення, вчені Радянської України ставлять все більші вимоги до своєї праці та все амбітніші плани наукових досліджень для добра не тільки своєї країни, а й всього людства.

Бібліографія

1. Історія Академії наук УРСР, т. 1—2, К., 1967.
2. Доповіді АН УРСР
3. Український математичний журнал.

ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КІБЕРНЕТИКІВ

У цих корпусах живуть люди і машини. Люди — тимчасово, до закінчення робочого дня, машини — поки не постаріють. Поява цих машин змусила людину взяти під сумнів власну велич і непогрішність. На початку більше схожі на швидкісні арифмометри, вони тепер владно вторгаються в усі сфери життя суспільства. Машини виготовлено в Інституті кібернетики АН УРСР, провідному в країні закладі в галузі кібернетики та обчислювальної техніки.

Інститут, який було створено в 1957 році на базі Обчислювального центру АН УРСР, нещодавно переселився в Теремки — передмістя Києва. В степу, біля автотраси Київ—Одеса, один за одним вирости його корпуси.

Все, що роблять кібернетики, дуже швидко старіє. Такими є темпи розвитку молодого науки. Ось події, які вже стали історією.

1950 року в Києві було створено першу в СРСР і континентальній Європі обчислювальну машину. Якщо оцінювати її з точки зору сьогодення, то недоліки цілком очевидні. І площу машина займала велику, була нетранспортабельною, «з'їдала» багато енергії, і радіолампи у неї були скляні. Але все ж ця техніка багато попрацювала. Її було використано, зокрема, для важливих розрахунків при будівництві Куйбишевської ГЕС, найбільшої гідроелектростанції на Волзі.

Одне за одним змінювались покоління електронно-обчислювальних машин. Зменшувались розміри, збільшувалась «пам'ять». Кожна з них — своєрідна віха руху вперед. За допомогою ЕОМ «Київ» вперше в країні здійснено дистанційне керування виробничими процесами. «Дніпро-1» було використано для керування хімічними процесами на підприємствах Донбасу і виплавленням сталі в Дніпродзержинську... Потім — «Мир», «Промінь», «Оптимум-1», «Аркус», «Екстрема». Ці машини стали популярними в країні. Здійснено навіть сміливу спробу автоматизувати сам процес проектування ЕОМ, щоб машина будувала машину.

Робота по автоматизації управління народним господарством країни, яку доручено інституту, потребує великих коштів і праці. Але на це йдуть, бо людина зі своїм традиційним помічником — арифмометром уже не може чітко організувати роботу десятків тисяч підприємств.

З чого починали кібернетики, як проходить робота? Про це люб'язно погодився розповісти директор інституту Віктор Глушков.

Та поки що — про самого Глушкова, відомого, дуже чемного 52-річного академіка. Він зараз, певно, один з найпопулярніших учених в СРСР. «Винна» в цьому і сама кібернетика, точніше — її технічна частина — машина. Глушков удостоєний Ленінської, а також державних премій СРСР і УРСР, він Герой Соціалістичної Праці, віце-президент Академії наук України.

Віктор Глушков розповідає про загальнодержавну автоматизовану систему:

— Дехто уявляє автоматизацію так: в ЕОМ один за одним вводять варіанти, а машина швидко аналізує їх і обирає оптимальний варіант. Але ж мова йде про мільярди мільярдів операцій. Навіть швидкодіюча машина довго «перетравлюватиме» їх. Не слід забувати, що інформацію треба ще зробити придатною для ЕОМ. Отже, машини повинні працювати не як швидкісні арифмометри, а як апарати, що мають логіку мислення, близьку до людської. Коли хочете, це можна назвати свідомістю. Зараз ми будемо такі ЕОМ.

— Якою уявляють вчені систему?

— У вигляді піраміди. Нижні поверхи — збирання інформації на рівні районів, вище — на рівні областей, ще вище — на рівні республік і на вершині — потужний супермонок. Сюди надходить інформація

з усієї країни. ЕОМ аналізує її і видає рекомендації у вигляді таблиць, графіків, креслень та інших даних.

— Наскільки нововведення буде ефективне?

— Ми проводили експерименти на окремих підприємствах. Візьмімо, наприклад, систему «Львів», впроваджену на Львівському телевізійному заводі (тепер об'єднання «Електрон»). Вона експлуатується сім років. З введенням її вихід продукції збільшився на 8 процентів. Потім підприємство почало розширюватись. Для управління новими ділянками за існуючими нормами треба було збільшити штат на 300 чоловік. Але цього не було зроблено, бо функції людини-керівника взяли на себе машини. Застосування автоматизованої системи управління (АСУ) дає можливість обрати такий дійовий варіант, який людина без ЕОМ знайти не зможе. Як показують розрахунки, система дає велику віддачу. Ми вважаємо, що для економіки країни 1980 року потрібно буде 10 тисяч ЕОМ. До кінця 1975 року впроваджено 1600 АСУ в окремих підприємствах і організаціях, які пізніше буде підключено до єдиної системи.

— Які успіхи кібернетиків інституту в інших галузях, у розвитку яких безпосередньо зацікавлена кожна людина, наприклад у галузі медицини?

— Перш ніж відповісти на це запитання, я мушу сказати ось що. Як не парадоксально, але ця найдавніша наука досі не має цільної теоретичної бази. А прогрес науки в цілому можливий, якщо теорія, яка швидко розвивається, йде в ногу з експериментом. Успіхи ж медицини зв'язані переважно з експериментальним пошуком. Це все одно, що стріляти в темряві по мішені. За тисячоліття у медицині нагромадилося досить багато знань, хоча, як мені здається, чимало є в них і суперечливого. Кажуть — відомий діагност, чудовий хірург і т.ін. Але в медицині слави досягають великою практикою, шляхом багатьох проб і помилок. Крім того, тут бере участь і така «темна річка», як інтуїція. Дивно, що в наш час, час бурхливого розвитку багатьох наук, не можна вилікувати без підтримки організму жодної хвороби, навіть нежитю.

Ми створили систему для автоматизації діагностики окремих видів захворювань, розроблено і в ряді поліклінік запроваджено пристрій «Міотон-2», за допомогою якого можна частково відновлювати рух паралізованих кінцівок. Але все це піззаходи. Наше головне завдання полягає в тому, щоб змодельовувати більшість хвороб і спробувати дізнатися, чи існує в природі якийсь загальний закон їх виникнення, чи хвороби діють поодиноч, безсистемно. Завдання велике і важке.

— Дехто вважає: з часом ЕОМ так «порозумнішають», що витіснять людину і створять своє машинне суспільство... Яка Ваша думка щодо цього?

— Справді, з часом — і це вже не за горами — машинний мозок в усіх відношеннях переважатиме людський. Ми зараз розробляємо теорію і методи побудови штучного інтелекту, а також часткової передачі машині деяких істотних рис людини, наприклад особистого творчого методу вченого. Але машини залишаться тільки помічниками, порадниками. Це не означає, що людина всі турботи перекаже на їх плечі. У неї ще буде великий простір для розумової діяльності, хоча б для творчого змагання з ЕОМ.

— Поети зустріли появу ЕОМ в штики. Вони й досі твердять: хоч машини будуть навіть мислити, як людина, але їх духовний світ залишиться примітивним, бідним.

— Запрограмувати емоції легше, ніж інтелект. Але для чого? Щоб машина милувалась букетом квітів на столі чи раділа з приводу забитого у ворота футбольного м'яча, захоувалась, плакала. Можливо, що

якийсь оригінал і зробить таку ЕОМ, щоб довести, що і їй може бути властиве все людське. А далі що вона робитиме — в цирку виступатиме, чи що?

— У Києві нещодавно вийшла двотомна «Енциклопедія кібернетики» українською і російською мовами. Це перше в світі таке видання. Але з багатьох набагато старших наук лише деякі удостоїлися своєї «власної» енциклопедії.

До Вас, як голови редакційної колегії, запитання — чим викликане видання двотомника?

— Коли наука досягає певного рівня, настає час підбити підсумки пошуків і досягнень. І найкраще це зробити в енциклопедичному виданні. У кібернетики дуже різноманітні галузі застосування. Саме ця риса молодій науці — її багатоплановість — викликала потребу узагальнення в такій універсальній формі. Робота над енциклопедією, в створенні якої взяло участь 600 авторів з 102 наукових інститутів, установ і підприємств з усіх республік Радянського Союзу, сприяла зміцненню творчих контактів колективів учених та спеціалістів народного господарства. «Енциклопедія кібернетики» здобула велику популярність не тільки у нас, а й за кордоном. Зокрема, в Польщі й НДР зараз готується перекладне видання двотомника.

— Які міжнародні контакти вчених інституту?

— Вони мають дві основні чітко виражені форми: обмін ученими й спеціалістами для вивчення передового зарубіжного досвіду і спільні розробки окремих наукових проблем. Наші вчені беруть активну участь у роботі провідних міжнародних організацій у галузі кібернетики — федерації по обробці інформації (ІФІП), федерації з питань автоматичного управління (ІФАК), асоціації по аналогових обчислювальних машинах (АІКА) та інших. Багато наших фундаментальних теоретичних праць перевидано відповідними мовами в країнах соціалістичної співдружності, а також у США, ФРН, Англії, Франції, Японії. Інститутські журнали «Кібернетика» і «Автоматика» перевидуються в США. Найбільш тісні і плідні зв'язки вчені інституту мають з аналогічними організаціями країн РЕВ.

— Ваша думка про польських кібернетиків? І враження взагалі про цю країну?

— У Польщі зараз досить сильна теоретична школа. Я зустрічався на міжнародних симпозіумах з Павляком та іншими кібернетиками. У них є чудові ідеї, які вже починають втілюватися у життя. В самій Польщі я, на жаль, був давно і тому мої враження про неї, напевно, вже застаріли. Але незабаром поїду до Варшави за дипломом почесного члена Польського кібернетичного товариства, до якого мене там нещодавно обрали.

— Запитання, можливо, і нескромне: в яких ще країнах Вас обрали до членів наукових закладів?

Я — дійсний член академії наук Болгарії і НДР, Німецької Академії наук природодослідників «Леопольдіна», почесний доктор Дрезденського технічного університету. Але в цьому не моя заслуга. Заслуга, насамперед, усієї української школи кібернетиків. **Артур Бауер**

НАРОДНІ АФОРИЗМИ

Прийшов непроханий — підеш недякуваний.

Сміється горщик з котла, а обидва чорні дотла.

З чужого злого учися свого.

Полоханий зазець пенька боїться.

Старого горобця на полові не обдуриш.

Треба нахилитись, щоб з криниці води напитись.

ДЕРЖАВНИЙ СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР

Коли говориться про колективи — першовідкривачі творів сучасних українських композиторів, у першу чергу називають Державний симфонічний оркестр УРСР. Його біографія, що розпочалася в Києві 1937 р., тісно пов'язана з творчістю таких славнозвісних авторів, як Борис Лятошинський і Георгій Майборода, Левко Ревуцький та багато інших. Ця добра традиція — показувати нові твори українських авторів — на думку академіка Левка Ревуцького, «стимулює, виховує і тим самим формує творчість радянських композиторів України».

Завдяки симфонічному оркестрові УРСР мільйони слухачів змогли також зазнати насолоди від світлої, життєстверджуючої музики Родіона Щедрина, Дмитра Кабалецького, Арама Хачатуряна, Едварда Мірзояна, Реваса Лагідзе, Отара Тактакішвілі, Сади́ха Мухамеджанова, Кари Караєва та зарубіжних композиторів.

Великий успіх мали концерти, в яких прозвучали П'ятнадцята симфонія Дмитра Шостаковича та ораторія Сергія Прокоф'єва «На варті миру». Коли слухачі натхненне виконання останнього великого твору Шостаковича, в пам'яті мимоволі спливають рядки, записані ним кілька років в книзі гостей: «Оркестр має чудовий склад виконавців, прекрасні солісти. Ансамбль в оркестрі на великій висоті. Окремі солісти, окремі групи інструментів відчують один одного, розуміють один одного, допомагають один одному». Високу оцінку оркестрові дали ті, кому довелося виступати з колективом, — диригенти Євген Мравінський, Євген Светланов, Кирило Кондрашин, Віллі Ферреро, Карло Цеккі, Оскар Фрід, Леопольд Стоковський та багато інших прославлених музикантів. Висока оцінка оркестрові виставлялася майже з перших років його творчого життя. І в цьому величезна заслуга митця великого артистичного обдарування, одного з найвидатніших радянських диригентів, народного артиста СРСР Натана Рахліна. Він керував колективом перші двадцять п'ять років його діяльності — з 1938 по 1963 рік. Сьогодні слухачам приносить насолоду майстерність інструменталістів-вихованців прославленого диригента, і тих, хто працює поряд з ними — молодих випускників консерваторій Радянського Союзу, які органічно увійшли до заслуженого колективу.

— Середній вік артистів нашого оркестру, — говорить його головний диригент і художній керівник Степан Турчак, — тридцять сім років. Талант багатьох розцвів і змужнів в оркестрі. Не раз інструменталісти виступали на конкурсах і завойовували там почесні нагороди, а концертмейстер оркестру Богодар Которович, концертмейстри групи альтів Анатолій Венжега та групи віолончелей Валентин Потапов удостоєні почесного звання заслужених артистів республіки. Без тієї напруженої роботи, яку ведуть артисти, без їх цілеспрямованості, наполегливості було б неможливо давати щомісяця на стаціонарній сцені до п'ятнадцяти концертів, до того ж більша половина з них — концерти-прем'єри нових творів.

Головний диригент Державного симфонічного оркестру УРСР, Степан Турчак народився 28.II.1938 р. в Перемішлі. У Степана Турчака — добре і чуйне ставлення до музикантів свого оркестру. Адже в цьому колективі почалася його кар'єра диригента. 1962 року молодий випускник Львівської консерваторії по класу відомого українського композитора, диригента Миколи Колесси вперше виступив з Державним оркестром УРСР. Дебют був яскравий і запам'ятований, а через рік молодого митця призначили головним диригентом колективу. Преса захоплена писала про виконавську майстерність Турчака: «У нього гарний жест, він тонко визначає форму музичної фрази, зміни темпів. Ясність, з якою диригент вітлює свої задуми, скрупульозність в об-

робці деталей свідчать, про зрілий професіоналізм, про глибоку відданість музиканта своїй справі». Коли писалися ці рядки, диригентові було трохи більше 25 років. Він часто чув на свою адресу визнання — яскравий талант — і завжди заперечував: талант — це дев'яносто процентів напруженої праці. Таким є глибоке переконання диригента ще із студентських років. Саме копітка праця — відправна точка у творчій біографії майстра, багатій на високі нагороди. Турчак — народний артист України, лауреат Державної премії Грузії імені Захарія Паліашвілі (за постановку в 1972 році на сцені Київського театру опери Паліашвілі «Абесалом і Етері»).

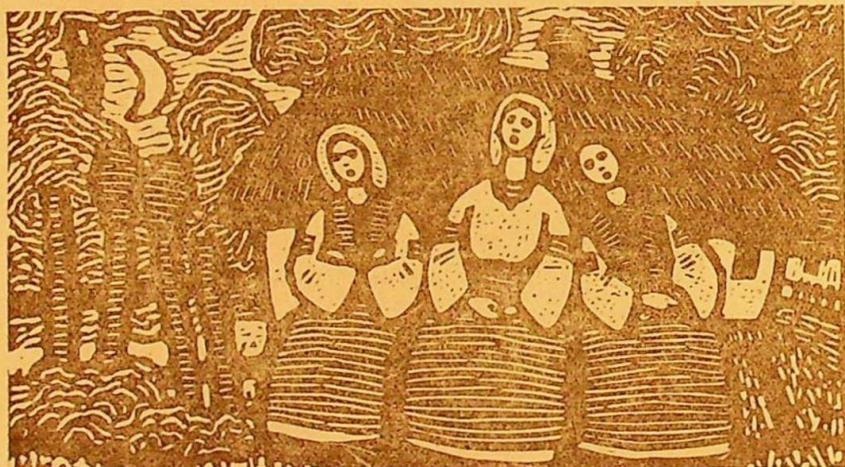
Коли писалися ці рядки, Заслужений симфонічний оркестр України щойно повернувся з успішних гастролей у Москві, де брав участь у фестивалі мистецтв «Російська зима». Програма виступів була різноманітною й насиченою. На концертах звучали твори Майбороди, Шостаковича, Хреннікова та інших авторів.

Попереду — зустрічі з трудящими Білорусії, куди артисти запрошені для участі в днях літератури і мистецтва Української РСР, їх також чекають концерти в відомому литовському місті Паланга.

А поки що йдуть репетиції. Фраза за фразою здобуває свою музичну плоть нова Третя симфонія Георгія Майбороди — провідного композитора України, народного артиста СРСР.

— З великою насолодою, — розповідає Степан Турчак, ми працюємо зараз над симфонією з хором Євгена Станковича «Я стверджуюсь», в якій використано патріотичні вірші видатного українського поета Павла Тичини. Обіцяю цьому творові молодого українського композитора велике майбутнє — в ньому приваблює і задум, і його втілення. І хочеться показати його слухачам якомога цікавіше, оригінальніше. В планах музикантів Державного заслуженого симфонічного оркестру УРСР — виконання «Весни священної» Стравинського, 8-ї симфонії Брукнера, 1-ї — Малера, 4-ї й 5-ї — Шостаковича, 4-ї — Брамса, драматичної симфонії Берліоза «Ромео і Юлія». Така програма-мінімум, якою сьогодні живе оркестр.

Лариса Кисельова

Л. Левицький. «Тільки дівчата та соловейко не зати́х».

З ЖИТТЯ ЛЕМКІВ НА УКРАЇНІ

На Україні проживає понад 300 тис. лемків. Частина з них це постійні мешканці Великоберезнянського і Перечинського районів Закарпатської області. Друга частина переселилася у 1945—46 роках з Польщі на Україну. Ці лемки в основному проживають у Тернопільській, Львівській та Івано-Франківській областях. У побуті обох згаданих груп, закономірно, є певні відмінності. Закарпатські лемки зберегли етнографічні особливості у культурі, побуті, розмовляють діалектом, але етнографічної назви майже не вживають. Лемки-переселенці у культурі та побуті не відрізняються від усіх українців, вживають загальну літературну мову, хоч дуже радо підкреслюють свою етнографічну приналежність.

Після другої світової війни в житті українського народу, зокрема лемків, сталися великі зміни. Ці зміни стосуються як характеру господарювання, так і проблем культури, побуту. Колективізація проведена у 1947—49 роках на західноукраїнських землях, ґрунтовно змінила характер сільського господарства. Віджила дотеперішня сільськогосподарська техніка. Примітивні знаряддя обробки землі, переробки сільськогосподарських продуктів замінили трактори, комбайни та інші сільськогосподарські машини.

Лемки включилися у колгоспну систему господарювання з перших днів колективізації. Їх працелюбність позначалася з самого початку. Колгоспи, членами яких стали в основному лемки, швидко перетворилися на передові господарства (наприклад, с. Синява, Жовтнєве на Тернопільщині і ін.). Передовими господарствами стали сільськогосподарські артілі лемків Закарпаття. Лемки добре зарекомендували себе і як рядові виробничники, і як керівники колгоспів, бригадири, комбайнери.

З середовища лемків виросли численні передовики сільського господарства, орденоносці (наприклад, голова колгоспу «Прогрес» на Львівщині В. Байко з Яблониці). Особливо відзначилися переселенці з Лемківщини Марія Заяць (Львівщина) і Марія Гутей (Тернопільщина) удостоєні найвищої урядової відзнаки — Золотої зірки Героя Соціалістичної Праці.

Велика кількість лемків влилася в ряди робітничого класу України. Прикладом доброго відношення до громадського обов'язку може служити успіх бригадира однієї з будівельних бригад «Львівжилобуду» Івана Бебла з с. Дошно на Сяніччині. Його нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора, Слави III ст. Іван Бебло — делегат XXV з'їзду КПРС. Відмінно трудяться лемки в цехах Калушського калійного комбінату, в шахтах Львівсько-Волинського вугільного басейну, на заводах і фабриках Львова, Івано-Франківська, Дрогобича, Чорткова.

Небувалый поступ здійснили лемки на науковій ниві. Ніколи в історії Лемківщина не посідала такої великої кількості вчених як на Радянській Україні, де вперше для лемків, нарівні з іншими громадянами, відкрилися двері до науки. На Україні виросла багаточисельна армія вчених різних галузей — вихідців з Лемківщини. Це доктор геологічних наук Василь Кітик, відомий економіст Любомир Олесевич, талановитий математик Ілля Чудик, високої кваліфікації медик Володимир Масляк, філолог Степан Кищак та багато інших.

Праці вчених з Лемківщини друкуються в наукових збірниках, журналах. Нерідко в журналах «Народна творчість та етнографія», «Український історичний журнал», «Жовтень» можна зустріти наукові статті, повідомлення І. Добрянської, І. Красовського та інших.

Матеріальна культура лемків уперше стала предметом наукової дисертації. Проблеми історії та культури лемків прозвучали на все-

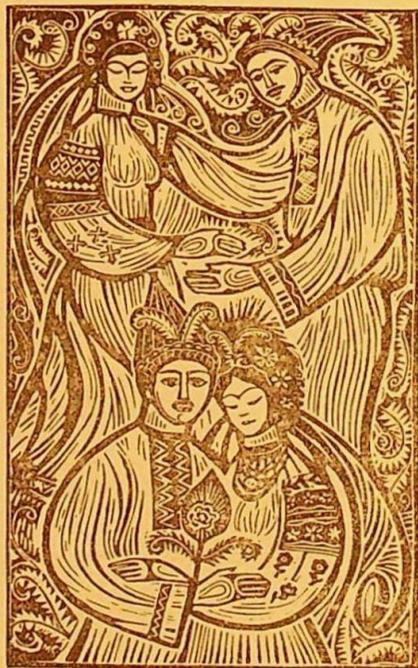
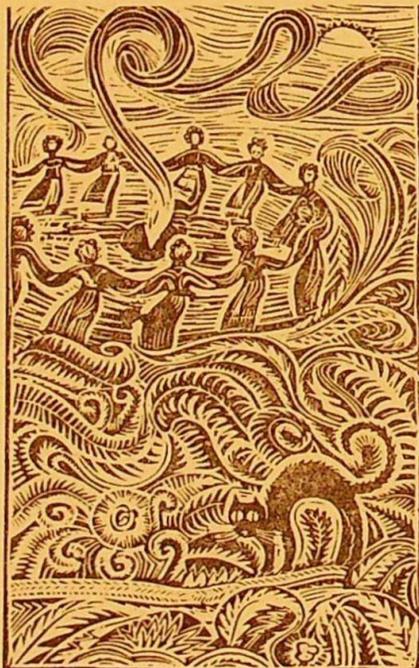
союзних і республіканських наукових конференціях в Москві, Києві, Львові, Ужгороді, як самостійні доповіді чи повідомлення. Наприклад, автор цього повідомлення виступав на конференціях з доповідями: «Зміни в культурі і побуті лемків за роки радянської влади» (Ужгород, 1966), «Етнографічні особливості лемківського весілля кінця XIX ст.» (Всесоюзна конференція, Львів, 1970), «Лемки — мешканці західних Карпат» (Івано-Франківськ, 1970), «Народна архітектура лемків другої половини XIX — початку XX ст.» (Республіканська конференція, Ужгород, 1972).

Поважні зміни зайшли у післявоєнні роки в матеріальній і духовній культурі лемків.

У Закарпатській лемківській смузі ще зустрічаються довгі дерев'яні хати з однорядним діленням. У Великоберезнянському районі зруб будівлі зі смерекового дерева. У Перечинському — з букового. В селах закарпатських лемків збереглися засади давнього планування хати. Теперішні «довгі хати» муровані, з великими вікнами, дерев'яною долівкою. За рахунок скорочення господарської частини (зайве боїще) збільшилася площа житлової частини, яка складається як мінімум з двох кімнат. Лемки-переселенці з ПНР отримали хати після поляків і тому в їхньому середовищі зовсім занедбалися засади лемківського народного будівництва.

Не відродилися на Україні народні промисли лемків по обробці ка-

М. Стратилат. Купальські пісні.

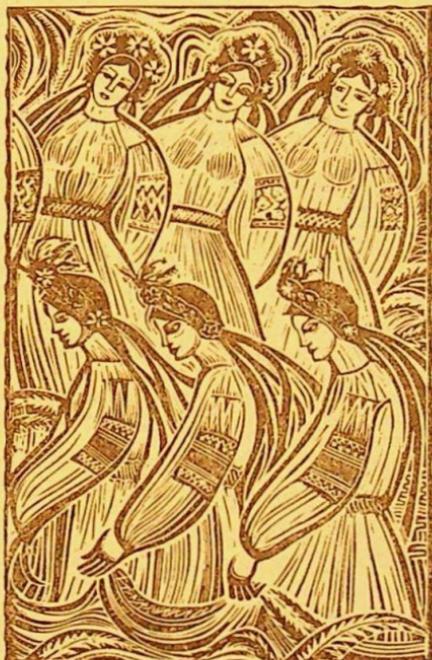
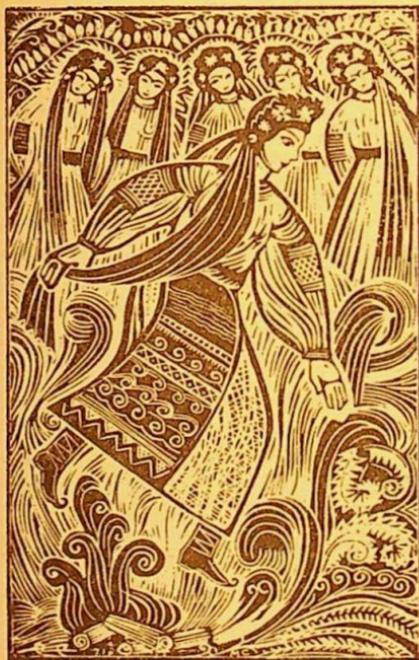
меню, побутовій обробці дерева, вовни і волокна. Післявоєнна промисловість в достатній кількості виробляє значно дешевші, вигідніші в користуванні предмети побуту, а також тканини.

Лемки Закарпатської зони поруч з фабричним одягом ще вживають свій традиційний одяг: полотняні спідниці, сорочки, сердаки, гуньки. Серед лемків з ПНР народний одяг зовсім вийшов з ужитку. Комплекти чоловічого і жіночого одягу початку ХХ ст. з Лемківщини зберігаються у музеях Львова та Києва. Форму традиційного одягу (лайбик, сердак, гунька, чуга) і зокрема прикраси до одягу у відповідній стилізації використовує Львівська фабрика ім. Лесі Українки при проектуванні сучасного одягу. У традиційному одязі виступають хористи з Лошнева, Рудного, Нагірного.

Матеріальна культура лемків буде представлена в Музеях народної архітектури і побуту у Львові та Ужгороді. На території Львівського музею відтворена селянська садиба з с. Заріччєво Перечинського району зі всім обладнанням. Планується будівництво кількох споруд з галицької Лемківщини. У «Путівнику» по Львівському скансені (автор І. Красовський) цілий розділ присвячений Лемківщині.

Дорогоцінною перлиною в скарбниці культури всього українського народу є духовна культура лемків. Загальне признание здобули народні лемківські пісні у виконанні заслужених артисток УРСР сестер

М. Стратилат. Купальські пісні.

Даниїли, Марії і Ніни Байко — співачок з Лемківщини. Успішно виконують лемківські пісні професійні ансамблі, численні колективи художньої самодіяльності. Здобули загальну популярність лемківські хори з Лошнева на Тернопільщині, Рудного і Нагірного на Львівщині. Вокально-хореографічний ансамбль «Дністер» підготував цікаву композицію «Лемківське весілля».

Над лемківською пісенною культурою успішно трудяться молоді композитори лемки — Іван Майчик і Ярослав Бодак. Лемківська пісня стала предметом творчих пошуків провідних українських композиторів, зокрема С. Козака, М. Колесси, В. Фільц і інших.

На Україні вийшло кілька збірників лемківських пісень. Це «Лемківські співанки» М. Соболевського, К., 1967, «Українські народні пісні з Лемківщини» О. Гижі, К., 1972, «Співаночки мої» І. Майчика, К., 1967, «Лемківські народні пісні» В. Дрималика, К., 1970, «Лемківське весілля» М. Колесси, К., 1968, дві збірки «Співають сестри Байко» (К. 1958, К. 1972) і інші.

Фольклорні матеріали (казки і легенди, весільні звичаї) друкувалися у журналі «Жовтень». Їх автори лемки Василь Хомик та Михайло Дзіндзьо.

У своїй праці лемківські композитори, фольклористи, журналісти використовують матеріали «Лемківської сторінки» тижневика «Наше слово», а також є постійними співавторами фольклорно-етнографічного випуску.

Значного розвитку досягло на Україні мистецтво художньої обробки дерева — різьбарство, що мало свої осередки в селах Вільці, Балутянці та Криничі.

З середовища народних різьбарів виріс нині заслужений діяч мистецтва Української РСР Василь Одрехівський з с. Вілька на Сяніччині. Він співавтор пам'яток Івану Франкові у Львові і Дрогобичі. З лемківської тематики В. Одрехівський створив погруддя одного з відомих різьбарів старшого покоління Івана Кищака, вирізьбив погруддя Б. Антонича, скульптурний портрет Марії Байко, скульптурну групу «Сестри Байко» та інші.

Плідно працюють народні майстри різьби брати Андрій та Степан Орисики, Григорій Бенч, Іван Красівський (всі живуть в м. Трускавці) та інші. Крім стандартних виробів для фабрики ім. Лесі Українки та художнього салону, вони працюють над тематичними творами для виставок. У Львові живуть і працюють майстри різьби по дереву Андрій Сухорський, Антін Фіголь, брати Амбіцькі і інші.

Літературну Лемківщину на Україні представляє відомий письменник з Сяніччини Дмитро Бедзик — автор трилогії з життя лемків («Украдені гори», «Підземні громи», «За хмарами зорі»). З молодшого покоління письменників-лемків заслуговує на увагу Іван Головач (Івано-Франківськ).

Похвальним є те, що лемки на Україні зберегли свої найкращі риси: колективізм, взаємодопоміжність, солідарність у праці, побуті, житті. Їх вроджена працелюбність, що поєднується з винайковою чесністю і доброзичливістю, — риси, які саме найбільш потрібні сучасній людині.

І. Красовський

НАРОДНІ АФОРИЗМИ

На те шука в морі, щоб карась не дрімав.

Краще своє латане, як чуже хватане.

На печі той баба хоробра.

Не будь тією лодиною, що догори щетиною.

Не купив батько шапки, нехай вуха мерзнуть.

ВИДАТНІ ПУБЛІКАЦІЇ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1960—1975)

I. Марксизм-ленінізм

- Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Пер. з 2-го рос. видання. Т. 1—39. К., Політвидав України, 1958—1968.
- Ленін В.І. Довге зібрання творів. Пер. 35-го рос. видання. Т. 1—55. К., Політвидав України, 1969—1975.
- Володимир Ілліч Ленін. Біографія. Вид. 4-е. К., Політвидав України, 1970, стор. 693.
- В.І. Ленін і український народ. Збірник документів. К., Політвидав України, 1970. XXIII, стор. 931.
- Ленін і Україна. В 4-х книгах. Кн. 1—4. К., «Наукова думка», 1969.
- Куліченко М.І., Маланчук В.Ю. В.І. Ленін і розв'язання національного питання на Україні. К., Політвидав України, 1971, стор. 320.
- Ленін і Україна. Торжество ленінських філософських ідей на Україні. К., «Наукова думка», 1969, стор. 351.
- Ленін і Україна. Ленін у літературі та мистецтві українського народу. К., «Наукова думка», 1970, стор. 247.
- Берков Ю.В., Манусевич Л.Я. Ленін у Кракові (червень 1912 — серпень 1914 рр.). К., Політвидав України, 1974, стор. 294.

II. Комуністична партія України — КПЗУ

- Нариси історії Комуністичної партії України (Вид. 3-е, доп.). К., Політвидав України, 1971, стор. 675.
- Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В 2-х томах. Т. I, 1918—1941. К., Політвидав України, 1976, стор. 1007.
- Заграв воли. З історії Комуністичної партії Західної України. Збірник статей. Львів, «Каменярь», 1970, стор. 290.
- Галушко С.М. Нариси історії КПЗУ (1919—1928). Львів. Вид. ЛДУ, 1965, стор. 263.

III. Історія України

- Історія Української РСР у двох томах. Т. 1—2, К., «Наукова думка», 1967.
- Історія робітничого класу Української РСР. У 2-х томах. Т. 1—2. К., «Наукова думка», 1967.
- Історія селянства Української РСР. У 2-х томах. Т. 1—2. К., «Наукова думка», 1967.
- Історія міст і сіл Української РСР. Т. 1—26. К., 1967—1974.
- Україна і зарубіжний світ. К., Політвидав України, 1970, стор. 515.
- Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади. К., «Наукова думка», 1973, стор. 256.
- Нариси стародавньої історії УРСР. К., Вид. АН УРСР, 1957, стор. 631.
- Голобуцький В.А. Запорожеське казачество. К., Госполитиздат УРСР, 1957, стор. 463.
- Документи Богдана Хмельницького 1648—1657. К., Вид. АН УРСР, 1961, стор. 738.
- Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. К., Вид. АН УРСР, 1954, стор. 536.
- Грабовецький В.В. Західноукраїнські землі в періоді народно-визвольної війни 1648—1654 рр. К., «Наукова думка», 1972, стор. 192.
- Шевальє П'єр. Історія війни козаків проти Польщі ... Пер. з франц. видання 1863 року. К., Вид. АН УРСР, 1960, стор. 200.
- Додиченко В. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кін. XVII — поч. XVIII ст. К., Вид. АН УРСР, 1959, стор. 530.
- Апанович О. Збройні сили України першої пол. XVII ст. К., «Наукова думка», 1969, стор. 223.
- Історія Києва в 2-х томах. К., АН УРСР, 1961.
- Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. К., «Наукова думка», 1970, стор. 659.
- Грабовецький В.Е. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст. Львів. Вид. ЛДУ, 1966, стор. 252.
- Класова боротьба селянства Східної Галичини (1772—1849). Документи і матеріали. К., «Наукова думка», 1974, стор. 586.
- Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр. В 3-х томах. Т. 1—3. К., Політвидав України, 1967—1970.
- Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні (1917—1920). К., «Наукова думка», 1967, стор. 340.
- УРСР на міжнародній арені. Збірник документів (1917—1923 рр.). К., «Наукова думка», 1966, стор. 667.
- Розвиток народного господарства Української РСР. 1917—1967. В 2-х томах. Т. 1—2. К., «Наукова думка», 1967.
- Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Компартії і Радянського уряду. 1917—1960. Збірник документів. В 2-х томах. Т. 1—2. К., Держполітвидав. 1959—1961.

- Історія колективізації сільського господарства УРСР 1917—1934 рр. Збірник документів і матеріалів у 3-х томах. Т. 1—3. К., «Наукова думка», 1962—1965.
- Швидак О.М. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України і Польщі у революційно-визвольній боротьбі (1929—1939 рр.). К., Вид. КДУ, 1972, стор. 228.
- Торжество історичної справедливості. Закономірність воз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Львів, Вид. ЛДУ, 1968, стор. 803.
- Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр. В 3-х томах. Т. 1—3. К., Політвидав України, 1967—1969.
- Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., Політвидав України, 1963, стор. 486.
- Бречак І.М. Бойові побратими. З історії участі польських антифашистів у радянському партизанському русі на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. Львів, «Камеяр», 1974, стор. 192.
- Клоков В.І. та ін. Далеко від Батьківщини України в антифашистській боротьбі народів Європи (1941—1945). К., Політвидав України, 1968, стор. 159.
- Україна і Близький та Середній Схід. Укр. РСР у політичних, економічних і культурних зв'язках СРСР з країнами Близького та Середнього Сходу післявоєнного періоду. К., «Наукова думка», 1968, стор. 238.

- Акти села Одрехови. К., «Наукова думка», 1970, стор. 244.
- Грамоти XIV ст. К., «Наукова думка», 1974, стор. 256.
- Українські грамоти XV ст. К., «Наукова думка», 1965, стор. 164.
- Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження. Вид. 2. К., «Наукова думка», 1971, стор. 200.
- Літопис Самовидця. К., «Наукова думка», 1971, стор. 208.
- Державні архіви Укр. РСР. Короткий довідник. К., «Наукова думка», 1972, стор. 200.
- Каталог пергаментних документів Центр. держ. історичного архіву УРСР у Львові. 1233—1799. К., «Наукова думка», 1972, стор. 675.
- Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Укр. РСР післявоєнного періоду (1945—1970). К., «Наукова думка», 1972, стор. 203.

Етнографія

- Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. К., «Наукова думка», 1964, стор. 248.
- Стельмах Г.Ю. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. Історико-етнографічне дослідження. К., «Наукова думка», 1964, стор. 229.
- Українське народне весілля в творах українського, російського та польського образотворчого мистецтва XVIII—XX ст. (Альбом). К., «Мистецтво», 1970, стор. 111.

V. Фольклор

- Березонський І.П. Українська радянська фольклористика. Етапи розвитку і проблематики. К., «Наукова думка», 1968, стор. 343.
- Дей О.І. Сторінки з історії української фольклористики. К., «Наукова думка», 1975, стор. 271.
- Колеса Ф.М. Фольклористичні праці. К., «Наукова думка», 1970, стор. 415.
- Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. К., «Наукова думка», 1966, стор. 248.
- Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. К., «Наукова думка», 1974.
- Загадки. К., Вид. АН УРСР, 1962, стор. 510.
- Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового народу. К., Вид. АН УРСР, 1963, стор. 671.
- Історичні пісні. К., Вид. АН УРСР, 1961, стор. 1068.
- Коломийки. К., «Наукова думка», 1969, стор. 603.
- Коляди та щедрівки. Зимова образова поезія трудового року. К., «Наукова думка», 1965, стор. 803.
- Наймитські та заробітчанські пісні. К., «Наукова думка», 1975, стор. 575.
- Рекрутські та солдатські пісні. К., «Наукова думка», 1974, стор. 623.
- Сніванки-хроніки. К., «Наукова думка», 1972, стор. 560.

VI. Мовознавство

- Сучасна українська літературна мова. В 5-ти книгах. Кн. 1—5. К., «Наукова думка», 1969—1973.
- Словник мови Шевченка в 2-х томах. К., 1964.
- Курс історії української літературної мови. Т. 1—2, К., Вид. АН УРСР, 1958 і 1961.
- Словник іношомовних слів. К., АН УРСР, 1974.
- Польсько-український словник. К., АН УРСР, 1960.

- Мовознавство на Україні за п'ятдесят років. К., «Наукова думка», 1967, стор. 456.
- Горький П. Історія української лексикографії. К., Вид. АН УРСР, 1963, стор. 244.
- Дзєндзелівський І. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. К., «Наукова думка», 1969, стор. 211.
- Жовтобрюх М. А. Мова української преси (До сер. 90-х років XIX ст.). К., Вид. АН УРСР, 1963, стор. 415.
- Жовтобрюх М. А. Мови української періодичної преси. (Кін. XIX — поч. XX ст.). К., «Наукова думка», 1970, стор. 304.
- Редько Ю. К. Сучасні українські прізвиська. К., «Наукова думка», 1966, стор. 216.
- Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К., «Наукова думка», 1973, стор. 280.
- Словник української мови. В 10-ти томах, 1—6. К., «Наукова думка», 1970—1975.
- Українська вимова і наголос. К., «Наукова думка», 1975.
- Орфографічний словник української мови. Близько 114 000 слів. К., «Наукова думка», 1975, стор. 856.
- Коваль А. П., Копмидов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літер. цитати. Образи вислови. Вид. 2, переробл. і доп. К., «Вища школа» при КДУ, 1975.
- Лексикон Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського. К., «Наукова думка», 1973.
- Удовиченко І. Словник українських ідіом. Понад 2200 ідіом. К., «Рад. письменник», 1968, стор. 463.
- Лько М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. К., «Рад. школа», 1973, стор. 179.
- Ужевич І. Граматика слов'янська. «Пам'ятки укр. мови XVII ст.». К., «Наукова думка», 1970.
- Білецький-Носенко П. Словник української мови. К., «Наукова думка», 1966.
- Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. К., «Рад. школа», 1971.

VII. Мистецтво — музика — театр

- Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 1—6. К., Вид. АН УРСР, 1966—1968.
- Словник художників України. К., 1973, стор. 272.
- Українські радянські художники. Довідник. К., «Мистецтво», 1972, стор. 564.
- Мистецька спадщина Т. Шевченка в 4-х томах. К., 1964.
- Білецький П. Український портретний живопис XVII—XVIII ст. «Мистецтво», 1969, стор. 320.
- Нариси історії архітектури Української РСР. К., 1957, стор. 560.
- Логвин Г. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. К., «Мистецтво», 1968, стор. 463.
- Образотворче мистецтво Радянської України. 1917—1966. Бібліографія друкованих творів. К., 1968, стор. 642.
- Український драматичний театр. Нариси історії в 2-х томах. Т. 1—2. К., «Наукова думка», 1959—67.
- Нариси з історії української музики в 2-х томах. К., 1964.
- Архімович Л. Б. Українська класична опера. Історичний нарис. К., 1957, стор. 311.
- Архімович Л. Б. Шляхи розвитку української радянської опери. К., «Муз. Україна», 1970, стор. 376.
- Гордійчук М. М. Українська радянська симфонічна музика. К., «Муз. Україна», 1969, стор. 427.
- Козичий П. Спів і музика в Київській Академії за 300 років її існування. К., «Муз. Україна», 1971, стор. 145.
- Кузьмін М. Забуті сторінки музичного життя Києва. К., «Муз. Україна», 1972, стор. 226.
- Спілка композиторів УРСР. Довідник. К., «Муз. Україна», 1968, стор. 275.
- Музична література УРСР 1917—1965. Бібліографічний довідник. Х., 1966, стор. 796.

VIII. Художня література

- Історія української літератури в 8-ми томах. Т. 1—8. К., «Наукова думка», 1967—1971.
- Хрестоматія данної української літератури. К., «Радянська школа», 1967.
- Український письменник. Біо-бібліографічний словник. Т. 1—5. К., Держлітвидав, 1960—1965.
- Антологія української поезії. В 4-х томах. Т. 1—4. К., Держлітвидав, 1957.
- Антологія українського оповідання. В 4-х томах. Т. 1—4. К., Держлітвидав, 1960.
- Україна сміється. Сатира та гумор в 3-х томах. Т. 1—3. К., «Рад. письменник», 1960.
- Письменники Західної України 30—50 років XIX ст. К., «Дніпро», 1965, стор. 643.
- Тридцять українських поетес. Антологія. К., «Рад. письменник», 1968, стор. 294.
- Українські поети-романтики 20—40-х років XIX ст. К., «Дніпро», 1968, стор. 635.
- Величковський І. Твори. К., «Наукова думка», 1972, стор. 191.
- Зіновій Климентій. Вірші. Пришвідки посполиті. К., «Наукова думка», 1971, стор. 382.

- Сковорода Г. Повне зібрання творів. Т. 1—2. К., «Наукова думка», 1973.
- Войчук М. Твори в 7-ми томах. Т. 1—7. К., «Наукова думка», 1964—1966.
- Грабовський П. Зібрання творів у 3-х томах. Т. 1—3. К., Вид. АН УРСР, 1959—1960.
- Квітка-Основа Яненко Г. Твори в 8-ми томах. Т. 1—8. К., «Дніпро», 1970.
- Т.Г.Шевченко документи та матеріали до біографії. К., «Вища школа», 1975.
- Кудіш П. Вибрані твори. К., «Дніпро», 1969.
- Кобилянська О. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., Держлітвидав, 1962.
- Котлярівський І.П. Твори. У 2-х томах. Т. 1—2. К., «Дніпро», 1969.
- Коцюбинський М. Твори. В 7-ми томах. Т. 1—7. К., «Наукова думка», 1975.
- Куп'янський Й. Літопис життя і творчості М. Коцюбинського. К., «Наукова думка», 1965.
- Мирний П. Зібрані твори. У 7-ми томах. Т. 1—7. К., «Наукова думка», 1968—1971.
- Печуй-Левчицький І. Зібрання творів в 10-ти томах. Т. 1—10. К., «Наукова думка», 1965—1968.
- Руданський С. Твори в 3-х томах. Т. 1—3. К., «Наукова думка», 1972—1973.
- Старицький М. Твори у 8-ми томах. Т. 1—8. К., Держлітвидав, 1963—1965.
- Українка Леся. Зібрання творів. У 12-ти томах. Т. 1—2. К., «Наукова думка», 1975—1976.
- Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. К., «Наукова думка», 1970.
- Українка Леся. Твори в 10-ти томах. Т. 1—10. К., Держлітвидав, 1963—1965.
- Кирилюк С., Шаблійський С., Шубровський В. Т.Г. Шевченко. К., «Наукова думка», 1969.
- Федькович Ю. Твори. Т. 1—2. К., Держлітвидав, 1960.
- Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. К., «Наукова думка», 1976.
- Франко І. Твори в 20-ти томах. Т. 1—20. К., Держлітвидав, 1959.
- Матеріали до вивчення історії української літератури в п'яти томах. К., «Радянська школа», 1966.
- Шевченко Т. Повне зібрання творів в 10-ти томах. Т. 1—10. К., Вид. АН УРСР, 1949—1964.
- Шевченко Т. Повне зібрання творів в 6-ти томах. Т. 1—6. К., Вид. АН УРСР, 1963—1964.
- Шевченкознавство — підсумки й проблеми. К., «Наукова думка», 1975.
- Світова велич Шевченка в 3-х томах. К., 1964.
- Бажан М. Твори. В 4-х томах. Т. 1—4. К., «Дніпро», 1974.
- Вішня О. Твори. У 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Дніпро», 1974—1975.
- Вільде І. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Дніпро», 1967—1968.
- Воронько П. Твори в 2-х томах. Т. 1—2. К., «Дніпро», 1973.
- Галай Я. Твори в 3-х томах. Т. 1—3. К., Держлітвидав, 1967.
- Головка А. Твори в 4-х томах. Т. 1—4. К., «Дніпро», 1968.
- Довженко О. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Дніпро», 1964—1966.
- Загребельний П. Романи в 2-х томах. Т. 1—2. К., «Дніпро», 1974—1975.
- Збанацький Ю. Твори в 4-х томах. Т. 1—4. К., Держлітвидав, 1963.
- Іваненко О. Твори. В 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Веселка», 1966—1968.
- Козлашук П. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Дніпро», 1975.
- Корнілюк О. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Дніпро», 1966—1967.
- Кримський А. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Наукова думка», 1972—1973.
- Білецький О. Зібрання праць у п'яти томах. К., «Наукова думка», 1966.
- Кучер В. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., «Дніпро», 1970—1971.
- Ле І. Твори. У 7-ми томах. Т. 1—7. К., «Дніпро», 1968—1970.
- Малишко А. Твори в 10-ти томах. Т. 1—10. К., «Дніпро», 1973—1974.
- Микитенко І. Зібрання творів у 6-ти томах. Т. 1—6. К., «Наукова думка», 1964—1965.
- Панч П. Твори. В 4-х томах. Т. 1—4. К., «Дніпро», 1972—1973.
- Первомайський Л. Твори. В 7-ми томах. Т. 1—7. К., «Дніпро», 1968—1970.
- Рибак Н. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. Д., Держлітвидав, 1963—1974.
- Рильський М. Твори в 10-ти томах. Т. 1—10. К., Держлітвидав, 1961—1962.
- Смідянський Л. Твори. В 4-х томах. Т. 1—4. К., «Дніпро», 1970—1971.
- Смолич Ю. Твори. В 6-ти томах. Т. 1—6. К., «Дніпро», 1971—1973.
- Собко В. Твори в 6-ти томах. Т. 1—6. К., Держлітвидав, 1963—1965.
- Сосюра В. Твори. В 10-ти томах. Т. 1—10. К., «Дніпро», 1970—1972.
- Стельмах М. Твори. В 6-ти томах. Т. 1—6. К., «Дніпро», 1972—1973.
- Тизина П. Твори в 6-ти томах. Т. 1—6. К., Держлітвидав, 1961.
- Яновський Ю. Твори в 5-ти томах. Т. 1—5. К., Держлітвидав, 1958—1959.

Довідкова література

- Українська Радянська енциклопедія. Т. 1—17. К., Вид. АН УРСР, 1959—1965.
- Визначник рослин України. К., «Урожай», 1965.
- Український Радянський енциклопедичний словник. Т. 1—3. К., 1966—1968.
- Виробнича енциклопедія бджільництва. К., «Урожай», 1966.
- Радянська енциклопедія історії України. Т. 1—4. К., 1963—1972.
- Енциклопедія народного господарства Української РСР. Т. 1—4. К., 1969—1972.
- Дитяча енциклопедія для середнього і старшого віку. Т. 1—10. К., «Рад. школа», 1961—1965.
- Енциклопедія кіберетики. Т. 1—2. К., 1973.
- Учені вузи УРСР. К., Вид. КДУ, 1968, стор. 516.

Склав Ф. Т.

ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ

ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ

В цьому році минає 60 років від тих історичних днів, коли на весь світ пролунали слова: «Хай живе Велика Жовтнева соціалістична революція!» Революція та відкрила нову епоху всесвітньої історії — епоху революційного оновлення світу і переходу людства від капіталізму до соціалізму. Американський прогресивний діяч, письменник і журналіст Джон Рід, який під час революційних подій в жовтні 1917 р. перебував у тодішньому Петрограді, написав про ці події книжку «Десять днів, що потрясли світ». І вони дійсно потрясли його.

В чому ж проявилася те потрясіння, що відбулося 60 років тому в листопаді (у жовтні за старим стилем) 1917 року та який шлях вів до нього?

В останніх роках перед революційними подіями тодішній царській державі притаманні були політичний, соціальний і національний гніт та дуже низький життєвий і культурний рівень значної більшості багатонаціонального населення країни. Жодні революційні, прогресивні й справді демократичні партії й організації не могли легально розгорнути діяльності. В усіх державних органах влада знаходилася в руках представників аристократії, поміщиків, буржуазії та куркулів. У національному відношенні, виражаючись словами Т. Шевченка, «від молдаванина до фіна на всіх язицях» все змушене було мовчати. Більшість селян була безземельна, або малоземельна. 30% з них не мали коней, 34% — сільськогосподарського інвентаря, а 15% — жодних посівів. Робітники у фабриках змушені були працювати по 12—14 годин на добу. В європейській частині Росії письменне населення становило лише 30%, на Україні — 20%, а в інших частинах імперії ще менше.

У 1914 р. царська Росія стала учасницею Першої світової війни. Воєнні події значно погіршили становище в країні. Зменшилося промислове виробництво; дезорганізувався залізничний транспорт, що в умовах величезних просторів країни мало велике значення; занепало сільськогосподарське виробництво і вже в 1915 р. в ряді великих міст відчувалася нестача хліба та інших сільськогосподарських продуктів. В наступному році становище погіршилося. На фронті царські армії

дізнали ряд значних поразок. Все це спричинилося до загострення класової боротьби й зростання антивоєнних настроїв у тилу і на фронті. Почався страйковий рух, який особливо поширився на початку 1917 р.

В січні ц.р. страйкувало понад 250 тисяч робітників, причому понад 66% страйків мали політичний характер, спрямований проти війни і царизму. В лютому страйкувало вже понад 400 тисяч, з чого вже понад 95% страйків мали ще більш виразний політичний характер. Наймасовішим був страйк у Петрограді, де 9 березня не прийшло до праці понад 200 тисяч чоловік. Цим страйком керували більшовики. Відносини між учасниками страйку і державними органами загострилися так сильно, що 11 березня страйк переріс у збройне повстання, до якого цього ж дня приєдналися окремі військові частини, а наступного — весь Волинський та Преображенський і Литовський гвардійські полки. У цей же день — 12 березня в місті зорганізовано Раду робітничих і солдатських депутатів, в склад якої ввійшли представники більшовиків, есерів, меншовиків та безпартійних мас.

Повстанці захопили головний арсенал, найважливіші урядові установи, роззброїли поліцію й жандармерію, звільнили політичних в'язнів та заарештували царських міністрів. Цього ж дня керівництво більшовицької партії видало маніфест «До всіх громадян Росії». В ньому закликали всіх робітників та солдатів повалити царизм і створити тимчасовий революційний уряд, який повинен встановити демократичну республіку, ввести 8-годинний день праці, конфіскувати поміщицькі, державні та церковні землі і спільно з робітничим класом інших країн домогтися негайного припинення кривавої багаторічної війни.

Боротьба повсталих робітників і солдатів завершилася частковою перемогою. 15 березня цар Микола II зрікся престолу на користь свого брата Михайла, а представники Державної думи, в якій верховодили депутати від поміщиків і буржуазії, підтримані лідерами есерівської й меншовицької партій сформували Тимчасовий уряд, що його очолив князь Г. Львов.

16 березня новокоронований цар Михайло, не маючи жодної змоги рятувати спорохнявілий царський лад, процарювавши лише одну добу, зрікся трону і державна влада формально опинилася в руках Тимчасового уряду. Однак він не мав підтримки широких робітничих і солдатських мас, які своєю владою вважали Ради робітничих і солдатських депутатів, що невдовзі були створені й в інших містах імперії. В результаті цього в країні виникло дволаддя: влада буржуазії й поміщиків в особі Тимчасового уряду і революційно-демократична влада пролетаріату, солдатів і селян у формі Рад депутатів, вибори до яких відбувалися в усій країні.

Отже Лютнева революція завдяки величезному натискові народних мас не лише скинула монархію й передала владу в руки представників поміщиків і буржуазії, але й створила у формі Рад зародок революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства, необхідність якої В. Ленін обгрунтував ще в період революційних подій в Росії в 1905—1907 роках.

Між існуючими двома формами влади розпочалась гостра боротьба. Тимчасовий уряд, спираючись на реакційні класи і верстви російської імперії та підтримуваний есерами і меншовиками, робив усе, щоб не допустити до необхідних революційних перетворень, закінчення війни і переходу державної влади в руки Рад, які підтримували революційні народні маси й солдати, незважаючи на те, що в частині цих Рад більшість становили меншовики та есери і втягали їх до співпраці з Тимчасовим урядом.

Враховуючи повстале співвідношення сил, В. Ленін висунув тоді план мирного розвитку революції. Полягав він у тому, щоб зосередити всю

повноту влади в Радах і таким чином встановити єдину революційно-демократичну диктатуру пролетаріату і селянства, а потім, переобираючи Ради, здобути в них більшість та перетворити їх на органи диктатури пролетаріату і мирним шляхом ліквідувати двовладдя, яке не було стійке й приховувало в собі багато глибоких суперечностей. Більшовицькі організації та революційні маси розгорнули в цьому напрямку боротьбу, яку довелося вести ще досить довго.

17 травня в Петрограді відкрився Перший Всеросійський з'їзд Рад селянських депутатів, на якому більшість з 1167 делегатів знаходилася під впливом есерів. Нечисленну групу більшовицьких делегатів очолював М. В. Фрунзе. 4 червня на з'їзді виступив В. Ленін, який в основному питанні, що ним займався з'їзд, висловився за тим, щоб усі поміщицькі і приватновласницькі землі, а також царські, церковні та інші негайно перейшли до народу без усякого викупу. Однак з'їзд, незважаючи на більшість селянських наказів, привезених делегатами з місць, в яких висловлювано такі ж домагання, відкинув пропозицію Леніна і прийняв есерівську пропозицію, суперечну з його поглядами. З'їзд закінчився 10 червня і не скритикував політики Тимчасового уряду, чого домагалися більшовики.

16 червня знову ж у Петрограді розпочався Перший Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів. Тривав він до 7 липня. На загальну кількість 1090 делегатів — більшовиків було лише 105. Більшість делегатів належала до есерів, меншовиків та зближених до них груп.

Більшовицька фракція, очолювана В. Леніном, який промовляв на з'їзді двічі, виступала проти співпраці Рад з Тимчасовим урядом, проти веденої ним політики війни і гальмування введення демократичних реформ та домагалася переходу всієї влади в руки Рад. Відповідаючи на твердження вождів угодівців, що в Росії немає такої партії, яка могла б взяти владу в свої руки, В. Ленін сказав, що така партія існує, є нею партія більшовиків. Однак з'їзд, підкоряючись натискові меншовиків і есерів, відхилив пропозиції більшовиків, в тому й їх вимоги про самовизначення націй та здійснення демократичної автономії України, та пішов на співпрацю з Тимчасовим урядом. А цей уряд, не порушуючи основ капіталістично-поміщицького ладу, який залишився в країні, продовжував імперіалістичну війну, а в червні 1917 р. провів дуже невдалий наступ на Південно-західному фронті, що викликало велике незадоволення в народних масах та серед війська, і вони під проводом більшовиків 1 липня zorganizували в Петрограді велику демонстрацію проти воєнної політики уряду та його есерівських і меншовицьких спільників, які мали більшість у Всеросійському Центральному Виконавчому Комітеті Рад.

Після цього уряд розформував кілька революційно настроєних військових частин, але ситуація не покращалася. Появилися незгоди й в самому уряді, в результаті яких 15 липня з уряду відійшли представники кадетів, що викликало урядову кризу. Одночасно з цим посилювалися антиурядові демонстрації. 16 липня відбулася масова стихійна демонстрація у Виборзькому районі Петрограда, а 17 липня була організована загальноміська демонстрація, в якій взяло участь понад 500 тисяч робітників, солдатів і матросів.

Демонстрація була мирною й відбувалася під більшовицьким лозунгом: «Вся влада Радам!» Ради в той час все ще не були всі опановані більшовиками, але, незважаючи на це, Тимчасовий уряд за згодою меншовицьких і есерівських керівників ВЦВК Рад видав наказ розстріляти демонстрацію. Загинуло багато демонстрантів.

Подібні випадки мали місце і в інших містах держави. Між іншим юнкери й козаки, вірні Тимчасовому урядові, за згодою Української

центральної ради і меншовицько-есерівської більшості Київської ради робітничих депутатів, розгромили приміщення Київського комітету більшовиків і заарештували його членів.

20 липня Тимчасовий уряд видав наказ про арештування В. Леніна і заборонив видавати легально більшовицькі газети. Ленін скрився у Фінляндії, а більшовицька партія змушена була перейти у підпілля. Довладдя скінчилося. Тимчасовий уряд і ВЦВК Рад, опанований меншовиками й есерами, спільним зусиллям виступили на захист все ще існуючого поміщицько-капіталістичного ладу і повели боротьбу з усіма тими, які прагнули його повалити. А щоб хоч трохи замаскувати своє контрреволюційне обличчя, діячі антиреволюційного табору 21 липня призначили головою Тимчасового ряду лідера есерів О. Ф. Керенського.

Більшовицькій партії також довелося змінити свою тактику. Здійсвив це її VI з'їзд, який відбувся напівлегально 8—16 серпня в Петрограді. На пропозицію Леніна, який з огляду на переслідування не міг взяти участі в працях з'їзду, з'їзд вирішив, що після липневого розстрілу демонстрації робітників і солдатів необхідно тимчасово припинити, поки в ВЦВК Рад та в багатьох місцевих Радах верховодять меншовики і есери, зняти лозунг «Вся влада Радам!», а взяти курс на згуртування всіх революційних сил навколо більшовицької партії, щоб згодом повести їх на збройне повстання і заміну угодовських Рад революційними Радами.

Рішення з'їзду посилили революційні настрої. Це, безумовно, помітили реакційні кола держави і щоб запобігти цьому тодішній верховний головнокомандуючий військами Тимчасового уряду генерал Л. Корнілов 7 вересня наказав вірним йому військам вирушити на Петроград і розгромити там гніздо революції, а через день, 8 вересня, представив навіть своєму зверхнику Тимчасовому урядові ультиматум про передання йому всієї влади в державі.

Більшовицька партія негайно почала організувати революційні маси до боротьби з заколотом Корнілова. З їх ініціативи та під їх керівництвом відбулося масове озброєння петроградських робітників, сформування загонів червоногвардійців і революційних солдатів та проведення відповідної агітації в 3-му козацькому корпусі козаків, який мав наказ здобути Петроград. Рішуча боротьба революційних загонів та відмова козаків 3-го корпусу наступати на Петроград спричинилися до того, що корніловський заколот почав заламуватися. Спостерігши це, голова Тимчасового уряду О. Керенський оголосив Корнілова зрадником і видав наказ про його арешт, але не здійснив цього. Повстання Корнілова розгромили революційні загони, очолювані більшовиками.

Після розгрому корніловщини відкрилась нова смуга в розвитку революції, почався процес швидкої більшовизації Рад і назрівання соціалістичної революції. Щоб хоч частково це загальмувати і відвернути маси від наростаючої революції, меншовицько-есерівські керівники ВЦВК Рад робітничих і солдатських депутатів та Виконавчого Комітету Рад селянських депутатів, де вони все ще мали перевагу, 27 вересня скликали Всеросійську демократичну нараду, яка тривала до 5 жовтня. Причому система запрошень делегатів на цю нараду була така, що забезпечувала абсолютну більшість меншовикам, есерам та іншим націоналістичним дрібнобуржуазним партіям, в тому числі й українським есерам та українським соціал-демократам. З загальної кількості 1582 делегатів більшовиків запрошено з усіх частин країни лише 136 осіб.

Конкретною метою наради мало бути опрацювання нової форми влади, яка спрямувала б революцію шляхом буржуазного парламентаризму, та не допустити до скликання II Всеросійського з'їзду Рад. Більшовицькі делегати оголосили на нараді свою декларацію, в якій

містилося домагання негайного скликання Другого Всеросійського з'їзду Рад, передачі влади Радам, припинення війни й заключення демократичного миру, введення робітничого контролю в підприємствах, націоналізації землі та основних галузей промисловості. Всі ці домагання були більшістю угодівських делегатів відкинута. Натомість вибрали вони на закінчення наради так звану Демократичну Раду, або як її ще називали Передпарламент, в якому абсолютну більшість забезпечили собі есери, меншовики, кадети та представники інших угодівських партій. Більшовицька фракція нараховувала в ньому 58 делегатів.

20 жовтня відбулося перше засідання Передпарламенту, на якому вже остаточно з'ясувалося, що він не стане жодним законодавчим органом навіть у значенні буржуазної демократії, а залишиться лише дорадчим органом не революційного і не демократичного Тимчасового уряду. У зв'язку з цим більшовицька фракція оголосила на цьому засіданні свою політичну декларацію, в якій згідно з постановою ЦК партії від 18 жовтня гостро засудила політику Тимчасового уряду і демонстративно залишила засідання.

Після цього більшовицька партія ще значніше посилила працю по більшовизації Рад, яка приносила їй великі успіхи. В країні все більше Рад переходило на позиції більшовиків і домагалася скликання II Всеросійського з'їзду Рад, який згідно з рішенням Першого з'їзду мав відбутися ще у вересні, а який меншовики й есери, що мали більшість у ВЦВК, саботували та з'їзд не відбувся. Беручи це все до уваги, більшовики закликали Ради розпочати з'їзд 2 листопада та одночасно з цим почали готуватися до повстання, яке допомогло б Радам здобути владу.

20 жовтня до Петрограду тасмно прибув Ленін, щоб безпосередньо керувати повстанням.

23 жовтня відбулося засідання ЦК більшовицької партії, на якому з доповіддю про поточний момент виступив В. Ленін, а потім прийнято історичне рішення про збройне повстання, в якому сказано: «ЦК визнає, що як міжнародне становище російської революції (повстання у флоті в Німеччині, як крайній прояв наростання в усій Європі все-світньої соціалістичної революції, потім загроза блоку імперіалістів з метою придушення революції в Росії), — так і воєнне становище (безсумнівне рішення російської буржуазії і Керенського з компанією здати Пітер німцям), — так і здобуття більшості пролетарською партією в Радах, — все це у зв'язку з селянським повстанням і з поворотом народного довір'я до нашої партії (вибори в Москві), нарешті, явне підготування другої корніловщини (виведення військ з Пітера, підвезення до Пітера козаків, оточення Мінська козаками), — все це ставить на чергу дня збройне повстання». («КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, стор. 371—372).

25 жовтня при Петроградській Раді, якою від 13 вересня керували більшовики, був створений Військово-революційний комітет, формально названий штабом оборони Петрограда, а фактично призначений для підготовки повстання.

До Петрограда почали прибувати делегати з різних міст і місцевостей на з'їзд Рад, але мандатна комісія, обрана ВЦВК, де більшість все ще становили меншовики й есери, багатьох делегатів не визнавала і заявляла їм, що вони нібито обрані незаконно. Рівночасно з цим по місті поширювано чутки, що запланований з'їзд не відбудеться та що делегатам варто виїхати з Петрограда. Реагуючи на це, більшовицькі газети заявили, що все це брехня й закликали делегатів залишитися в місті. Однак ця брехня, поведінка мандатної комісії та труднощі з доїздами спричинилися до того, що відкриття з'їзду відкладено до 7 листопада (25 жовтня за старим стилем).

Бачачи, що з'їзд наперекір їх намаганням все-таки відбудеться,

меншовики й есери почали стягати на нього з провінцій своїх прихильників, щоб вони могли скерувати з'їзд на шлях їх угодової політики. Тимчасовий уряд та інші контрреволюційні кола посилили мобілізацію своїх сил і підготовку до розгрому назриваючої революції.

31 жовтня представники всіх петроградських полків схвалили резолюцію, в якій заявили, що петроградський гарнізон не визнає більше Тимчасового уряду, а лише Петроградську Раду та що буде виконувати лише накази її Військово-революційного комітету.

3 листопада багатолюдний мітинг солдатів і матросів Петрограда у схваленій резолюції заявив:

«Вітаючи утворення Військово-революційного комітету при Петроградській Раді робітничих і селянських депутатів, гарнізон Петрограда та його околиці обіцяє Військово-революційному комітетові цілком підтримувати його в усіх заходах, спрямованих на те, щоб тісніше зв'язати фронт з тилом в інтересах революції.

Разом з цим петроградський гарнізон заявляє, що на сторожі революційного порядку в Петрограді стоїть увесь гарнізон з організованим пролетаріатом. Всяким провокаційним спробам з боку корніловців і буржуазії посягати смутку і розлад у революційних рядах дано буде нещадну відсіч».

Революційні загони здобували зброю й озброювалися.

В. Ленін, щоб не дати змоги Тимчасовому урядові унеможливити проведення Другого з'їзду, до чого він готувався, наполягав, щоби повстання обов'язково почати до відкриття з'їзду. У зв'язку з цим він 6 листопада (24 жовтня за старим стилем) в листі до членів ЦК своєї партії писав:

«Ні в якому разі не лишати влади в руках Керенського і компанії до 25-го, нізащо; вирішувати справу сьогодні неодмінно ввечері або вночі.

Історія не простить прогаання революціонерам, які могли перемогти сьогодні (і напевно переможуть сьогодні, ризкуючи втрачати багато завтра, ризкуючи втратити все». (В. Ленін. Твори, 4 вид. том 26, стор. 199—200).

Цього ж дня Ленін увечері таємно прибув у Смольний інститут, щоб особисто керувати повстанням.

Згідно з вказівками партії повстання почалося вночі 6 листопада (24 жовтня). Загони Червоної гвардії, створені раніше, солдати Петроградського гарнізону та моряки Балтійського флоту, всього близько 200 тисяч бійців, зайняли вокзали, пошту, телеграф, міністерства та державний банк, а вранці 7 листопада оволоділи підступом колишній царський Зимовий палац, де під охороною юнкерських загонів перебував Тимчасовий уряд, але без його голови О. Керенського, який незадовго перед цим утік звідсіля на автомобині посольства США.

У цей же час Військово-революційний комітет оголосив звернення «До громадян Росії», написане В. Леніним, в якому сповіщав про повалення Тимчасового уряду і передачу державної влади в руки Рад.

Протягом дня революційні загони, в яких було багато українців, зайняли майже весь Петроград, вночі з 7-го на 8-ме листопада здобули штурмом останню цитадель контрреволюції Зимовий палац та заарештовано членів Тимчасового уряду.

Увечері 7 листопада (25 жовтня) у Смольному відкрився Другий Всеросійський з'їзд Рад. Взяти в ньому участь 649 делегатів, в тому 390 більшовиків, 160 есерів, 72 меншовики, 14 меншовиків-інтернаціоналістів та 13 інших. Серед цих делегатів від України було 140 чоловік (понад 21%). З них — 68 більшовиків, 14 лівих есерів, 12 меншовиків, 14 українських есерів і соціал-демократів та 32 безпартійних і представників інших політичних груп, зокрема єврейської партії «Бунду».

Основними справами, якими займався з'їзд, були питання: 1) Про організацію влади; 2) Про війну і мир та 3) Про землю.

На першому засіданні з'їзду, яке тривало до 6 години наступного дня, зачитано звернення «Робітникам, солдатам і селянам!» написане Леніним (він ще не прибув на з'їзд). В ньому повідомлялося громадян про повалення Тимчасового уряду, про перемогу соціалістичної революції, про взяття державної влади з'їздом Рад у Петрограді та про перехід всієї влади на місцях до Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Був це проект історичного рішення про передачу всієї влади в країні у руки Рад. Проти схвалення цього рішення голосувало лише 2 делегатів, а 12 утрималося від голосування. Таким чином велику російську державу проголошено Країною Рад.

Друге засідання з'їзду відкрилося 8 листопада (26 жовтня) о 21 годині вечора, а тривало до 5 години ранку 9 листопада. В ньому взяв уже участь В. Ленін. На цьому засіданні прийнято рішення про скасування відновленої урядом Керенського смертної кари на фронті; про негайне звільнення всіх заарештованих Тимчасовим урядом революціонерів та членів земельних і селянських комітетів; про заарештування О. Керенського. Одночасно з цим на засіданні схвалено звернення «До фронту», в якому пропонувалося творити в арміях тимчасові революційні комітети; звернення «Брати козаки», в якому закликалося козаків переходити на бік Радянської влади; звернення «До всіх залізничників», де говорилося про збереження повного порядку на залізницях; та відзову місцевих Рад «Про забезпечення революційного порядку на місцях».

Після цього з'їзд схвалив запропоновані Леніним Декрет про мир і Декрет про землю.

В Декреті про мир вказувалося, що робітничий і селянський уряд пропонує всім воюючим народам та їх урядам негайно розпочати переговори про справедливий демократичний мир, себто мир без анексії і контрибуцій, та ліквідує всі таємні угоди, підписані царським і Тимчасовим урядами і приступає до негайного опублікування таємних договорів, укладених попередніми урядами в період від лютого до 25 жовтня (7 листопада) 1917 року.

Декрет про землю, схвалений на основі 242 місцевих селянських наказів, касував право приватної власності на землю та проголошував всю землю з її надрами, лісами і водами всенародною державною власністю.

На цьому ж засіданні був створений перший Радянський уряд — Рада Народних Комісарів, яку очолив В. Ленін, та обрано Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет, головою якого став Я.М. Свердлов. Від України в його склад увійшли 10 чоловік, а серед них Г. Петровський і В. Примаков.

15 листопада Рада Народних Комісарів опублікувала «Декларацію прав народів Росії».

Цього ж дня після восьмиденних боїв Радянська влада була встановлена в Москві, а на кінець листопада — в 28 губернських містах, в найважливіших промислових центрах та в більшості армій на фронті.

Ось цей тріумфальний похід соціалістичної революції, яка в листопадові дні передала владу в державі у руки Рад; Декрети про мир і землю та всі інші постанови і рішення Другого з'їзду Рад; створення першого радянського уряду та оголошення Декларації прав народів Росії були тими подіями, які потрясли світ.

У відповідь на це всесвітнє потрясення всі реакційні й контрреволюційні сили світу негайно виступили проти Країни Рад і розпочали з нею неблаганну збройну боротьбу, яка тривала до 1922 року. Однак знищити нової робітничо-селянської багатонаціональної держави їм не вдалося. Вони відірвали від неї лише частину території — Естонію,

Латвію, Литву, Бессарабію та частину західноукраїнських і західно-білоруських земель.

Виступаючи 31 січня 1918 р. на Третньому з'їзді Рад, В. Ленін у заключному слові сказав:

«Тепер ми, на розчищеному від історичного мотлоху шляху, будуватимемо міцну, світлу будову соціалістичного суспільства... Перед пролетаріатом, що переміг у боротьбі, відкрилась земля, що нині стала загальнонародним добром, і він зуміє організувати нове виробництво і споживання на соціалістичних принципах».

Передбачення В. Леніна здійснилися.

М. Щирба

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ НАРОДІВ РОСІЇ

Закликаючи трудящих всіх національностей до інтернаціональної солідарності, основоположники наукового комунізму проголосили гасло: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Вони вказували, що без подолання націоналізму і шовінізму, без боротьби проти всякого національного гніту робітничий клас не може зміцнити класову солідарність трудящих різних національностей. Водночас Ф. Енгельс зазначав, що «не може бути вільним народ, який пригноблює інші народи».

Розробляючи національне питання, В. Ленін надавав йому особливо важливого значення в умовах царської Росії, що була «тюрмою народів». Росія, яка стала наприкінці XIX і початку XX століття вузловим пунктом усіх суперечностей імперіалізму, була країною надзвичайно строкатою в національному відношенні. Її населяли біля 100 націй і народностей з різним рівнем соціально-економічного розвитку. 57 процентів населення царської Росії зазнавало тяжкого національного гніту і було позбавлено права користуватися рідною мовою. Таким чином, більше половини населення Російської імперії підлягало насильницькій русифікації. В праці «Про право націй на самовизначення» В. Ленін, говорячи про необхідність врахування своєрідних умов Росії при розв'язанні національного питання, підкреслював, що, по-перше, «інородці» (так зневажливо називали неруські народи) населяють окраїни, по-друге, пригноблення цих інородців значно сильніше ніж в сусідніх державах; по-третє, в цілому ряді випадків пригноблені народності, які живуть на окраїнах, мають своїх сородичів по той бік кордону, і останні користуються більшою національною незалежністю (наприклад, українці в складі Австро-Угорщини); по-четверте, розвиток капіталізму і загальний рівень культури нерідко нижче в «інородницьких» окраїнах, ніж в центрі держави.

Велика Жовтнева соціалістична революція могутнім ударом розбила ланцюги класового і національного гноблення в Росії. Розкріпані нації здобули можливість вільно розвивати свою національну державність, господарство, культуру. На руїнах старих, буржуазних націй виникли і розвинулись нові, соціалістичні нації, які за своїм характером докорінно відрізняються від буржуазних націй і у корені протилежні їм.

Основні принципи національної політики були викладені в прийнятій Радою Народних Комісарів РРФСР 15 листопада 1917 року «Декларації прав народів Росії», де встановлювалася і закріплювалася політична і правова рівність всіх народів. Зокрема, в «Декларації» проголошувались рівність і суверенність народів Росії, право народів Росії на вільне самовизначення аж до відокремлення й створення самостійної держави, скасування всіх і всяких національних і національно-релігійних привілеїв та обмежень, вільний розвиток національних мен-

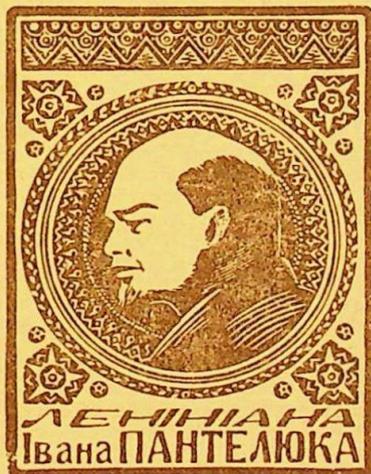
шостей та етнографічних груп, що живуть на території Росії. Політиці насильства і гніту, нацькування народів одного на одного, провокацій і погромів, яку проводив царизм, було покладено кінець. Проголошувалася відкрита й чесна політика дружби і братерства, яка відповідала б інтересам усіх народів Росії.

Послідовно й неухильно здійснюючи «Декларацію», уряд Радянської Росії опублікував 20 листопада 1917 року звернення «До всіх трудящих мусульман Росії і Сходу», в якому оголошувались вірування і звичаї, національні і культурні установи трудящих мусульман вільними і недоторканими. Проголошувалось їх право будувати своє національне життя вільно і безперешкодно. Рада Народних Комісарів заявляла, що віднині їх права, як і права всіх народів Росії, охороняються всією міццю революції та її органів — Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. 17 грудня 1917 року Раднарком РРФСР звернувся з «Маніфестом до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної ради», яким визнав без будь-яких обмежень і умов «все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу». Незабаром декретом від 31 грудня 1917 року було визнано також державну незалежність Фінляндії, а декретом від 29 серпня 1918 року — незалежність Польщі. В грудні 1918 року Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет визнав державну незалежність Естонії, Литви й Латвії, а в 1919 році — незалежність Білорусії й народів Кавказу.

«Декларація прав народів Росії» і декрети, видані на її виконання, відіграли вирішальну роль в ліквідації національного гноблення та розв'язанні національного питання в дусі пролетарського інтернаціоналізму й соціалістичного демократизму. «Декларація» назавжди знищила національну нерівність й національну ворожнечу, сприяла зміцненню братерської дружби народів СРСР, їхнього співробітництва й взаємодопомоги, утворенню першої в світі соціалістичної багатонаціональної держави, заснованої на принципах добровільності та рівності.

В. Кульчицький

Іван Пантелюк.

ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

На карті літературних організацій, що в досить істотній мірі впливали на характер літературного процесу, на формування ідейних напрямків української радянської літератури, неабияке значення мала організація, яка прибрала назву Всеукраїнської спілки пролетарських письменників.

Слід врахувати кілька моментів, які спричинилися до виникнення цієї організації і до її програми. ВУСПП — це своєрідне продовження діяльності тих організацій, котрі на перший план висували ідеологічний момент в літературі, декларуючи повну солідарність з революційними, соціалістичними цілями радянського ладу.

ВУСПП почала збирати сили ще наприкінці 1926 року у розпалі літературної дискусії, апогей якої припадає саме на 1925—1927 роки. Ця організація почала формуватися з членів організації «Гарт», котрі не увійшли у Валпiте, а також із членів організації селянських письменників «Плуг» та письменників із «Молодняка».

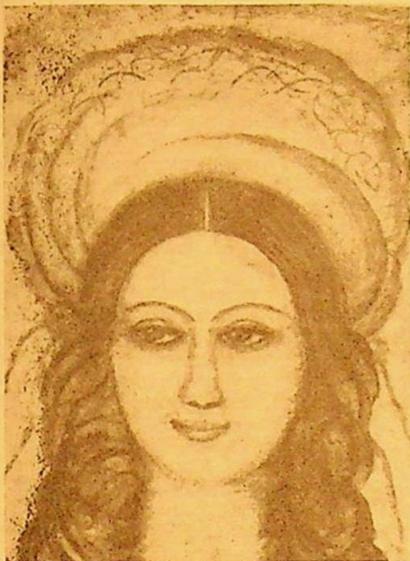
Під кінець 1926 року створилася ситуація, в якій існуючі літературні організації та угруповання звернули увагу в першу чергу на питання мистецького характеру, на проблеми майстерності, на справу літературних джерел, обминаючи досить часто питання політичного характеру, хоча вістря запальної літературної дискусії, розпочатої памфлетами Хвильового в 1925 році, якраз мітило в політичну суть культурної революції.

Дискусія ця, явища НЕПу, боротьба угруповань, сектантські погляди на сукупність літературних справ викликали серед політичних діячів та письменників, котрі відразу, без застережень, сказали Революції своє захоплене «так», потребу створення організації з яскраво вираженим ідейним і класовим обличчям.

Перший з'їзд ВУСПП відбувся 25—28 січня 1927 року. ВУСПП організувалася на платформі інтернаціональної пролетарської літератури. З'їзд так формулював свої завдання: «Перший з'їзд пролетарських письменників України, свідомий класових завдань пролетарської літератури й величезної відповідальності, яку на неї покладає пролетаріат, висуває гасло рішучої боротьби за інтернаціонально-класовий союз літератури України проти міщанського націоналістичного, за вольовий активний пролетарський світогляд у літературі проти буржуазного й пасивістичного, за соціальну художність проти індивідуалістично-богемського».

У своїй промові на з'їзді Володимир Затонський, між іншим, сказав: «Пролетарські письменники, пролетарська література — це література бадьорих будівників нового життя. Перш за все чи значить це, що ми повинні завжди, з кожного приводу бити в літаври й скакати з радістю, що, мовляв, як у нас усе гаразд, як у нас усе добре, нічого поганого у нас нема. Так повним ходом аж до соціалізму. Таке трипідикання нам непотрібне. Ми хочемо творити таку пролетарську літературу, що не була б обмежена українською і що піде надалі нога в ногу з розвитком пролетарської літератури інших країн і насамперед з розвитком руської. Чому я кажу — насамперед руської? Тому, товариші, що німецької революції ще не було, французької ще не було, англійської — теж. Європа — це дуже добре, Америка — ще краще. Класмос — зовсім добре. Та поки що ми маємо свій, не дуже мікрокосмос, а такі величезний Радянський Союз. Отже, товариші, тепер уперше на Україні утворюється спроба об'єднати на своєму ґрунті пролетарських письменників не одної якоїсь нації, а всіх націй, що живуть і творять тут, на Україні».

У своєму привітанні з'їздові Анатолій Луначарський сказав: «...Чи-

І. Гадык-Стика. Роксоліяна.

І. Самогос. Академік Д. Яворницький, 1974 р.

тач-робітник хоче охопити всю літературу і вимагає бодай найсвідоміший, і старої і нової літератури... Марксизм — це переможний й без краю корисний метод аналізувати дійсність, і коли від нашого письменника вимагають у художній формі проаналізувати набуті спостереження та подати їх читачеві, то письменник немарксист — напівграмотний письменник. Це поки що письменник, якого ми ще не озброїли... Для того, щоб озброїтись марксистською формою аналізу, треба твердо вірити в наші перемоги, непереможно вірити у величезні сили, що приховані в міжнароднім пролетаріаті, а через те знати, що для нас не страшні ні хвороби, ні огріхи й хиби нашої країни, а щодо благодушності, то благодушні ми бути не сміємо. Ми повинні говорити саму правду про все те, що ми бачимо, і таку саму щирю правду про те будівництво, яке ми бачимо, і ось така справжня пролетарська література, я певен, особливо гарно звучатиме «вашою музичною українською мовою».

Поставивши перед собою завдання написання не тільки художньо, але й ідеологічно досконалих творів, члени ВУСПП почали боротьбу за психологічне перевиховання мас в напрямі інтернаціоналізму та виховання кадр українських письменників з пролетаріату. Це завдання мало здійснитися шляхом пролетарської урбанізації України і в економіці, і в культурі (С. Щупак), через «боротьбу проти хникання, проти гнилого сентиментально-тенденційного песимізму» (І. Ле), через відображення в художній формі сучасного побуту в його типових проявах.

В процесі відшукування стилю, що був би відповідний пролетарській літературі, українські письменники повинні виробляти й мову, тому що мова є ідеологія.

Володимир Коряк так формулював основні завдання з'їзду: «Зв'язок письменників пролетарських із своїми масами (а не з «масами» рахманного націоналізму), зв'язок із молодняком і шкільною молоддю (...) З'їзд має бути за той реостат, що переіменить так літературний з неокласичного рахманного націоналізму на пролетарську читацьку базу. Проблема письменника й читача, нового читача, оцінки письменника від цього нового соціального споживача українського художнього слова, проблема кваліфікації, проблема сучасної письменницької мови і стилю, боротьби з просвітянством, напостівством та неудтвом, використання скарбів старої культури й психологічної Європи, взаємини наші із Західною Україною і її письменством, питання всесоюзного пролетарського літературного фронту і Літінтерну — це практичні проблеми порядку денного».

Ці завдання почали реалізувати письменники, що увійшли до ВУСПП, а серед них поети: Іван Кулик, Володимир Сосюра, Микола Терещенко, Дмитро Загул, Олекса Влизько, Михайло Доленго, Наталія Забіла, Яків Савченко, Терень Масенко, Микола Шеремет, Павло Усенко; прозаїки: Іван Микитенко, Іван Ле, Леонід Первомайський, Кость Гордієнко, Олесь Донченко; критики: Володимир Коряк, Сергій Шупак, Борис Коваленко, драматург Олександр Корнійчук і багато інших.

До ВУСПП увійшли також представники російських та єврейських письменників, котрі створили свої національні секції і почали видавати власні органи (м. ін. «Красное слово», «Промет»). Органами ВУСПП стали щомісячник «Гарт» та двотижневик «Літературна газета».

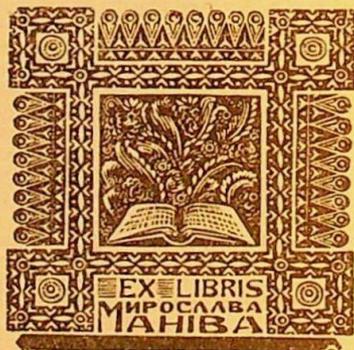
Треба зазначити, що в запеклій боротьбі, ряд членів ВУСПП, в першу чергу критики, допускали багато нетерпеливості, різних і несправедливих оцінок літературних явищ та письменників. Ця різкість, тенденційність, нахил до здобуття монополії в літературі спричинилися до завуження авторитету ВУСПП.

Замкненість, недовірливе ставлення до письменників — «попутників», намагання вирішити творчі суперечки адміністрування не може, одначе, повністю заслонити позитивних здобутків організації — її принципової лінії у захисті позиції ідейності та вразливості на суспільний аспект літератури.

ВУСПП була ліквідована згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 23.IV. 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій». Більшість її членів була прийнята до Спілки радянських письменників України.

Флоріан Неуважний

Іван Пантелюк.

УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО В КИЄВІ

Перша буржуазно-демократична революція в Росії 1905—1907 рр. спричинилася до бурхливого розвитку національно-визвольного руху всіх гноблених царизмом народів Російської імперії. На Україні посилюється боротьба проти національного гніту, за національну рівноправність, безплатне загальне навчання рідною мовою, право користуватися українською мовою в державних і громадських установах. Національно-визвольний «рух багатомільйонного народу до свободи і до рідної мови, який історично ще слав дотепер» (В. І. Ленін, Твори, т. 23, стор. 113) мав загальнодемократичний зміст, незважаючи на те, в ньому брали участь різні класи і прошарки українського суспільства.

Буржуазно-ліберальна інтелігенція починає засновувати на Україні різного роду культурно-освітні громадські організації, видавати журнали, різноманітну літературу, вводити до шкіл, зокрема сільських, навчання українською мовою. В ці роки у Києві виникає чимало наукових і технічних товариств. Значна їх частина існувала при університеті, політехнічному інституті, деякі з них при Київській духовній академії.

У 1907 р. за громадською ініціативою в Києві було організовано Українське наукове товариство. За статутом воно ставило перед собою завдання сприяти розробці і популяризації українською мовою досягнень різних галузей наук. Спочатку в складі товариства було створено історичну, філологічну, природничо-технічну і медичну секції та дві комісії — етнографічну й статистично-економічну. В товаристві налічувалося тоді 54 члени.

Після Жовтневої революції 1917 р. ряди товариства почали швидко зростати і на початку 1918 р. кількість його членів становила близько 300 чоловік. В товаристві активно працювали такі видатні представники наукової думки й української культури, як математики — Борис Буркеев, Сергій Пфейфер, Дмитро Граве, Михайло Кравчук; історики — Олександра Сфименко, Орест Левицький, Дмитро Яворницький; мовознавці — Бодуен де Куртене — академік Краківської Академії наук, Агатангел Кримський, Павло Житецький, Євген Тимченко, Олексій Шахматов; літературознавці — Михайло Возняк, Микола Зеров, Володимир Перетц, Микола Сумцов; археолог — Микола Біляшівський; геологи — Павло Тутковський і Володимир Вернадський, який у 1919 р. став першим президентом Академії наук Української РСР; біолог — Микола Кащенко; правознавець — Микола Василенко; зоологи — Микола Шарлемань і Дмитро Зеров; етнограф і письменник, мати Лесі Українки, Ольга Косач; музикознавець-фольклорист — Климент Квітка; композитори — Микола Лисенко, Василь Костів-Верховинець і Филип Козицький; етнограф і літературознавець — Андрій Лобода.

Окрім членів товариства збагатили науку глибокими ідеями, що лягли в основу сучасної математики, геології, мінералогії, гідрології, ботаніки, ботанічної географії, палеоботаніки, акліматизації рослин, поклали початок розшукам корисних копалин України, збагатили науку працями з історії давньої літератури, мови, правових відносин, землеволодіння на Україні і в Росії, міжслов'янських культурних відносин тощо.

У 1917 р. в товаристві відбулися організаційні зміни спрямовані на поліпшення структури цієї організації. Були створені відділи природничих і гуманітарних наук, головами яких обрано Павла Тутковського і Андрія Лободу. При кожному відділі було організовано секції, підсекції та комісії. Так, при гуманітарному відділі існували секції археологічна, історична, етнографічна, мистецтвознавча, педагогічна, філологічна з підсекцією класичної філології й бібліографічна комісія. При

історичній секції було 8 комісій: архівна, археографічна, історико-термінологічна, історичної бібліографії, лекційно-екскурсійна, виставочна, видавнича, генеалогічна та хронологічна, по опису архівів і рукописних збірків, літературна, термінологічна.

При відділі природничих наук існувало 12 секцій, в тому числі математика, фізики, хімії, ботаніки, зоології, геології, географії й антропології, агрономії, медицини. На чолі кожної секції стояла президія, а вся діяльність цієї наукової організації координувалась і спрямовувалась Радю товариства. Українське наукове товариство мало власну бібліотеку, друкарню і музей.

На засіданнях товариства і його секцій читались і обговорювались наукові доповіді і повідомлення, значна частина яких друкувалася у «Записках наукового товариства в Києві». Протягом 1908—1918 рр. вийшло в світ 18 книг «Записок». «Наукові записки» і бюлетені видавали і деякі секції товариства, зокрема природничо-технічна і медична.

Буржуазно-націоналістичні діячі, маючи на увазі свої класові цілі, прагнули використати товариство та його друковані видання для широкої пропаганди своїх поглядів. У 1907 р. із Львова до Києва було перенесено видання «Літературно-наукового вісника». В 1907, 1914 і 1917 рр. за участю членів товариства виходив і громадсько-політичний та белетристичний журнал «Україна». У цих виданнях поряд з цінними науковими розвідками і матеріалами було чимало писанини буржуазно-націоналістичних істориків й літераторів.

Та не вони, буржуазно-націоналістичні діячі, визначали діяльність товариства та зміст його друкованої продукції. Друковані праці товариства насамперед знайомили громадськість з результатами наукових досліджень прогресивних, демократично-настроєних авторів, які належали до групи видатних вчених, а також працями талановитої молоді, що згодом стали в ряди визначних радянських вчених членів-кореспондентів і академіків Республіканської і Союзної Академії наук.

У 1921 р. Українське наукове товариство ввійшло до складу Академії наук Української РСР.

Марко Гамрецький

ПЕРШИЙ СТАЦІОНАРНИЙ ТЕАТР У КИЄВІ

Перша російська революція в 1905—1907 роках посилена робітничими страйками та селянськими заворушеннями активізувала усі верстви українського народу до боротьби за соціальне і національне визволення, а перш за все проти переслідування царизмом української культури. Ця революція визволила приспані сили українського народу, дала поштовх розвитку українського театру. Зменшилися дещо цензурні утиски, скасовано заборону виставляти п'єси з життя інтелігенції та перекладені з інших мов.

Незадовго перед революцією виникла на Україні перша музично-драматична школа Миколи Лисенка, яка випустила освічених акторів. Ті сприятливі умови використав Микола Садовський і взяв на себе велике історичне завдання очолити український театр і розвинути там демократичні традиції реалістичного мистецтва. Він, що так недавно повернувся з Галичини, вирішив заснувати у Києві перший стаціонарний театр і взяти в оренду приміщення Троїцького народного дому. На перешкоді цьому стояли відомі реакційні, шовіністичні кола Міської думи. Але, Садовський, знаменитий політик, за допомогою прогресивних кіл громадськості, поборов перешкоди, запевняючи «владі іміючих», що новоукраїнський театр матиме розважальний характер і ставитиме п'єси з народного репертуару зі співами і танцями.

Садовський вкінці отримав в оренду приміщення Троїцького народно-го дому і там виник перший український стаціонарний театр у Києві 1907 року, який давав вистави і поза Києвом.

Маючи тепер своє приміщення, Микола Карпович подбав і про набір акторів. У спогадах «Мої театральні згадки» він писав: «Набрати трупу, невеликого треба було заходу, але актори, яких малося на всій Україні вдосталь, не відповідали, на мою думку, до моїх замірів, бо були «викривлені», і з ними праця була б важка і непродуктивна. Тому, я задував набрати трупу з молодого й якомога інтелігентного матеріалу». І набрав. В склад його трупи входили визначні актори, а саме зірка українського театру М. Заньковецька, Г. Борисоглібська, О. Полянська, І. Загорський, І. Мар'яненко, С. Паньківський, С. Тобілевич, Л. Ліницька, В. Костів, Г. Березовський, Ф. Левицький, Т. Івлев. Садовський вміло взявся за виховання молоді на талановитих акторів. До них належали Мінченко-Малиш, Федорець, Герцик, Хуторний, Ніженський, Ковалевський, Милович, Корольчук.

Театральними засобами Микола Карпович закликав до боротьби за соціальні та національні права для українського народу. Він твердив, що театр це книга бідних. Неписьменні люди не можуть читати, а театр зрозумілий кожному. Він так і хотів прилучити до української культури широкі маси. Своїми постановками показував життя народу, його думи, надії, прагнення та боротьбу за краще майбутнє.

Садовський у своїх амбітних планах був зданий на власні сили і тому давав такий репертуар, який зацікавлював глядачів і одночасно творив матеріальну базу для театру. То ж ставив українські драматичні твори, вибрані п'єси російських класиків, а також перекладені з інших мов.

Відкриття цього театру в Києві мало відбутися 15 вересня 1907 року постановкою п'єси Черікова «Євреї», яка мала гостре політичне звучання. Незважаючи на дозвіл цензури, київська поліція не дозволила на постановку цієї п'єси, тому Садовський відкрив сезон п'єсою І. Тобілевича «Суєта». Численна публіка, прибувши на виставу, привітала акторів бурхливими оплесками. А далі йшли дві перекладені п'єси «Просвітитель» в переробці О. Левицького, «Вихователь Флакмак» і «В липневу ніч» — польського драматурга Б. Горчинського. Велике значення мала прем'єра комедії М. Гоголя «Ревізор», яка за словами Садовського була іспитом, що його український театр повинен був скласти перед публікою на право стати ... «з високо піднесеною головою серед усіх європейських театрів».

Як тільки відомо стало, що Садовський ставитиме «Ревізор» на українській сцені почалися цькування шовіністичної київської преси, а столичний журнал «Театр и искусство» писав: «Хлестаков, що розмовляє українською мовою, — це номер!!!». Микола Карпович вважав, що хоч М. Гоголь написав цю п'єсу по-російськи і події переніс у Саратовську губернію, проте всі його дійові особи — це суто українські типи, яких тоді було безліч на Україні. П'єса в перекладі М. Садовського відповідала духові комедії. Городничий, у виконанні Садовського, був це держиморда — сила влади і свавілля. Він умів пристосуватись до обставин, умів бути страшним, жорстоким, особливо в сцені з купцями. На підкреслення заслугував його знаменитий діалог у п'ятій дії, який звучав так драматично. Звернення до публіки було кульмінаційною точкою його переживань.

Роль Хлестакова здійснював хороший актор І. Мар'яненко. Йому почастило створити образ Хлестакова, як зухвалого брехуна і залицяльника. Яскраво-правдиві образи створили Борисоглібська — Пошльопкіна, Колесникова — унтерофіцера, Левицький — земляника, Загорський — Добчинський, Ковалевський, Бобчинський і Вільшан-

ський — суддя. У цій виставі Садовський виступав, як перекладач п'єси, режисер-постановник та виконавець ролі Городничого. Це була велика перемога театру, а один із київських рецензентів писав, що трупа з честю вийшла з цього іспиту і що може сміливо включити «Ревізора» до свого репертуару, як одну з найбільш вдало зіграних п'єс.

Значною подією була вистава опери чеського композитора Б. Сметани «Продана наречена» в перекладі і постановці Садовського. Він теж зіграв роль свата Кецала. Інші вокальні ролі виконували О. Петлаш, В. Рапохін та ін. Диригентом опери був Т. Єлінек, а декорації підготував художник В. Кричевський.

Театральний критик В. Чаговець писав: «Це нове надбання українського репертуару особливо цінне, і велика заслуга М. Садовського у тому, що він намітив і розв'язав проблему справді народної опери. Трупа, яка прекрасно справлялася з мелодрамою й операми староукраїнського репертуару, вийшла переможно з важкого випробування».

Театральний сезон 1907 року закінчився бенефісом Садовського. З приводу цього бенефісу газета «Рада» вітала артиста, як людину, що зуміла з'єднати і виховати таких талановитих людей, які ставлять трупу Садовського і з огляду на репертуар, і на артистичні сили на перше місце серед всіх українських театрів.

З нових п'єс українського народного репертуару, які ставив режисер Садовський, треба відмітити п'єси «Зимовий вечір» — М. Старицького у мистецькому виконанні М. Садовського і М. Заньковецької, «Степовий гість» — Б. Грінченка, «Маруся Богуславка» і «Тарас Бульба» — М. Старицького, а далі «Наталка Полтавка» — І. Котляревського, «Енеїда» — М. Лисенка, «Батраки» — Ф. Костенка та п'єси «Хазяїн», «Гандзя», «Ой, не ходи, Грицю», «Сорочинський ярмарок», «Богдан Хмельницький», «Вечорниці», «Панна Штукарка» та ін.

В репертуарі театру знайшлися: перекладені п'єси Геєрманса — «Загибель надії», Писемського — «Никандр Безчасний», Шолом Аша — «Бог помсти», Масканьї — «Сільська честь», М. Гоголя — «Одруження», Моношкі — «Галька», Риделя — «Зачароване коло», Словацького — «Мазепа». Йшла п'єса Лесі Українки «Камінний господар», деякі п'єси Черкасенка та Винниченка.

Умови, в яких працював театр, а саме постійне своє приміщення, відповідні декорації, світляні ефекти, стильний вигляд залу з завісою художника Бурячка впливали на якість постановок театру. Це був справжній народний театр, бо і білетери у ньому були одягнені в українські народні костюми. Театр мав свій симфонічний оркестр, диригентом якого був О. Кошиць.

Садовський дбав про чистоту української мови і з його сцени лунали полум'яне українське слово.

Автор цих рядків, як актор і адміністратор «Тернопільських театральних вечорів» разом з директором М. Бенцалем відвідав кілька вистав цього ж театру в лютому 1917 року, лубуючись мистецькою грою акторів і захоплюючись знаменитою грою його художнього керівника Миколи Садовського.

Це був справжній, демократичний театр, зрозумілий і доступний для широких мас, бі і ціни на квитки були помірковані. Садовський, був як на той час, свого роду новатором. Він намагався відобразити на сцені нові, тоді суспільно-політичні умови, які приносило життя і зробив свій театр — театром світового репертуару, задовольняючи духовні потреби глядачів.

Стационарний, український театр Садовського у Києві діяв до 7 травня 1917 року і добре заслужився для української культури.

Теоділь Демчук

ЧИГИРИНСЬКА ЗМОВА

Після скасування кріпосного права в Росії народництво стало пануючим напрямом у революційній боротьбі проти царизму і пережитків кріпосництва. Воно було ідеологією селянської демократії і в ньому поєднувалися бойовий демократизм селянських мас і утопічний соціалізм, що відбивав прагнення селян до політичної рівноправності і цілковитого знищення поміщицького землеволодіння. Революційні народники намагалися просвітити і розбудити селянські маси.

Зокрема, групі українських народників вдалося організувати повстання селян в Чигиринському повіті на Київщині. З цією метою народники використали настрої тамтешніх селян, які всі надії на розв'язання земельного питання покладали на «добраго царя». Яків Стефанович, що народився на Сумщині в родині священика, який виступив як царський комісар під вигаданим прізвиськом Дмитра Найди, з допомогою Льва Дейча і Івана Бохановського створив на початку 1877 року нелегальну селянську організацію «Таємна дружина». Виникнення цієї організації попереджували масові виступи в Чигиринському повіті селян, що терпіли від малоземелля і були обтяжені різними податками. Стефанович представив чигиринським селянам складені народниками і надруковані за кордоном «Височайшу таємну грамоту», статут селянського товариства «Таємна дружина» та «Обряд святої присяги», які нібито затвердив цар.

Кожна сільська «Таємна дружина» складалася з 25 дружинників на чолі з виборним старостою. Останні входили до складу ради, яка обирала отамана, підлеглого комісарові Стефановичу. На підпільних селянських зборах, крім складення присяги й вирішення організаційних питань, селяни домовлялися не сплачувати податки, добиватися розподілу поміщицьких земель, здобувати зброю тощо. Основною метою селянської організації «Таємна дружина» була підготовка до збройного повстання.

Повстання планували розпочати 1 жовтня 1877 року. Проте внаслідок зради одного зі старост «Таємної дружини» і підмовлених ним до цього ж деяких дружинників (З. Конограй, В. Кононенко, О. Приходько, І. Проценко) у вересні 1877 року Чигиринську змову було викрито. Почалося слідство проти тисячі селян. У червні 1879 року в Києві відбувся суд. П'ять найбільш активних учасників організації (М. Гудзь, Ю. Олійник, І. Пісковий, К. Прудкий, Л. Тененик) було засуджено на тюремне ув'язнення і пізніше заслано на Сибір. Керівникам організації Стефановичу, Дейчу та Бохановському, яким загрожувала смертна кара, вдалося до суду втекти з тюрми.

Чигиринська змова, до якої було залучено близько 2 тисяч чоловік, не закінчилася успішно. Основною причиною цього була неспроможність революційних народників спрямувати селянський рух за певною політичною програмою. Однак діяльність ініціаторів змови, створення ними обширної селянської організації з метою повстання мала позитивне значення. Революційна агітація народників залишила помітний слід у свідомості чигиринських селян. **В. К.**

НАРОДНІ АФОРИЗМИ

Не тоді до млина, як вітру нема.

Коза з вовком тягалася — тільки шкура зосталася.

Краще синиця в жмені, аніж журавель у небі.

Слаба роса проти морозу.

Сватає сім, а дівка буде не всім.

ПОВСТАННЯ БУЗЬКИХ КОЗАКІВ

В другій половині XVIII ст. на півдні України виникло Бузьке козацьке військо. Основою його був загін, сформований турецьким командуванням з молдаван, волохів, болгар, сербів, які 1769 року перейшли на бік Росії і воювали проти турків. Після закінчення російсько-турецької війни 1768—1774 років козаків поселено на прикордонних землях по південному Бугу (звідси і назва).

В 1785—1786 роках за наказом генерал-фельдмаршала, фаворита цариці Катерини II Г. Потьомкіна в зв'язку з загрозою воєнного нападу Туреччини було створено два бузькі козацькі полки. В 1787 році вони ввійшли до складу Катеринославського (тепер Дніпропетровськ) козацького війська. Бузький козацький полк під командуванням полковника П. Скаржинського, а потім — підполковника О. Орлова брав участь у російсько-турецькій війні 1787—1791 років і відзначився в битвах під Очаковом, Бендерами, Акерманом, Ізмаїлом та ін.

В 1797 році Бузьке козацьке військо було ліквідовано, а козаків перетворено на державних селян (велика станова група селян, які користувались казенною землею і були феодально залежними від держави, вважаючись особисто вільними). В 1803 році було Бузьке козацьке військо відновлено з адміністративним центром у місті Вознесенську (тепер Николаївської області). Отаманом козацького війська призначено генерала І. Краснова, проти якого повсюдно виступило рядове козацтво. На початку 1803 року хвилювання стали настільки загрозливими, що Краснов звернувся до влади за військовою допомогою. Проте, опинившись перед фактом виявлених злочинів і масового хвилювання козаків, генерал-губернатор Новоросійського краю Е. Рішельє в жовтні 1806 року усунув наказного отамана Краснова, призначивши на його місце полковника князя М. Кантакузена.

Новий отаман Бузького козацького війська продовжив традиції свого попередника і, як встановлено слідством, допустив чимало грубих зловживань по службі, включаючи утиски козаків і пограбування населення, що викликало масове обурення й протест рядового козацтва. Слідство затягнулося на декілька років і в 1814 році зовсім було припинено. Кантакузену вдалося зберегти за собою посаду отамана Бузького козацького війська.

Бузьке козацьке військо брало участь у війнах проти Туреччини 1806—1812 років і Франції 1812—1814 років. Незважаючи на те, що право вступу до козацького стану надавалося лише переселенцям з балканських країн, Бузьке козацьке військо комплектувалося головним чином з кріпаків, які втікали за кордон з України і Росії і після повернення на правах «чужинців» записувалися в козаки.

В 1817 році царський уряд остаточно ліквідував Бузьке козацьке військо, а козаків перетворив на військових поселенців, які поселилися в сільсько-господарстві. Їм забороняли без дозволу відлучатися з села, перебудувати будинок, одружитися або одружувати своїх дітей. Для поселенців було встановлено суворий режим, що регламентував усе їхнє життя. У «розпис» входили не тільки військова муштра, сільськогосподарські роботи, а навіть сон і народження дітей.

Ліквідація Бузького козацького війська і запровадження військових поселень викликали незадоволення козаків, яке незабаром переросло у відкрите збройне повстання. Поштовхом до повстання стали чутки про те, що у відставного старшини капітана Ф. Барвинського є царська грамота, за якою «бузьке військо не може бути перетворене» в поселенську дивізію. Чутки ці поширювали козаки Вознесенської станиці П. Бабиченко і Г. Гетьманенко. Вони роз'їжджали по станицях і закли-

кали козаків до виступу. За кілька днів у Вознесенську зібралось близько 500 козаків, які вимагали у військового командування відновити козацьке військо. 28 липня 1817 року повстанці спробували захопити військові прапори і звільнити заарештованих напередодні козаків. Збройна сутичка з військами у Вознесенську стала сигналом до загального повстання бузьких козаків. Лише у вересні командування, стягнувши понад 10 тисяч солдатів, придушило повстання. До військового суду було притягнуто 93 учасників повстання. З них 64 засуджено до страти, замінені покаранням шпідерунами (довгі, гнучкі лозини, якими солдати били засуджених, що їх проганяли крізь стрій) і віддано в солдати. Керівників повстання Бабиченка і Гетьманенка було заслано на службу рядовими в Сибірський окремий корпус, з тим, щоб вони ніколи не були звільнені у відставку.

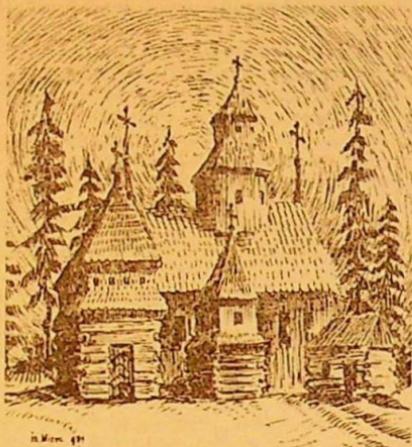
Повстання бузьких козаків 1817 року, як і хвилювання 1803 року, були жорстоко придушені царським самодержавством. Проте бузьке козацтво відіграло помітну роль у боротьбі селянства півдня України проти феодально-кріпосницького гніту. **В. Кульчицький**

ЗА СВОБОДУ ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН

Південні слов'яни, що втратили свою державну незалежність у битві на Косовому полі 1389 року, не примирились з поневоленням своєї країни і через цілих п'ять століть боролись за своє визволення. Повстанський рух посилювався в XIX столітті внаслідок послаблення Оттоманської порти виснажливими війнами з Росією (Кримська війна 1853—1856 рр.). Що якийсь час у різних землях поневолених турками балканських народів спалахували вогнища народних повстань. Їх кульмінаційним пунктом був 1876 рік, хоч вже влітку 1875 року вибухло повстання в Боснії і Герцеговіні, що злилось 1876 року з сербсько-турецькою війною. У квітні 1876 року масове повстання спалахнуло в Болгарії, але після 10 днів героїчних боїв було придушене переважаючими силами турків. У червні 1876 року війну Туреччині оголосили Сербія і Чорногорія, що в складі турецької держави зберігали широку автономію. Нерівна боротьба сербів і чорногорців була підтримана Росією, війська якої у війні 1877—1878 років здобули чергову перемогу над турками. Внаслідок цього Сербія стала незалежною державою.

З визвольною війною південнослов'янських народів в 1875—1876 роках солідаризувалось населення українських земель, організуючи матеріальну допомогу повстанцям, а також беручи безпосередню участь в антитурецькій боротьбі. Події у Боснії і Герцеговіні, Болгарії, Сербії і Чорногорії знаходили широкій відгомін в українському народі, поневоленому царськими сатрапами, що з визвольним рухом слов'ян сподівався покращання своєї долі. Газета «Киевский телеграф», фактичним керівником якої був Михайло Драгоманов, на звітку про герцеговінське повстання писала, що воно зруйнує союз імперіалістів Росії, Пруссії і Австро-Угорщини та створить сприятливі умови для піднесення демократичного визвольного руху в Росії. Народницькі діячі «Київської комуні» опрацювали нову програму діяльності, в якій прагнули використати досвід південних слов'ян в революційній боротьбі.

Вже влітку 1875 року почали з України посилати матеріальну допомогу, а в Києві і Одесі організувались нелегально громадські комітети для збору пожертвувань. Одними з перших організаторів збору були Михайло Драгоманов (у Києві) та Андрій Желябов (в Одесі). Популяризуючи справу південних слов'ян серед українського суспільства, Драгоманов нав'язував до традицій визвольної боротьби україн-

І. Мігус. Церква в селі Ліпа біля Болехова.

Ф. Гуменок. «Козак Мамай». 1974 р.

ського народу проти татар і турків (брошура «Про українських козаків, татар і турків» з 1775 р.). У вересні 1875 р. чорногорський митрополит Іларіон, що був головою цетінського комітету допомоги герцеговцям, дякував у листі до київського митрополита Арсенія за допомогу від киян (500 крб.).

Збіркою грошей для південнослов'янських повстанців 1876 р. займалися також інші українські суспільні діячі. По селах Херсонської та Київської губерній революційну агітацію вів і збирав пожертви для південних слов'ян студент Новоросійського університету П. Дзюбинський. Відомий український етнограф Федір Вовк зібрані ним і його дружиною гроші вислав Драгоманову. Михайло Старицький передав у фонд допомоги південним слов'янам гроші, одержані за переклад героїчного сербського епосу. Інші, як Ілля Мечников та Олександр Потебня, призначили на цю ціль дохід зі вступу на їх публічні лекції.

Для збирання коштів на поміч для повстанців, організовано в містах України народні гуляння, концерти, вистави. В липні 1876 р. влаштовано в Одесі «слов'янське свято», на якому зібрано 3500 крб. на цю ціль. У Києві для цієї справи були присвячені народні гуляння в ботанічному саду (в серпні) та концерт сербських і чеських пісень у виконанні хору, створеного М. Лисенком (в жовтні). Солдати бригади, яка стояла у Тульчині (Полтавщина), поставили українською мовою п'єсу «Москаль-чарівник», а зібрані гроші призначили чорногорцям.

Збіркою грошей займалися також редакції київських та одеських газет («Одеський вестник», «Новоросійський телеграф», «Киевлянин»), школи Києва, Харкова, Одеси, Житомира, Херсона та університети в Києві і Одесі.

Велике значення мала допомога українських селян і робітників. «Киевлянин» писав, що у Сивирському повіті (Київська губернія) жодне село не пожертвувало менше 20 крб. Селяни подавали також полотна, сорочки, хустки та інші одяг. Гроші збирались на найбільших

заводах України, як Михайлівському пороховому заводу (Чернігівська губернія), Київському арсеналі, Одеській та Харківській залізницях, Миколаївському порту, на багатьох цукрових заводах.

Багато українців брало безпосередню участь в боротьбі за визволення південних слов'ян. Ю. Фомін начисляє їх на біля 2500 чоловік (УІЖ 3/68). Одними із перших в загонах герцеговінських повстанців знайшлися революційні народники Сергій Кравчинський («Степняк») і Михайло Сажин (учасник Паризької комуни). Вважаючи, що збройна боротьба з царатом неминуча і що треба до неї як слід підготуватись, Сажин закликав «понохати порохо» інших членів «Київської комуни». На його заклик виїхали Орест Габель (студент Новоросійського університету) і Пимін Єнкуватов.

Восени 1875 року виїхав з Києва з шести добровольцями бувший офіцер Василь Яновський, що за даними царської поліції «був відданий справі українофілів-соціалістів і не шкодував для неї своїх коштів». Пізніше за ним поїхали артилерійський офіцер М. Русов (брат відомого українського етнографа О. Русова) та студент Новоросійського університету Феофан Василевський (Софрон Круть). В. Яновський залишив спогади про своє перебування в Герцеговіні і Сербії (друковані в Літературно-науковому віснику 1911 і 1912 рр.), а Ф. Василевський відобразив важливіші моменти герцеговінського повстання в листах до львівської «Правди» (видав їх окремо І. Франко 1905 р.). Завдяки цим письмовим пам'яткам знаємо більше про участь українських добровольців у визвольній війні південних слов'ян.

Група Яновського, яка назвалась «південноросійською» (сам Яновський пропонував назву «українська», але не всі на це погоджувались), зібралася у Львові. Не всі мали паспорти і тому доводилось їм нелегально переходити кордон. Зі Львова добровольці поїхали до Трієсту, де купили зброю, а пізніше пароплавом подались до Рагузи (Дубровника), звідти ж пробрались в Гребцове і там приєднались до загону Пеко Павловича. Взагалі в цьому загоні було багато українців (м.ін. брати Казімір і Микола Шаверди та В. Манкевич). Пізніше Яновського обрали командиром інтернаціональної чети, що складалась з коло 200 чоловік і яку загально називали «руською», а її членів «русами», хоч були в ній чехи, угорці, греки й італійці. Київська громада надсилала Яновському гроші на потреби добровольців (м.ін. отримав від Ю. Цвітковського 100 крб. зібраних серед київських кадетів і стільки ж від С. Подолинського зі Швейцарії). Взимку 1875 р. чета вела важкі бої з турками в зубчанських горах, а навесні 1876 р. брала участь у розгромі турецького загону поблизу річки Муратовець. Яновський згадує про привітання, яке прислав добровольцям Гарібальді. «Трудно перекласти — пише він — те враження, що зробило на нас тепле слово співчуття та привітання славетного борця за вищі людські ідеали та волю!»

Після вибуху сербсько-турецької війни виїзд добровольців з України набрав масового характеру — як писала газета «Вперед» — їхали «не окремими одиницями, а цілими гуртками». Центром цього руху на Україні став Київ, а очолювала його Київська громада, з членів якої у більшості складався Волонтерський комітет, покликаний для збирання коштів і відправки добровольців у Сербію. В склад комітету входили: викладач військової гімназії В. Беренштам, педагоги О. Лоначевський-Петронян і Ю. Цветковський, доцент Київського університету М. Толочинов з дружиною (всі члени громади) та С. Завойко (член Київського слов'янського благодійного комітету). Охочих зголошувалось більше чим на це дозволяли зібрані суспільні фонди. Кожний доброволець, що виїздив до Сербії, отримував білизну, чоботи, шапку, кожух, ковдру і гроші (рядові — по 60 крб., офіцери — по 100 крб.).

В. Беренштам інформував Драгоманова (в листі від 8.IX.1876), що з 1000 зголошених добровольців відправлено лише 150.

В. Яновського, що приїхав тоді в Київ, сильно вразила атмосфера, яку тут зустрів: «В тому самому Києві — писав — де ген рік тому не можна було набрати десятки волонтерів, організувалися десятки отрядів, в тому самому Києві, де ген рік тому назад громадяни не зважувалися балакати при чужих людях про герцеговінське повстання, тепер зібралися за благословенням пан-отців та допомогою адміністрації величезні гроші на користь поневолених слов'ян». І далше: «Нашвидку скінчивши свої справи в Лубнях, я поверну до Києва, зібрав за кілька днів отряд волонтерів і виїхав у Сербію. І що ж то була за подорож! Починаючи од самого вокзалу, де нас чекали і звідкіля нас виражали, як не знати яких героїв, нас засипали до самого кордону якісь то невідомі нам люди благословеннями, вітаннями, найрізноманітнішими ознаками найбільшої пошани, і до самого Білгороду при всякій нагоді робили нам овації».

З першою партією добровольців (20.VIII.1876) виїхав український письменник Іван Манжура, який мав великий вплив на духовний стан добровольців (співав їм пісень) і відзначився хоробрістю на полі бою. Поранений повернувся на батьківщину.

На початку вересня 1876 року Волонтерський комітет відрядив у Білгород свого представника М. Драгневича з завданням підтримувати зв'язки з українськими добровольцями в Сербії, знайомити сербів з українською національною культурою, поширювати серед сербів і українців заборонені в Росії видання. Драгневич діяв у порозумінні з Драгомановим, який перебував тоді вже закордоном.

Ю. Фомін (УІЖ 3/68) натякає, що за період від 20.VIII. до 24.IX.1876 р. відправлено з Києва 11 партій добровольців (49 офіцерів, 24 юнкери, 145 солдатів і 15 чоловік за власні кошти — всього 233 чоловік). Добровольці виїздили також з інших міст України: з Одеси, Миколаєва, Ялти, Сімферополя, Харкова, Катеринослава, Чернігова. В Одесі активною діяло на цьому полі віце-голова правління Одеського слов'янського товариства С. Вучетич, секретар правління В. Орлов, голова місцевого управління товариства піклування про поранених і хворих воїнів та серб О. Зорич. Першим добровольцем з Миколаєва виїхав відставний поручик М. Дергаченко (в липні 1876). Діяч болгарської еміграції Т. Мінков, який жив у цьому місті, писав: «Не знаю чи є в Росії таке місто, де можна б знайти стільки добровольців, що бажають битися за свободу слов'ян, скільки їх у Миколаєві, заселеному здебільшого відставними офіцерами і нижніми чинами-учасниками Кримської війни». У Харкові комісію, що збирала пожертви та відправляла добровольців, очолював лікар С. Костенко. До загону, сформованого в Прилуках (з 16 чоловік), входило 3 офіцерів: П. Мокрицький, П. Маркевич та О. Хелмський.

Широко розгорнута була на Україні санітарна та медична допомога для південних слов'ян. До Сербії виїжджали з України цілі санітарні загоны і польові лазарети. Перший такий загін організовано за ініціативою місцевих лікарів у Харкові, а в склад його ввійшло 2 лікарів, 4 фельдшерів і 3 сестри-жалібниці. Очолуваний лікарем І. Дерев'янком, на початку серпня розпочав працю госпіталь у м. Парачині. Через місяць до Сербії виїхав другий харківський загін, складений з 3 лікарів, 6 фельдшерів і 12 добровольців. Також у Києві організовано санітарний загін (4 лікарів і 3 фельдшерів), що виїхав до м. Батачина та похідний польовий лазарет на 40 ліжок, в медичному персоналі якого були доцент Київського університету О. Яценко та лікар-ординатор П. Герасимович. Санітарні загоны вирушили крім цього з Одеси (счолуваний хірургом Б. Клебергом) та з Чернігова.

Спонтанний рух українських добровольців просякнутий був самопосяганням для ідеї визволення слов'янських побратимів. В листі до Драгоманова Беренштам писав: «У наших робітниках і селянах я зустрів безкорисливість, чесність, готовість пожертвувати собою, сім'єю і власністю за справу, яку вони вважають святою...» Багато їх їхало за свої гроші, погоджуючись виконувати яку-небудь працю в санітарній службі, як, напр., вчитель П. Шербина з Таврійської губернії, що пропонував свої послуги санітаря без ніякої заплати або селянка Д. Крамська з Харківської губернії, що виїхала за свої гроші до Сербії доглядати хворих і поранених воїнів. Всюди відчувалося настрої революційного піднесення, а визвольну війну південних слов'ян пов'язувано з боротьбою за свою волю. «Волонтерам, які відправляються — писав Беренштам до Драгоманова — публіка висловлює найглибше співчуття... лунають вигуки «за свободу», «за свободу слов'ян», «за сербів», «за Україну», «за Київ», «за київських волонтерів».

Це очевидно зумовило збільшення пильності царських жандармів, що слідували за кожним кроком громадських діячів. Царський уряд був заінтересований у сербсько-турецькій війні по стороні Сербії, боявся всяких проявів громадського руху і різним способом стримував рух добровольців. Обмежено видавано закордонні паспорти, спершу «нижнім чинам», а пізніше і офіцерам, вкінці заборонено формування загонів. Над добровольцями, які поверталися, встановлено поліцейський нагляд.

Південні слов'яни високо оцінювали поставу і вклад добровольців з Росії, в тому й з України, у визвольній війні проти турків. Директор Білгородського вищого реального училища М. Миловук в листі до секретаря Харківського комітету допомоги слов'янам Н. Балліна писав: «Добровольці з Росії б'ються в перших рядах наших військ. Їх героїська кров зволожує сербську землю, багато з них полягло і покоїться в сербській землі». Ф. Василевський згадує, що добровольці селяни і солдати були «найліпшими помічниками сербів». Про самого ж Василевського Драгоманов писав, що «по всіх російських і сербських відомостях залишив про себе чудову пам'ять у Чорногорії, Герцеговіні та Сербії».

Ці, які дали найбільший вклад у боротьбу з турецькими поневолювачами-селяни і солдати — були однак розчаровані. Ні сербська, ні російська армії не несли повного визволення народним масам. Війна з турками була одним з його етапів, в якому на стороні борців за свободу станули інші народи, серед яких участь українців була чи не найбільша.

А. Вігорний

КОРОТКИЙ ЛІТОПИС УКРАЇНИ

200 років тому в Петербурзі в друкарні при Артилерійському та інженерному шляхетському кадетському корпусі був надрукований «Короткий літопис України» (в тексті за тодішньою офіційною назвою Малої Росії). Починається він з присвяти генерал-губернаторові Лівобережної України графові Петру Рум'янцеву і налічує 242 сторінки тексту середнього формату та 60 сторінок додатків. Останні, на відміну від тексту, пронумеровані латинськими цифрами.

Книгу видав український і російський письменник та історик дворянського напрямку Василь Рубан, який походив з Полтавщини і здобув освіту в Київській академії. Свою літературну діяльність він почав аж зразок багатьох письменників другої половини XVIII століття писанням од. Одну з них він написав на честь імені Катерини II. Цариці

Рубан присвятив ще кілька од і це, мабуть, сприяло його службовій кар'єрі. В 1770 році він одержав посаду секретаря у російського державного і військового дияча Григорія Потьомкіна, незабаром був призначений колезьким асесором (член колегії міністерства) і зблизився з канцлером князем Олександром Безбородьком. Останній народився в місті Глухові (тепер Сумської області), походив з багатого українського старшинського роду, вчився в Київській академії, служив у канцелярії генерал-губернатора Лівобережної України П. Рум'янцева, був постійним членом Генеральної ради, а відтак став особистим секретарем Катерини II і президентом Колегії закордонних справ.

Існує думка, що автором літопису нібито був О. Безбородько. У всякому разі він сприяв Рубану в написанні цього твору та виданню «Землеописання Малої Росії», яке, ймовірно, належало перу Безбородька. В ньому подаються відомості про географічне положення українських земель, про територіально-адміністративний поділ, про кількість населення, про міста й містечка Лівобережної України, що має неабияке пізнавальне значення.

«Короткий літопис України» є компіляцією з різних літописів та хронік XVI—XVIII століть і його можна вважати не зовсім точною копією «Короткого опису Малоросії», складеного невідомим автором у 30-х роках XVIII століття. Свій компілятивний твір, що починається систематичним викладом подій з історії України від 1506 року, В. Рубан довів до 1775 року, хоч у заголовку вказано 1776 рік. Дивно, що автор літопису ні словом не говорить про зруйнування царизмом Запорізької Січі в 1775 році, а закінчує свою розповідь походом російської армії за Дунай та участю Запорізького війська під командуванням П. Рум'янцева в розгромі турків влітку 1770 року і укладенням поблизу міста Сілістри (тепер на території Болгарії) Кючук-Кайнарджійського миру 1774 року, за яким до Росії відійшли південні українські землі між Дніпром і Південним Бугом. Рум'янець за свої заслуги в російсько-турецькій війні одержав від цариці Катерини II найменування Задунайський.

Літопис починається згадкою про домонгольський період історії Русі, завоювання її Батием, захоплення України Литвою і Польщею. Вільш докладні оповідання починаються з визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького і особливо по мірі наближення до кінця XVII та початку XVIII століття. Проте в історичній частині літопису є чимало фактичних помилок.

Позитивно оцінюючи роль Росії в історичній долі України, зокрема в захисті від нападів зовнішніх ворогів, автор намагався показати заслуги козацької старшини перед царським урядом, щоб обґрунтувати зрівняння її в правах з російським дворянством. Це, до речі, й відбулося трохи пізніше видання літопису, в 1785 році. Разом з тим автор літопису виступав проти політики царизму, спрямованої на ліквідацію політичної автономії України й посилення гноблення її царською монархією.

Значний інтерес викликають додатки до літопису і, насамперед, перший з них «Виявлення теперішнього способу правління Малоросії». В ньому повідомляється, що після скасування посади гетьмана всю владу на Лівобережній Україні передано призначеному царським урядом генерал-губернатору, який очолював одночасно відновлену в 1764 році Малоросійську колегію, відому в літературі як друга Малоросійська колегія. Вона почала виконувати функції гетьмана і до її складу входили чотири росіяни (генерал Яків Брандт, полковник князь Платон Мешерський, полковник Осип Хвостов, колезький радник Дмитро Натальїн) та чотири українці (генеральний обозний Семен Кочубей, генеральний писар Василь Туманський, генеральний осавул Іван Жу-

равка, генеральний хорунжий Данило Апостол). Далі подаються відомості про центральні (Генеральний суд, Канцелярія малоросійського скарбу, Генеральна рахункова канцелярія, Канцелярія малоросійської генеральної артилерії) і місцеві (полкові, сотенні і сільські) органи політичного апарату управління Лівобережною Україною. Тут же подано перелік усіх 10 полків, на які ділилася територія Лівобережжя (Гадяцький, Київський, Лубенський, Миргородський, Ніжинський, Переславський, Полтавський, Прилуцький, Стародубський, Чернігівський), а також 11 міст, які користувалися самоуправлінням на підставі магдебурзького права (Київ, Козелець, Мглинськ, Ніжин, Новгород-Сіверський, Остер, Пагар, Переяслав, Полтава, Стародуб, Чернігів).

До літопису додано списки гетьманів, генеральної й полкової козацької старшини, вищих чинів російських урядовців, представників вищого духовництва та інших осіб, що діяли на Україні від часу її возз'єднання з Росією 1654 року до лідвідації Гетьманщини в 1764 році. В списках значаться 43 гетьмани, з них окремо виділено 10 чоловік після Переяславської ради (Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Юрій Хмельницький, Іван Брюховецький, Дем'ян Многогрішний, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Іван Скоропадський, Данило Апостол, Кирило Розумовський), 7 генеральних обозних, які в старшинській ієрархії були першими особами після гетьмана (Тимофій Носач, Іван Цесарський, Петро Забіла, Василь Дунін-Борковський, Іван Ломиковський, Яків Лизогуб, Семен Кочубей), 24 генеральні судді (перший Самійло Богданович-Зарудний, останній Олександр Дублянський), 3 генеральні підскарбії (Андрій Маркевич, Михайло Скоропадський, Василь Гудович), 14 генеральних писарів (перший Іван Виговський, останній Василь Туманський), 23 генеральні осавули, основними функціями яких були нагляд за складом війська, ведення козацьких реєстрів (компутів), спорядження тощо (перший Антін Жданович, останній Іван Скоропадський), 7 генеральних хорунжих, офіційним обов'язком яких була охорона головного прапора козацького війська (перший Василь Спиридонов, останній Данило Апостол) і 11 генеральних бунчужних, на яких формально покладалась охорона і захист гетьманського бунчука (перший Лука Заборовський, останній Яків Тарновський).

Варто зазначити, що першим гетьманом, на думку автора літопису, був виходець із знатної польської родини, кам'янецький староста Пренцлав Ланцкоронський. Після нього цю посаду займав український магнат, канівський і черкаський староста Дмитро Вишневецький, якого багато представників старої історіографії вважали, всупереч фактам, організатором запорізького козацтва. Деякі історики помилково ототожнювали його з героєм популярної історичної пісні — козаком Байдою. Поряд з цим в переліку гетьманів мають місце пропуски. Так, наприклад, у списку випав чомусь запорізький гетьман Марко Жайло, що разом з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним народився в селі Кульчицях (тепер Львівської області) і був скинутий з гетьманства реєстровою козацькою старшиною, яка під час селянсько-козацького повстання 1625 року проти польсько-шляхетського панування уклала з польським коронним гетьманом С. Конецпольським невідгуду для козаків Куруківську угоду в урочищі Медвежих Лозах біля Курукового озера (недалеко від міста Кременчука, тепер Полтавської області). Не значиться в поданому списку й чернігівський полковник Павло Полуботок. Ставши після смерті Івана Скоропадського наказним гетьманом Лівобережної України, він очолив верхівку української козацької старшини, невдоволеної обмеженням політичних привілеїв, і почав домагатися від царського уряду скасування заборони виборів гетьмана та ліквідації Малоросійської колегії, що була утворена за указом Петра I від 27 травня 1722 року як центральний орган державного

управління Російської держави у справах Лівобережної України з місцеперебуванням у місті Глухові. Викликаний до Петербурга (про це досить широко розповідається в літописі на ст. 179—184), Полуботок був ув'язнений в Петропавлівській фортеці, де й помер у грудні 1723 року. Заарештовані разом з Полуботком генеральний суддя Іван Черниш, генеральний писар Семен Савич, генеральний бунчужний Яків Лизогуб, миргородський полковник Данило Апостол та інші службові особи гетьманської адміністрації на Лівобережній Україні були новою царицею Катериною І амністовані.

Незважаючи на комплітивний характер і наявні неточності, «Короткий літопис України» є цікавою пам'яткою української історіографії другої половини XVIII століття. За ідейним змістом він являє собою підсумок козацько-старшинських автономістичних прагнень, виражених у творах історичного змісту.

В. Кульчицький

ВІДНОВЛЕННЯ ГЕТЬМАНСТВА НА УКРАЇНІ

Після Переяславської ради до Москви було відправлено вкінці лютого 1654 року українське посольство на чолі з генеральним суддею Самілом Богдановичем-Зарудним і переяславським полковником Павлом Тетерею для юридичного оформлення возз'єднання України з Росією. В результаті переговорів з представниками царського уряду були складені «Березневі статті», які на тривалий час визначили правове становище Лівобережної України в складі Російської держави. На Лівобережжі зберігався старий адміністративно-територіальний поділ на полки, сотні і курені, свої органи управління на чолі з виборним гетьманом, право на відносини з іноземними державами, за винятком Польщі й Туреччини, 60-тисячне військо, козацькі суди, своя правова система.

Безпосереднє керівництво всім життям Лівобережної України здійснював генеральний уряд на чолі з гетьманом (назва пішла від німецького слова *Haupmann* — головна особа, начальник). Першими назву гетьманів мали козацькі ватажки кінця XVI — першої половини XVII століття Криштоф Косинський, Северин Наливайко, Тарас (Трясило) Федорович та інші. До середини XVII століття влада гетьмана поширювалась лише на Запоріжжя. З середини XVII століття гетьман став правителем України і обирався на невизначений строк генеральною військовою радою, найчастіше з осіб, заздалегідь намічених козацькою старшиною за походженням і з наступним затвердженням царським урядом.

Гетьман очолював генеральну старшину, що являла собою вищу центральну військову і цивільну адміністрацію, до складу якої входили: генеральний обозний, генеральний суддя, генеральний писар, генеральні осавули, генеральний хорунжий, генеральний підскарбій та генеральний бунчужний, а також об'єднував політичні, адміністративні, військові, фінансові і судові функції (зокрема, остаточно затверджував смертні вироки і здійснював право помилування). Влада гетьмана поширювалась частково й на церкву (затвердження на вищі духовні посади, надання земельних володінь, встановлення повинностей для монастирських підданих). Від імені гетьмана і за його підписом видавались різні розпорядження адміністративно-політичного характеру. Звичайною формою таких розпоряджень були так звані гетьманські універсали, рідко — гетьманські листи. Гетьманів оточував великий почет, до складу якого входили люди різних станів, які виконували різні обов'язки (управителі замків гетьмана, військовий капелан, канцеля-

рист, конюший, аптекар, лікар, музиканти, так звані гетьманські дворяни для різних доручень, особиста охорона гетьмана з піших козаків, що називалися жолдаками та інші).

Резиденціями гетьмана в XVII—XVIII століттях були послідовно: Чигирин (тепер Черкаської області), Гадяч (тепер Полтавської області), Батурин (тепер Чернігівської області) і Глухів (тепер Сумської області).

Згодом російський царизм, проводячи колонізаторську політику, поступово порушував умови «Березневих статей» і щораз більше втручався у внутрішні справи Лівобережної України. В 1663 році для контролю за діяльністю гетьмана був створений спеціальний орган — Малоросійський приказ, який в 1722 році перейменовано в Малоросійську колегію. Останній підпорядковано адміністративні і судові органи гетьманського управління Лівобережної України.

До того ж між кожним заново обраним гетьманом і російським урядом укладалися спеціальні статті, що обмежували права і компетенцію гетьмана та підлеглому йому апарату управління. Так, Переяславські статті, схвалені царським урядом при обранні на гетьмана Юрія Хмельницького 1659 року, зобов'язували його посилати козацькі полки в розпорядження царського уряду, збільшували контингенти царських військ на Лівобережній Україні, забороняли без дозволу царського уряду обирати гетьмана. Московські статті 1665 року, що їх підписав гетьман Іван Брюховецький, значною мірою обмежували політичну автономію Лівобережної України й посилювали її адміністративну і фінансову залежність від царського уряду. Глухівські статті, схвалені царським урядом при обранні гетьманом Дем'яна Многогрішного 1669 року, забороняли безпосередні дипломатичні зв'язки гетьманського уряду з іноземними державами. Коломацькі статті, схвалені під час скинення з гетьманства Івана Самойловича і обрання гетьманом Лівобережної України Івана Мазепи 1687 року, містили нові пункти, що посилювали владу російського царизму на Лівобережній Україні і обмежували політичні права гетьмана та козацької старшини. Зокрема, гетьманові заборонялося без дозволу царського уряду позбавляти старшину керівних посад, а старшині — скидати гетьмана.

Після обрання гетьманом Лівобережної України Івана Скоропадського в 1709 році царський уряд, проводячи політику обмеження старшинського самоврядування, призначив резидента (наступного року — двох резидентів) для контролю за діяльністю гетьманського управління. В 1722 році вмер Скоропадський і царський уряд не дозволив вибрати нового гетьмана, а призначив наказним гетьманом чернігівського полковника Павла Полуботка. Проте за домагання відновити гетьманство і ліквідувати Малоросійську колегію він був ув'язнений в Петербурзі, де й помер. Протягом 1722—1723 років козацька старшина неодноразово порушувала питання про проведення виборів гетьмана, але царський уряд, виходячи з політики ліквідації автономії України, відхилив усі ці клопотання.

Після смерті Петра I в 1725 році Лівобережною Україною деякий час продовжувала управляти Малоросійська колегія з шести царських офіцерів на чолі зі Степаном Вельяміновим. Незабаром, через загрозу війни з Туреччиною, царський уряд вирішив зробити поступку козацькій старшині і знову дозволив провести вибори гетьмана. Це було одним з проявів здійснюваної царизмом політики загравання із старшиною, прагнення схилити її на свій бік і заручитися її підтримкою. В 1727 році гетьманом був обраний миргородський полковник Данило Апостол. Але влада його як гетьмана, незважаючи на ліквідацію в тому ж році Малоросійської колегії, була обмежена і перебувала під контролем царських урядовців, які наглядали за адміністративними, військовими і фінансовими справами.

В 1734 році царський уряд, скориставшись смертю Апостола, знову заборонив вибори гетьмана і для управління Лівобережною Україною було створено тимчасове Малоросійське правління, яке відтак названо Правлінням гетьманського уряду. До його складу входили: царський резидент князь Олексій Шаховський (до 1737 року фактичний голова його) з двома російськими урядовцями та генеральний обозний Яків Лизогуб з двома українськими старшинами.

Створення Правління гетьманського уряду мало на меті далі обмеження автономії Лівобережної України. Існувало воно до обрання гетьманом Кирила Розумовського в 1750 році. Але його внутрішня політика щодо зміцнення політичних привілеїв козацької старшини суперечила централізаторській політиці царизму. Намагання Розумовського перетворити виборну гетьманську владу на спадкову зустріло рішучий опір царського уряду. Відтак царським указом від 10 листопада 1764 року було остаточно ліквідовано гетьманську адміністрацію. Цариця Катерина II встановила посаду генерал-губернатора Лівобережної України і відновила діяльність Малоросійської колегії, яку очолив граф Петро Рум'янцев (він був одночасно і генерал-губернатором).

Знищуючи стару систему адміністративно-політичного ладу Лівобережної України, цариця Катерина II наказала назавжди забрати в Петербург військові прапори, гармати і печатки. Проте це не зломало волелюбного українського народу і він надалі боровся за своє соціальне і національне визволення.

Проф. др В. Кульчицький

П. Малько. Богдан Хмельницький (1595 — 6.VIII.1657).

ІЗ ЗАПИСОК ПАВЛА АЛЕПСЬКОГО

Влітку 1654 року антиохійський патріарх Макарій III в дорозі до Москви проїздив зі своїм почтом територію України. Супутником патріарха у цій подорожі, що тривала всього шість років (1652—1658), був його син архidiaкон Павло Алеппський, який від щоденник і записував у ньому свої спостереження і враження з перебування в усіх місцевостях. Записки Павла Алеппського є цінним джерелом до історії України XVII століття.

Про Павла Алеппського відомо, що народився він правдоподібно 1627 року (отже 350 років тому) у сирійському місті Алеппо або Халеб (звідси й прізвище його передають також як Халебський). Під час подорожі по Україні він був вже дозрілим мужчиною (27 років). Саме тому брав безпосередню участь в зустрічах і розмовах свого батька з різними людьми. Вони їздили вдруге до Москви (в 1664—1669 рр.) на собор, що судив московського патріарха Никона. Під час повороту Павло Алеппський помер у Тіфлісі 1669 року.

Перша подорож по Україні — від Рашкова до Путивля — тривала 40 днів, протягом яких мандрівники проїхали біля 750 кілометрів. Алеппський тоді записав: «в суботу 10 червня 1654 р. ми підїхали до берега великої ріки Дністра, що відмежовує молдавську країну від козацької. Через ріку ми переправилися човнами». Першим містом, в якому задержалися, був Рашків — за словами Алеппського — «дуже велике місто. В ньому є фортеця і деревляний замок з гарматами. Нас зустрічало сім священників у фелонах і з хрестами, бо в місті є сім церков, далі — дякони, сотник, себто начальник фортеці і міста, сердар (військовий начальник) військо та співаки, що наче одними устами милими голосами співали стихирі».

Подібно урочисто вітали сирійських мандрівників в інших українських містах і селах, які минали по дорозі: Дмитратівці, М'ясківці, Жабокричу, Ободівці, Сумівці, Соболівці, Мочулці, Степанівці, Важній, Янові, Обозівці, Галалаївці, Орадівці, Умані, Краснопілці, Маньківці, Буках, Лисянці, Медвині, Богуславі. У Богуславі гостей вітав сам гетьман України Богдан Хмельницький зі старшиною, якому Павло не щадив слів похвали. Дальша дорога вела через Кагарлик, Трипілля, Васильків, Київ, Бровари, Гоголів, Русанів, Ядлівка, Басань, Биків, Піддубівку, Прилуки, Вільшану, Уваницю, Кропивник, Корибутів до Путивля, куди прибули 20 липня.

З Москви вертались 1656 року тою ж дорогою і 12 червня були на українсько-російському кордоні, 15 серпня в Рашкові, а 18 серпня попрощалися з козаками і переїхали українсько-молдавський кордон на Дністрі. Як видно, в поворотній дорозі сирійські мандрівники не дуже поспішали, бо в Києві задержалися на 16 днів (від 28.VI. до 14.VII). З Києва їхали якийсь час лівим берегом Дніпра через Бориспіль, Переяслав, Золотоношу, Черкаси, Чигирин, Суботів до Лисянки.

Павло Алеппський, як духовний, найбільше уваги присвячує релігійним справам, описові церков, богослужень і релігійних звичаїв на Україні. Але крім цього цікавить його багато інших проблем: політичні відносини, економіка, освіта і культура, побут, природа. Знайомить своїх співвітчизників з подіями національно-визвольної війни на Україні, багато уваги присвячуючи економічним справам. Пише про можливість селян, які поділили між собою панську землю і тепер у кожного господаря найменше десять родів домашніх тварин: коні, корови, вівці, кози, свині, кури, гуси, качки, індички, голуби. Він здивований, що всі чоловіки-українці «за винятком небагатьох, навіть більшість їх жінок і дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб і церковні співи», що «в землі козаків усі діти вміють читати, навіть сироти».

У Києві зауважив серед козацьких художників «багато вправних майстрів, що володіють великою винахідливістю у зображенні людей, які ми вони є». Неодноразово підкреслює високу культуру співу на Україні.

У своїх записках Алеппський не є критичним дослідником, але незвичайно вразливим спостерігачем. Пише так, як відчуває і бачить, не звертає уваги на стиль, ні наукову вірогідність деяких фактів, про які довідуються з оповідань. Тому й подекуди легенди бере за правду, місцями надмірно колоризує.

Збереглися три рукописні тексти записок Павла Алеппського, перекладені з арабської мови — лондонський, московський і київський. На українську мову записки Павла Алеппського у фрагментах, що відносяться до подорожі по українських землях, перекладали Михайло Грушевський і Володимир Огоновський.

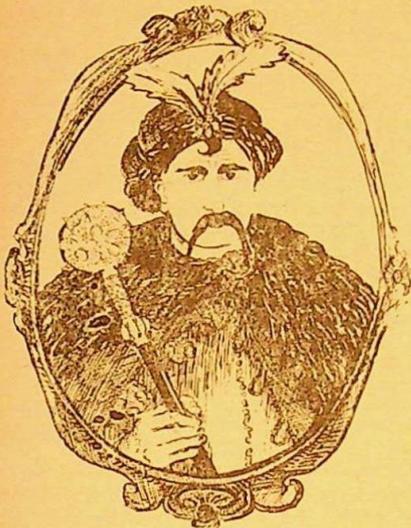
Нижче друкуємо за перекладом В. Огоновського уривок записок Павла Алеппського про зустріч антіохійського патріарха з гетьманом Богданом Хмельницьким у Богуславі. На окрему увагу в предствленому тексті заслуговує обширна характеристика постаті українського гетьмана, цінна тим, що писав її чужинець

С. З.

ЗУСТРІЧ ПАТРІАРХА З ГЕТЬМАНОМ

Коли ми виїхали з місця й вузької дороги та пройшли ще одну милю — всього чотири милі цього дня — приблизились до великого міста з укріпленнями і фортецею, що зветься Богуслав. Ми переправились човнами через велику ріку, звану Рось. Всі шість священників із згаданого міста вже дожидали нас у ризах і з хоругвами, а і співаки з іншими людьми. Військо мало стяг христоролюбивого і войовничого гетьмана Зиновія з чорної та жовтої шовкової тканини зі смугами, заткнемим на ньому хрестом. Усі дожидали нас на березі ріки. Коли наш владика-патріарх вийшов на беріг, вони попадали перед ним ниць. Він поцілував, як звичайно, хрести та ікони, а вони цілували його хрест і правицю. Нас повели з великою парадною й пошаною до церкви Богородиці, бо це перша церква, що є в тому місті; друга — церква св. Трійці, третя — св. Параскевії. В цій церкві Богородиці замість паникадила висить величезний оленячий ріг з багатьма розсохами: кінці їх пооброблювані, і в них закладають свічки.

Щодо гетьмана Хмеля, то він стояв зі своїми полками поза цим містом. Йому дали знати про наш приїзд, і в середу пізнім ранком надійшла вістка, що гетьман іде вітати нашого владика-патріарха. Ми вийшли зустрічати його перед нашою хатою, повз яку йде дорога до твердині, де приготовлено місце для гетьмана. Він надїхав від міської брами з великим почетом, серед якого ніхто не міг би його пізнати, всі були в гарних одягах, у коштовній зброї, а він мав простий короткий одяг і зброя його була незамітна. Побачивши нашого патріарха здалека, він зліз із коня, а з ним позлазили всі, що були з ним, підійшов до патріарха, поклонився йому двічі, поцілував край його одягу, а потім хрест і правицю, а наш владика-патріарх поцілував його в голову. Де очі ваші, господарі Молдавії й Волощини? Де ваша велчі і пиша? Кожний із вас менший за якого-небудь його полковника, підвладного йому. Господь по-своєму правосуддю і справедливості обсилав його дарами та наділяв щастям у мірі царям недосяжній. Він як стій взяв нашого патріарха-владика під руку й пішов із ним крок за кроком, поки не впровадив його до середини твердині, причому плакав. Вони сіли за стіл і разом з ними полковники. Ах, читачу! Ти міг би бути свідком розумних його слів, його лагідності, покори, сумірності і сіз,

А. Федак. Б. Хмельницький.

А. Ментух. Б. Хмельницький.

бож він дуже тишився нашим владикою-патріархом, незвичайно його полюбив і казав: «Дякую Богові за те, що зробив мене гідним побачити перед смертю твоєю святістю». Він багато розмовляв з ним про різні справи та все, чого просив у нього наш патріарх, він сумлінно виконав. А саме, господар Волощини кир Костянтин і волоські бояри дуже боялися гетьмана, сподівалися, що він несподівано з'явиться у них зі своїми військом за те, що господар Матвій повбивав був і позабирав у полон людей та іншого такого понароблював після цього, як його військо розбило було козаків; вони дуже просили владика нашого патріарха вставитися за ними перед гетьманом і прислати їм від нього листа, що заспокоїло б їм уми. Гетьман зволив їх прохання і післяв те, чого вони бажали. Також і новий господар Молдавії Степан дуже боявся гетьмана за те, що вбито його сина Тимоша та через інші позані вбивства, що їх молдавани вчинили були серед козаків. Гетьман і їм вибачив і післяв їм листа у відповідь на їх листа до нього.

Відтак гетьман розпитував у нашого патріарха про різні справи. Потім ми подали йому дарунки на тарілках (...)

Напроти нього сиділи його везир і старшина йому найближча: писар граматик і десять його полковників. Всі вони, як це їх звичай, мали голіні бороди. Таке є і значення назви «козак», себто такий, що голить бороду та пишається вусами, а значення назви полковник таке як наша або емір.

Сам Хмель людина в потилих роках, але держиться ще кріпко: не-лукавий, спокійний, мовчазний, людей не цурається; всіх справ догля-дає сам, у їжі, питті й одягу поміркований — у способі життя наслідую великого царя Василя Македонського, як про нього оповідає історія. Всяк, хто його побачить, здивується і скаже: «так ось це той Хмель, що його слава й ім'я рознеслися по всьому світі». Нам оповідали, що

в землі франків складали на його похвалу поеми та оди, на його походи, війни з ворогами віри та його завойовництва (...).

Коли бувало приходив хто до нього зі скаргою під час їжі або звертався до нього з промовою, то він говорив звичайно тихцем, щоб ніхто не чув; це такий у них завжди звичай. А щодо того, як він сидів за столом, то він сів нижче, а нашого владика-патріарха посадив на першому місці, згідно з пошаною, що йому належить на зібраннях; не так, як господарі Волощини чи Молдавії, що самі займали перші місця, а артерія садовили нижче від себе.

Потім на стіл подали миски з горілкою; її пили з ложок ще гарячою. Перед гетьманом поставили кращої горілки в срібному кубку. Він спершу попросив, щоб випив наш владика — патріарх, відтак сам пив і частував кожного з нас, бо ж ми стояли перед ним (...). Він не має ні підчаших, ні стільників, що подавали б страви та напитки, як це водиться в царів і володарів. Опісля поставили на стіл малювані глиняні тарілки з вареною солоною рибою та з іншими стравами — всього небагато. Не було ні срібних тарілок і чарок, ні срібних ложок, ні нічого такого подібного, хоч кожний його слуга має по кілька скринь понавіштованих тарілками, чашами, ложками і панськими скарбами зі срібла та золота. Але вони всім цим гербують, коли є в поході; але ж коли бувають вдома, у своєму рідному краї, то інша справа.

Перед заходом сонця гетьман попрощався з нашим владикою-патріархом, провів його за браму твердині і сів у свій повіз, запряжений лише одним конем. Не було царських карет поприкрашуваних дорогоцінними тканинами та позапряганих безліччю розкішних коней, хоч гетьман має їх тисячі. Він як стій від'їхав туди, де стояло його військо, хоч лив дощ мов з відра. Гетьман мав білу кирею на дощ. Він від'їхав, але прислав нам грошей на дорогу, причому просив у нас вибачення, що посилав. Також дав листи до всіх міст, які йому підлягали, щоб нам давали їсти, пити, коні безплатно та підводи, та ще листи до московського царя і до пугівельського воеводи.

МИР — СПРАВА ВСІХ І КОЖНОГО

Прагнення народних мас до миру, співробітництва і соціального прогресу одвічне. Але втілити ці благородні мрії в життя заважали пануючі в світі соціальні сили, які будували свою політику на агресії і завойовницьких війнах, на насильстві і експлуатації чужої праці. Немає таких злочинів, на які б не йшли ці імперіалістичні сили, намагаючись продовжити своє існування. Імперіалізм приніс людству страшне лихо у вигляді двох світових воєн, жертвами яких стали близько 100 мільйонів чоловік. Незважаючи на виступи народних мас проти агресивної зовнішньої політики імперіалістичних країн, однак правлячим колам капіталістичних держав всупереч волі народів вдалося розв'язати другу світову війну (1939—1945). В неї було втягнуто понад 60 націй земної кулі. Близько 110 мільйонів чоловік були змобілізовані, більше 54 мільйони загинуло. Ця війна багато чого навчила народи. Проте правлячі кола імперіалістичних держав не зробили для себе висновків із суворих уроків історії. Вони вже в перші повоєнні роки почали згуртовувати реакційні сили проти соціалізму, ступили на злочинний шлях підготовки нової світової війни, робили всілякі спроби загальмувати прогресивний розвиток людства, штовхнути його в безодню нових воєнних випробувань. Але перемога над фашизмом привела до глибоких змін у політичному житті народів, у співвідношенні сил на міжнародній арені на користь миру, демократії і соціалізму. Це

П. Маркович. Декоративна тарілка
«Мирне будівництво». 1971

П. Маркович. Декоративна тарілка
«Ювілейна». 1971

насамперед небачена досі громадсько-політична активність трудящих мас, утворення і розвиток нових соціалістичних країн, у результаті чого світова система соціалізму стала вирішальною силою сучасності. Це даліше загострення економічної, політичної й ідеологічної боротьби між соціалізмом й імперіалізмом у світовому масштабі. Це розпад системи колоніалізму, піднесення національно-визвольного руху, виникнення молодих держав, що розвиваються. Нарешті це бурхливий науково-технічний прогрес і пов'язане з ним швидке кількісне зростання пролетаріату. Зміна співвідношення сил — зовсім неабстрактна формула, а цілком відчутна реальність, що примушує імперіалістичні країни враховувати її. Історія поставила політику імперіалізму в певні рамки, за які він уже не може вийти. Докорінні зміни у співвідношенні сил у світі на користь соціалізму привели до того, що імперіалізм нині змушений рахуватися з могутністю соціалістичних країн, з їх активною зовнішньою політикою, з міжнародною солідарністю сил миру і прогресу.

Рух прихильників миру

Масовий міжнародний рух на захист миру об'єднує сотні мільйонів людей усіх країн незалежно від національності, партійної належності та релігійних переконань. Він виник у перші повоєнні роки, коли агресивні сили західних держав почали «холодну війну», створили агресивний блок НАТО, коли з метою збереження і зміцнення своїх економічних і політичних позицій, з метою протидії об'єктивно-історичному процесові розпаду колоніальної системи розв'язали більше як 30 локальних воєн і збройних конфліктів, під час яких було вбито понад 5 мільйонів чоловік, що становить половину жертв першої світової війни. Найбільш значимими з них були: війна в Кореї, війна в Єгипті, колоніальні війни в Індокитаї, Алжирі, війна США проти народів В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі, серія війн ізраїльських агресорів проти арабських народів і ряд інших. Всі вони були локальними з точки зору їх територіальної обмеженості. Але кожна з них несла в собі потенціальну можливість переростання у світову війну. І тому, що

цього не сталося, велика заслуга всесвітнього руху прихильників миру. Організований рух прихильників миру, перший конгрес якого відбувся у 1949 році, був відповіддю миролюбних сил палям нової війни, він виражав волю народів забезпечити міцний мир на нашій планеті. Відкриваючи конгрес і визначаючи його мету, видатний французький вчений, лауреат нобелівської премії, мужній борець за мир Ф. Жоліо-Кюрі сказав: «Не може один народ, окремих ізольований індивідуум захистити себе від війни. Лише об'єднаними зусиллями всіх націй можна досягти такої мети. Ми зібралися тут не для того, щоб просити миру у прихильників війни, а для того, щоб нав'язати їм мир». Перший конгрес прихильників миру мав величезне значення для консолідації сил борців за мир в усіх країнах. Створені повсюдно національні комітети на захист миру, розгорнули кампанію проти гонитви озброєнь, проти воєнної пропаганди і воєнних авантур міжнародної реакції, за заборону ядерної, бактеріологічної та іншої зброї масового знищення, за загальне та повне роззброєння, за розв'язання всіх спірних питань мирним шляхом, за зміцнення економічних, політичних і культурних зв'язків між народами. У наші дні рух прихильників миру є могутньою силою. Всесвітня Рада Миру, що очолює цей рух — найавторитетніша міжнародна організація. До її голосу прислухаються широкі політичні кола на всіх континентах.

Мирне співіснування

В наш час, коли мова йде про те, щоб запобігти світовій катастрофі, захист миру нерозривно пов'язаний з боротьбою за мирне співіснування держав з різним суспільним ладом. Можна констатувати, що в цілому всесвітній рух прихильників миру зіграв велику роль в тому, щоб принципи мирного співіснування держав з різними політичними системами були визнані навіть тими силами, які в минулому їх ігнорували. До принципів мирного співіснування зараховуємо: відмову від агресії; невтручання; право на суверенітет, незалежність і територіальну цілісність; ліквідацію колоніалізму, неоколоніалізму і расової дискримінації; заборону зброї масового знищення, ліквідацію агресивних військових блоків і військових баз, зупинення гонки озброєнь, повне і загальне роззброєння; переговори і відмова від застосування сили у вирішенні спорів між незалежними державами; визнання національно-визвольних рухів та їх прав; розвиток торговельних, економічних і культурних зв'язків на основі рівності, взаємної вигоди і поваги. Керівники багатьох капіталістичних країн в умовах докорінних змін у співвідношенні сил на світовій арені на користь соціалізму були змушені стати на позиції розуму і реалізму, відмовитися від загроз, визнати необхідність політики мирного співіснування. Ідеї мирного співіснування і взаємовигідного співробітництва держав з різним суспільним ладом проникають нині все глибше у свідомість народів, оволодівають умами мільйонів і мільйонів людей на світі. Саме на основі принципів мирного співіснування будується нині нова система міжнародних відносин. Прикладом цього було підписання 1 серпня 1975 року в Хельсінках документу «Про підсумки Конференції з питань безпеки і співробітництва в Європі». Ця безпрецедентна в історії зустріч керівних діячів 33 європейських держав, США і Канади стала подією величезного міжнародного значення. Вона поклала початок новому етапові пом'якшення міжнародної напруженості і є важливим кроком на шляху закріплення принципів мирного співіснування, налагодження відносин рівноправного співробітництва між державами з різним суспільним ладом. Однак, як показала практика, зовсім недостатньо тільки схвалювати політику мирного співіснування держав — за неї треба постійно боротися.

Політика мирного співіснування невіддільна від політики роззброєння. Миротлюбні сили світу розглядають загальне і повне роззброєння як запоруку міцного миру. Сотні мільйонів людей різних політичних поглядів вимагають покласти край марнотратній і небезпечній гонці озброєнь, забезпечити даліше просування на шляху загального і повного роззброєння з метою збереження і зміцнення миру на землі і створення необхідних умов для швидкого соціального і економічного прогресу всього людства. Людство вже давно добирає в роззброєнні спосіб визволення від загрози війни. Однак ніколи цей теоретичний висновок не піддавався перевірці практикою. Але в наш час гонка озброєнь перестала бути фатальною необхідністю. У світі появилися могутні соціальні сили, яким органічно притаманна політика миру і, отже, політика боротьби за роззброєння. Народи світу щораз краще усвідомлюють, що боротьба за роззброєння, проти гонки озброєнь є боротьбою за краще життя, за збереження самого життя. «Людство стомилося жити, сидючи на горах зброї» — підкреслив у доповіді XXV з'їзду КПРС Л. Брежнев. І це зрозуміло. Саме на плечі народів гонка озброєнь лягає важким тягарем. Всі країни світу витратили лише в 1975 році на воєнні цілі величезну суму — близько 300 мільярдів доларів. Нагромадження величезних арсеналів зброї посилює небезпеку воєнної катастрофи, накладає важкий тягар на світову економіку. Нестримна гонка озброєнь викликає інфляцію, затримує економічний і соціальний розвиток, відволікає ресурси і кошти, гостро потрібні для життя і добробуту людей. Нині близько 50 мільйонів чоловік в капіталістичних країнах прямо чи побічно працюють на підготовку до війни. Військові дослідження і розробка найновішої зброї масового знищення поглинають щорічно приблизно 25 мільярдів доларів, тоді як витрати на медичні дослідження не досягають і 4 мільярдів доларів. Якщо порівняти з минулим, то виявилось, що за роки першої світової війни прями витрати всіх країн становили 208 мільярдів доларів, а за «мирні роки» після другої світової війни лише країни, що входять до агресивного блоку НАТО, витратили майже 2 трильйони доларів.

Мислячі люди на всіх континентах усвідомлюють, що нова світова війна, якби її вдалося розв'язати імперіалістами, неминуче була б термоядерною і означала б загибель сотень мільйонів людей. Тому в боротьбі за роззброєння важливе місце займають зусилля, спрямовані на те, щоб заборонити, поставити поза законом ядерну зброю. Важливим кроком на довгому і тривалому шляху до загального і повного роззброєння є укладена в 1973 році Угода між СРСР і США про відвернення ядерної війни, де обидві країни зобов'язалися діяти так, щоб виключити можливість ядерної війни між ними, а також між кожною із сторін й іншими державами. Серйозною перелоною на шляху гонки ядерної зброї стала тимчасова угода між СРСР і США про обмеження стратегічних озброєнь. З метою обмеження та скорочення стратегічних озброєнь Радянський Союз прагне прискрити підготовку нової угоди між СРСР і США з цих питань, продовжує також наполегливо боротися за укладення міжнародних договорів про загальне і повне припинення випробувань ядерної зброї, до недопущення поширення її. XXV з'їзд КПРС схвалив програму дальшої боротьби за мир і міжнародне співробітництво, за свободу і незалежність народів, яка є органічним продовженням і розвитком Програми миру, висунутої XXIV з'їздом КПРС. В ній вказується на konieczність добиватися припинення зростаючої, небезпечної для миру гонки озброєнь і переходу до скорочення нагромаджених запасів зброї, до роззброєння. З цієї метою — робити все можливе для завершення підготовки нової Угоди між СРСР

і США про обмеження і скорочення стратегічних озброєнь, для укладення міжнародних договорів про загальне і повне припинення випробувань ядерної зброї, про заборону і знищення хімічної зброї, про заборону створення нових видів і систем зброї масового знищення, а також впливу на природне середовище у воєнних та інших ворожих силах; — докласти нових зусиль для активізації переговорів про скорочення збройних сил і озброєнь в центральній Європі; — добиватися, щоб на зміну нинішньому постійному зростанню воєнних витрат багатьох держав прийшла практика їх систематичного скорочення; — вжити всіх заходів до якнайшвидшого скликання Всесвітньої конференції в справі роззброєння.

Життя переконує, що імперіалізм у наш час не змінився, не став «гуманним», як це твердять буржуазні ідеологи, не змінилася й його політика. Він як суспільна система залишається головною перешкодою на шляху миру, свободи, демократії і соціалізму на нашій планеті. З його вини залишаються нерозв'язані гострі проблеми, які стоять перед людством і які могли б бути розв'язаними вже сьогодні. Вже ж такі понад чверть століття народи земної кулі живуть хоч в умовах певного міжнародного напруження, але без світової війни. І таке становище не сталося само по собі. Це наслідок титанічної і послідовної боротьби Радянського Союзу та інших соціалістичних країн, міжнародного робітничого класу, національно-визвольного руху, всіх прогресивних сил на нашій планеті. Голова Ради Міністрів П. Ярошевич, говорячи про політику уряду ПНР на Першому засіданні Сейму, підкреслив, що мир вища потреба людства і віримо, що перемаже розум, як це визначається об'єктивними вимогами нашого часу. Ми цілковито і повністю, сказав прем'єр, підтримуємо розгорнутий план здійснення програми дальшої боротьби за мир, яку висунув на XXV з'їзді КПРС Л. Брежнев. Ми не пощадимо сил для того, щоб разом з Радянським Союзом, який вносить найбільший вклад у справу миру, та іншими країнами соціалістичної співдружності активно здійснювати цей конструктивний план.

За останні кілька років Радянський Союз, соціалістичні країни, діючи в контакті й співробітництві з усіма прогресивними, миролюбними силами, зуміли спрямувати хід подій у світі в бік зміцнення миру. Але перед борцями за мир на всіх континентах стоять завдання. Це не всюди погашені вогнища війни, ще діють сили агресії, які намагаються повернути світ до часів «холодної війни». Тому нині, як ніколи, необхідні висока пильність, єдність всіх миролюбних сил, спроможних дати відсіч тим, хто хотів би перешкодити пом'якшенню міжнародної напруженості, перешкодити виключити з життя людства війни. Мир — справа всіх і кожного!

Г. Б.

ЗА ПАТРІОТИЧНУ ПОСТАВУ ГРОМАДЯН

III Пленум ЦК ПОРП сформував відповідні до періоду побудови розвинутого соціалістичного суспільства ідейно-виховні завдання.

Одним з основних завдань є формування соціалістичного патріотизму, закріплення державної та громадської свідомості. Патріотизм завжди відзначався чесністю, відповідальністю та скромністю. У наш час патріотизм проявляється в боротьбі з усім, що гальмує наш розвиток і шкодить національним інтересам, ослабляє або викривляє нашу ідеологію. Патріоти поборюють реакційні антисоціалістичні погляди, поборюють сибаритство, перестраховку, брак пошани для держави і пра-

ва, невідповідальність по відношенню до інтересів країни й суспільства. Цією боротьбою керує партія. Партія від політичної єдності народу формує його в ідейно-моральну єдність, що послідовно виникає з перетворення держави диктатури пролетаріату в загальнонародну державу, а робітничої партії ПОРП у партію народу. Партія поборює все, що чуже соціалізму, соціалістичній Польщі. Соціалізм у наш час утотожнюється з національними інтересами, польські комуністи борються національних справ.

Патріот відзначається пошаною для прогресивно-національних традицій і активною поставою до сучасних завдань. Він дисциплінований, працьовитий, шанує національні святощі (прапор, герб, гімн). Він гордиться досягненнями країни, він всіма силами допомагає, щоб життя було краще, щоб держава була сильнішою та числилася у світі. Героєм епохи миру є герой праці і людина готова обороняти країну, людина зріла політично, людина, яка знає потреби і реальну ситуацію народу. Патріот емоційно та інтелектуально міцно зв'язаний з країнами соціалістичної співдружності, з народами СРСР. Він любить свій та інші народи. Праця для нашої країни, це головна форма прояву патріотизму. Йдеться про це, щоб праця ця була доброю, корисною для суспільства. Праця окремої людини вливається в загальний доробок народу. Хороший працівник прямує до постійного підвищення своїх кваліфікацій, вміє співдіяти з колективом, шанує професійну етику, дбає про свою гідність, еміційно зв'язаний з місцем праці. Він дбає, щоб праця його була продуктивною, він дбає за свій верстат праці, невтомно прямує до мети, бере зразок з найкращих, він дисциплінований оборонець суспільного ладу, він вміло використовує час, добре організує роботу, з увагою ставиться до людей, дбає про добрі взаємовідносини між людьми, витворює клімат довір'я, щирості та справедливості.

Патріот бере участь у конструктивній критиці, поборює великопанські манери, кар'єризм, несправедливість, інтриганство, песимізм і прихителізм. Він ощадний і ворог всякого марнотратства, він культурна й толерантна, гуманна людина. Патріот шанує невір'ючих і не легковажить віруючих.

Патріотизм селян проявляється у підвищенні рілничої продукції, введенням сучасних агромеханічних методів. Висока продуктивність сільського господарства перестала вже бути тільки справою продуцентів, а стала одночасно суспільною і державною справою.

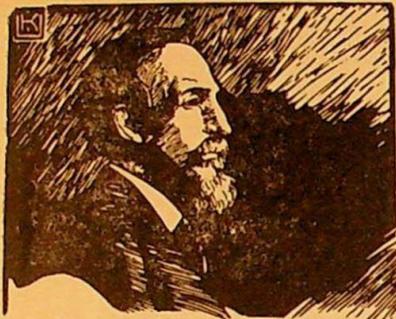
Патріотизм міцно зв'язаний з інтернаціоналізмом. Він поборює космополітизм. Останній проявляється в байдужості по відношенню до стремління держави й народу, в цинізмі, в егоїзмі, в легковаженні минулого, історичної й культурної спадщини та досягнень народу.

Космополітизм проявляється в нігілізмі, бездіяльності, снобістичному захопленні для західнобуржуазних ідей і життя, невір'ї в сили власного народу та соціалістичної співдружності. Як поборювати космополітизм повчають постанови III Пленуму ЦК ПОРП. В постановках цих вказується на необхідність розвитку національної гідності, гордості з приналежності до країн соціалістичної співдружності, пошани для прогресивних інтернаціональних традицій народу, до традиції боротьби і праці, скріплювання пошани для рідної мови.

Тісний зв'язок патріотизму з пролетарським інтернаціоналізмом є фундаментальною засадою ідейно-виховної діяльності. Соціалістичний патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм випливають з одної ідеології, ідеології марксизму-ленінізму.

У наш час той служить добре Народній Польщі, хто дисципліновано реалізує постанови VII З'їзду ПОРП, шанує права, зміцнює авторитет держави всередині і назовні, скріплює її ідейно-політичну, економічну та оборонну силу.

За статтею В. Клімчака

О. Кульчицька. П. Куліш. Лінорит.
1920 р.

А НЕ ПОЕТ, НЕ ІСТОРИК МІ!
Я ЛІОНЕР З СОКИРОЮ ВАЖКОЮ
ТЕРЕН КОЛОЧИМ В РІДНІЙ СТОРОНІ,
ВИРУБУЮ ТРУДЯЩОЮ РУКОЮ,
НЕРАЗ КРОПЛЮ СВОЮ РОБОТУ І КРІВЛЮ
ТА ВЕСЕЛО ТАК ПОРАТИСЬ МЕНІ.

С 1819. № 1899

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

ЮВІЛЕЇ

ВАСИЛЬ ГОГОЛЬ-ЯНОВСЬКИЙ

(1777 — 1826)

У біографії кожного великого письменника визначне місце займають і його батьки. Василь Панасович Гоголь-Яновський, батько класика російської літератури Миколи Гоголя, згадується не лише, як батько, але й як український письменник і театральний діяч та перший літературний вчитель свого великого сина. Остання теза має особливе значення.

Кожний, хто цікавиться основою естетичних поглядів М. Гоголя, виявить не тільки вплив українського народного середовища, фольклорних та історичних чинників, але також не байдуже подивиться на ті душевні поштовхи, які Микола Васильович сприйняв від батька. Саме йому треба бути вдячним за те, що він так рано і сміливо прилучив сина Миколу до літератури, театру, української народної поезії, спрямувавши таким чином його інтереси в русло високого і прекрасного. Василь Панасович зацікавив сина мистецтвом творення сценічних образів, красою народної мови і пісні, героїчним минулим країни, природою.

М. Гоголь користувався багатьма порадами батька і, певно, перші критичні зауваження щодо своїх літературних спроб належали батькові. Не дивно, що він шанував творчість батька, хотів, щоб і в Петербурзі побачили його п'єси, а фольклорними записами скористався в своїх перших оповіданнях, взяв за епіграфи деякі його вислови (в «Сорочинському ярмарку»).

В. Гоголь-Яновський був уродженцем Полтавщини (хутора Кулчинського, згодом перейменованого на Василівку або Яновщину). Належачи до дрібномаєткового панства, він без зневажливого ставлення сприймав народні звичаї, мову і фольклор як своє рідне. За ті 15—16 років, доки під його впливом зростає син Микола, батько передав йому все багатство і красу народного побуту, пісенності, гумору, мови.

Предки Василя Панасовича були вихідцями з Польщі. Один із них — Василь Танський, переяславський козацький полковник — був, як гадають, автором популярних інтермедій і в 18 ст. називали його «малоросійським Мольєром». Є згадки про те, що його п'єси ставив В. Гоголь-Яновський. Священик с. Кононівки Дем'ян Гоголь перший назвав себе Яновським (від імені батька Яна). Дід М. Гоголя Панас Дем'янович закінчив Київську академію і служив у Миргородській полковій канцелярії. Хутір Купчинський — його скромний маєток.

Життя Василя Панасовича було недовгим і все пройшло на Полтавині. У Полтаві він вчився в семінарії (1792—96 рр.), потім служив при малоросійському поштамті. Проте, як зауважує біограф, служба ця була «номінальною», 1805 року Василь Панасович (на той час колезький асесор) відходить з відставку, веде своє господарство, виховує дітей, займається літературною і театральною діяльністю.

З цього часу бачимо В. Яновського в товаристві відставного царського вельможі Д. Троциньського (його центральний маєток знаходився у с. Кибицях поблизу Миргорода). У нього Василь Панасович секретарював, коли того вибрали повітовим маршалком, був навіть його довіреною особою у відносинах з управителями й економами. Є відомості, що в 1812 р. Яновський брав участь у формуванні земського ополчення. Та основна його роль не в цьому.

В історії української театральної культури поч. XIX ст. почесне місце віддано Кибицькому домашньому театру Троциньського. Після Полтавського театру, на сцені якого розцвіла драматургічна слава Котляревського, театр у Кибицях, справедливо названий Кулішем «українськими Афінами», був «дітищем» В. Гоголя-Яновського. Для цього театру він написав свої п'єси, підготував їх і поставив, тут проявив себе як талановитий режисер і актор.

Село Кибиці в той час було одним із визначних на Східній Україні культурних поміщицьких центрів. Досить назвати імена таких видатних осіб (які тут частіше чи рідше бували), як В. Капніст із своєю сім'єю, М. Муравйов-Апостол і його славні сини-декабристи, В. Ломиковський, Г. Державін та ін.

Питання про взаємне відношення між Василем Панасовичем і Котляревським зовсім не опрацьоване. Принаймні, немає даних для підтвердження їхнього знайомства. А втім ім'я Котляревського дослідники згадують завжди, як тільки говориться про комедію Гоголя-Яновського «Простак», яка дуже подібна до «Москаля-чарівника». Звідки така подібність? — питають критики. Вплив Котляревського на кибицького театрала? Але й знавці говорять, що «Простак» з'явився раніше 1819 року, коли поставлено «Москаля-чарівника». Може обидві п'єси це варіант якогось відомого мандрівного сюжету? Можливо. Питання лишається відкритим.

Комедію В. Гоголя-Яновського «Простак або хитрощі жінки перехитреної солдатом» вперше опубліковано в журналі «Основа» (1862). Сюжет її дещо анекдотичний. Йдеться про хитрощі Параски, викликані одначе не бажанням любовної втіхи, а прагненням особистого щастя, якого вона не знашла за нелюбим, ледачим і недовіркуватим Романом. Бідна жінка ховається зі своїм почуттям, але її перехитроє спритний москаль: від того Параска ще більше страждає, побоюючись людського поговору. Але виходить так, що глядач не засуджує Параску, а співчуває їй.

То справа, звичайно, не стільки сюжету, скільки майстерності його розгортання, правдивого зображення народного побуту. Йдеться про той початковий період нової української літератури. В. Гоголь-Яновський хоч обережно, але все ж таки торкнувся і соціальної сторони народного життя, говорив про тяжкі тогочасні матеріальні умови селян,

ОСИП БОДЯНСЬКИЙ

(12.XI.1808 — 18.IX.1877)

Сто років тому помер у Москві заслужений діяч української культури, письменник та історик, Осип Бодяняський. В посмертних згадках прогресивна преса підкреслювала великі заслуги вченого, ставлячи його поряд визначних славистів: Вука Караджича, Шафарика, Лінде. Ізмаїл Срезневський писав, що невтомність Бодяняського, як ученого, і стійкість його характеру вражали кожного. Його діяльність високо оцінювали пізніше Михайло Драгоманов, Іван Франко, Микола Сумцов та інші. За словами Драгоманова, Бодяняський, вивчаючи церковнослов'янські пам'ятки, «не перестав бути громадським чоловіком з козацьким серцем». Сучасний український історик Ярослав Дзира так узагальнює заслуги вченого: «Бодяняський в українській культурі був першим ученим, який виводив українську науку на широкі світові простори» (УІЖ 11/68).

Осип Бодяняський народився в містечку Варві Лохвицького повіту Полтавської губернії (тепер район Варва Чернігівської області). Батько його був священником та й сина післав на навчання до духовної семінарії в Переяславі. В семінарії Бодяняський захоплювався історією і літературою та вивчив, крім старослов'янської, польську і сербську мови, якими добре володіли переяславські професори, переважно випускники Київської духовної академії, а серед них і серби. Там вперше познайомився зі збірками народних пісень В. Караджича і М. Максимовича. Вслід за цим й сам почав збирати українські народні пісні і казки та ставити перші кроки на ниві оригінальної поетичної творчості.

Після закінчення духовної семінарії 1831 року, Бодяняський, як один з кращих випускників, був прийнятий на історико-філологічний факультет Московського університету. В університеті був він членом гуртка Миколи Станкевича, в якому діяли м. ін. В. Белінський, О. Герцен, М. Бакунін. Більший вплив на Бодяняського мав однак М. Максимович, що тоді працював в університеті і в домі якого Бодяняський жив. Університет закінчив Бодяняський 1834 року, а через рік написав кандидатську дисертацію «О мнениях касательно происхождения Руси» («Думки щодо походження Русі»).

З 1834 року появляються у пресі перші літературознавчі та фольклористичні праці вченого, насичені глибоким патріотизмом. У рецензії на повісті Квітки-Осноров'яненка він пише про свою батьківщину: «Ії народність — сама Україна в цілості і в частях, де нема кромчу без пам'ятки, часу без події, місця без малюнка, живої істоти без рідного обрису в обличчі, без характерної відрубності у задумах, бажаннях і поступках; де ви втонете у світі музикальних звуків, національних мелодій, національної поезії на мові милозвучній, мелодійній, що чарує, захоплює вас, наповнює солодким забуттям ваше серце, розбудить у вашій голові світлі думи, швидко перенесе вас в заповідні минувшину з її яскраво промовистими образами і нарешті зупинить вас на сучасності, немеш цікавій, захоплюючій, хоч і своїми руїнами змусть вас призадуматися».

В цьому ж році в «Молві» серед рецензій появилася кореспонденція Бодяняського з оцінкою виданого тоді збірника „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego” Вацлава з Олеська.

Наступного 1835 року Бодяняський видав під псевдонімом збірку «Наські українські казки запорожця Іська Материнки» з вимовною присвятою: «Матері мої рідненській, ненці старенькій, коханій, любій Україні». В казках є характерні побутові картини з життя на селі.

«От з поля йдуть гуртом женці,
За ними косарі, гребці;

От в хатах всюди засвітили,
На улицю походили

Дівоньки, хлопці, парубки».

Завершенням славістичних студій Бодяньського на Московському університеті була його магістерська дисертація «Про народну поезію слов'янських племен» (1837). Багато місяця працював у ній українській пісні, доводячи, що музичністю, мовою, драматичністю займає вона чільне місце в народній поезії слов'ян. Праця була високо оцінена. З російського оригіналу, що появилася 1837 року, перекладено її на сербську, чеську та італійську мови.

Цього ж таки року Бодяньського відряджено за кордон «для усовершенствования в истории и литературе славянских наречий», де вчений перебував п'ять років (до 1842 р.). Першим містом, де задержався, була Прага, в якій прожив 10 місяців. Тут Бодяньський зблизився з Шафариком, якого дуже цінував, а його твори перекладав ще у Москві «Шафарик — писав Бодяньський — для мене ціла академія». Крім Праги вчений побував у Відні, Львові, Будапешті, Вроцлаві та інших містах. Всюди вивчав мову, історію, життя і побут населення, працював у бібліотеках і архівах. Прощаючись 1842 року з чеським славістом Вацлавом Ганкою вписав йому в альбом вірш, в якому читаємо:

«Себе знати,
поважати,
од рідного
не бігати.

Чуже чужим,
своє своїм...
або: «І настане

наше панство
господарство,
як слов'яни
будуть жити

і робити
між собою
як риба з водою».

Після повернення з-за кордону, Бодяньського призначили професором слов'янської філології та завідуючим кафедрою славістики Московського університету. Наступного року появилася останній вже його публікований вірш українською мовою: «На могилу Розумовського»:

«Постій козаче, не біжи!

Ось глянь на хрест! Читай, чия могила!

Останнього це гетьмана Кирила!

Присядь же, брате, потужи!».

Від цього часу Бодяньський цілковито віддається педагогічній та науковій праці, зокрема від 1845 року, коли його обрано секретарем «Общества истории и древностей российских» при Московському університеті та редактором органу цього товариства «Чтения». «Сто томів цього видання — писав Іван Франко — видані під його редакцією, се найкращий, справді величний пам'ятник його невсипущої діяльності. Що й тут українські матеріали займали дуже визначне місце, се звісно кожному, хто мав нагоду хоч поверхово переглянути «Чтения». Усі ці матеріали і документи Бодяньський сам науково опрацював і писав до них передмови.

Першим твором української історіографії, що появилася на сторінках «Чтения» 1846 року була «Історія русів», написана невідомим автором під кінець XVIII ст. У передмові до цієї пам'ятки Бодяньський написав: «Маю намір це ж саме зробити і з іншими рукописними джерелами України, літописами, записами, описами і тп... Пора вже давно пора, не вховати такого роду багатства під сукном і в такий спосіб, наскільки можливо, полегшити вивчення і пізнання історії України для всіх і для кожного, особливо самих українців. Добре, що є надійний і швидкий випадок виконати цей священний обов'язок істинного сина свого народу і батьківщини».

Ще цього самого року надруковано в «Чтениях» літопис Самовидця та історичну працю г. Ф. Міллера про Україну і українців. У двох наступних роках опубліковано там дальші рукописні пам'ятки до історії

України: «Короткий опис про козацький малоросійський народ і його воєнні діла...» П. Симоновського з 1765 р., «Літописне оповідання про Малу Росію, її народ і козаків взагалі...» А. Рігельмана з 1785—1786 рр., матеріали про запорожців зібрані г. Ф. Міллером «Історія про запорізьких козаків...», «Короткий історичний опис Малоросії до 1765 р.», «Коротка історія про бунти Хмельницького» (переклад з польської), «Густинський літопис», папери Карла XII, Станіслава Лещинського, Пилипа Орлика, окремі листи, грамоти та інші документи.

Діяльність Бодяньського не всім була до вподоби, і при першій нагоді, за опублікування записок англійського дипломата Джільса Флетчера, 1848 року вченого звільнено від обов'язків секретаря історичного товариства і професора університету. Не зломало це його характеру і 1855 року захистив він докторську дисертацію на тему: «О времени происхождения славянских письмен» (Про час походження слов'янського письма). На попередні посади вернувся після 10-річної перерви 1858 року і знову у «Чтениях» появились матеріали до історії України з його передмовами. Це передовсім драма невідомого автора «Милость Божія...» з початку XVIII ст. про переможну національно-визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького. Крім цього Бодяньський опублікував «Діаріуш» генерального хорунжого Миколи Ханенка (про події 1722—1753 рр.), історичні матеріали зібрані М. Маркевичем і Д. Вантисш-Каменським та етнографічні матеріали зібрані О. Боровиковським, П. Сфименком і іншими. У «Чтениях» поміщав Бодяньський також праці західноукраїнських істориків і письменників, як Дениса Зубрицького та Якова Головацького («Народні пісні Галицької і Угорської Русі»). Неоцінену вартість для дослідників має опублікований 1874 року «Реєстр всього Війська запорізького після Зборівського договору з королем польським Яном Казимиром 1649 року».

Живучи в Москві, Бодяньський утримував близькі дружні взаємини з багатьма українськими діячами: Т. Шевченком, М. Максимовичем, П. Кулішем, М. Костомаровим, О. Лазаревським, А. Меліньським, М. Білозерським, Я. Головацьким, М. Драгомановим, П. Гулаком-Артемовським. Бодяньського вважали найбільшим авторитетом в ділянці історії України — «академією української старовини» і часто шукали у нього пояснень і допомоги.

Готуючись до видання «Живописної України» 1844 року, Шевченко у двох листах звертався до Бодяньського, щоб він взяв у цьому участь, пишучи до ілюстрацій історичний коментарій: «А текст історичний будете ви компоувать, бо треба, бачте, по нашому або так, як єсть в літописах». На це Бодяньський відповів: «Тоді, коли, що вичитаю гарного, прикметного з батьківщини, зараз напишу і після того перешлю Вам».

Бодяньський не переривав утримувати зв'язків з Шевченком навіть під час перебування поета на засланні — листувався з ним, пересилав йому потрібні книжки, а також разом з іншими діячами клопотався за його звільнення. Після повернення з заслання 1859 року Шевченко зустрічався з ученим у Москві. Через два роки у травні 1861 року в Тихомирівській церкві на Арбаті Бодяньський прощався з прахом поета, що його перевозили з Петербурга через Москву до Канева.

Заслуги Осипа Бодяньського для української культури ще як слід недоцінені і мало відомі ширшій суспільності. Опублікована письменницька спадщина вченого охоплює близько 200 праць. Багато його творів, переважно писаних українською мовою, залишилось в рукописах і загинуло. Між ними збірки народних пісень (біля 8000). Бодяньський не встиг їх надрукувати, — як писав Франко — «з надмірної скромності (...), даючи в своїх «Чтениях» перед чужим матеріалом».

А. Вігорний

(22.IV.1867 — 19.VII.1908)

«Щирим громадянином своєї країни» назвав Миколу Дмитрієва Панас Мирний. «Заслужений наш діяч», пильний невсипущий робітник — таку оцінку дали йому сучасники. Часопис «Рідний край» писав про нього, як про людину, «змаганнями» якої починалась українська преса, від чийого пристрасного слова «український вчитель скидав з себе професійний футляр і ставав свідомим громадським діячем».

Видання «щиродемократичного» (за його висловом) часопису «Рідний край» — одна з великих заслуг М. Дмитрієва. Починаючи цю роботу «в тяжких життєвих обставинах» наприкінці 1905 року, передові полтавські діячі, в тому числі і Дмитрієв, ставили собі за мету «стати в обороні всіх трудящих людей і допомогти здобути добро й волю нашій країні, всій Україні».

Поборник правди, палкий освітній діяч і публіцист, організатор-громадянин — таким у загальних рисах постає образ М. Дмитрієва.

М. Дмитрієв — виходець із Харківщини (його батько — мировий суддя, мати походила з родини Г. Квітки-Основ'яненка) за освітою юрист (закінчив юридичний факультет Харківського університету). З 1894 року постійно був у Полтаві — працював деякий час, після О. Шліхтера, — секретар «Губернських ведомостей», виступав як громадський діяч. Тут навколо нього згуртувались демократичні сили полтавської трудової інтелігенції: Панас Мирний, Г. Маркевич, Л. Падалка, В. Василенко, О. Русов та ін., зусиллями яких активізувалась громадська думка, проведено ряд корисних суспільно-культурних заходів. Особливо міцною була єдність у поглядах з Панасом Мирним. Довголітня дружба залишила яскравий слід у біографії обох.

У Полтаві М. Дмитрієв був душею всяких починань, зокрема виданих. Він провів через цензуру і видав оповідання Панаса Мирного «Лихий попутав» (1899). Тоді теж влаштував для полтавців тріумфальний виступ хору М. Лисенка. В 1900 р. проводив у міському саду свято Купали. Всього й не перелічити!

«Великою справою гуртка Дмитрієва та його особисто, — пише в своїй «Автобіографії» О. Пчілка, — була організація і проведення свята Котляревського в 1903 році. Гурток Дмитрієва хотів це свято зробити святом українським, громадським. І це їм вдалося, про що й свідчить історія».

О. Пчілка розповідає далі, що коли напередодні цього свята уряд не дозволив виступати українською мовою, Дмитрієв організував у себе вдома збори присвячені обговоренню цієї ситуації.

Остап Лисенко у своїх «Спогадах сина» пише, з якою радістю зустрічали полтавці Миколу Віталійовича і його хор: «Батька запрошує до себе один з найактивніших місцевих громадських діячів — адвокат Дмитрієв». У нього теж під час свята мешкали Олена Пчілка і Леся Українка (будинок — на пл. Леніна, 3).

Багато часу присвячував М. Дмитрієв на полагодження різних скарг. Селяни називали його «своїм» адвокатом. «Бувши присяжним повіреним, — читаємо в газеті того часу, — він давав широку і дуже часто зовсім дармову поміч бідним людям».

В період активізації суспільних рухів і громадської думки набула болючого значення дальша заборона вживати української мови. Дмитрієв разом з П. Мирним та іншими діячами багато зусиль поклав на боротьбу з цим. І при першому проблукі надії на скасування заборони 1876 р. Микола Андрійович їде разом з іншими діячами до столиці. Розмова з «хитрим лисом» Вітте не дала бажаних результатів

(мовні пута розірвала щойно революція 1905 року), але для Дмитрієва і його друзів у такій складній ситуації вдалося підготувати до видання український часопис «Рідний край» (перший номер вийшов 24 грудня 1905 р.).

Спочатку М. Дмитрієв разом із Г. Коваленком був відповідальним редактором журналу, а з 27-го номера (1906 р.) до 11-го (1907 р.) — редактором-видавцем. «Хто ж як не він вложив стільки коштів, стільки свреї душі в заснування цієї часописі!» — говорилося в некролозі «Рідного краю» (1908, № 25).

Коли в умовах реакції стало неможливим видавати у Полтаві «Рідний край», Дмитрієв передав його Олені Пчілці, а сам зосередився на проблемах народної школи, роботі з учителями, на діяльності видавництва «Український вчитель», П. Мирний у листі до М. Пильчикова (1908) писав, що метою названого видавництва було ширити знання поміж людьми, «розбуджуючи в них любов до рідної мови і засіваючи між ними хоч невеличкі зерна того добра, що подає людям всесвітній досвід — наука».

Дбав Микола Андрійович і про ширення музичної освіти. Про це писав у статті «Кобзарі минулого й будучини» (вміщ. в книзі «Кобза й кобзарі», Полтава, 1907). Звертаючись до тих, «кому доручено вчиги темний народ, розвивати його душевні сили», автор питає: «що ми зробили для народної музики, для її розвитку, для розповсюдження народних музичних струментів, тих рідних братів народної пісні, народної думи?» — і відповідає собі: «нічогосінько не зробили».

Але він вірить, що музична освіта буде розвиватися, що кобза не загине, а молодь гідно підніме славу народної пісні.

Коли М. Дмитрієва не стало, «Рідний край» писав: «Все його життя було виповнене працею для українських справ. Його жвава, ретельна натура жила вірою в кращу долю України, жила працею для неї, а при тому вміла й інших зігріти тією вірою, уміла й інших привертнути до неї» (1908, № 25).

М. Дмитрієв надрукував у своєму часописі немало публіцистичних статей, історичних і літературно-мистецьких матеріалів, бібліографічних заміток тощо. Його слово нерідко було гостро-критичним, і тоді уряд поспішно конфіскував номери часопису з його статтями (в 1906 році — № 29 і 39, в 1907 р. — № 7). Дмитрієв осмілювався в них виступати проти чорносотенства, терору, переслідування селянських спілок тощо.

У 1906—1907 рр. Дмитрієв опублікував (іноді під криптонімом М.Д.) такі матеріали: «Як справляли перші роковини смерті Шевченка харківські студенти», «Микола Костомаров», «Український театр», «Святування Шевченка городами й земствами», «Як відгукнулись закордонні українці під час відкриття пам'ятника Котляревському», «До українського жіноцтва» та ін. Зрозуміло, що ці виступи часто не виходили за рамки ліберально-буржуазного світогляду, проте це був голос, що кликав до соціального і національного визволення.

Свої погляди на народну освіту М. Дмитрієв виклав у виступах перед учителями та на сторінках газет («Потреби народної освіти на Україні», «До учителів», «Книжка для шкіл», «Про українську школу» тощо). 20 листопада 1905 р. на губернському з'їзді полтавської групи Всеросійського з'їзду учителів він зачитав заяву про необхідність народної школи з рідною мовою викладання, яка і була прийнята («Киевская старина», 1905, № 11—12).

Разом з П. Мирним, Г. Маркевичем, Г. Коваленком та ін. М. Дмитрієв брав участь у відзначенні літературних ювілеїв, зокрема шевченківських. «Рідний край» присвятив Т. Шевченкові спеціальні номери в гарному художньому оформленні (мал. Г. Коваленка).

Несподівана смерть М. Дмитрієва, — писав Панас Мирний Г. Маркевичу, — наробила великого горя усім близьким до його людям...» (Микола Андрійович утопився у Пслі поблизу Яресьок).

Газети широко відгукнулись на цю подію, подавши низку статей і спогадів. У «Рідному краї» виступив Опанас Сластьон. За його словами, останньою літературною працею Дмитрієва була розвідка про український архітектурний стиль (треба сказати, що в цьому стилі збудовано і його дачу в Яреськах), Сластьон писав також, що, зібравши унікальну колекцію українських граматик (букварів), Микола Андрійович мав показати їх на виставці у Харкові.

За рік до смерті М. Дмитрієв склав заповіт (опубл. у «Раді», 1911). Цей документ цікавий своїм громадянським змістом. Маючи деякі збереження, Дмитрієв заповідає вжити частину своїх коштів на різні народні потреби: розвиток літератури, діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, на видавничі справи, допомогу тому, «хто забажає поїхати у Львівський університет слухати виклади українською мовою», на організацію народних бібліотек на Полтавщині.

На могилі Дмитрієва було споруджено великий пам'ятник із сірого граніту (архт. — В. Кричевський), прикрашений популярними написами і бюстом покійного (скульптор Ф. Балавєнський). Нині погруддя М. Дмитрієва зберігається в Полтавському художньому музеї. П. Р.

Література:

В.М. Черкаський. Панас Мирний. Біографія. «Наукова думка», К., 1973, стор. 305—306, 240—343, 353 та ін.; М. Северин. Побратим Панаса Мирного. «Прапор», 1970, № 12; «Рідний край», 1908, № 25 (Некролог).

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ

(1.XII.1877 — 23.I.1921)

Ім'я видатного українського композитора Миколи Леонтовича відоме далеко за межами України. Його обробки народних пісень лунають у різних куточках нашої планети. Дуже популярні серед знавців і любителів хорового мистецтва його «Щедрик», «Дударик», «За городом качки пливуть», «Пряля», «Мала мати одну дочку», «Ой устану я в понеділок», «Козаки несуть» та багато інших. Композитор — автор понад двохсот музичних обробок. Більшість з них це обробки народних пісень. Інші — оригінальні твори: «Льодолом», «Моя пісня», «Легенда», «Літні тони», уривки з незакінченої опери «На русалчин великдень» та твори релігійного змісту, серед яких особливо виділяється «Літургія св. Іоана Златоуста».

Народився Микола Леонтович у мальовничому подільському селі Монастирок в сім'ї священика. Музика ввійшла в життя малого Леонтовича з піснями матері, із звуками батькової скрипки, з мелодіями українських народних пісень. Рано виявилосся його музичне обдарування. З дитячих років уже цікавила його музика, а коли підріс, то був завжди там, де лунала пісня, де збирався гурт сільської молоді. Вже тоді виявилися його організаторські та диригентські здібності. Із своїх трьох сестер і брата він створює домашній хор, а сам із задоволенням виступає перед ним у ролі диригента. Однак, як і в більшості священницьких сімей, йому готували кар'єру попа. Спочатку Леонтович навчається у Шаргородській духовній школі, а з вересня 1892 року в Кам'янець-Подільській духовній семінарії.

Музичне життя Кам'янця-Подільського, тодішнього губернського центру, відзначалося на той час досить значною інтенсивністю. Тут

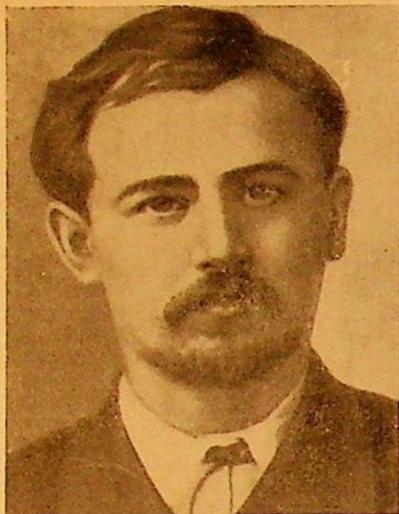
існувало декілька кваліфікованих духових оркестрів, гуртки любителів класичної та камерної музики, колективи аматорів драматичного мистецтва, а з 1897 року почала працювати приїжджа оперна трупа під орудою молодого російського композитора й диригента Антона Ейхенвальда, яка проіснувала в Кам'янці-Подільському до 1902 року. За цей час жителі міста та його околиць мали можливість познайомитися з багатьма кращими зразками світового оперного мистецтва. Так, лише за один сезон 1898 року на сцені міського театру було поставлено понад два десятки опер, із них: «Фауст» Ш. Гуно; «Аїда», «Травіата», «Отелло» Л. Верді; «Севільський цирульник» Д. Россіні; «Іван Сусанін» М. Глінки; «Пікова дама», «Євгеній Онегін» П. Чайковського; «Кармен» Ж. Бізе; «Русалка» О. Даргомижського. Як відомо, Миколі Леонтовичу вдалося відвідати декілька із них.

Добре було налагоджено питання музичного виховання в Кам'янець-Подільських чоловічій та жіночій гімназіях. Досить нагадати, що в цей час тут працював випускник Варшавської консерваторії, композитор М. Янковський, навчався відомі в майбутньому, скрипаль В. Коханський, співачки із світовою славою Л. Липковська та Зінаїда Рибчинська. Хорошим кваліфікованим хором славилася і сама семінарія. Керівником його, а також вчителем церковного співу, тут був вихованець Петербурзької придворної капели Фома Богданов. Хор семінаристів виконував досить складні твори композиторів Бортнянського, Веделя, Львова, Главача, а також самого керівника, Фома Богданов був також і композитором. Він займався записом та музичним опрацюванням старовинних церковних наспівів та кантів. У 1894 році у Петербурзі було видано його «Сборник церковных напевов, издревле употребляемых в Подольской, а частью в Вольнской епархиях».

Поряд був кваліфікований знавець музики і, зрозуміло, що між учителем і учнем існував тісний зв'язок, який мав великий вплив на формування Леонтовича, як композитора. Крім того, семінаристи, згідно з програмою, мусили проходити музичну грамоту, знайомитися з законами контрапункту, навчатися гри на скрипці. І з цього не міг не скористати майбутній композитор. Ф. Богданов підніс музику в семінарії на високий рівень. Однак через незадовільне ставлення до мистецтва взагалі семінарського начальства, а також через мізерний зарплаток, 1896 року він залишає роботу в семінарії і, прийнявши сан священника, оселяється в одному із сіл поблизу Кам'янця-Подільського. Посада вчителя церковного співу в семінарії була довгий час вакансією, а хор залишився без керівника. І тут за керівництво ним береться Микола Леонтович. З притаманним йому молодечим завзяттям він працює над поповненням колективу, підбором репертуару, але замість церковних кантів вивчає народні пісні, твори композиторів-класиків.

26 вересня 1898 року Кам'янець-Подільська духовна семінарія відзначала свій сторічний ювілей. У цей день тут відбувся великий святковий концерт, окрасою якого став керований М. Леонтовичем семінарський хор. Серед виконуваних ним творів були обробки народних пісень «Хав козак за Дунай», «Гандзя», «Вот по камушкам быстра речка течет», П. Ніщинського «Закувала та сива зозуля» та «Хор мисливців» із опери К. Вебера «Чарівний стрілець». Важко стверджувати, але цілком можливо, що серед них були перші обробки молодого композитора. А про те, що вже в цей час Микола Леонтович пробує себе в музичних композиціях, свідчить подарований йому клавір опери «Черевички» П. Чайковського з пам'ятною адресою: «Майбутньому славному композиторові, незабутньому регентові від хору співаків».

1899 року М. Леонтович закінчує семінарію і стає вчителем математики та музики і співів двокласної школи у селі Чуково Брацлавського повіту. Сповнений енергії і творчих задумів, він приступає до

Микола Леонтович.

О. Кульчицька. Автопортрет. 1914 р.

роботи в школі і перше, що створює — це хор, а незадовго — невеличкий камерний оркестр.

З великим натхненням працює композитор над підготовленням творів для щойно створеного оркестру. В його репертуарі з'являються обробки народних пісень «Дударик», «Чоботи», «Умру, мій індіку», «Ой розвився» та «Шумка» Михайла Завадського, а згодом невеличкі обробки творів композиторів Й. Штрауса, М. Глінки, А. Діабеллі, М. Гуммеля. Як свідчить стаття композитора «Як я організував оркестр у селянській школі», надрукована в журналі «Музика» 1925 року, селяни слухали гру цього оркестру з явним захопленням.

Під час перебування в Чукові Микола Леонтович проводить велику інтенсивну роботу по запису народних пісень, розписує їх на хор. Із зібраного матеріалу він укладає дві збірки пісень з Поділля. Другу із них композитор надсилає Миколі Лисенку, схвальний відгук якого окриляє Леонтовича, і він вирішує подати її до друку. В 1903 році «Другу збірку пісень з Поділля» було видано у Києві з посвятою великому українському композиторові. Та автор, проаналізувавши її і відчувши недостатність знань законів гармонії, настільки самокритично віднісся до своєї праці, що викупив сам майже весь тираж видання і знищив його.

Після дворічного перебування у Чукові М. Леонтович веде уроки музики і займається хоровою справою в містах Тиврові, Вінниці, станції Гришино на Донбасі, Тульчині. В цей час він спочатку підвищує рівень своїх музичних знань у Петербурзькій придворній капелі, а пізніше бере уроки контрапункту в професора Київської консерваторії Болеслава Яворського. Це був період становлення його власного почерку майстра хорової обробки, формування його ідейного світогляду. Поступово творчість Леонтовича здобуває широке визнання.

З радістю зустрічає композитор звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. З осені 1918 року він працює у Києві, де читає лекції про хорове мистецтво в Музично-драматичному інсти-

туті імені М. Лисенка та в Народній консерваторії, а також приймає активну участь у створенні першої української радянської хорової капели, стає її комісаром. Це був також найбільш продуктивний період творчості Миколи Леонтовича. У цей час він створює обробки революційних пісень «Інтернаціоналу», «Варшав'янки», «Ми ковалі», «Молоді гвардії», пише оригінальні хори «Льодолом» на слова В. Сосюри, «Легенда» на слова М. Вороного та інші обробки.

У 1919 році Київ тимчасово окупували денікінці. М. Леонтович змушений був повернутися до Тульчина. Тут композитор приступає до написання опери «На русалчин великдень» за казкою Б. Грінченка.

Восени 1920 року до Тульчина приїхала на гастролі мандрівна капела Дніпросоюзу під орудою К. Стеценка. Вона виконала ряд творів Миколи Леонтовича, а саме «Гра в зайчика», «Щедрик», «Ой гай, мати, гай», «За городом качки пливуть», «Моя пісня». На концерті артисти хору і жителі міста тепло вітали композитора. Окрилений успіхом, словнений творчої наснаги приступає він до роботи над оперою. Затримка була лише через лібретто. І він вирішує йти пішки до лібреттистки Н. Танашевич, яка проживала в селі Стражгороді.

По дорозі додому композитор завітав до своїх батьків у село Марківку. Тут у ніч із 22 на 23 січня 1921 року М. Леонтович загинув від кулі бандита.

Передчасна смерть раптово обірвала творчі плани композитора, але й те, що створено ним стало надбанням народу. Як художник-новатор М. Леонтович, завдяки своєму талантові, накреслив шлях розвитку українського хорового мистецтва, яким пішли його послідовники, відомі композитори М. Вериківський, П. Козицький, Л. Ревуцький, А. Коломієць, С. Козак. Творчість композитора і сьогодні користується заслуженим успіхом у мільйонів людей. Вона золотим фондом увійшла в історію мистецтва Радянської України та світу. **Анатолій Житкевич**

ОЛЕНА КУЛЬЧИЦКА

(15.IX.1877 — 8.III.1967)

Це було 7-го березня 1967 р. Академік В. Касіян потелефонував до Львова Данилові Фіголю про те, що Олені Кульчицькій одноголосно признана премія ім. Т. Шевченка «за серію графічних і живописних циклів, у яких відбито героїчну історію і мистецьку культуру українського народу». Касіян уповажив Фіголя переказати нагородженій постанову урядової республіканської комісії, підписану головою О. Корнійчуком і секретарем Г. Донцем, якщо стан її здоров'я на це дозволяє. Данило Фіголь був науковим працівником Державного музею етнографії та художнього промислу у Львові, де також до переходу на пенсію працювала Кульчицька. Він, юрист по освіті, був її особистим секретарем та дорадником, опікувався хворою від 1957 р. Разом з постійним лікарем художниці проф. Рудавським, Фіголь зі своїм сином, Романом, понесли художниці звістку. Зразу їх Кульчицька не зауважила. Відтак замітила, зацікавилася, поманила підійти ближче. Фіголь присівся близько і сказав: «Шановна пані професор, за два дні буде об'явлено, а я дістав доручення від Касіяна вже довести до Вашого відома, що Вам присуджена Шевченківська премія». Кульчицька захвилювалася: «Я все зрозуміла, але чим я віддячуся своєму народові?» В її очах завітнали сльози. Ранком 8-го березня о год. 5-ій Олена Кульчицька померла. Дев'ятого березня радіо передало постанову про призначення премії та про смерть нагородженої. Десятого березня 1967 р. похорон-

ний похід пройшов з будинку Музею українського мистецтва на вул. Драгоманова, де тіло було виставлене для прощання, вулицями міста на Личаківський цвинтар і труна з тілом художниці зустрілася з трунами її батьків, брата і сестри Ольги. Перед тим її пронесли, минаючи направо могили Шашкевича і могили Франка та Соломі Крушельницької.

Заповіт

Олена Львівна вже давно перед тим віддячилася своєму народові. Всім своїм життям і творчістю. Дев'ятого серпня 1957 р. вона підписала свій заповіт: «Керуючись безмежним почуттям відданості своїй рідній Батьківщині та любов'ю до свого народу, для якого я з натхненням працювала весь час і будучи на схилі свого життя, на випадок моєї смерті роблю таке завітне розпорядження: весь мій мистецький доробок, який складається (зразки народного одягу, народної архітектури та інші) офорти, ліно-дереворитні дошки і кліше, килими, які виконані в 1909—1939 рр. під художнім керівництвом моєї сестри Ольги, меблі в гуцульському стилі (виконані в Косові в рр. 1908—1909 за проектом моїм і сестри Ольги), лаву роботи Коверка, мої емальові роботи та предмети народної творчості (кераміка, скло, різьба по дереву, метал, художня тканина, як також ткацький верстат сестри Ольги) — отже всі ті речі, які на день моєї смерті мені будуть належати, або на які я буду мати право за законом, а які докладно списані в двох каталогах, роботи наукового співробітника Українського державного музею етнології та художнього промислу АН УРСР у Львові Сеніва Івана, та наукового співробітника Львівського державного музею українського мистецтва Пачовської Оксани, заповідаю у власність українського народу в особі Львівського державного музею українського мистецтва на вул. Драгоманова, 42. Важанням моїм є, щоби всі ці, заповіджені мною, речі залишилися завжди у м. Львові, не були нікому продані, або даровані й становили скромне поповнення культурних цінностей українського народу...» Виконавцями заповіту художниця встановила В. Сеяручука, директора ЛДМУМ та Д. Фіголя, наукового співпрацівника УДМХІП АН УРСР.

Народне признание

А як віддячився Олені Кульчицькій український народ? Тільки після возз'єднання 1939 року, вона зазнала правдивої всенародної вдячності і признання. За минулий час, вона була нагороджена почесним званням заслуженого діяча мистецтва (1947), «Знаком Пошани» (1948), орденом Трудового Червоного Прапора (1957). Їй було присуджено звання Народного художника України (1955), була вибрана членом-кореспондентом Академії архітектури УРСР (1950—1956). Кульчицьку вибирали також депутатом Львівської обласної Ради депутатів трудящих (1947) та Верховної Ради УРСР (1951—1953). Шевченківська премія була останнім прижиттєвим виявом признання художниці за її великі заслуги. Після її смерті, відкрито 13 квітня 1971 року меморіально-художній музей в будинку, де від 1938 р. Кульчицька мешкала (Міцкевича, 7). Іменем Кульчицької названо вулицю в новому районі міста, в 87-ій середній школі відкрито шкільний музей Кульчицької, в якому є її оригінальні роботи та пензлі, що вона ними малювала.

Каталог творів

Зі всіх українських художників Кульчицька має найбільшу бібліографію. Основні дослідження творчості Кульчицької провів Іван Сенів. В 1961 р., за життя художниці, вийшла його книга «Творчість Олени

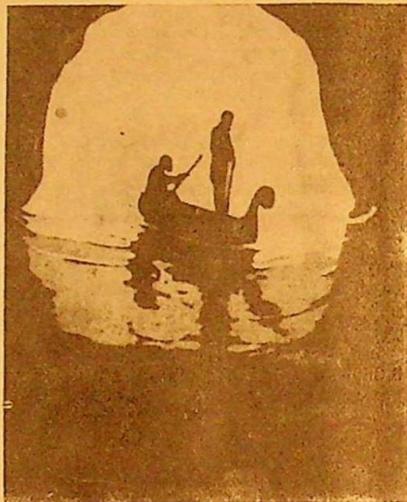
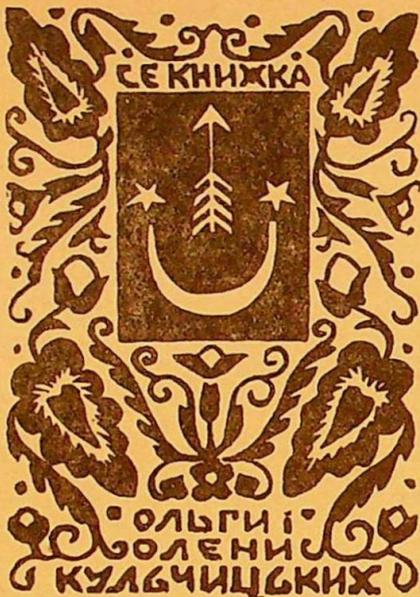
Кульчицької», з передмовою Касіяна, та «Олена Кульчицька — каталог творів». Автор покликаний описати мистецьку спадщину, користувався багатою літературою в формі статей, каталогів, користувався приватним архівом художниці — збірками, записами, листами та її усними вказівками. В роботах Сеніва згадано 62 виставки Кульчицької (до 1954 р.), представлено 98 бібліографічних назв українською, російською, польською, чеською, німецькою, французькою та італійською мовами. Географія заграничних міст, в яких експонувалися твори Кульчицької, багата: Краків, Варшава, Відень, Прага, Рим, Берлін, Торонто, Хельсінкі, Брюссель, Чикаго, Женева (килими). Каталог неповний. Навіть експоновані в музеї акварелі «Італійні картини» в каталог не попали. Якась кількість оригіналів пропала в 30 роках в Берліні через банкруцтво фірми, яка мала видати монографію Кульчицької. Також через завірюху останньої війни загубилися твори, які були на виставі в Москві. До 1913 року Кульчицька продала багато картин неукраїнській клієнтелі і мала значні прибутки. Тих творів також не міг врахувати каталог. З одержаних тоді прибутків художниця збрала суму 3.000 корон і створила стипендіальний фонд імені свого батька, для допомоги молодим художникам. Згідно каталогу, цикл: «Народне будівництво західних областей УРСР» має 180 назв, цикл: «Західно-український народний одяг» замикається 167 зразками. Альбом західно-українського одягу має 73 таблиці. А книжкові ілюстрації до серії «Нашим найменшим» становлять 1218 малюнків (видавав переважно Антін Крушельницький).

Давні мотиви

В творах Кульчицької зустрічається тематика з класичної міфології та біблії. Франко також не уникав таких мотивів. Недаром Кульчицьку називали «малярським Франком». Це, напевно, за її велику подібну до Франкової трудолюбивість, ціленаправленість, вселюдний гуманізм. На міфологічні теми в неї є м.ін. «Прометей», «Ікар», «Тезей», «Ніобе», «Парки», «Пан», «Харон». В гравюрі «Мелодія гір» (880) грецький Пан з ріжками і ногами козла грає на свирівці, а разом з ним на тій самій скелі, побіч сидить гуцульський хлопець зі своїм подібним інструментом. На постать Харона художниця звернула увагу, переживаючи смерть батька. Міфологічний Харон перевозив душі померлих через Ахаронське озеро за вложену в уста покійного монету вартості одного оболя. Тут, в човні бачимо стоячого батька художниці з дорожнім плащем на рамені, якби лише вибрався в дорогу, з якої можна повернутися. Офорт підписаний «Пам'яті тим, що відійшли». На іншій гравюрі біблійний зрадник Іуда (575), представлений в темній тонації, показаний вибігаючим з рамки. Символічно показано, що він не вміщується в дійсності. В 1939 р. Кульчицька виконала ще одну ліногравюру на біблійну тему: «Мудрі і немудрі дівчата» (737). Цікаво, що на гравюрі Кульчицької немудрі дівчата в українському народному одязі.

Екслібриси

В каталозі у відділі «екслібриси» записано 59 назв. Багато з них записані, як заготовки, безіменні. Лише при одному (1834) поставлена дата. Сенів пише, що дат встановити не вдалося, що вони розміщені в такому вигляді, як їх упорядкувала сама Кульчицька. Деякі дані про Кульчицьку, як автора екслібрисів може дати її лист з дня 22.04.1917 р. висланий з Перемишля до Львова. Вона писала: «...екслібриси, як твори штуки мені не чужі, бачила їх по виставках за границею і в чудових виданнях німецьких і французьких. Сама працювала над ними принагідно. А на замовлення для гр. Дрогоївського, в останніх часах

О. Кульчицька. Пам'яті тил, що відійшли «Харон». 1914.

О. Кульчицька. Лінорит. 1924 р.

для Морачевського». Вони були виконані до 1917 р. Першого (Дрого-йовського) в каталозі нема, другий записаний під № 1881. Власні екслібриси мають текст: «Се книжка», відтак: «Ся книжка», були і по-латині. Екслібриси з текстом: «З бібліотеки», «З бібліотеки школи ім. Т. Шевченка у Володимирі-Волинському». Яскравим свідцтвом про Кульчицьку можуть бути ті екслібриси, які вона виконала для себе. В них вона показувала власні уявлення про себе, про свої бажання, саму себе оцінювала. То її духовна, намальована автобіографія. Деякі маємо нагоду переглянути: 1) «Се книжка Ольги і Олени Кульчицьких». На ньому родинний герб Кульчицьких. В наш демократичний час вживання гербу може видатися анахронізмом. Для часів молодості сестер Кульчицьких така традиція записана на пергаменті мусила мати якусь вартість. То була зрозуміла пошана традиції батьків і дідів, поняття, від якого бере початок велике слово Батьківщина. Герб був «Сас-Ручка». Складався з півмісяця зверненого ріжками дотори, над якими дві зірки, посередині стрілка направлена вістрям вгору. Той герб упрощений, стилізований тисячі разів вміщувала Олена Кульчицька на своїх роботах, а сестра її дбайливо ткала на килимах, а тепер по волі Олени Львівни, той її творчий знак-герб, виконаний в металі, поміщений на їх родинній могилі.

Проти війни

Здається ніхто з художників так завзято, наполегливо не виступав проти війни, як це робила Кульчицька на протязі свого життя. Вона виконала багато творів, осуджуючи війну і першу і другу. В першу війну випускала багато поштових карток з противоюною тематикою. В 1915/16 році вийшла її листівка, яку вона називає в одному листі «Хрест безрзовий» (420). В 1916 році вийшла листівка під назвою: «Доля україн-

ських втікачів» (Відень — видавництво українського жіночого комітету (421), в каталозі назва «Жертви війни».

Нове життя

Нове, вільне життя для Кульчицької, як і для всього народу Західної України настало з днем 17 вересня 1939 р. Кульчицька привітала радянську владу лінографією: «Радянські війська у Львові». Відбуває тоді подорож до Москви. Бере участь у виставках у Львові, Києві, Москві, Ленінграді. В 1940 році виконує: «Назустріч новому», в 1941: «Хмельницький під Львовом», виконує ілюстрації до Франкового «Мойсея». Під час окупації виконує гравюри: «Зруйноване гніздо», «Ой, біда чайці небозі». В 1946 р. виставляє: «Господарство та культура Львова», «Радянська Гуцульщина при праці», «Німецький табір». В 1948 році виконує ліногравюру «Данте» до оповідання Горького та серію «Першодрукар Федорів». Якийсь час Кульчицька була професором поліграфічного інституту (викладала: оформлення книги).

Два твори

Деякі твори Кульчицької на гострі соціальні теми, в свій час добре служили розбудженню національної і соціальної свідомості народних мас. Франко в літературі, а Кульчицька в малюнках показували, яких ран завдали бідним капіталізм та всякого роду насилля. Хоч буває, що праці Кульчицької деколи мають етнографічну окрасу, але вони ніколи не служать самому етнографізму. В них завжди пробивається вселюдський тон. В офорті: «За море» хоч показані постаті українських селян, ми забуваємо хто вони, в них ми бачимо долю людини взагалі, якій приходиться покидати рідну хату. На їхньому бувшому подвір'ї, вже нові господарі, а група старших з дітьми збита в один гурт йде назустріч невідомому. Або ілюстрація: «Злидні». Шось біля семи злиднів обсіло, обвинуло селянина в полотняній полатаній одежі. Вони днуть на нього, а він так якось спокійно дивиться, в такій позі, якби боявся, що якимсь необережним рухом може їх із себе струсити. Він все витерпить.

Портрети письменників

Їх буде до двадцяти, цих ліногравюр з портретами письменників, з я-кравими їх висловами, Між війнами найбільш поширеними були портрети Шевченка і Франка — вони розпродавалися великими тиражами, як віконні наліпки з нагоди річниці. В 1920 році художниця, вміщуючи на деревориті «Тарас Шевченко» текст: «...Возвеличу малих отих рабів німих, а на сторожі коло їх поставлю Слово...», могла подумати, що виконуючи в 1916—18 роках свої гравюри циклу: «Історія княжих часів» — вона ставила побіч Шевченкового слова, на сторожі свого народу картини з його історії. Під словами Франка «...Бажав для скова-них волі, бажав для нещасних долі і рівної правди для всіх...» можна б переписати «бажав» на «бажала» і ці самі слова знаменно підходили б до портрету Кульчицької.

Перемишль

Перемишль в житті Кульчицької, то майже 30 там прожитих років. Тема вимагає окремих досліджень. Там в ринку під номером дому 27 відбувалося багато цікавого, там родилися й дозрівали думки, які втілювалися в мистецькі твори. В каталозі весь час трапляються назви: «Перемишль з нашого вікна», «Перемишль в зимі», «Сян під Перемишлем», «Сосни під Перемишлем» і т.д. В каталозі названо багато лем-

ківських церков, сільської архітектури та зразків народної пісні, обрядів тощо. Біля п'яти творів присвячено архітектурі замку в Баранові (побудований XVI—XVII сторіччя). В 30-их роках в приміщенні магістрату відбувалися «Виставки образів і килимів О.О. Кульчицьких». В меморіальному музеї Кульчицької у Львові експонується адреса, яку в грудні 1933 року перемишляни зложили: «Вельмишановній Ювілянтці Олені Кульчицькій з нагоди 25-літнього ювілею артистичної і громадської праці в доказ щирої пошани». В книзі відвідувачів музею трапляються записи її учениць, які як туристки приїжджають до Львова і вписують теплі слова вдячності на адресу своєї вчительки.

Сім'я

Може то буде незвичайний виклад про сім'ю Кульчицьких. Тепер вони всі разом поховані і всіх їх озорє велика слава Олені. Зверху написано: «Грiб Сас-Ручка Кульчицьких». Відтак читаємо написи, які приносять невблаганий час. 1) Лев Ручка Сас Кульчицький, емеритований радник судовий і адвокат краєвий в Косові, 1843—1908, 2) Володимир Ручка Сас Кульчицький, надрадник дирекції скарбової у Львові, 1870—1922, 3) Марія зі Стебельських Ручка Сас Кульчицька, жінка радника суду, пом. 29.X.1939 р., 4) Ольга Ручка Сас Кульчицька, вчителька української гімназії в Перемишлі, пом. 29.III.1940 р. На плиті, яку вставлено в 1967 році, напис: «Олена Кульчицька 1877—1967».

Навчання

Олена Львівна закінчила 8-класну школу у Львові. В 1901 році разом із сестрою поступили на художнє відділення Львівської ремісничо-промислової школи. В 1902 р. Олена поступає в студію польських художників — педагогів Батовського — Братковського. В 1903 р. вона вже у Відні на загальному факультеті «Кунстгевербшуде». Вчиться рисунку, живопису, різьби, техністампної графіки, художньої кераміки, оформлення книг, відтак художньої емалі. Закінчує навчання в 1907 році. На конкурсі торговельно-промислової палати в Австрії здобула першу премію за шкатулку (сецесійну). Це дає їй матеріальну можливість відвідати мистецькі центри (Мюнхен, Париж, Лондон), якийсь час живе над Ламаншем. Виставки: перша в 1907 р. (Відень). В 1909 р. виставка у Львові (50 робіт). В 1911 році перебувала на бережжі Адриатики. В 1911—1913 рр. бере участь у виставках в Києві.

Закінчення

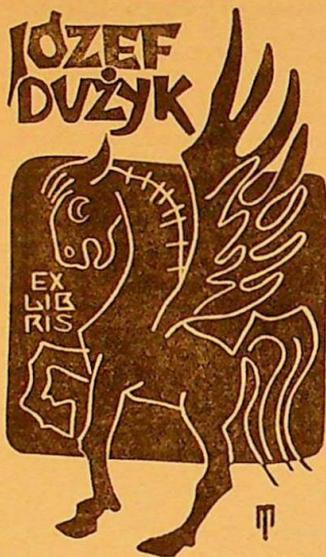
Мистецька творчість Кульчицької закінчилася в 1957 р. За той рік записана в каталозі лише два натюрморти. Перша робота художниці записана в каталозі на 1901 рік називається «Сад». Як бачимо, вчилася в польській і в німецькій школі, а найбільше вчилася в рідному домі, вчилася любити свій народ, живучи разом з ним. Об'їхала Європу, познайомилась з західноєвропейською мистецькою культурою, зміло всі знання пов'язала з народними декоративними мотивами та традиціями і тим добром наповнила скарбниці рідного мистецтва. Недаром вона збирала 1500 зразків народних вишивок та більше 150 писанок. Вона з тих зразків позичала мотиви до композиції килимів, яких було виконано біля 80 штук. Десять років, які минули після смерті Кульчицької — малий відрізок часу, щоб з такої короткої перспективи побачити всю велич її образу. Ще не написана її біографія. Покійний Фігал збирався бути її біографом з переходом на пенсію. Та не так сталося. Він помер того самого року, а його стаття про Кульчицьку в нашому «Календарі» вже не застала його живого. Олену Кульчицьку поважали

і любили всі за її талант, сердечність і доброту. Народжений в Курську майстер екслібрису Леонід Літошенко захоплювався її роботами і широко їх пропагував. З нагоди конференції присвяченої 90-річчю з дня народження Кульчицької він виконав графічну роботу, яку можна би назвати: «Апофеоз Кульчицької». На гравюрі показана героїчна жіноча постать в шоломі, в правій руці, тримаючи високо піднятий творчий знак — герб Кульчицької, палаючий меч. «Пам'яті великої художниці України Олени Львівни Кульчицької». Таку картину — апофеоз одержали всі учасники названої конференції. Недаром Літошенко назвав Кульчицьку «великим художником України», вона незвичайними своїми мистецькими скарбами поповнила культурні цінності українського народу і прославила його.

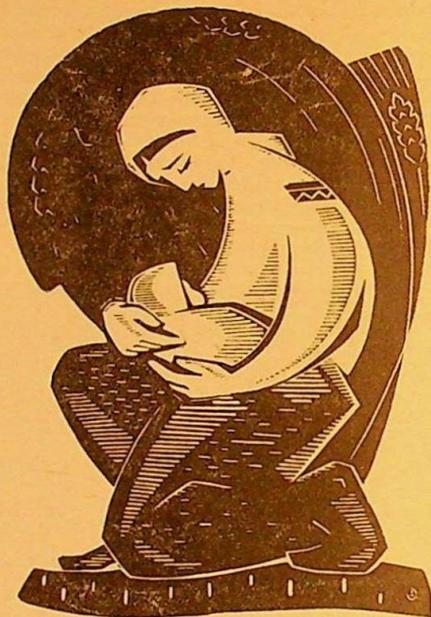
Ярослав Коваль

Б. Хмельницький. Фрагмент ікони. Кінець XVII ст.

Тирс Венгрінович.
О. Дуфанець. «Сон».

ІВАН БУРЯЧОК

(14.IX.1877 — 24.X.1936)

Творчий доробок українського художника Івана Бурячка багатограний, та на жаль поки що вивчений досить поверхово. І якщо театральна та графічна творчість цього митця, більш менш висвітлена в фаховій літературі, то його живописний доробок взагалі не вивчений.

Іван Бурячок навчався в Київській художній школі М. Мурашка, а пізніше в Краківській академії мистецтв. Його ім'я тісно пов'язане з історією українського театру, він один із засновників української реалістичної школи театально-декоративного мистецтва. З 1907 року митець працював в театрі М. Садовського, а з 1911 по 1918 рік був головним художником цього першого в Києві українського стаціонарного театру. У театрі Бурячок виконав цілий ряд цікавих декорацій до вистав «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1912), «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого (1913), «Утоплена» М. Лисенка (1913), «Вій» М. Кропивницького (1914), «Камінний господар» Л. Українки (1914), «Різдвяна ніч» М. Лисенка (1915) та інші.

В роботах митця відчутне захоплення українськими національними художніми традиціями, його праці привертали увагу красою декоративних рішень, урівноваженою композицією, чітко вираженою ідеєю. Цей вдумливий та своєрідний художник створив декорації нові за змістом і кольором, які були високо оцінені публікою та критикою, зумів з великою майстерністю передати в них поетичність та чарівність української природи, підкреслити етнографічні особливості Полтавщини часів

Гоголя. Його костюми та декорації цілком відповідали культурним ознакам епох виставлених опер і п'єс.

Помітний слід майстер залишив і в українській графіці. Перший творчий досвід в галузі сатири та графіки художник набрав, працюючи в сатирично-гумористичному щотижневнику «Шершень». Майже в кожному з номерів журналу художник вміщував свої карикатури, які показували справжнє обличчя Росії кінця 1905 та початку 1906 років. Треба було мати багато відваги, щоб так сміливо критикувати самодержавний лад. Привертає увагу карикатура художника «Коли погані звістки позначаються на нервах та шлунку». До цієї теми художник напевно звернувся на початку 1906 року, коли було видано рішення про відставку кабінету міністрів Вітте — Дурново. На малюнку зображені царські міністри, яких тільки що звільнено у відставку, це рішення погано вплинуло на їх здоров'я. Один з них ледве тримається на ногах від серцевого приступу, а другий схопився за шлунок, бо пригадав собі нечисті справи зі спекуляцією вісмом.

В іншому малюнку відкрито звучить думка про неминучість «воскресіння революції», вирішальною силою якої буде пролетаріат — це обкладинка до тринадцятого номера журналу «Вона воскресне». Художникові вдалося поєднати алегоричний образ дівчини-революції з факелом в руках і сатиричне зображення царських міністрів, що намагаються закрити кам'яні двері, з яких пролетаріат уже зірвав сурьочні печаті, даючи дорогу революції.

В 1908 році під час розпаду столипінської реакції у Києві видається сатиричний листок «Хрін», який за оформленням нагадував «Шершень». «Хрін» був поданий читачам як «пасхальний подарунок». В оформленні цього журналу активну участь приймав І. Бурячок. Свої малюнки та карикатури, виконані на високому професійному рівні, друкував під псевдонімом П. Буруля.

Та не тільки сатиричні рисунки художника заслуговують на увагу, він також створив глибокі, правдиві літературні образи, що становили єдине ціле з ілюстрованим текстом. Так і його ілюстрації до «Байок» Л. Глібова, «Енеїди» І. Котляревського та інші.

Після революції Бурячок активно працював в газетах та журналах Києва, Харкова, Вінниці, переносячи на їх сторінки бойові традиції «Шершеня».

Творчість Івана Мартиновича Бурячка художника-графіка, ще в процесі дослідження та вивчення. Напевно мине небагато часу і ім'я цього талановитого майстра займе почесне місце в історії українського мистецтва.

Тамара Гарнавська-Міцевич

СЕРГІЙ МАСЛОВ

(28.XI.1880 — 11.I.1957)

Немає, здається в Польщі багато людей, котрих щаслива доля зіткнула з людиною великого формату — з професором Сергієм Івановичем Масловим. Будучи в 1949—1954 роках студентом Київського Державного університету ім. Т. Шевченка, я мав ту виняткову нагоду, щоб не тільки слухати лекції Професора з давньої літератури, але й відчути його виняткову доброзичливість, людяність, безмежну любов до літератури і безприкладну зацікавленість усіма тими молодими adeptами східнослов'янської філології, до яких тоді зарахувався і я. Не можу без хвилювання і сердечної теплоти не згадати мого Професора, котрий користувався не тільки серед нас, студентів, але також серед викла-

дачів університету неробленою, прихильною популярністю та пошаною.

Йому завдячую своє зацікавлення літературою стародавньої Русі, вміння відчутти в давніх текстах аромат краси і мудрості. І хоч не спеціалізуюсь саме в цій давній літературі, то Сергій Іванович залишиться в моїй пам'яті як людина, котра вміла талановито, майже з поетичним натхненням, відкрити мені прекрасне, мудре, оригінальне ество старої руської та української літератури. Поглибили це мої заняття в гуртку, котрий вів друг Сергія Івановича — професор Олександр Адрианович Назаревський. Зараз, з перспективи часу, усвідомлюю собі неабиякий талант викладача, котрий у студента, що не дуже добре володів ще російською та українською мовами, вмів викликати захоплення і підштовхнув його (тобто мене) до більш глибоких студій над літературою Київської Русі, до творів Смоліцького, Саковича, що спричинилося не тільки до складення іспиту, але й до зрозуміння традиції східнослов'янських літератур.

Не кажу вже про те, що Сергій Іванович, один з найкращих знавців та любителів старої книги, вмів зацепити багатьом нам це своє захоплення, котре впливало з його неабиякої ерудиції.

Пам'ятаю відвідини у Професора в його хаті: полиці, полиці книг, книги, журнали, рукописи на підлозі, стільцях, підвіконні, струнку, високу постать Сергія Івановича з доброю, мудрою і привітною усмішкою та молодечим блиском з-за скельців окулярів, треба було дослівно протискуватись крізь гори книг, мудрість яких творила з лекцій, доповідей та написаних студій (скільки їх залишилося в рукописі і чи не добре було б їх видати) незвичайний сплав художності та ерудиції, подаваної доступно, але на високому рівні.

Професора Сергія Івановича Маслова опромінювала крім ерудиції та безграничної відданості науці легенда: він був для нас уособленням любові, скерованої тільки на науку та символом революційної традиції української науки.

Сергій Іванович народився в місті Ічні. В 1898 р. вступив до Київського політехнічного інституту. 1900 року перейшов на природничий відділ Київського університету. За участь у революційному русі в числі 183 студентів був відданий в солдати. У 1907 році закінчив історико-філологічний відділ і залишився при університеті для наукової праці. З 1913 року почав педагогічну діяльність. З 1914 року він — приват-доцент у Київському університеті. Після Жовтневої революції викладав у різних учбових закладах Києва. 1935 року йому присвоєно звання професора, а в 1939 р. обрано членом-кореспондентом Академії наук УРСР. З 1939 р. С. Маслов очолював відділ давньої української літератури Інституту української літератури АН УРСР та викладав у Київському університеті.

Крім величезної педагогічної праці, крім власної наукової праці в галузі історії української та російської літератур, книгознавства, бібліографії, Сергій Іванович зробив багато для виховання науковців з царини старої літератури. До його учнів належать м.ін. Л. Махновець, Ф. Шолом, В. Кречотень, В. Колосова. Починаючи дослідницьку працю в «Семінарі російської філології» під керівництвом В. Перетца, з семінару якого вийшли м.ін. такі вчені, як М. Гудзій, В. Адрианова — Перетц, І. Єршомін, О. Назаревський, П. Попов, Сергій Іванович Маслов розгорнув широку наукову працю над вивченням творчості Степана Яворницького та його бібліотеки, над початковим періодом українсько-книгодрукування, над творчістю М. Смоліцького, К. Саковича, Л. Карловича, І. Галятовського, І. Величковського. Цінні його огляди поемічної, драматичної, віршової літератури 16—18 ст., праці з палеографії, фольклору, історії мови. Частина з його друкованих, а розпо-рошених праць зафіксована в «Біо-бібліографічному словнику. Україн-

ські письменники». В 1972 році була надрукована, як передмова до творів Івана Величковського, дуже цікава розвідка про автора «Зегара з полузегарком», котра вносить багато цінного до питання стилю барокко в давній українській літературі. Це ще раз нагадує про потребу ширшого ознайомлення читачів з рукописною спадщиною Професора, який подвижницькою працею збагатив науку про стару українську літературу.

Варто, згадуючи життя і працю Професора, який весь час усвідомлював необхідність дбайливо вивчати минуле ради теперішнього і майбутнього, підкреслити і таку рису його натури, як патріотизм, що йшов поруч з пошаною надбань культури інших народів.

Польські дослідники могли б знайти в працях Професора багато прикладів його глибоких знань нашої літератури і культури, котрою він серйозно цікавився. Свідчать про це не тільки його розмови зі мною, але в першу чергу праці, які є тривалим вкладом Сергія Івановича до науки про давню літературу України, Росії, Білорусії та Польщі.

З вдячністю згадую людину, яка, будучи цілковито віддана Науці (так, з великої літери), зміла через неї так любити свій народ, людей, своїх друзів та учнів.

Хай цих кілька моїх слів вплітеться у вінок вдячності для Професора від українських земляків.

Флоріан Неуважний

ЛЕСЬ КУРБАС

(25.II.1887 — 15.X.1942)

Нікому не дано знати свою долю. Тим більше зазирнути за своє життя. Не знав і Л. Курбас, що станеться після того, як закуритися дорогою, що повела його в небуття. Що люди довго будуть розшукувати той день і те місце, де він вперше поглянув на світ. Хтось, колись, чомусь (очевидно так і не довідаємося чому ж) назвав днем його народження 12 вересня 1887 року, а місцем — Старий Скалат, що нині на Тернопільщині. І лише нещодавно вдалося мені довідатися, що вперше колісала його мати 25 лютого 1887 року і сталося це в Самборі на Львівщині.

Народився в сім'ї акторів — Ванди і Степана Курбасів (по сцені Яновичів). Над хрещеною купіллю теж стояли актори (хрестили його через рік у Перемишлі — де й записали — Іоанна Гриневецька і Казимир Владислав Плошевський) і здавалося, що нічого б не було дивного, якби він обрав шлях своїх батьків. Але мати після тяжкої хвороби батька, з приводу якої він змушений був залишити театр, й слухати не хотіла, щоб її вродливий, розумний, здібний до наук первісток став актором і заборонила йому навіть думати про сцену. Поїхав у Відень вчитися на філософа, а сам не пропускав жодної вистави як місцевих, так і гастролюючих труп. «Ковтав» спеціальну літературу з питань театру, знайомився із строкатим мистецьким життям, різними течіями. Коли ж після смерті батька змушений був перенестися до Львова, не втримався від спокуси спробувати своєї сили — організував в університеті студентський театральний гурток, де в 1909 році поставив «Євреї» Чирикова, а на початку 1910 збирався здійснити постановку «Молодості» Гальбе у власному перекладі (на той час вже досконало володів російською, українською, польською, німецькою, англійською, норвезькою, французькою та італійською мовами). І хоч університет довелося залишити і відсидіти кілька неділей у Буцегарні за участь у демонстраціях і страйках, але покуса стати актором заволо-

діла всім його еством і того ж таки 1910 року він стає актором, а пізніше й режисером аматорського «Українського людового театру», а ще через два роки мандрує з напівпрофесійним «Гуцульським театром» під керівництвом Гната Хоткевича по Галичині й Буковині. В кінці 1912 року Йосип Стадник запросив його до Львівського театру «Руська бесіда». Запропонував перші ролі: Потапа («Ой, не ходи, Грицю...»), Астрова («Дядя Ваня»), адвоката («Живий труп»), Васьки Пепла («На дні»), сотника («Вій»), Михайла («Украдене щастя»)... Майже щодня виходив на сцену. Але тягнуло й до режисури. Хотілося створити власний театр однодумців. І весною 1915 року така можливість трапилася — організував у Тернополі перший на Західній Україні стаціонарний театр «Тернопільські театральні вечори». Був в ньому і директором, і режисером-постановником, і педагогом, і балетмейстером, і диригентом, і актором. До того ж перед кожною виставою сам читав коректуру афіш, особисто перевіряв світло, декорації, костюми, грим, а в разі потреби брав участь в масових сценах. Місто було невеличке й тому кожного тижня, а то й двічі на тиждень випускали нову виставу. За неповний рік здійснив рекордну, навіть на той час, кількість постановок — 30, серед них: «Сватання на Гончарівці», «Ой, не ходи, Грицю», «Циганка Аза», «Пошились в дурні», «Назар Стодоля» та інші, в яких виконував головні ролі.

То ж не дивно, що слава про нового «європейського» актора докотилася й до Києва. Микола Садовський запросив Леся Курбаса до свого театру, щоб грав ролі героїв-любовників. У березні 1916 року відбувся його дебют на сцені Троїцького народного дому в ролі Степана з п'єси М. Кропивницького «Невольник». Зал був повний — багатьом хотілося подивитися на нову «зірку» з Галичини — чи відповідає він тим похвальним епітетам, якими його нагородив вимогливий Садовський. Дебютант виправдав покладені на нього сподівання — чарівна зовнішність, вроджена інтелігентність і шляхетність, висока культура виконання, легка збудливість, палкий драматичний темперамент — ці характерні риси Леся Курбаса одразу ж привернули до нього увагу вибагливого київського глядача, особливо студентської молоді. Та й досвідчені театralи, а також суперники по сцені змушені були визнати, що традиційні ролі героїв-коханців Гнат («Безталанна»), Гірей («Маруся Богуславка»), Степан («Невольник») і ролі нового репертуару — Збігнев («Мазепа»), Хлестаков («Ревізор») він грав особливо, відмінно від інших виконавців. Кожен з виконуваних Курбасом образів був старанно розроблений, збагачений характерними деталями, багатогранний, життєво правдивий, довершений.

Грав багато і охоче. Але не задовольняла його робота і в цьому, тоді найкращому українському театрові. Бо й його ходу сковували тяжкі ланцюги штамів, ремісництва, бо довгі роки український театр змушений був тупцювати на місці, обмежений тематичним репертуаром, що складався виключно з п'єс сільського побуту. Коли ж нарешті отримав можливість грати своєю мовою російську і зарубіжну класику, то це виходило у акторів не вельми вдало і зустрічало нищівну критику і рецензентів, і снобів-театралів. Курбасові було боляче за своє мистецтво. Він вірив, що український актор здатний підняти «європейський репертуар» і щоб довести це, кидає видіну роботу в театрі Садовського і 1916 року організує студію, яка пізніше переросла в «Молодий театр». Одразу ж замахується на велику класику — бере до постановки «Царя Едіпа» Софокла, який ще ніколи не йшов на українській сцені. Саме для того, щоб довести, що й ми «не ликом шиті», звертається виключно до зарубіжних авторів або до модних тоді сучасних письменників. Перекладає з німецької «Молодість» Гальбе і «Горе брехунові» Гріппарцера, а з польської «Йолло» Жулавського,

ставити українського символіста О. Олесь, звертається до найтруднішої п'єси Лесі Українки «У пущі», твори якої тоді вважалися не сценічними і, щоб спростувати цю думку, планує поставити цикл її п'єс, цікавиться історією українського вертепу, з метою створити суто театралізовану постановку. Дає можливість іншим акторам театру спробувати свої сили в режисурі: Г. Юра ставить «Кандиду» Шоу, «Доктора Керженцева» Андреева, «Затоплений дзвін» Гауптмана; С. Семдр — «Доктора Штокмана» Ібсена; В. Васильєв — «Тартюфа» Мольєра. А ще грандіозніші плани — цикл п'єс Шекспіра, Ібсена, Шіллєра, Шоу, твори Бомарше, Гете, Уайльда, популярних тоді символістів, а також індійського поета і драматурга IV—V століття Калідаси.

А умови були тяжкі. Без будь-яких коштів, не маючи власного приміщення (вистави готували вечорами в чорній майстерні і двічі на тиждень орендували приміщення театру Бергенське для виступів), молоді студійці кинули виклик міщанам від мистецтва і сколихнули спокійне досі театральне життя Києва. Геть натуралізм, побутовізм, етнографізм і самозакоханість — такий лозунг молодотеатрівців. Нещадна боротьба ведеться з штампами, рутиною, косністю, з грою «внутром». Завдання актора — підпорядкувати своєму розумові весь свій мистецький апарат, до найдрібніших деталей розробити і зафіксувати роль, щоб гра не залежала від життєвого настрою і емоцій. А для цього треба грати якомога більше, найрізноманітніший репертуар і в найрізноманітніших стилях. Експеримент, експеримент і ще раз експеримент! Ні одна вистава не була схожа на іншу: висока трагедія і буффонада, психологічна п'єса і народний лубок, символічно-містична драма і лірико-трагедійна поетична інсценізація — змінювала одна одну.

Це був час найвищого революційного піднесення мас. Мистецтво, на думку Курбаса, теж не повинно стояти осторонь цих бурхливих подій. Актори повинні вийти на площі, майдани, захопити своєю виставою численні народні маси. Після Лютневої революції в березні 1917 року і він показує на сцені Київського міського театру символічну картину «Революційний дух», героями якої є декабристи і Прометей. Здивувавши Київ «Царем Едіпом», в якому було «щось надзвичайно революційне», «сміливість, яка переходила в протест», Курбас звертається до Шевченка. Інсценізація його віршів, особливо поеми «Сретик» (або «Іван Гус») стала тим твором, в якому він близько підійшов до здійснення своєї мрії — повернути театрові значення колишніх п'єс, відірватися від буденності і створити вистави, які б захоплювали маси величю своєї ідеї, могутністю динаміки і думки. Він шукає нові форми інтерпретації драматичного матеріалу, намагаючись створити театр колективної дії, в якому б не окремий персонаж, а народна маса була головним героєм. Це вдалося йому здійснити в «Гайдамаках». Постановка мала величезний успіх і за своїм значенням порівнювалася з «Овечою криницею» Лопе де Вега, здійсненою К. Марджанішвілі в 1919 році в театрі «Соловцов».

«Гайдамаки» були справді величним монументальним твором, народною героїко-романтичною драмою, в якій Курбас використав прийоми античного театру, зокрема хор, сповненого динаміки, пафосу, широкими масовими сценами, детально опрацьованим словом, жестом, рухами. Вражала всіх також музична партитура вистави.

Але період громадянської війни, контрреволюції, ворожого інтервенції не був благодатним для муз. Рятуючись від голоду і свавілля всіляких банд, молодотеатрівці змушені були кинути столицю і податися на периферію. В Білій Церкві, а потім і в Умані працює створений Курбасом новий колектив — Київський драматичний театр («Кийдрамте»). Це були важкі роки випробувань. Вони стали визначальними як для Курбаса, так і для всіх акторів, які пішли за ним. Вперше на

українській сцені він здійснює постановку «Макбета» Шекспіра, вкладаючи в неї сучасний підтекст: «Усі свої духовні і фізичні сили ми повинні скерувати на те, щоб довести, що ми не обивателі, не ремісники від мистецтва, а революційні актори! І довести не словами, а ділом — своєю творчістю!... Ми не просто ставимо трагедію Шекспіра. Ми, користуючись високохудожнім твором англійського класика, створюємо виставу, співзвучну нашим дням. Засобами театру боремося проти тиранів, проти власнолюбства, проти претендентів на престол. Усі ці дедікіни, врангелі, петлюри, ціла зграя «батьків-отаманів» тягнуться до влади, ціною крові народу хочуть її здобути. Своєю виставою ми мусямо викликати асоціації з сьогоднішніми подіями, викликати думки, потрібні сучасності», — говорив Курбас акторам.

В «Кийдрамте» він звертається й до російської класики — ставить «Ревізор», а Василькові доручає «Одруження» Гоголя. Поповнює репертуар творами соціального спрямування. Крім відновлених «Гайдамак», «Шевченківських інсценізацій» і «Царя Едіпа», здійснює постановку циклу одноактних п'єс з історії французької революції: «Марта», «Останній день Паризької комуни», «Білі гвоздики», пізніше «Анджело — тиран Падуанський», «Свободу» Потшера, «Нору» Ібсена.

Зіткнувшись безпосередньо з найбіднішими верствами населення — робітниками цукроварень, селянами Курбас вивільняється від багатьох своїх естетських рис і звичок. І якщо раніше прагнув самотності, «розмовляти» з морем і гірськими вершинами, то тепер пильно придивляється до народних мас. У Щоденнику за 1920 рік читаємо: «Не вільно брати на себе п'єс дохло-інтелігентських. Напружені, наївно зацікавлені обличчя селян і робітників прибирають вираз розчарування. Так боляче за них».

І він прагне заснувати на периферії гуртки революційного мистецтва: скрізь, де буває колектив; творив драматичні студії і гуртки, режисерські курси для керівників художньої самодіяльності. Доброю школою для акторів стала дружба з 45 Червонопрапорною дивізією, якою командував Й. Яків. Вона не тільки врятувала колектив від голоду, а й допомогла зміцнитися духовно й ідейно. То ж не дивно, що в березні 1922 року Курбас організує в Києві вже не просто театр, Мистецьке об'єднання «Березіль», яке організувало по всій Україні близько 10-ти театральних майстерень, відкрило безліч драматичних гуртків на підприємствах міст і в селах, стало справжньою кузницею акторських і режисерських кадрів для театрів республіки, лабораторією, в якій узагальнювався досвід, розроблявся революційний репертуар, нова театральна термінологія (всього при МОБ-і було організовано більше десяти творчих дослідницьких станцій). Курбас мав усі підстави говорити: «Ми будемо своєю роботою, як театр пролетарський і для пролетаріату. Ви знаєте, що «Березіль» — це громадська організація, яка має своєю метою співділати заходам радвлади і компартії на ґрунті мистецькому, театральному».

Це не декларації. Жоден тодішній український театр не мав такого революційного репертуару: «Жовтень», «Рур», «Джیمмі Хіггінс», «Напередодні», «Газ», «Пролог», «Нові йдуть», «Машиноборці», «Людина-маса», «Секретар профспілки», «Жакерія» — ці постановки здійснені Курбасом і його однодумцями, відбивали бурхливий революційний події України і за кордоном.

1926 року театр «Березіль» був визнаний кращим колективом республіки і переведений в тодішню столицю України — Харків.

Але не таким вже й гладеньким був шлях Курбаса в мистецтві. Як кожна талановита людина він створював цікаві, захоплюючі вистави, які ставали подією в театральному житті республіки, й такі, що викликали різку, негативну критику, дискусії, суперечки. І «Золоте че-

рево» і «Диктатура», а особливо «Мина Мазайло» і «Народний Малахій» викликали таку гостру дискусію, що Курбас почав втрачати ґрунт під ногами. Не знайшов він його, поставивши цілком реалістично «Маклену Грасу» ... Проте залишився до кінця вірним обраному шляху: «Інтервенція» Славіна, «Аристократи» Погодіна — стали вінцем його творчості.

Як і в кожній суперечці не завжди правий був він, і не завжди праві були його опоненти. Він ніколи не шукав легких доріг. Все, що Лесь Курбас зробив у мистецтві було підпорядковане не моді, чи сліпому наслідуванню, неоригінальності заради оригінальності, а глибоким вдумливим пошукам нових, відповідних новим умовам і новому часові більш виразних форм і засобів для щонайяскравішого сценічного втілення сторінок минулого українського народу і величезних соціальних перетворень, які приніс Великий Жовтень.

Лесь Курбас залишив згадку про себе, як невтомний шукач незвіданих шляхів у мистецтві, як один з першопрохідників українського радянського театру, як чудовий педагог, який виховав велику плеяду талановитих акторів і режисерів, і як талановитий митець-актор і режисер.

Раїса Скалій

ВІТАЛІЙ ПРИМАКОВ

(20.XII.1897 — 12.VII.1937)

Видатний син українського народу і військовий діяч Радянського Союзу Віталій Примаков народився у сім'ї вчителя в місті Семенівка Чернігівської області. Прожив недовго, але за 25 років своєї діяльності від 1912 до 1937 років зробив дуже багато корисного як для радянських, так і інших народів світу.

Про родовід Примакова найкраще свідчать слова з його автобіографії. В ній він писав:

«До 8 років я виховувався вдома. Вранці під керівництвом батька-козака, який проживав на хуторі і вчителював у народній школі, я навчився їздити верхом на коні та стріляти з рушниці. У 10 років я отримав від батька подарунок — двоствольну мисливську рушницю і від цього часу вважався вже дорослим. Виростав під великим впливом діда-нащадка запорозького козака».

У січні 1909 р. Віталій почав навчатися в першому класі Чернігівської гімназії, а в наступному, 1910 році, познайомився з сім'єю Михайла Коцюбинського, з сином якого Юрком і донькою Оксаною подружився. У 1912 році він став членом шкільного революційного гуртка.

Згадуючи про наступні роки свого життя, він зазначив: «Від 1913 року я вважав себе с-д. — більшовиком. Наша невеличка група не піддалась шовіністичному чадові, який охопив тоді учнів. У листопаді 1914 р. нам стали відомі тези В. Леніна про війну. Всі ми були палкими прихильниками Леніна. Ми почали видавати революційні відозви до солдатів і розповсюджувати їх серед військ чернігівського гарнізону».

За цю діяльність 15 лютого 1915 року Віталій разом зі своїми товаришами був арештований і викинутий з гімназії. Відвезли їх до Чернігівського в'язничого замку і передали справу військовому прокуророві. Тут в одиночках, як пізніше сам про це написав Віталій, багато читав і вивчав історію, яка його дуже цікавила. У кінці травня цього ж року всіх арештованих перевезли до Києва і запроторили в місцеву в'язницю «Лук'янівку».

Невдовзі відбувся суд. Царські судді намагалися через матір Ві-

талія вплинути на нього, щоб він публічно відрікся від революційних ідей, але він гнівно кинув у обличчя суддів:

«Так, ми розповсюджували листівки, але винувними себе не визнаємо. Ми вважаємо це за честь і заслугу перед народом».

14 липня оголошено присуд. За антивоєнну агітацію Віталія засуджено на довічне заслання в Сибір і позбавлення всіх прав.

У січні 1916 р. закованого в одні кайдани з його товаришем М. Темкіним, привезли його в село Шеласво, Єнісейської губернії, де він початково за харчування і помешкання працював у багатій корінній сибірчакки (чалдонки), а потім у коваля. Умовини праці були важкі і невдовзі він захворів та опинився в лікарні. Після виходу в травні цього ж року з лікарні засланці, що проживали в селищі Абан, знайшли йому працю в тамтешньому волосному управлінні. Там Віталій працював до Лютневої революції. А як тільки до Абану долинули вісті про революційні події, то він очолив групу товаришів, яка негайно 4 березня роззброяла місцеву поліцію. Засланці могли повертатися до своїх домів. Подався на батьківщину й Віталій.

На початку квітня він прибув до Чернігова і відразу пішов до Коцюбинських, щоб побачитись з Юркою і Оксаною, але їх не було вдома. Оксана була в Москві, а Юрко — десь на фронті. Відпочивши в Коцюбинських, пішов пішки до батьків. Перебував там недовго. У травні був уже в Києві, де став членом міського комітету більшовицької партії і співробітником його газети «Голос соціал-демократа». Але й тут не затримався довго. У серпні повернувся до Чернігова, де був вибраний до Чернігівського комітету партії і вступив до 13-го запасного полку війська, солдати якого в жовтні вибрали його делегатом на II Всеросійський з'їзд Рад. Перебуваючи в Петрограді, взяв участь у штурмі Зимового палацу та в боях з контрреволюціонерами на Пулковому полі біля Гатчини. Був вибраний членом Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад.

Після перемоги Жовтневої революції В. Примаков разом з Юрієм Коцюбинським у грудні прибули до Харкова. Юрія обрано членом Радянського уряду України, а Віталію доручено організувати Червоне козацтво України. Ще в грудні 1917 року він з групою червоногвардійців роззброяв у Харкові 2-й український запасний полк, який підтримував Петлюру, і почав організувати полк Червоного козацтва.

Невдовзі полк був створений. Першим його командиром-отаманом став двадцятирічний Віталій. Звертаючись до своїх козаків, він сказав:

«Нелегко завоювати добру славу в першому бою, а ще трудніше — після першої поразки. Я вірю в успіх, вірю в бойову відвагу наших товаришів. Вірю — Червоне козацтво буде важким молотом по відношенні до куркульських куренів Центральної ради та непереборним магнітом для обдурених Петлюрою трудівників».

Розпочався новий період в діяльності молодого командира — період воєнний. В цій діяльності він завжди придержувався засади, яку часто пригадував: «Для успіху на фронті і в тилу, — говорив він, — потрібно більше ораторів, а менше міліціонерів». Сам був прекрасним промовцем. Євгенія Бош, якій довелося працювати разом з ним у Києві, у своїй книзі «Рік боротьби» зазначила, що виступи Примакова справили враження вибухної бомби.

Перше бойове хрещення полк Примакова здобув 6 січня 1918 р. біля Полтави у бою з загонами петлюрівського «вільного козацтва». 27 січня цього ж року він провів пам'ятний рейд через Дніпро і допоміг вигнати з Києва гайдамацькі частини. У визвольному місті став Надзвичайним комісаром охорони Києва, а в лютому — членом Надзвичайного комітету оборони України.

У наступному періоді Полк Червоних козаків брав участь у боротьбі

з німецькими окупантами, петлюрівцями, анархістами та денікінцями. 14 серпня 1919 р. він був розгорнутий у бригаду, командиром якої призначено В. Примакова. Продовжувано боротьбу з Денікіним. 21 жовтня 1919 р. за видатні бойові заслуги сформовано дивізію Червоних козаків. Її командиром став В. Примаков і далі вів боротьбу з полками Денікіна, а потім — барона Врангеля. У кінці листопада 1919 р. його нагороджено орденом Червоного Прапора.

У цей же час Примаков брав участь і в політичному житті України. У березні 1919 року він був делегатом III з'їзду Компартії України та увійшов у склад Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад. У травні 1920 р. — був посланий делегатом на IV Всеукраїнський з'їзд Рад і знову вибраний членом Центрального Виконавчого Комітету. Проте недовго залишався в тодішній столиці України — Харкові.

Розпочався наступ армій Ю. Пілсудського на Україну і він повів своїх козаків проти них. 4—9 липня 1920 р. червоні козаки під його командуванням біля Проскурова розгромили штаб 6-ої армії Пілсудського. Примакова нагороджено другим орденом Червоного Прапора. 19—21 серпня 1920 р. він зі своєю дивізією здійснив історичний карпатський рейд і здобув галицьке місто Стрий.

26 жовтня цр. сформовано вже Корпус Червоного козацтва, а Примакова призначено його командиром. У листопаді новостворений корпус взяв участь у розгромленні армії Петлюри, а в січні 1921 р. в боях з армією Махна біля Сквири, а в липні цр. — частина корпусу остаточно розгромила біля Полтави банди Махна.

В червні-листопаді 1921 р. Примаков виконував обов'язки начальника Подольського губерніального участка по ліквідації бандитизму на Україні і керував розгромом закордонної банди отамана Палія.

Це була його остання участь у боях з ворогами Радянської України. Від жовтня 1922 р. до серпня 1923 — він навчався на Вищих академічних курсах у Москві. Був делегатом на I з'їзд Рад Радянського Союзу і членом Всесоюзного Виконавчого Комітету. В серпні 1923 р. повернувся до свого Корпусу Червоного козацтва. В січні 1924 р. як делегат брав участь у II з'їзді Рад СРСР, а в травні цр. його призначено начальником Вищої кавалерійської школи в Ленінграді.

Згодом почався новий період у діяльності В. Примакова. В квітні 1925 р. його послано до Китаю, де він, виконуючи функцію військового радника I Національної армії, яка боролася з японськими окупантами, пробув до кінця лютого 1926 р. Після повернення на батьківщину в травні цр. його призначено командиром 1-го Стрілецького корпусу в Пскові, але вже у вересні 1927 р. послано військовим аташе в Афганістан, де він у березні 1928 р. став військовим радником афганського короля, який 28 лютого 1921 р. підписав з Радянською республікою договір про дружбу і вів війну з англійськими колонізаторами та їх афганськими союзниками. На цьому посту Віталій перебував до весни 1929 р. Згадуючи потім про цю свою функцію, він жартуючи сказав: «Ніколи я не думав, що мені, царському могильнику, доведеться воювати за реставрацію царських тронів».

Потім цієї ж весни він керував боротьбою проти банд Ібрагіма-бека і Шана-халіфи в Середній Азії. Банди в короткому часі були розгромлені, а Примаков нагороджений третім орденом Червоного Прапора.

Від травня 1929 р. до серпня 1930 р. він був військовим аташе в Японії, а опісля до кінця року командиром і комісарем 13-го стрілецького корпусу в Свердловську. Увесень 1931 р. навчався в Німеччині в Академії генерального штабу. Від лютого 1932 р. до грудня 1934 р. займав пост заступника командира військами Північно-Кавказького військового округу. У грудні цр. був покликаний до Москви, де зайняв пост заступника інспектора вищих учбових закладів Червоної Армії. У цьому ж

році був нагороджений орденом Леніна. У січні 1936 р. став членом Військової Ради Народного Комісаріату оборони СРСР, але недовго займав це становище. Вже в травні цр. його переведено до Ленінграду на пост заступника командира військами Ленінградського військового округу.

Сталося так тому, що Примаков не був прихильником культу особи і, безумовно, почав втрачати довір'я тих, хто цей культ плекав і поширював. Згадуючи про цю вдачу Примакова, його соратник і приятель І. Дубинський у своїй праці «Примаков», виданій видавництвом «Молода гвардія» в 1968 році в Москві, написав: «...Як діяч, Віталій стояв вище від усіх нас, його товаришів по походах і боях, на всі сорок років. Але він не давав цього відчутти нікому. Він поводився з нами, як з рівними, як з близькими друзями. Йому було чуже те, до чого вдаються деякі не дуже талановиті діячі — пафосу дистанції» (ст. 123).

А потім далі в іншому місці спогадів: «... Віталій Маркович, багатозначно насупивши брови, додав, що він не уявляє собі суспільства без керівників і керованих ними людей... Але ми повинні поважати авторитети, не кумирів; визнавати керівників, не повелителів. А найвищим взірцем ідеального керівника був, є і буде Ленін» (ст. 144).

Присвячуючи багато часу військовим і політичним справам, Примаков одночасно займався й літературною діяльністю.

Перебуваючи в 1915 р. у кийвській в'язниці, почав писати вірші, частина яких була друквана. З публіцистичних праць нарис «Боротьба за Радянську владу на Україні» був надрукований в Москві 1923 року в збірнику «П'ять лет Красной Армии», а нарис «Смерть героїв» і «Сміливість здобуває мости» в харківському збірнику «Червоное казачество» в 1923 р. Статтю «Шлях нев'яної слави», в якій автор описав боротьбу Червоного козацтва в 1918 р., надрукувала московська «Правда» 4 грудня 1934 р. 20 листопада 1934 р. в щоденнику «Красная звезда» була надрукована його стаття «Три рейди». У цьому ж році в альманасі «С Маяковским» появилось сім його новел під спільним заголовком «Червонці».

Червоному козацтву присвячена також його книжка «Митька Курдюш», видана після його повернення з Китаю, в якій описано історію перебування українського хлопця в рядах Червоного козацтва.

Своє перебування і діяльність у Китаї Примаков описав у праці «Записки волонтера», в Японії — в нарисі «По Японії», а в Німеччині — в теоретичному творі «Тактичні завдання німецького генерального штабу», в якому він, як сам заявив, показав, чому німецький генштаб навчає своїх генералів і офіцерів та сказав, що про це повинні знати всі наші товариші, вся Червона Армія, щоб не бути заскоченими зненацька.

Попередження, як згодом довели події, було обгрунтоване і своєчасне.

У зв'язку з описом літературної діяльності Примакова, варто згадати і про його погляд на мову та літературу. Як зазначив І. Дубинський, на ці мети він говорив так:

«Треба, щоб усі — і начальники, і підвладні, найстарші і наймолодші, і в класі і в полі, в атаці і після неї, перед обличчям приятеля перед личиною ворога, в доброті і гніві — однаково шанували і святе ім'я матері і добру славу рідної мови...» (ст. 131).

«Керувати літературою — справа партії, справа вибраних самими літературними товаришів. Але якщо вони, ці товариші, почнуть втручати свій ніс в стратегію держави, а наші полководці — спрямовувати хід художньої творчості, то всі ми перетворимося в жорстоко осміяних Щедріним пошехонців. І ці і інші будуть подібні до солдата, в якого носки вкупі, а п'ятки різно» (ст. 128—129).

Як громадські, так і особисті нещастя міцно зворушували Віталія. У 1921 р. він писав:

«Дружина моя, Оксана Михайлівна Коцюбинська, померла в січні 1920 року під час породу, народжений нею син помер разом з нею в один день. Це одно з найбільших нещастя, яке мене спіткало». Важко пережив він смерть батька, якого в 1918 році закатували німецькі окупанти.

Влітку цього ж року їх ставленик гетьман Павло Скоропадський обіцяв мільйон карбованців за голову Примакова. Але не знайшовся ніхто, хто б згодився виконати таку підлість. Натомість лірники України склали про нього пісню. Ось її слова:

«Ой, чого ж ви пожурились, степи України?
Пожурились, посмутились, бо нас пани вкрили.
Повставайте та звільняйтесь від паства, кріпацтва.
Дожидає нас, врятує червоне козацтво!
Ой, почули козаченьки тугу степовую,
Види, батьку Примайченку, ми степ урятуєм...»

І Примаков водив червоних козаків, рятував Україну та помагав іншим народам здобувати волю. Загинув 12 червня 1937 трагічного року. Але пам'ять і слава про нього не загинули і не загинуть. **Микола Щирба**

ЮРІЙ КОЦЮБІНСЬКИЙ

(7.XII.1896 — 8.III.1937)

Юрій Коцюбинський, син класика української літератури, народився у Вінниці. З 1911 року навчався в Чернігівській гімназії, де тоді проживала вся сім'я Коцюбинських. Вже тоді юний Юрко брав участь у революційних виступах учнівської молоді. В січні 1913 року Юрко вступив у ряди більшовицької партії та входив до складу Чернігівського комітету РСДРП.

1916 року був мобілізований до царської армії, в якій як прапорщик провадив революційну роботу серед солдат.

Від лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року був активним і одним з провідних, партійних, державних і військових діячів Радянської України. В історії Великої Жовтневої соціалістичної революції в Петрограді, а пізніше в громадянській війні, в боротьбі з інтервентами та окупантами, встановленні Радянської влади, у відбудові та будівництві соціалізму на Україні Юрій Коцюбинський відіграв немалу роль. Його ім'я записане золотими буквами в історії.

У жовтневі дні 1917 року Ю. Коцюбинський активно діяв у підготовці збройного повстання та повалення Тимчасового буржуазного уряду Керенського. 12 жовтня 1917 року ЦК більшовицької партії покликав при Петроградській Раді робітничо-солдатських делегатів Військово-революційний комітет по підготовці повстання. До комітету увійшли: М. Підвойський (голова), В. Антонов-Овсієнко (секретар), Юрій Коцюбинський, М. Скрипник, Г. Чудновський (перші п'ять були українцями), А. Буйнова, Ф. Держинський, Я. Свердлов, Й. Сталін та інші. Покликання Ю. Коцюбинського до Військово-революційного комітету вимовно свідчить про безграничне довір'я проявлене до нього ЦК, партією на чолі з В. Леніном.

В заходах у підготовці збройного повстання Військово-революційний комітет 21 жовтня 1917 року призначив до полків Петроградського гар-

нізону своїх політичних комісарів. Юрія Коцюбинського призначено до Семьоновського полку, а його земляка Власа Чубаря до Головного артилерійського управління.

25 жовтня 1917 р. Г. Чудновський і В. Антонов-Овсієнко зі своїми загонами зламали відчайдушний збройний опір юнкерів і офіцерів та оволоділи Зимовим палацом, у якому засідав Тимчасовий уряд Керенського. Антонов-Овсієнко від імені Військово-революційного комітету арештував членів Тимчасового уряду, відіслав до Петропавлівської кріпості, а Г. Чудновський став першим комендантом Зимового палацу.

ЦК партії, а особливо В. І. Ленін, усвідомлював собі вповні незвичайно складну ситуацію на Україні, — тому й послав крім інших і Ю. Коцюбинського на Україну.

Збройні сили антинародного Тимчасового уряду на Україні були розгромлені робітниками і революційними солдатами в жовтні 1917 р. Однак у цей вирішальний момент буржуазно-націоналістична Центральна рада скористалася тим, що вся увага більшовиків була спрямована на збройну боротьбу з контрреволюційними військами Тимчасового уряду та захопила владу в свої руки. Тільки в Донбасі встановлено було Радянську владу.

12 грудня (25.XII. за н. ст.) 1917 року в Харкові відбувся перший Всеукраїнський з'їзд рад, який проголосив Україну Радянською Республікою і очолив визвольну боротьбу проти буржуазно-націоналістичної Центральної ради.

В грудні 1917 р. Ю. Коцюбинський входить до складу уряду Радянської України, спочатку як заступник, згодом виконуючий обов'язки комісара військових справ. У січні 1918 р. Ю. Коцюбинського призначено Головнокомандуючим збройними силами молоді Радянської України, які спільно з військами Російської Радянської Республіки розгромили війська націоналістичної Центральної ради і 26 січня визволили Київ.

Внаслідок підписаного Німеччиною і Австро-Угорщиною з націоналістичною Центральною радою мирного договору 9 лютого 1918 р., в Бресті 18 лютого 1918 р. війська цих країн почали наступ на Радянську Україну. Для керування обороною країни Рада Народних Комісарів Радянської України покликала Надзвичайний комітет, до якого крім М. Скрипника, В. Примакова (шурина Ю. Коцюбинського, пр. М.К.) увійшов і Ю. Коцюбинський. Крім того Ю. Коцюбинський одночасно входив і до штабу оборони Києва.

Коли вже значна частина України знайшлася за згодою Центральної ради під німецькою і австро-угорською окупацією — в Харкові відбувся II Всеукраїнський з'їзд рад, який покликав нову Раду народних комісарів на чолі з М. Скрипником, до якої увійшов і Ю. Коцюбинський.

Вкінці березня 1918 р. до Москви виїхало спеціальне посольство Української Радянської Республіки в складі: М. Врублевський, Ю. Коцюбинський і М. Скрипник, з метою проголошення Декларації про незалежність Радянської України, її виходу з Російської федерації, урегулювання фінансово-економічних відносин між двома республіками. Рада Народних Комісарів України на переломі березня-квітня 1918 р. почала переговори з Донським Радянським урядом про безпеку воєнної загрози збоку ворогів Радянської влади та про необхідність врегулювання фінансових справ. В ході переговорів зродилася ідея створення федерації південних радянських республік. Про цю ідею В. Затонський повідомив Народного комісара до справ національностей Й. Сталіна. 4 квітня 1918 р. Й. Сталін заявив: «Ми всі тут уважаємо, що Центральний Виконавчий Комітет України повинен, морально-зобов'язаний, залишити Таганрог і Ростов (Уряд України тоді перебував у Та-

ганрозі). Досить бавились в уряд і республіку, здається, вистачить, пора покинути цю гру». ЦДАЖР. УРСР ф. 1, оп 1, Д 7-в, л. 64. Подаю за «Историей Украинской ССР», т. II, 1969, стор. 87. Голова Ради Народних Комісарів М. Скрипник 6 квітня 1918 р. офіційно протестував проти такого ставлення Сталіна до питання Українського Радянського уряду, його боротьби з німецьким окупантом та національного питання. «Ми змушені протестувати проти становища наркома Сталіна... Подібні заяви наркома Сталіна спрямовані проти Радянської влади на Україні і не повинні більше повторюватися» (ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп 1, д. 7-в, л. 56—57. Подаю за книжкою «История УССР», т. II, стор. 88).

Прикре непорозуміння було виявлено, але це свідчить про нерозуміння тоді Сталіним національного питання, як революційного чинника в боротьбі за соціальне і національне визволення.

На першому з'їзді КП(б)У в липні 1918 р. (Ю. Коцюбинського обрано членом ЦК, пр. М.К.) в питанні ліквідації Українського уряду переміг неправильний погляд і уряд ліквідовано. Для організування і керування повстанським рухом на Україні проти німецьких окупантів і ґетьманщини Скоропадського покликано Центральний військово-революційний комітет.

Ю. Коцюбинський як партійний підпільник — разом з В. Боженком, М. Кирпаносом, С. Петренком, В. Примаковим, Т. Черняком, А. Щорсом, А. Бубновим, В. Довнар-Запольським, А. Івановим бере участь в організуванні українських радянських дивізій.

Розвиток визвольної боротьби викликав питання створення Українського Радянського уряду. Саме тепер виявилось як нерозсудливим було рішення про ліквідацію Українського Радянського уряду. В останніх днях листопада 1918 р. створено Тимчасовий робітничо-селянський уряд України до якого увійшли: В. Аверин, К. Ворошилов, В. Затонський, С. Кверінг, Ю. Коцюбинський, Ю. Пятаков, Ф. Артем. Центральний військово-революційний комітет перестав діяти.

У січні 1919 р. реорганізовано Радянський уряд України і одночасно покликано Революційно-військову раду в складі: В. Антонов-Овсінко, Ю. Коцюбинський і Є. Шаденко. У 1919 р. Ю. Коцюбинський очолює Чернігівський обком КП(б)У, а в 1920 році став членом Полтавського губкому КП(б)У і членом Губвиконкому.

Ю. Коцюбинський і Є. Кверінг як представники УРСР 18 березня 1921 року підписали Ризький мирний договір між РРФСР, УРСР і Польщею. Ю. Коцюбинський від 1921 р. до вересня 1922 р. був дипломатичним представником Української Радянської України у Відні. 3 вересня 1922 р. навчався в Соціалістичній академії суспільних наук. Після закінчення академії був знову висланий на дипломатичну роботу до Австрії на пост радника повпреда СРСР.

Після повернення з Австрії до квітня 1927 р. був директором вищого шкільництва в комісаріаті освіти України, де комісарем був О. Шумський. У квітні 1927 р. рішенням ЦК КП(б)У в так званій справі «українізації» його було знято з роботи і призначено на роботу в посольстві СРСР у Варшаві на пост II-го радника. Тут Коцюбинський перебував до 1930 р.

Після повернення з Варшави працював заступником комісара земельних справ, а згодом заступником голови Ради Народних Комісарів України і одночасно головою Держплану.

У 30-х роках Ю. Коцюбинський був членом оргбюро ЦК КП(б)У і неодноразово обирався членом ЦК КП(б)У.

Протягом 24 років Ю. Коцюбинський як більшовик незламно йшов у перших рядах бійців за краще майбутнє трудящих мас. Життя подум'яного бійця — більшовика-ленінця трагічно обірвалось на 42 році.

Микола Королько

А. Ментух. Ю. Коцюбинський.

М. Крушельницький за молодих літ. Київ. 1926 р.

МАР'ЯН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

(18.IV.1897 — 5.IV.1963)

Леся Курбас назвав Мар'яна Крушельницького європейським коміком. Комізм М. Крушельницького виявлявся в театральному осмисленні реалій, які глядачі приймали за свої, насолоджуючись переконуючими посталями, твореними великим майстром сцени.

Мар'ян Крушельницький народився в Глещаві на Тернопільщині в сім'ї дяка Михайла, громадського діяча, організатора читалень, хорів і аматорських гуртків. Кажуть, що Мар'янчик, як немовля був голосистий, і з характером. Сусіди ворожили, що він буде генералом, а дехто, що музикантом. Початки музичної освіти хлопець отримав від вчителя початкової школи Синенького, який навчив його грати на скрипці, і яка до кінця життя була його улюбленим інструментом.

Скінчивши початкову школу, Крушельницький вступив до української класичної гімназії у Львові. І в гімназії наш Мар'ян продовжував свою музичну освіту в хорі і в музичному гуртку під керівництвом відомого скрипаля професора Придаткевича.

Від половини 1913 року Крушельницький продовжує навчання в класичній гімназії з українською викладовою мовою в Тернополі. Там він читає твори українських класиків. Знайомиться з творами польських і німецьких письменників, які читає в оригіналі. Захоплюється поезією, особливо лірикою Івана Франка. У нелегальному, гімназичному, науковому гуртку пізнає твори Маркса, Дарвіна, Ренана та Текеля. Бере участь в шкільних аматорських спектаклях, виконуючи ролі Миколи (Наталка Полтавка), Антигони (Софокла), Марка (Камінна душа) і Валерія (Тартюф). Як соліст (тоді «ліричне сопрано») і скрипаль брав участь в концерті з нагоди 50-річчя від смерті Т. Шевченка. Крушель-

ницький часто відвідував спектаклі Театру т-ва «Руська бесіда» у Львові, який очолював Йосип Стадник і захоплювався грою акторів. Особливо цінував гру зірок української сцени Катерини Коссак-Рубчакової та Василя Юрчака. У грі Леся Курбаса він добачав немало нового.

Молоденький гімназист мріяв і собі стати актором, але з вищою освітою. Тому й наполегливо вивчав шкільні дисципліни.

Перша світова війна застав Мар'яна Михайловича у батьків у Глещаві, як учня 8 класу гімназії. В серпні 1914 року, Східну Галичину зайняли російські, царські війська. Культурне життя завмерло, а школи не працювали. Крушельницький вчився самотужки та грав на своїй скрипці твори українських і іноземних композиторів Як екстерн у 1921 році отримав у тій же гімназії атестат зрілості. Десь в половині жовтня 1915 року організовано в Тернополі українські Тернопільські театральні вечори, директором і художнім керівником яких був Леся Курбас. В цьому колективі, крім Курбаса, були: оперна співачка Філомена Лопатинська з сином Фаустом, М. Бенцаль, Т. Бенцалева, Г. Юрчакова, Т. Демчук, С. Зубрицький, А. Герасимович, М. Чернявська, В. Калин, М. Калинівна і Л. Міхенко. Театр ставив п'єси українського народного репертуару і здобув велике визнання у солдатів російської армії.

Після виїзду Л. Курбаса до Києва, автор цих рядків, як актор і адміністратор Тернопільських театральних вечорів відшукав свого друга Мар'яна Крушельницького і запросив його до театру. Крушельницький з'явився в театрі зі своєю скрипкою і після проби голосу та читання уривків якоїсь п'єси, залишився в театрі, як початкуючий актор, на радість його колег зі шкільної партії.

Тут, він, відразу, виявив свої комедійні здібності в ролі Другого музиканта (мав тільки дві фрази) («Дай серцю волю»), і якого Перший музикант називав «Мальчонкою», що здорово п'є...»

Крушельницький-музикант грав на скрипці такі саме мелодії, які грають сільські музиканти і створив жалюгідно-комічну постать сільського музиканта-п'яничо. Він зіграв також з великим успіхом характерну роль монаха Пафнутія (Кума Марта) і комікуючи в ролі «прибитого на цвіту» Стецька (Сватання на Гончарівці) разом з жінкою Прокопа — Т. Бенцалевою і Скориком — Т. Демчуком дали справжній концерт мистецької гри на сцені. Крушельницький грав різні «стецьковаті» ролі, розважав ними глядачів і був їх улюбленцем.

З приходом австрійських військ влітку 1917 року Тернопільські театральні вечори ліквідовано. Деяких акторів, між ними і М. Крушельницького покликано в армію. Його приділено до військового оркестру. Мар'ян відповідно до свого росту отримав малий барабан, який згодом замінив на валторну. Першого листопада 1918 року, на території Східної Галичини виникла Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Здемобілізований Крушельницький вступає до антрепризи під назвою «Український театр в Тернополі», який організували М. Бенцаль і Т. Демчук.

В березні 1919 року цей театр замінено на Т-во акторів «Новий львівський театр» під головуванням і художнім керівництвом Амвросія Бучми.

В тих театрах Мар'ян Михайлович грає ролі Дмитра (Ой, не ходи, Грицю), Миколи (Наталка Полтавка), Аманда (Молодість), Івана (Безталанна). Особливо відзначився в ролі Омелька (Мартин Боруля). Він розмовляв з Борулею, як рівний з рівним і ніяк не міг второпати, чому його хазяїн соромиться свого походження і хоче бути дворянином.

В липні 1919 року колектив Нового львівського театру виїхав на гастролі до Кам'янця-Подільського, Проскурова і Вінниці, а з ним і Крушельницький. І там у своїх комічних ролях здобув собі признання і пошану.

Мар'ян Михайлович належав до тієї групи акторів НЛТ, яка на початку січня 1920 року залишилася в Вінниці і дала початок Новому драматичному театрові ім. І. Франка під художнім керівництвом Гната Юри. В тому театрі, він дуже добре зіграв роль Слуги Кавалера (Мірандоліна), Пастора (Затоплений дзвін), Дон Гусмана (Весілля Фігаро) і Приказчика (Панна Мара). В червні 1920 року Крушельницький повертається до Тернополя, де опікувалася ним родина Гірняків.

Незабаром частину Східної Галичини визволила Червона Армія, а в Тернополі утворився український радянський уряд т.з. Галицький революційний комітет, в скороченні Галревком, який налагоджував нове, справедливе життя. Тоді-то Крушельницькому дали змогу працювати в театрі. Саме тоді, приїхали з Черкас актори Театру ім. І. Франка Т. Демчук і С. Зубрицький. За дорученням Галревкому вони разом з Крушельницьким організували в Тернополі «Драматичний театр» під моїм керівництвом і художнім — М. Крушельницького.

Мар'ян Михайлович, хоч тоді ще режисер-дебютант монував хороші спектаклі, а допомагала йому в цьому його інтуїція. Такі комедії, як «Шалапут», «Романтичні», «Царевич», «У Гайхан Бея», в яких він здійснював і головні ролі, подобались глядачам і також представникам Галревкому, які бували на всіх спектаклях.

Одночасно Крушельницький займає в Галревкомі посаду керівника театральної секції при Відділі освіти, а його помічниками стали Т. Демчук і С. Зубрицький. Драматичний театр давав вистави і для розташованих у Загір'ї кіннотників Будьонного. Після відходу Червоної Армії з Галичини Драматичний театр у важких умовах продовжував свою діяльність, а під кінець 1921 року припинив її, бо Крушельницький і деякі актори, запрошені О. Загаровим вступили до Театру Т-ва українська бесіда у Львові під художнім керівництвом О. Загарова.

Там Крушельницький дав себе пізнати, як талановитий актор в ролях Бобчинського (Ревізор), Фабріція (Мірандоліна), Селма (Ідеальний муж), Родріґа (Отелло), Подколесина (Одруження) та ін.

У 1924 році Мар'ян Михайлович, запрошений О. Курбасом, вступає до Театру «Верезіль» у Харкові, який перейменовано на Державний академічний український театр ім. Т. Шевченка. Він, після звільнення від обов'язків Курбаса, стає художнім керівником театру.

У 1952 році Крушельницький обіймає посаду головного режисера ім. Івана Франка у Києві і там працює майже до кінця свого життя. Найвидатнішими його ролями в тих театрах були ролі Тараса (Мина Мазайло), Малоштана (Диктатура), Галушки (В степах України), Тов'є Молочника, Гонорія (Жакерія), Аркашки (Ліс), Шванді (Любов Ярова), Сгора Буличова і короля Ліра. А вже шедевром його акторської майстерності була роль Івана Непокритого (Дай серцю волю).

Крушельницький — соратник Леся Курбаса і його талановитий учень, продовжував його справу. До найцікавіших режисерських робіт Крушельницького належать постановки п'єс «Загибель ескадри» — О. Корнійчука, «Ярослав Мудрий» — І. Кочерги, «Навіки разом» — Дмитерка і «Богдан Хмельницький» — Корнійчука. Режисер не розставався з музикою, яка в його постановках була дійовою силою.

Як професор Театрального інституту Крушельницький був улюбленцем студентів. Він вчив втілювати в ролі задум, а не імпровізувати. «Театр — говорив — починається там, де спільні критерії, спільна мета, спільні стилльні ознаки, де єдина творча воля». Він сам був творцем із Курбасової школи постатей образного перетворення. Його творчість була найвищим виявом українського радянського театрального мистецтва.

За свої труди на сцені, він отримав звання Народного артиста СРСР і став лауреатом державної премії.

Після довшої втрати зв'язку з М. Крушельницьким, я востаннє захоплювався ним двічі в ролі короля Ліра на сцені Оперного театру у Львові, влітку 1959 року. Великий артист наповнив роль короля Ліра тим трагізмом, що віяв зі сцени і проникав глибоко до сердець глядачів. Тоді-то я і наш соратник по сцені С. Зубрицький відвідали нашого то-варяриша юних літ в готелю «Україна». Ми не могли натішитися собою і згадували давнє театральне минуле.

Український гуморист Остап Вишня написав: «Крушельницький знає якесь «півняче» слово, яке допомагає йому полонити на сцені і роль і акторів, а в залі глядачів, і повітря і прожектори. І в той час, коли у «Шпані» упавший бухгалтер — Крушельницький регочеться, сміється сцена, заливається театр і підскакують з реготу стільці на партері».

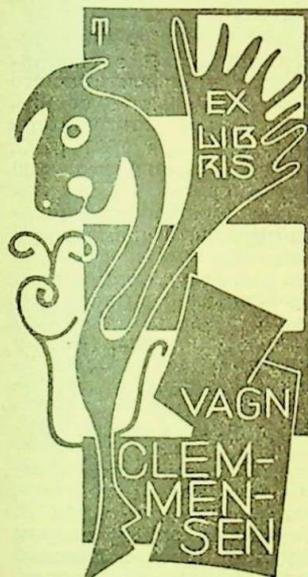
Таким то знаменитим коміком європейського масштабу був М. Крушельницький. А для мене, він залишиться «Малючкою» (так називали його у нас в театрі) другом і соратником по сцені, творчим режисером і актором, талановитим скрипалем, повним театральних чеснот.

Поклоняючись прахові Мар'яна Михайловича, кладу на його могилі символічну в'язанку червоних гвоздик, посилену закінченням вірша п.з. «На подзвінне для Мар'яна Крушельницького»:

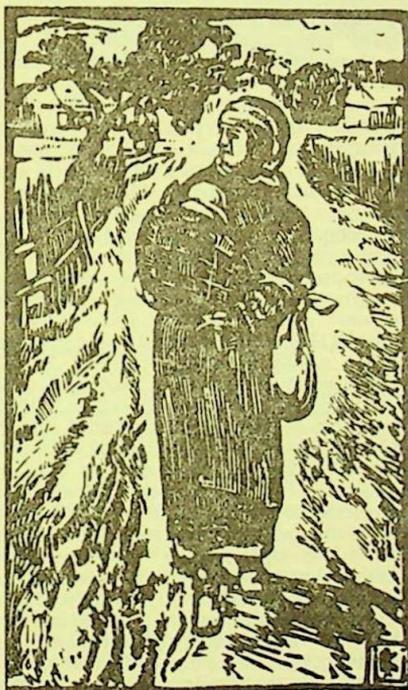
Згас талант, як метеор, і
Згасла постать бржава.

Не померкла, а ясніє
Невмируща слава.

Теофіль Демчук

Тирс Венгринович.

О. Кульчицька. Катерина. 1942 р.

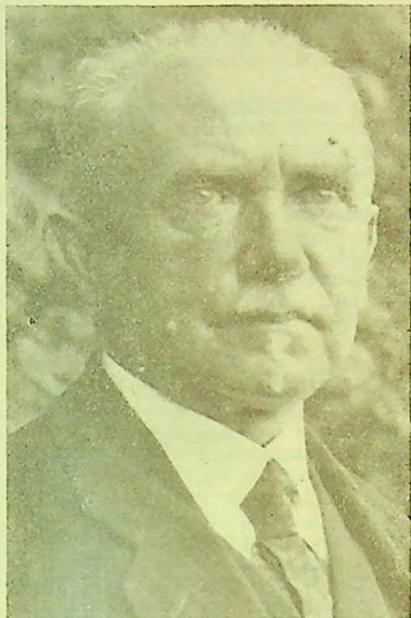
ФІЛАРЕТ КОЛЕССА

(17.VII.1871 — 3.III.1947)

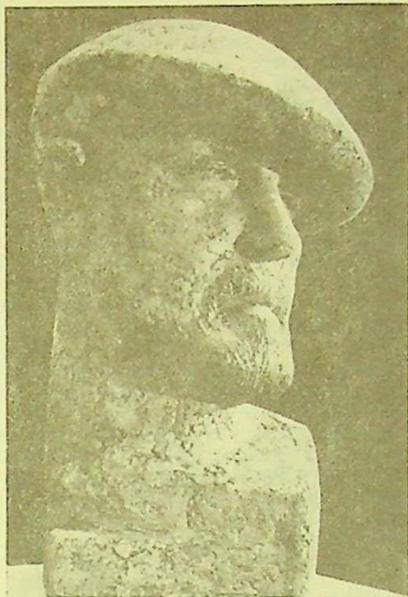
Філарет Колесса народився в с. Татарське біля Ходович Стрийського району на Львівщині в сім'ї священика. Рід Колессів споріднений з одним з перших галицьких композиторів-професіоналів І. Лаврівським, музикознавцем і композитором Е. Мандичевським та всевітньовідомим співаком Модестом Менцинським. У сім'ї Колессів всі були музикантами, знали і співали українські народні пісні, грали на різних інструментах. Найстарший брат Філарета, Іван Колесса (1864—1898) займався записуванням і дослідженням українських народних пісень. Під його впливом юний Філарет, будучи ще учнем Стрийської гімназії, почав вивчати народні пісні і робити перші свої гармонізації. Як гімназист він співав в учнівському хорі (а з 1888 р. керував ним), виступав з доповідями на музичні теми, організував лекції-концерти. Коли композитор Остап Нижанківський передивився його перші обробки народних пісень і дав їм високу оцінку, почав молодий музикант серйозно займатися музикою, вивчав гру на скрипці і фортепіано.

Закінчивши гімназію, іде Ф. Колесса у Відень, де навчається в університеті, працює у «Слов'янському співацькому товаристві» і наполегливо знайомиться з операми й симфоніями зарубіжних авторів. Через рік переводиться Ф. Колесса на філософський факультет Львівського університету (відділ української і класичної філології), який успішно закінчує і стає на посаду вчителя гімназії в Стрию, потім у Самборі, а в 1907 році у Львові.

Все своє життя проводить Ф. Колесса гігантсько творчу, науково-фольклористичну та мистецтвознавчу роботу, суміщаючи її з громадською і педагогічною діяльністю. Вже під час років університетського навчання включився молодий музикант в роботу «Львівського бояна», навколо якого гуртувались передові західноукраїнські композитори старшого покоління Г. Топольницький, Д. Січинський, а з 1897 р. С. Людкевич. Концертні програми «Львівського бояна» складались тоді в основному з творів М. Лисенка (кантат «Б'ють пороги» і «Радуйся ниво неполитая», хорів «Іван Гус», «На пр'ю», багатьох обробок народних пісень та творів західноукраїнських композиторів. Неодноразово виступали тоді в концертах «Бояна» славетні співаки О. Мишуга і С. Крушельницька, М. Менцинський і О. Носалевич, що, безумовно, сприяло піднесенню художнього рівня хору. Скоро поповнюється репертуар «Бояна» хорами Ф. Колесси; вже на першому конкурсі «Львівського бояна» (1892 р.) відзначено другою нагородою його «Щедрівки». (Першу премію здобула тоді кантата Д. Січинського «Дніпро реве»). Вслід за «Щедрівками» написав молодий композитор чарівну колоритну в'язанку народних пісень «Вулицю» (1896), «Обжинки» (1898), що їх композитор присвятив М. Лисенкові, і «Гаївки» (1900). З уваги на те, що «Вулиця» скоро здобула широку популярність і любов у Галичині, композитор зважився післати її разом з «Щедрівками» і збірником лемківських пісень Миколі Лисенку на рецензію. Лисенко, не гаючись, передивився їх і послав Ф. Колессі, один за одним, два листи (22.IV. і 17.V.1896 р.), в яких великий композитор дав схвальну оцінку творам Колесси, а при цьому висловив свої цінні й дружні поради. Лисенко закликав західноукраїнських композиторів учитись у власного народу, в української народної творчості, а крім цього черпати з досягнень композиторів-класиків. Розуміючи величезне значення Лисенкових вказівок, Ф. Колесса опублікував його листи в першому українському мистецькому журналі «Артистичний вісник», що виходив у 1905 р. у Львові за редакцією С. Людкевича і І. Труша.

Філарет Колесса.

І. Самотос. Портрет скульптора
С. Миська.

Широку музично-громадську і творчу діяльність поєднував Колесса весь час з фольклористичною, музикознавчою і літературознавчою роботою, в якій він завжди спирався на принципи своїх великих учителів Івана Франка і Миколи Лисенка. Вже наприкінці минулого сторіччя пише він цікаву монографію «Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту». У вступній статті до цієї роботи підкреслював Іван Франко матеріалістичну основу народних легенд, переказів, приказок і пісень, «що живуть в душі народу поза обсягом офіційного християнства».

У 1906 році появляється перша капітальна праця вченого «Ритміка українських народних пісень», де на основі наукового порівняльного методу співставляються пісні різних слов'янських народів, підкреслюється пріоритет ритміки народних пісень перед їх іншими компонентами, аналізується значення психологічних і ритмічних наголосів у пісні.

Особливо цінні роботи дальших років — це «Мелодії гаївок, спісані з фонографу», «Про віршову форму поезії М. Шашкевича» й ін.

Велике значення для української культури має дослідження Ф. Колессо українського народного епосу. Поштовх для цього дала Леся Українка. Геніальна поетеса заініціювала в 1908 р. наукову експедицію в Полтавщину з метою зібрати і записати там українські думи. Очолив експедицію Ф. Колесса. Він записав на фонограф багатющій репертуар цілою ряду українських кобзарів, потім сам розшифрував його і видав у 2-х томах. Спочатку появилась робота «Про методичну і ритмічну будову речитативних співів» (1909 р.), а згодом «Мелодії українських народних дум» (1911 і 1913 рр.). В обширних вступних

статтях даються біографічні дані про окремих кобзарів, а також характеристика їх репертуару і манери виконання. Ці праці Ф. Колесси — величезний вклад у скарбницю не лише вітчизняної, але й всієї слов'янської фольклористики.

Коли в 1912, 1913 і 1916 роках померли три найвидатніші українські буревісники — художники М. Лисенко, Леся Українка і Іван Франко, Філарет Колесса вирішив вшанувати пам'ять кожного з них окремою монографією. Це творче зобов'язання виконав вчений з честю вже в радянську епоху, опублікувавши праці: «Народно-пісенна ритміка в поезіях І. Франка», 1941; «Леся Українка. Збірник до 75-річчя з дня народження», 1946; «Спогади про Миколу Лисенка», 1947.

В період першої імперіалістичної війни Філарет Михайлович не переривав своєї наукової праці; тоді появляються нові дослідження в галузі народного епосу «Варіанти мелодій українських народних дум», «Українські народні думи у відношенні до віршів, пісень і похоронних голосінь» і ін.

На цьому багатому матеріалі про український епос виростає докторська дисертація, яку вчений захищає у Віденському університеті.

Після війни тодішня верхівка відмовила Ф. Колесси в законному праві викладати в університеті. Наукові роботи вченого цілими роками не приймалися до друку. Але він налагоджує зв'язки з видавництвами СРСР. У 1927 р. надруковано в Києві монографію Ф. Колесси «Речитативні форми в українській народній поезії». В роботі науково обгрунтовано місце і значення українських дум та історичних пісень у розвитку народної поезії. Там же опубліковано статті «Українська народна пісня на переломі XVII/XVIII ст.» і «Українська народна пісня в найновішій фазі». Уряд УРСР присвоїв в тому ж році Ф. Колесси звання академіка. У Львові видано тоді «Народні пісні з галицької Лемківщини». У чеському журналі «Slavia» (1936 р.) дав Ф. Колесса нищівну критику псевдотеорії П. Житецького і В. Перетца, що заперечували класовий характер українського епосу, вважаючи його «жебрачою поезією».

З інших статей і рефератів Ф. Колесси 20—30-их років представляють особливий інтерес ті, з якими автор виступав на різних інтернаціональних конгресах, з'їздах: «Давні та нові нашарування в українських народних піснях» — (Інтернаціональний конгрес народного мистецтва, Прага, 1928), «Карпатський цикл народних пісень» — (І з'їзд слов'янських філологів, Прага, 1929). Активну участь брав Ф. Колесса також в інтернаціональних конгресах у Відні, Будапешті, Антверпені й ін.

30-ті роки ознаменувались ще двома цінними роботами Ф. Колесси: хрестоматією «Українська усна словесність» і «Студіями над поетичною творчістю Шевченка», що була серйозним внеском в українське шевченкознавство.

Після вересня 1939 року Філарет Колесса стає зразу ж професором і завідуючим кафедрою фольклору і етнографії у Львівському університеті ім. Івана Франка, очолює Львівський відділ Інституту фольклору і етнографії Академії наук УРСР і Львівський етнографічний музей. Після перемоги у Великій Вітчизняній війні ЦК Комуністичної партії і Уряд достойно оцінили заслуги Ф. Колесси для розвитку вітчизняної науки, нагородивши його орденом Трудового Червоного Прапора та декількома медалями. Він — дійсний член Академії наук і депутат Верховної Ради УРСР. Завдяки його всебічній науковій діяльності виділялася українська фольклористика настільки високо, що зуміла вийти на одне з перших місць всесвітньої науки про народну творчість.

Марія Білинська

ІРИНА ВІЛЬДЕ

(5.V.1907)

Ірина Вільде — Дарина Полотнюк має три друкарські машини різних марок. «Еріку» купив їй Євген Полотнюк, ще як наречений. Щоб здобути на машину гроші, він півтора року не їв вечері. А так, первісні тексти письменниці пише кульковими ручками, колись писала олівцями. Найвидніше їй пишеться лежачи долілиць, навіть на підлозі на паперах. В період писання «Сестер Річинських» в хаті назбиралося було стільки паперів, що вони грубою верствою вкривали всю поверхню кімнати, крім залишених стежок для проходів. Коли ще І. Вільде жила на вул. Кривоноса, 33, в один з днів народження, опівночі з компанією гостей, зібрані в мішки непотрібні вже папери занесено на алеї Високого Замку і влаштовано з них ватру, яка по веселості була подібна до відьомського шабашу з Гетового «Фавста».

Ірина Вільде має в своєму характері замилювання до жарту, незвичайності, містифікації, любить веселу забаву, компанію, піші мандрівки; має високо розвинуте почуття гумору. Оповідала, покійна вже Терпилькова, довірліва сусідка письменниці: десь на Гуцульщині витягася до «Вільдихи» руку «жебракка» (в лапках тому, що нема в нас тепер жебрацтва соціального походження, хіба як якийсь рідкий модель життя). Вільде кладе в ту руку 50 копійок. «Жебрачка»: «Пані, а то так як на вас не замного?». Вільде: «А хто ж бідному допоможе як не бідний»? Або йдуть в кількоро з урочистості її 50-річчя, несуть багато букетів там одержаних. Задержуються, Вільде заходить до якогось магазину, за той час обступили їх прохожі, думаючи, що квіти продаються. Ім кажуть: «Та пані, що продає зараз вижде». Виходить. Сміються, приходиться половину подарунків роздавати. Одного разу у сканзені в Шевченковому гаю у Львові разом з поеткою Любов'ю Забаштою і групою своїх гостей, Дарина Дмитрівна влаштовує біля старої церкви веселий хоровод. В своєму «Слові» виголошеному при нагоді одержання Шевченківської премії Вільде підкреслює вплив на її життя батька й матері, в тому розумінні, що вони були зразком співжиття двох та еталоном громадянських чеснот, що вони на все життя наповнили її серце добром. В її випадку сповнився афоризм Шевченка: «Раз добром налите серце ввік не похолоне» і ще свіжа лауреатка сказала, що створити галерею постатей, ряд героїнь, ліричних героїнь її творів допомогло: «Юне, єдине, ліричне кохання, яке синоватою мжичкою пройшло понад усе моє життя, а навідало воно мене, коли мені сповнилось всього п'ятнадцять...» Отсе почуття доповнене ліризмом взятим від мами з її гармонійного життя склало дальшу літературну долю Вільде. Любов вимагає вислову, шукає відповідних форм для того вислову, все супроводить поета і письменника. Роман, над яким тепер письменниця працює, має в своїй назві таке ж слово «любов». Тоді маючи 15 років перший раз «надрукувалася» в перемиській міській газеті. Сюжет того твору був сугобо соціальний: Героїня, молода дівчина, хотіла вийти заміж, але на перешкоді сповнення її мрій став брак нового кожущка, який був необхідний для весільного обряду. (Цікаво, що Вільде не збирала своїх друкованих творів, не реєструвала їх і, практично, сама їх не має). А виповідатися цій «талановитій дівчині» вже тоді дуже хотілося, якщо вона мала свої мрії про які не знав світ». Можна сказати, що літературний твір, то все є якимсь власне повідомлення, яке автор передає світові. Текст з роману: «Повнолітні діти», в якому виразно видна автобіографічна атмосфера інтимності: «З восьмого року життя мала Дарка кілька коричневих веснянок на дещо за широкому носиківі і свої мрії, про які не знав світ. Іянок ввечері, коли сон знемагав Дарку так, що власне ліжко здавало-

ся човником на хвилях, уявляла вона собі листівку з голубком, яку вона повинна одержати в день народження. Часом замість голубка був віночок-серце з незабудок з золотим написом: «В день ангела». Не треба додавати, що листівка та мусила мати поштовий значок з печаткою, як водиться, і повинен був принести її сам листоноша в день Дарчиних іменин. Яка майстерна передача дитячих переживань! Як батьки одружилися, батько вчитель і письменник не знав німецької мови, а мама, вчителька не знала української. Лише німецьку й польську, якою й горворили. Відтак почали розумітися і мати була зовсім доброю українською патріоткою, хоч куховарські рецепти все мала переписані по-німецьки. В той час на Буковині німецька мова була домінуючою і навіть в домі Кобилянської часто була розмовною. Можна сказати, що Дарина Дмитрівна виростала в великому куці мов: української, польської, російської, німецької, румунської. (На старому індексі має записану оцінку з російської мови). Якщо до перерахованого додати науку латинської мови, то як бачимо, вона оволоділа, в меншій або більшій мірі знанням сімох мов. А чому псевдонім: «Ірина Вільде». Вільде асоціюється з естонським письменником Вільде та Оскаром Уальдом, якого прізвище в той час в Галичині також писалося «Вільде». А правда така: Дарина Дмитрівна не хотіла посилати свої спроби під власним прізвищем, щоб не наразитися на смішність. Перші спроби підписані «Дарка Макогон» вислані до тижневика «Назустріч» були в відділі «Переписка» оцінені, приблизно: «Не тратьте, куме сили, спускайтеся на дно». Шукала псевдоніму. А що відчувала, що оточенню може видатися «йнакшою», можна сказати, відлюдком, дикою, то вибрала собі німецьке «Вільде», що перекладається, як дикар, відлюдок. А «Ірина» тому, що мала знайому дівчину з таким іменем, яку любила.

Тепер на полицях читачів і бібліотек вона живе п'ятитомником і творами виданими окремо сотнями тисяч примірників у Львові, Києві, Москві. В Москві перекладачем її творів є Госсельс. Максимальні тиражі її творів до 1939 року не перевищували 3000 примірників. У співтворстві з режисером Антковим Вільде інсценізувала «Сестри Річинські» і вони в театрі імені Заньковецької вже були показані кількаторазів. Варто зазначити, що названа п'єса на Всесоюзному драматичному конкурсі в Москві, одинока, здобула премію другого ступеня. Тепер Ірина Вільде працює над романом: «Любити — це вміти чекати», який розрісся до 70 аркушів друку, як IV-й том серії, в якій дотепер були: «Метелики на шпильях», «Б'є восьма», «Повнолітні діти». Якби Ірина Вільде хотіла написати свою автобіографію, то вийшла б цікава книжка. З неї ми також довідалися б хто на неї мав який вплив, ким вона в літературі захоплювалася. В дотепер написаному вона згадує Кобилянську та Яцкова. Яцків був признаним талантом, одна з його новел ще в 1912 році ввійшла до виданого в Парижі «Альманаху найкращих новел світу». Він цинив собі Дарію Дмитрівну, як співрозмовницю, коли вже дійшов старого віку подарував їй дві автомашини книжок, в яких було все від індійської філософії до наук магів. Вільде незвичайно високо собі цинить Зофію Налковську за її вміння глибоко аналізувати людську душу. До зустрічі 1939 року Радянської влади Вільде була приготовлена демократичним вихованням винесеним з рідної хати. Вона скоро ввійшла в близький творчий контакт з галицькими прогресивними письменниками: Тудором, Галаном, Гаврилюком, Козланюком та познайомилася з київськими письменниками: Десняком, Панчем, Смоличем, Козаченком, з земляками, яких до того часу розділяли кордони. Великий талант письменниці та її широка освіта допомогли їй скоро оволодіти методом соціалістичного реалізму. Дуже просто, примітивно «техніку» перемін, які прийшлося письменниці провести, можна порівняти з переустаткуванням залізниць з вузьким віддаленням рейки на лінії широкі. Галицьке жит-

тя плекало багато обмежених понять, які ждали перемін. Ірині Вільде, як і багатьом іншим письменникам, вдалося з успіхом приступити до тієї роботи-перебудови на літературній ділянці і добритися конкретних успіхів. Наслідки і доказ: її багата літературна творчість та здобуття Державної премії ім. Т. Шевченка.

Вільде може гордитися тим, що в 1965 році, тридцять років після першої в її житті одержаної літературної премії 1936 року, вона в своєму виступі змогла повторити майже такі самі слова. Перший раз вона сказала: «Одно знаю, наперед, що скоріше перестала б писати, ніж дала б себе наломити силоміць до чогось, що не відповідало б моїм поняттям про літературу» і далше... «одначе кажу... що коли б й я хотіла бути замінною письменницею, то тільки тому, щоб зробити своєю працею прислугу українській культурі». В останній заяві (1965) вона сказала: «але в одному я певна: не напишу ні рядка проти моєї громадської совісті». Така Ірина Вільде. Дарина Дмитрівна Полотнюк народилася 5.V.1907 в Чернівцях. Всякі події зв'язані з переміною держав, урядів, арешти батька приводили до частого змінювання місця проживання. Були такі етапи: Чорявка, Луковича, Веренчаки на Буковині, відтак Станіслав, Львів, Коломия, Сташевичі біля Самбора (1936, чоловік був приватним лісовим інженером), Лелехівці біля Львова (1939, чоловік був директором Ліспромгоспу), Ходорів, Івано-Франківськ, врешті Львів. Одного дня в 1963 році ми з Дарією Дмитрівною зайшли в будинок на вулиці ім. Дмитра Макогона в Івано-Франківську. Останнє родинне місце, точніше останнє місце проживання батьків, місто, в якому вони залишилися на завжди. Вона приїхала забрати останні речі, останні спомини, книжки. Цілий рік після смерті останнього з батьків Вільде не продавала хати, залишила там проживати людину, щоб мати ілюзію, що все на своєму місці. Не лише по Буковині й Галичині прийшлося Ірині Вільде мандрувати. Але наступили часи, коли вона з своєї доброї волі змогла подорожувати по всьому світі не лише як турист, й як представник Радянської України. Була по два рази в Канаді і США, була в Швеції, Бельгії, Австрії, Японії, Голландії, Болгарії, Італії, Польщі. Всюди разом з товаришами гідно репрезентувала свою країну. І було з чим виступати. Приклад: в Японії була нагода пригадати, що наш земляк Ярошенко вніс в японську культуру свій вклад, ставши класиком її літератури. Також було назване ім'я Соломії Крушельницької, славетної нашої співачки, як такої, яка найкраще виконувала роль героїні в опері Пуччіні «Мадам Батерфлай», п'єси, що вже не йшла на сцені, лише наша співачка повернула їй нове життя. Зворушена оповіданням, японська жінка відпняла свій робочий фартушок і дала його на пам'ять письменниці. 1967 року в день народження Ювілятки на новій квартирі (Чумацька, 2) на святковому торті горіло 60 свічок. Ірина Вільде була в колі провірних друзів, деякі називали її «Нанашкою», вона їх «хлопцями». Тоді вона говорила, що 60 років то зеніт, що після ніх буде, то буде дар судьби. В цьогорічний день її народження на дійсному або уявленому торті буде горіти вже 70 свічечок, десять подарованих, а вона подарує читачам новий роман. Письменниця не пам'ятає, щоб колись була хвора, або боліла її голова. Любить кухарювати, головно тоді як працює над чимсь новим. Тоді легко їй думается. Любить пригтовляти всякі «сирівки», видумувати страви. Каже, чоловік все питав про страви: Чи ти то вичитала чи видумала? Волів вичитане. Чоловіка Євгена Полотнюка розстріляли німці в 1943 році. В Ірині Вільде два сини і три внучки. У львівській квартирі є одна кімната влаштувана в народному стилі. Там є «жёрдка», як колись бувало в сільських хатах, де кладеться всяку одежу, верети і т.п. На стінах багато старих декоративних тарелів, всюди багато вишивок (подушки). Є також бойківська різьблена весільна скриня з середини XIX століття. Крім львівського дому, другим її до-

мом с хата в Дорі біля Яремча на Гуцульщині. Там письменниця має більше спокою і може обдумувати свої афоризми, які вона називає «окружинами». Під такою назвою її мініатюри вийшли 1969 року окремою книжкою.

В літні місяці хата в Дорі перестає бути спокійним місцем. Там повно гостей, там відбуваються аранжовані письменницею самодіяльні «фестивали», пов'язані з врученням жартівливих премій. Ірина Вільде багато років була головою Львівського відділення Спілки письменників України. Є членом правління обласної, республіканської і всесоюзної Спілки радянських письменників. Творчість Дарії Дмитрівни оцінювали, описували, аналізували і будуть аналізувати літературні критики.

Я. Жишкевич

ЮРІЙ МИТРОПОЛЬСЬКИЙ

Серед сучасних українських математиків, чий науковий доробок відчутий далеко поза межами країни, видне місце належить київському академікові Юрію Олексійовичу Митропольському. Його одна з багаточисленних монографій «Асимптотичні методи в теорії нелінійних коливань» (співавтор М. Боголюбов) відома кожному спеціалісту в галузі нелінійної механіки та нелінійних диференціальних рівнянь. А важко сьогодні віднайти таку ділянку техніки або природничих наук, де б не застосовували апарат названих розділів, породжених співдружністю двох володарок світу точної думки — математики та механіки. Ще в 1958 р. цей твір був перекладений китайською, через три роки — англійською та японською, а незабаром — французькою та німецькою мовами. (Науковці з нетерпінням чекають п'ятого російського видання, бо подібні роботи на книжкових полицях не залежуються). Створена Митропольським школа по розвитку асимптотичних методів в теорії нелінійних коливань, як писала в 1965 р. авторитетна російська газета «Известия», «являється ведучою».

Юрій Олексійович Митропольський народився 3 січня 1917 р. в селі Шишаки на Полтавщині, в сім'ї з давніми українськими традиціями. Дитячі роки хлопця промайнули в Києві, куди його батьки перебралися ще в 1918 році. Нелегким видалося це дитинство. Після закінчення семирічної школи (1931), юнак змушений працювати на Київському консервному заводі. У вільні від роботи хвилини він знаходить час для читання художньої літератури. Улюбленими героями його марень стають персонажі романів Жюль Верна. Десь в цей час його ваблять гуманістичні ідеї польського лікаря Людвіка Заменгофа, автора міжнародної мови есперанто. Він докладає всіх зусиль, щоб закінчити середню школу (1936—1938 рр.).

Учитель математики Михайло Михайлович Шапошніков, автор відомих шкільних підручників, зумів проникнути у світ мрій юнака і на все життя прищепити йому любов до свого предмету. В 1965 р., коли академік Митропольський став лауреатом Ленінської премії, Агентство преси новин (АПН) писало у Москві: «Важко сказати, чому саме математиці присвятив своє життя Юрій Митропольський. В дитинстві він нікого не дивував незвичайною обдарованістю і до числа вундеркіндів не відносився. В школі він «просто» захоплювався математикою, як і багато його товаришів». Але чи погодився б з цим його шкільний вчитель математики. Напевно, що ні. Хіба не він помічав спалах в очах хлопця, як тільки починав розповідати про життя Архімеда, Ньютона, Гауса, Лобачевського? Хто може вказати це місце, де бере початок майбутній математик?

Адже саме з таких простих, скромних, задумливих хлопчаків виростають справжні вчені з великої літери, вчені — гуманісти. Бо, як це не прикро, тільки незначний процент сучасних вундеркіндів, — чи то «професорських синків», чи «муштрованих» в спеціальних фізико-математичних школах, — посувається далі за університетський диплом. Пізніше Юрій Олексійович стане сам поборником створення спеціальних фахових шкіл, але він завжди підкреслюватиме, що туди дітей «не набирати, а відбирати», не дивлячись на їх соціальне походження та місце проживання. Подібно ж для молодих науковців він започаткує славнозвісні літні математичні школи, цикли лекцій в яких по спеціальних дисциплінах читатимуть видатні математики з України та сусідніх республік.

Здавалося, що по дорозі до знання у Юрія лежали одні перешкоди. Розпочалася друга світова війна. Вчорашній студент фізико-математичного факультету Київського університету (котрий одночасно працював учителем математики в школі), став бійцем-піхотинцем Червоної Армії. Через рік, використавши час відпустки, Юрій успішно складав всі екзамени за IV і V курси і отримує диплом Казахського університету, а одночасно з цим — призначення в артилерійське училище. І знову фронт. Лейтенант-артилерист Юрій Митропольський разом з своїм підрозділом оптичної артилерії розвідки пройшов по воєнних дорогах від Орла до Курляндії. Він брав участь у боях за Курську дугу, за Стару Русу, при звільненні Риги, знищенні Курляндського угруповання фашистів, при форсуванні ріки Велика тощо. За бойові заслуги Ю. Митропольський нагороджений двома орденами Червоної Зірки та медалями.

1946 рік. Київ ще лежить в руїнах. Наукові заклади входять поволі в нормальний ритм праці. Прагнення присвятити себе фізиці й математиці привело Юрія до університетського кабінету М. Боголюбова. Академіку сподобалася переконаність воєнного у доцільності присвятити себе науці, а особливо його тихо сказане, але влучне: «Гадаю, що відповідь може дати лише праця». З цієї пам'ятної розмови розпочалося нове життя Юрія. До сьогоднішнього дня його в'яжуть зі своїм керівником тісні наукові і теплі товариські стосунки.

Через два роки в Інституті будівельної механіки, де він працює молодшим науковим працівником, Юрій Митропольський успішно захищає кандидатську дисертацію, присвячену дослідженню резонансних явищ у нелінійних коливних системах. В 1949 р. він публікує 4 наукові статті, які відразу знайшли собі практичне застосування. Так, наприклад, метод, розроблений ним в праці «Власні коливання в нелінійній системі з повільно змінними параметрами», був використаний при знаходженні коливаний ковша драглайна, а надалі — при розрахунку прискорювачів, резонансних явищ в електричних системах коливаний при проходженні через резонанс в роторах турбомашин, центрифугах та інших механічних системах. В цьому ж році Ю. Митропольського обрано доцентом кафедри диференціальних рівнянь механіко-математичного факультету Київського університету (де згодом він завідував цією кафедрою і став її професором), а через рік затверджено старшим науковим співробітником Інституту математики Академії наук УРСР.

Докторська робота Ю. Митропольського (1951 р.) присвячена розробці актуальних проблем нелінійної механіки і математичної фізики, а саме нестационарним явищам у нелінійних коливних системах. Результати досліджень вченого в цьому напрямку дали можливість пояснити навіть деякі незрозумілі до того часу явища в ядерній фізиці («приклеювання» до стінок синхрофазетрона потоку елементарних частинок). В 1955 році з друку вийшли дві фундаментальні праці вченого,

про одну з яких згадувалося на початку розвідки. Друга монографія «Нестационарні процеси в нелінійних коливальних системах» була перекладена китайською (1958 р.), англійською (1961 р.) та японською (1962 р.) мовами і дістала високу оцінку спеціалістів у всьому світі (Г. Н. Савін, О. С. Парасюк, Й. Курцвейль, Д. Манжерон та ін.).

Понад 200 наукових праць опублікував Ю. Митропольський в найвідоміших видавництвах світу. Крім згаданих, його прізвище стоїть на таких важливих монографіях: «Дослідження коливальних систем з розподільними матеріалами» (робота вишла в світ українською мовою в 1961 р. у видавництві Київського університету, співавтор Б. Мосеєнков), «Проблеми асимптотичної теорії нестационарних коливань» (1964 р.), «Лекції по методу усереднення в нелінійній механіці» (1966 р.), «Лекції по методу інтегральних многовидів в нелінійній механіці» (1968 р., співавтор О. Ликова), «Лекції по застосуванню асимптотичних методів до розв'язування рівнянь в часткових похідних» (1968 р., співавтор Б. Мосеєнков), «Метод прискореної збіжності в задачах нелінійної механіки» (1969 р., співавтор М. Боголюбов і О. Самойленко), «Лекції по теорії коливань систем з запізненням» (1969 р., співавтор Д. Мартинюк), «Метод усереднення в нелінійній механіці» (1971), «Деякі аспекти розвитку методу усереднення» (Рим. 1973, Курс лекцій французькою мовою, прочитаний автором на математичному симпозиумі в Безансоні), «Інтегральні многовиди в нелінійній механіці» (1973 р., співавтор О. Ликова).

Результати досліджень Ю. Митропольського широко застосовуються в сучасній фізиці, механіці, техніці, біології, зокрема при розрахунках велетенських прискорювачів елементарних частинок, при аналізі бетатронних коливань, при дослідженнях резонансного і шумового розгойдання синхронних коливань в синхрофазотроні, при проектуванні систем автоматичного регулювання, роторів турбін, гороскопічних систем, центрифуг, при аналізі коливальних явищ, зв'язаних з обчисленням орбіт супутників, траєкторій ракет і космічних кораблів. Вже згадуване Агентство преси новин (Москва) призначало в 1965 році, що «найбільш фундаментальні дослідження асимптотичних методів нелінійної механіки, виконані в СРСР за останні роки, належать українському вченому Юрію Олексійовичу Митропольському».

За видатні досягнення в галузі математики й механіки та за значні успіхи на педагогічно-громадській роботі, академік Ю. Митропольський в 1965 р. удостоєний Ленінської премії, а в 1967 р. йому присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки Української РСР. Громадська і педагогічно-виховна робота вченого, крім Київського університету, тісно пов'язана з Інститутом математики АН УРСР, де з 1956 р. він виконував обов'язки заступника директора, а в 1958 р. і по сьогоднішній день — директора Інституту. Його можна зустріти не тільки на офіційних засіданнях Вченої Ради чи наукових семінарів, але й на всіх молодіжних вечорах і святах, під час здачі спортивних норм. Які б незгоди не траплялися та їх завжди немало, — вчений завжди піклувався насамперед про колективи, про людей. Власне, завдяки йому Інститут математики став провідним науковим закладом не тільки на Україні, а й дістав визнання далеко поза межами країни. Якось американський математик професор Мелкус, українець з-під Луцька, признався мені, що він знає праці нашого Інституту краще від американських, а Ю. Митропольського вважає вченим вищого рангу і людиною «найкращого гатунку».

Хіба не визнанням його наукового доробку є той факт, що з 1971 року академіка АН УРСР Ю. Митропольського обрано академіком Болонської Академії наук, тої самої академії, де наш земляк Юрій з Дро-

гобича обіймав в XV ст. посаду ректора? Два Юрії з України вписали свої імена в різні епохи в історію італійської науки. Результати досліджень Митропольського дістали дальший розвиток старанням багатьох сучасних італійських математиків. Але не тільки. Крім аспірантів і учнів у всьому Радянському Союзі, ідеї Крилова-Боголюбова-Митропольського плідно розвивають вчені США, Японії, НДР, Франції, Румунії, Китаю, Чехословаччини, Болгарії, Польщі (Гданськ, Варшава, Познань, Краків і т.д.).

Важливою рисою діяльності Ю. Митропольського є його постійна увага до виховання цілих наукових колективів, до підготовки молодих кадрів, до пропаганди математичних наук серед широкого загалу публіки (школярі, студенти, робітники, інженери). Як голова бюро Відділу фізико-математичних наук АН УРСР (1961—1963 рр.), а з 1963 р. — як академік-секретар Відділу математики, механіки і кібернетики АН УРСР і член Президії АН УРСР він багато робить для справжнього вкорінення сучасних математичних методів і кібернетичних машин в практику. Зокрема, керований ним Інститут математики підтримує постійні творчі контакти з різноманітними підприємствами країни (Запорізький трансформаторний завод, Харківський «Електроважмаш», Інститут електроварювання ім. Є. О. Патона, конструкторське бюро Антонова), де математичні теорії вчених-теоретиків перевіряються і реалізуються силами інженерів і конструкторів. Чи не цікаво, наприклад, що останнім часом група вчених з відділу математичної фізики, керованого Ю. Митропольським, розробляє математичну теорію опису землетрусів для середньоазіатських науково-дослідних закладів!

Ю. Митропольський часто виступає на міжнародних конгресах і симпозіумах, завойовуючи для київської математичної школи все нові лаври наукових перемог. Канада, Франція, Італія, Бельгія, НРД, НРВ — ось далеко не повний перелік його наукових подорожей останніх років. Після виступу на математичному конгресі в Стокгольмі група учасників звернулася до вченого з такими словами: «Надішліть свої праці. Будемо по них вчитися». І кожного разу нові наукові контакти, нові кроки по зближенню між вченими країн з різними соціальними укладами. Ще не забулися багатьом учасникам міжнародного симпозіуму у Києві змістовні дискусії між математиками всіх континентів. «Душею конгресу» назвав Митропольського італійський вчений проф. Л. Капріолі, що до безтями закохався у каштановий Київ. Справді, Юрій Олександрович є організатором більшості республіканських та багатьох всесоюзних і міжнародних математичних форумів. Триумф сучасної нелінійної механіки багато в чому завдячує його плідній діяльності.

В буденному житті Юрій Олександрович надзвичайно скромна і чуйна людина, завжди готовий піти на зустріч добрій справі. Він любить літературу, знає добре українську народну творчість і цінує старі звичаї. У вільні хвилини він допомагає своїй дочці Надії — молодому науковцю біологу впорядковувати колекцію поштових марок (на деяких з них є автограми космонавтів), посперечається з сином Олексієм, кандидатом геологічних наук, про майбутні спортивні баталії. Або ж вся сім'я збирається разом з Олександром Іванівною, вірною супутницею вченого, для перегляду репродукцій художників з власної сімейної бібліотеки.

В 1977 році минає 60 років від дня народження вченого. Цю річницю академік Ю. Митропольський зустрічає в розквіті нових творчих задумів, повний сили і здоров'я для праці на благо свого народу! Побажасмо йому нових наукових звершень та міцного здоров'я.

Ярослав Матвішин

(24.VI.1796 — 1.VIII.1847)

На могилі Яна Чечота в Ротниці біля Друскенник видніє вірш А. Оди́нця, який закінчується словами:

**Imię jego w ojczyźnie jest wiecznie związaneм
Z Adamem Mickiewiczem i Tomaszem Zanem.**

Польський і білоруський поет став не тільки відомий завдяки співробітництву з Міцкевичем, Заном та іншими філоматами. Він залишив по собі помітний у польській, білоруській і українській літературах доробок.

Чечот народився та юні літа провів на Новогрудчині. Разом з А. Міцкевичем вчився в Новогрудку, а згодом у Віленському університеті. 1819 р. він був прийнятий до Товариства філолатів, в якому займав пост секретаря. На засіданнях Товариства та товариських зборах Чечот виступав з білоруськими піснями, як ось хоч би й ця:

**Штож ми вшаєці скажем, Якієж песні зв'яжем?
Простіє з села дзвчата, У нас мисль не багата, у нас мисль не багата!**

Згадану пісню дуже любив і Міцкевич. Після судового процесу філаретів Чечот був засланий до Уфи. Потім жив у містах Твер і Лепл. На засланих збирав білоруські, російські та українські пісні й прислів'я.

1841 р. поет повернувся на Литву та працював бібліотекарем в А. Хрептовича в Щорсах, а згодом у інших магнатів.

Ян Чечот видав кілька збірок білоруських народних і власних польських пісень та балад. До них належать:

„Piosnki wieśniacze znad Niemna” (1837), „Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny” (1839), „Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotnych w mowie sławiano-krewskiej” (1844), „Piosnki wieśniacze znad Niemna, Dniepra i Dniestra” (1845) та інші.

У збірці виданій рік пізніше „Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy w mowie sławiano-krewskiej z postreżeniami nad nią uczynionymi”. Чечот характеризував не тільки білоруську, але й українську мови.

На його думку «Кревський діалект посередній між польським, російським і українським. Український тобто полянський у своїй будові та інтонації більш подібний до польського, кревський до російського, але коли українець скаже буде, росіянин — будет, то білорус — будзе, більш подібно до польського». Виникає питання коли Чечот ознайомився з українською мовою та українськими народними піснями. З українцями він міг зустрічатися на засланих, але перш за все в Товаристві філолатів він зустрічався з товаришами, вихідцями з України. Згадаймо тут президента Товариства Юзефа Єжовського, який походив з села Свинарка Васильківського повіту на Київщині. Єжовський вчився в Умані, опікувався молодим Богданом Залеським. Філолати називали Єжовського Юзефом з Канева. Згодом він працював викладачем у Харківському університеті, помер на Поділлі. З Махнівки на Київщині походив філарет Микола Малиновський (1799—1865). Він вчився в Немирові, Барі та Вінниці. Родом з Волині був Теодор Лозинський, а Юзеф Ковалевський — син уніатського священника з білорусько-українського пограниччя. З Залішан біля Берестя походив Адам Сузін. Згадані товариші Чечота згідно з модою могли співати українські народні пісні в гурті філолатів і філаретів і могли впевний спосіб познайомити з ними зацікавленого фольклором Яна.

Станіслав Свірко в дослідженні «Філомати й фольклор» вказує, що на іменини Ю. Єжовського, Ф. Малевського та інших Чечот складав пісні білоруською та польською мовами. Одна з них (Ой Ясьо, Ясьо) співалася на мелодію «Ой, не ходи, Грицю та й на вечорниці». Р. Кирчів у книжці «Український фольклор у польській літературі» звернув увагу на це, що на основі українських пісень Чечот написав такі поезії: „Młodości luba, czemuż tak smutnie znikają mnie chwile twoje” («Ой воли ж мої половіи»), „Jechał gycierz na boje” («Іхав козак за Дунай»), „Jak nie widzę tej Zosi” («А я люблю Петруся»), „O dziewczynno ty z Podola” («Ти дівчино із Поділля»).

Безсумнівним джерелом інформацій про українську народну пісню були тодішні публікації українських пісень у польських альманахах та окремих збірниках.

З них в основному черпає Чечот тексти для перекладів української народної творчості, які видав у книжці: „Piosnki wieśniacze znad Niemna, Dniepra i Dniestr».

У збірнику перекладено 60 українських пісень і 40 коломийок, в тому із збірника Вацлава з Олеська 35, із збірки Жеготи Паулі 9. Інші тексти походять із збірника К. Вуйціцького та з не встановлених джерел. На думку Кирчева «Ян Чечот, по суті, перший повністю переборов романтичні традиції вільного перекладу і твердо став на ґрунті перекладу вірного оригіналові щодо змісту, і форми. Він досягнув найбільшого успіху з усіх попередніх і сучасних йому польських перекладів українських пісень щодо відтворення різноманітності їхніх ритмічних форм» (НК, 1965, № 8). У згаданій збірці є й „Piosnki własne”. Ось одна з них:

Skądś rodem? Z Bilgoraju
Ty ozdoba swego kraju!
Mamy jęczmień, mamy żyto,
A przynajmniej własne sito.

Któż to nie zna Bilgoraju,
Ode Dniepra do Dunaju?
Ponad Niemnem, ponad Dźwina
Wszędzie twoje sito słyń.

У перекладах пісень з-над Німану, тобто білоруських, є також українські мотиви:

Wiej wietrzyku, bystry wiej
Z Ukrainy k Litwie mej.

Zanieś wieść żalosań mu,
Że się smucę po nim tu.

Для показання перекладацького хисту Я. Чечота наведено широківидому ще зі збірника М. Максимовича пісню «Віюнь вітри».

Wieją wiatry, wieją bujne
Aż się drzewa chwieją,
Jakże boli serce moje,
Choć się lzy nie leją.

Tracę lata w ciężkiej biedzie,
Końca jej nie baczę,
Tylko wtedy lżej mi nieco,
Gdy samotnie płaczę.

Переклад досить вірний, але закінчення першої строфи непотрібно змінене. Рядок «Самі сльози ллються» можна було передати словами: „Same lzy się leją”.

Підбираючи тексти до перекладів, Чечот не цурається пісень з соціальними мотивами. Про це свідчить хоч би така коломийка:

Która dziewczka występuje pysznie przyodziana,
Nie bierzcie jej chłopczy w taniec, niech poczeka pana.

Навіть поверховий огляд збірки Чечота веде до висновку, що він добре заслужився для популяризації української народної пісні в Польщі, тим більше, що С. Монюшко до текстів його пісень написав біля 20 мелодій, в тому й мелодію до перекладу української народної пісні про козака: „Tam na górce jawor stoi”.

A. V.

КАЗИМЄЖ ВЛАДИСЛАВ ВУЙЦЬКИЙ

(3.III.1807 — 2.VIII.1879)

Письменник, редактор часопису «Бібліотека Варшавська», історик літератури та видавець К. В. Вуйціцький здобув славу перш за все як фольклорист, відомий не тільки в Польщі, але й на Україні та в інших країнах.

З українським фольклорним матеріалом він зустрічався на Підляшші, куди їздив на вакації. Після Листопадового повстання поселився в Залужжі на Покутті та встановив відносини з львівськими українофілами В. Подем, Л. Семенським, А. Бельовським, брав участь у підготовці щорічника «Зевонія». Раніше великий вплив на нього мали діяльність З. Ходаковського, потім фольклористи «Руської трійці», збірники народних пісень М. Максимовича, В. Залеського, Жеготи Паулі та інші.

Вернувшись 1843 р. до Варшави, Вуйціцький працював архівістом, завідуючим друкарні, редактором, займався видавничою і літературною, згодом призабутою, працею.

В періоді між повстанням 1830 і 1863 рр. створив окрему епоху в польській фольклористиці. Він опрацював збірник пісень: „Pieśni ludu Biało-Chrobotów, Mazurów i Rusi znad Bugu” (1836), „Klechy starożytne, podania i powieści ludu polskiego i Rusi” (1837), написав повість «Добош» (1834), нарис «Гуцули» (1840), нарис „O przysłowiaich historycznych i rolniczych ludu w Polsce i na Rusi” (1840) та інші. Коли йдеться про збірку пісень, то в ній знайшлися зібрані Жеготою Паулі, М. Максимовичем та редакцією львівського альманаху «Зоря» матеріали, а тільки деякі записані ним особисто. Тому й збірка мала невелику наукову вартість, хоч спричинилася до популяризації української історичної, побутової та обрядової пісні в Польщі. Треба пам'ятати, що К. Вуйціцький під час подорожей по Підляшші у 1825—1826 рр. вивчав звичаї польського й українського населення та записав деякі пісенні тексти, про що звітував у статті „Podróż w Podlasiu” — „Dziennik Warszawski” (1828, nr 34).

Р. Кирчів звернув увагу на перекладену ним українську весільну пісню з Підляшшя, що була друкована у журналі „Muzeum Domowe” (1835, nr 6).

К. Вуйціцький переклав також пісню про Довбуша, яку помістив у своїй однойменній повісті. Українські народні пісні «Ой у лузі береза стояла» та «На зеленім цариночку» він помістив у статті «Татари», а кілька українських коломийок помістив у перекладах в «Історії польської літератури» (1845). Як вказує Р. Кирчів у праці «Український фольклор у польській літературі» переклади Вуйціцького були досить довірливі, але «сприяли пожвавленню інтересів польських літераторів до української народної творчості». Крім пісень Вуйціцький перекладав на польську мову українську народну прозову творчість, піддаючи її, згідно з тогочасною модою, різним літературним обробкам. Завдяки їм була складена з народних переказів повість «Добош», яка друкувалася в альманасі „Niezarominajki” (1839), а рік пізніше в чотиритомнику „Stare gawędy i obrazy” (1840).

Крім повісті про Довбуша, якого Вуйціцький представив як не дуже-то ідейного розбійника — польський фольклорист написав новелу про послідовника Довбуша („Głonka. Ostatni wódz opryszków w Karpatach”).

На початку твору автор згадує Довбуша та говорить про його популярність серед народу «Сімдесят шість років — пише Вуйціцький — минуло від смерті так славного розбійника, а жодне інше ім'я не на-

було такої популярності». Згодом розголосу набрав Глонка. У вступній частині твору Вуйціцький висловлює історичне спостереження: «як давніше на Україні пани на своїх дворах тримали збройну сторожу, що складалася з козаків проти козаків, так у Карпатах шляхта тримає по дворах гуцулів, озброєних гайдуків — проти гуцулів-опришків. Як перші, так і другі не заслуговували на велике довір'я, бо при нагоді, будучи в змові, впускали опришків до двору».

Згаданий Глонка вславився сміливими наскоками на панів, аж пан Сецех підмовив своїх гайдуків, щоб його піймали. Гайдукам це вдається, але потім мучить їх совість й вони пристають до опришків.

Питанням опришків Вуйціцький займається також в нарисі «Гуцули», що був друкований у 2 томі збірника „Stare gawędy i obrazy”. Автор характеризує побут і вірування гуцулів. Він порівнює їх до орлів. Характерною рисою гуцулів є туга за волею. Саме тому вони втікали з війська, або ставали опришками. Письменник подає деякі характерні риси опришків. Спійманий опришок умирає з честю. Не один перед смертю просив помалювати шибеницю, щоб вмерти «як пан».

У нарисі про гуцулів Вуйціцький цитує в оригіналі українські народні пісні — про орла, Довбуша та коломийки.

Вірування українського народу зокрема гуцулів автор характеризує в збірці „Klechdy, starożytnie podania i powieści ludu polskiego i Rusi”, особливо в поясненнях до „Klechd”. Він згадує, що сам чув від гуцулів оповідання про заразу, яка під постаттю жінки ходила між людьми. Автор пише про вірування українського народу, начебто вітер міг забрати людину, злі чийсь очі наврочити, про це, що на скрипку треба вибирати дерево, яке «не чуло ні шуму води, ні голосу півня». Пише також про зачаровану рушницю в свяченій на Йордан воді, на Підляшші, про срібну кулю на Гуцульщині. Він цитує українську пісню з Галичини про Настю, яка хотіла з паном «вандрувати», але була вбита паненю й по смерті замінилася в тополю:

**«Де Настина головочка
Там виросла топольчочка.**

**Де Настині білі лиці,
Там виростили дві ялиці».**

Вуйціцький в «Klechdach» використовує відоме вірування народу про можливість переміни людей в птиці та тварини. Видана всупереч своїй волі заміж дівчина, не дивлячись на заборону матері, прилітає додому, як у цитаті за Вацлавом з Олецька:

**«Я не втерпіла
За рік прилегла,**

**Перекинулам ся в сиву зозуленьку
В калиновім гаю сіла».**

Фольклорист цитує також народну українську баладу, про брата, що оженився з сестрою, а довідавшись про це, іде покутувати:

**«Бодай мати пропала,
Сестру з братом звінчала;
Ой ти, сестро! тай будь,**

**А я їду в божу путь;
Черчиків шукати
Гріхів сповідати».**

Вуйціцький записав також цікаве вірування на Україні, що в ново-збудованій хаті залишали на ніч півня. Коли б півень не заспівав, то значить, що в хаті поселився чорт, а півень зі страху забув голосу.

Як член Товариства друзів наук у Варшаві Вуйціцький знав творчість Гулака-Артемовського, якого Товариство обрало своїм дійсним членом. Польський письменник у поясненнях до «Клехд» високо оцінив його переробку «Пані Твардовської» А. Міцкевича. Відомо, що переробку Гулака-Артемовського надрукував «Dziennik Warszawski» (1827, t. IX, str. 203).

К. Вуйціцький в 3 томі збірника «Stare gawędy i obrazy» писав про українських лірників, а окремо, в часописі «Tygodnik Ilustrowany»

(1864, т. I) помістив статтю «Василь Суденко, український лірник». Українську народну творчість Вуйціцький показував на порівняльному фоні — польських, чеських, словацьких та сербських варіантів.

В збірнику «Zarysy domowe», т. 3 — він описав «Rozmaite zabawy i obrzędy Kurpi, Ruś Podlaska». Немале значення для популяризації української пісні та народних вірувань мав Вуйціцький як редактор журналу «Biblioteka Warszawska». Крім своїх праць він помістив в ньому такі матеріали: статтю С. Мілковського про народ і фольклор Підляшшя, поповнену текстами 5 казок (1855, т. 1), вступ до збірника Е. Ізопольського „Dumy, pieśni i skazki ludu ukraińskiego” (1855, т. 2), „Kolędy podolskie” Е. Дульського (1855, т. 3) та „Pieśni, podania i zwyczaj ludu małoruskiego”. (1863, т. 4) Я. Гжегожевського.

Слід також згадати, що Вуйціцький видав чимало книжок польської україніки. До них належать: Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza z rękopisu, т. 1—2 (1848) J. Jerlicz, Latopisec albo Kroniczka z czasów Jana Kazimierza, т. 1—2 (1853) A. Malczewski, Pisma, т. 1—2 (1857), Pyśma Tymka Padurry (1874) та інші.

З огляду на це, що деякі публікації К. Вуйціцького перекладалися на англійську, німецьку, французьку, чеську та російську мови популяризація поміщених у них українських народних матеріалів мала широкий європейський відгомін.

Антін Верба

СЕВЕРИН УДЗЕЛЯ

(24.XII.1857 — 26.IX.1937)

В історії розвитку національної свідомості почесне місце зайняли дослідники народної культури та побуту — етнографі.

Один з таких етнографів, засновник і директор Етнографічного музею в Кракові, член ПАУ, з 1905 р. — редактор журналу «Люд», видавець окремих збірок О. Кольберга, автор багатьох етнологічних праць, Северин Удзеля народився у Старому Сончі в сім'ї службовця. Вчився в Ягеллонському університеті, потім вчителював. Ставши шкільним інспектором, мав змогу їздити по селах. Збирав сам і залучував до збирання етнографічних матеріалів учителів і учнів. Удзеля опублікував такі праці: „Materiały etnograficzne z miasta Ropczyc i okolicy” (1886), „Świat nadzmysłowy ludzi Krakowskiego” (1900), „Krakowiaczy” (1924), „Ludowe stroje krakowskie i ich krój” (1930), „Rośliny w wierzeniach ludu krakowskiego” (1931) та інші. Чимало уваги в своїх дослідженнях відводив Удзеля вивченні побуту та культури лемків. Про це свідчать такі праці: „O strojach, budowlach, sprzętach i naczyniach w Sądecczyźnie” (1905), „Opowiadania ludowe ze Starego Sącza” (1894), а особливо „Ziemia Iemkowska przed półwieczem” (1934). У вступному слові до останньої публікації автор пише: «В 1864—1874 роках я ходив до шкіл у Старому та Новому Сончі з руснаками, синами селян та греко-католицьких священиків з Новосондецького, Грибовського і Горлицького повітів. У моїх батьків служили русначки, від яких в дитинстві я наслухався казок. Шкільні товариші також розповідали, співали пісні, загадували загадки. Так від наймолодших літ я познайомився та подружив з лемками, бо товариські взаємини були тоді дуже приємні. Ми не помічали ніякої різниці між поляками, а українцями. Часто навіть щойно згодом ми довідувалися, що якийсь з колег є русином, коли під Великодні свята приїздив до Сонча руський священик, щоб греко-католицьких учнів підготувати до сповіді. Коли пізніше в 1888 р. я був назначений шкільним інспектором на Горлицький і Грибовський

повіті, прийшлося постійно їздити по селах у цих повітах. Заглядав я також до Новосондецького, Ясельського та дальшого Кроснянського повітів, уважно приділяючись до життя тамтешніх українців, випитуючи про все селян, вчителів і духовних, записуючи уважно зібрані спостереження та відомості. Листувався я з професором Ізидором Коперницьким з Кракова, якому вислав свої замітки і описи. 1893 р. я виїхав з цих сторін». До речі буде пояснити, що славний польський антрополог, Ізидор Коперницький (1825—1891) народився на Київщині. Він досліджував антропологію слов'ян, зокрема українських верховинців з Галичини, був знавцем українських питань, бо перебував на Київщині, Волині, Галичині та на півдні України. У Коперницького в Києві був український революційний демократ Андрій Красовський. Вчений займався також етнографією, мовознавством та археологією. Видав зі спадщини Кольберга „Chelmskie” і „Przemyskie”.

Польський дослідник листувався з І. Франком. У редактованому Коперницьким журналі „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej” були поміщені українські фольклорні матеріали І. Франка, Е. Руліковського, Ю. Мошинської, С. Рокосовської, Б. Поповської, М. Томашевської та ін. Йдеться про матеріали з Київщини, Вінниччини, Галичини та Волині, про загадки, казки, пісні і весільні обряди та ін.

І. Коперницький допоміг Рокосовській упорядкувати працю „Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu”, яка вийшла в „Zbiorze do antropologii krajowej” 1887, t. XI.

З ініціативи І. Франка Коперницький виїхав 1888 р. у подорож по Галичині, а зібрані матеріали частково опублікував у праці „O góralach ruskich w Galicji” (1889). Натомість зібрані Удзеля матеріали пролежали до 1931 р. Весною цього ж року вчений читав доповідь у Краєзнавчому Товаристві в Кракові про лемків. Заохочений слухачами, він приступив до опрацювання книжки „Ziemia łemkowska przed półwieczem”, що вийшла друком у 1934 р.

У згаданій праці Удзеля окреслив територію, на якій проживали лемки, звертаючи увагу, що чотири їхні села Шляхтова, Яворки, Біла Вода та Чорна Вода переходять на правий берег річки Дунаєць. На думку дослідника в 1933 р. жило в Польщі в 160 селах приблизно 100 тисяч лемків.

Польський етнограф описує лемківське будівництво, внутрішнє розпланування житлових будинків, подає плани сіл (Висова, Устя Руське).

За І. Коперницьким Удзеля так характеризує лемків: «Лемки носять довге волосся, що майже спадає на плечі. Вони здебільшого шатені й то шатені темні; з частішою примішкою бронетів ніж блондинів. Жінки, звичайно, блондинки, шатенки, рідше бронетки. Очі як у мужчин, так і жінок часто ясні — тобто сиві або зелені, а також темніші карі... Лемки відзначаються лагідним, спокійним як би апатичним виглядом лиця, в руках хоч не так повільні як інші русини, але менш жваві від польських та інших руських верховинців».

Далі Удзеля пише, що лемки, які займалися продажем дьогтю, були одночасно ворожбитами, знахорами, комедіантами. Возили з собою, крім дьогтю, карти, показували різні фокуси. Щоб їх люди не побили, не їздили цими самими шляхами вдруге. Лемки їли картоплю, киселицю, капуста, молоко, сир, горох тощо. Автор характеризує їх страви. М'ясо вони їли рідко. Відтак він пише, про лемківські звичаї, мову, прізвища, цитує їхні народні пісні, загадки, анекдоти. Свою працю С. Удзеля закінчує словами: «Сусідські відносини між польським населенням і руснаками є повністю добрі. Люди зустрічаються в громадах, на ярмарках, на празниках у відомих чудесними образами місцевостях, але ніколи немає між поляками і русинами суперечок та колотнечі. Інколи тільки можна почувти, як жартує одна національність з другою. А.С.

ЕЖЕН ГІЛЬВІК

Ежен Гільвік (Guillevic) народився 5 серпня 1907 р. в мальовничому бретонському містечку Карнак, що на заході Франції. Завдяки солідним студіям, обдарований юнак став кваліфікованим спеціалістом в ділянці бухгалтерії й економіки. Ніщо не вщувало, що стане він й талановитим поетом. Та зростаюча загроза для його батьківщини від німецького фашизму, що в потоках крові топив тоді свободу Іспанії, боляче вразила свідомість волелюбного Ежена, і він заговорив поетичним словом. Так постала його перша збірка «Requiem» (1938) та «Поєма-діалог про тих, що впали в Іспанії» (1939). Гіркий трагізм і зневіра цих творів та збірки «Із землі» (1942) змінюються гнівним закликом до безпощадної помсти і впевненістю близької перемоги над ворогом тоді, коли поет стає учасником руху Опору та встановлює дружні контакти з поетами П. Елюаром та Л. Арагоном, стає членом Французької комуністичної партії (1942). Після перемоги, за збірками «Злами» та «Виконавчий лист» (1942), що глибоко відбили трагічні картини руїн і горя війни, виходить збірка «Добувати» (1949), в якій поет таврує сучасний імперіалізм, оспівує надію на революцію, що проростає в гущі народних мас усього світу. Такі збірки Гільвіка, як «Жага життя», «Присмак миру» (1951), «Земля для щастя» (1952), «Зі сонет» (1954), в яких брижить безмежна любов рідній землі і мирної праці, перекладені багатьма мовами світу.

Для нас Ежен Гільвік близький і дорогий як перекладач та ентузіаст музи Тараса Шевченка.

В 1964 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО вирішила широко відзначити у всіх країнах світу 150-річчя з дня народження поета України, творчість якого стала надбанням світової культури, і з цією метою в порозумінні з урядом Української РСР видати французькою мовою збірку творів Кобзаря. Зладити їх французьку версію Комісія доручила Е. Гільвіку.

Важко знайти у Франції поета, що настроєм, духом і характером був би ближчим до гнівної прометейської музи Шевченка, здатним краще її зрозуміти. Гільвік зростає над берегом океану, що гримучою хвилею постійно б'є в скелясті береги, і для французького поета ревучий Шевченків Дніпро був ніби рідним голосом дитинства. Борець проти загарбників своєї вітчизни, Гільвік сприймає Кобзареве «борітеся — поборете» як голос серця, як наказ совісті. Тому, за свідченням самого перекладача, чим більше він пізнавав музу Кобзаря, тим більше захоплювався нею, та з більшим ентузіазмом старався перетопити і до нових читачів наблизити перлини дум і пісень поета, який «з глибини часу кидає в обличчя тиранів право на щастя і свободу» людини і народів.

Але завдання Е. Гільвіка було аж надто важке, вимагало подвигу, бо перекладач не знав мови оригіналу. І тут йому допомагали письменник, історик літератури Владислав Пельц — при перекладах поетичних творів, а при перекладі повісті «Художник» та фрагментів «Щоденника» (з російської мови) — випускник Школи Східних мов, славістка Жак-Ляфон. Така практика не нова. Нагадаю, що в 1920 р. поет Фернан Мазад за допомогою М. Рудницького дав досконалі французькі варіанти поезії «Садок вишневий» та «І широкою долину...»

В книгу «Тарас Шевченко», що до ювілейної дати поета вийшла в серії «Сучасні поети» у видавництві П'єра Сегерса в Парижі 1964 р., ввійшли переклади 34 поезій та поем, разом з вдумливою передмовою та поясненнями французького поета. Тоді ж Гільвік надрукував у тижневику «Ле Летр Франсез» чудову статтю «Читали ви Шевченка?», ілюстровану перекладами 16 коротких поезій Кобзаря.

В травні 1964 р. Ежен Гільвік взяв участь і виступав на Міжнародному форумі діячів культури, присвяченому 150-річчю з дня народження Т. Шевченка, в Кисві, і як учасник всесвітнього визнання поета, пережив тоді велику радість.

До 70-тиріччя Ежена Гільвіка, схилиючи голови перед його подвигом і парафразуючи слова його великого співвітчизника: *Aux ames bien nees la valeur n'attend pas* — скажемо: «Раз добром налите серце ввік не прохолоне».

Михайло Гресько

ЛУЇ АРАГОН

Роздумуючи над значенням видатних людей для даного покоління, великий фізик Альберт Ейнштейн вказував, що їх інтелектуальні досягнення залежать від величини характеру і моральних якостей у значно більшій мірі, ніж це звичайно прийнято вважати. Це положення можна вповні віднести до одного з найвидатніших поетів, романістів і публіцистів Франції — Луї Арагона, що силою кришталевого характеру і моральної міцності духу здобув глибоку пошану не лише щирих друзів, але й своїх рішучих противників.

Народився Луї Арагон 3 жовтня 1897 р. в матеріально забезпеченій інтелігентській паризькій сім'ї і після закінчення ліцею, вступив на медичний факультет Сорбони. Але стати лікарем Луї не судилось. З-за студентської партії він іде на фронт першої світової війни, щоб як санітар вивчати «книгу життя і смерті».

Під впливом Г. Аполінера, А. Бретона та інших Арагон в манері сюрреалізму пише роман «Паризький селянин», видає журнал «Література» (1919—24). Але молодий ентузіаст швидко переконується, що не цій пустій течії змінити «вічні труднощі» людського суспільства. В 1927 р. Арагон вступає у Французьку комуністичну партію, а в рік пізніше знайомиться з уродженкою Москви Ельзою Тріоле, яка стане його вірним помічником і товаришем життя. Знайомство з Маяковським та його творчістю вириває Арагона з-під впливу формалістичних літературних течій, виводить на шлях, якого письменник ніколи не покинув. Переломною датою для світогляду Л. Арагона були відвідини Країни Рад як делегата другої Міжнародної конференції революційних письменників, у Харкові, в 1930 р. Тоді він здійснив велику мандрівку по країні, побачив творчий подвиг вільних народів-братів, загартував свою ідейну стійкість письменника співця революції. За поемою «Червоний фронт» іде «Ура Урал!», а далі цикл соціальних романів «Реальний світ», «Базельські дзвони», 1934; «Багаті квартали», 1936; «Пасажири імперіала», 1940, в яких розкрита широка панорама життя французького суспільства ХХ ст. В 1945 р. виходить роман «Орельєн», а в 1947—51 роман-епопея «Комуністи» (в 6-ти частинах), вершина творчості Арагона-прозаїка. Історичній темі присвячений роман «Страшний тиждень» (1958).

Арагон видатний поет-лірик і трибун народу. Коли ворожі полчища топтали землю і честь Франції, його поетичне слово несло ворогові більше знищення, ніж батальйони бійців, бо мобілізувало й кликало до бою мільйони героїв.

Гонкурівська Академія вибрала Арагона своїм членом (1967), але, незгідний з ідейними принципами цієї установи, він зрікся високої почесі.

Українською мовою перекладені його «Червоний фронт» (Харків, 1932), збірка «Поезії» (Київ, 1950) та один з розділів книги «Радянські літератури» — «Українське інтермеццо» (ж. «Вітчизна», 1958).

Н. Левчишина. Всі дівчата голуб'ята, а де ж ті чортові баби беруться.

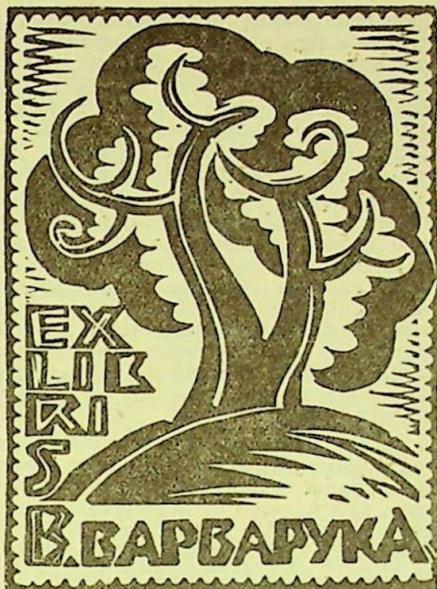
П. Бедзір. З серії «Життя дерев».

Арагон особисто знайомий з багатьма українськими письменниками (Ю. Яновським, І. Микитенком, П. Тичиною, П. Панчем, М. Рильським та іншими), писав передмови і редагував переклади їх творів (опов. Ю. Яновського «Під яблунею», роман «Вершники»), популяризував українську літературу на землі Бальзака й Р. Роллана. В книзі «Радянські літератури» відвів їй належне місце.

Ще в 1935 р. на Міжнародному конгресі захисту культури в Парижі, в доповіді І. Микитенка, Арагон почув «Ридання кобзи Тараса Шевченка» (вірш «І виріс я на чужині»). «Рокоти грому» Кобзаревого «Кавказу» він відчув з перекладів Шарля Стебера та його статті в очоленому Арагоном журналі «Комюн» у тривожний час страшної завірюхи, що нависла була над Європою у 1939 р. Через кілька десятків років, приймаючи у себе вдома Максима Рильського та інших радянських письменників, Арагон згадував, що не раз у час боротьби проти лютих ворогів своєї батьківщини і людства, у «далеких громах радянської зброї» він чув Кобзареве «вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте». Коли ж затихли громовиці бурі, великий французький лірик після поїздки на батьківщину Кобзаря (1954) перекладає (за допомогою Ельзи Тріоле) сім коротких перлин лірики Шевченка і як ілюстрацію до глибокої, проникливої статті вміщує в тижневику «Ле летр Франсез» (1955).

Так зблизилися два великі характери. Арагон може справедливо сказати словами Шевченка: «Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою».

Михайло Гресько

НАУКА

ЛЕКСИКОН ПАМВИ БЕРИНДИ

Минає 350 років від появи в Києво-Печерській лаврі першого церковнослов'янсько-українського тлумачного словника Памви Беринди «Лексикон словенороскый» (1627).

Коли народився та звідки виводиться рід автора Лексикона — цього, як дотепер, докладно встановити не вдалося. Беручи до уваги мовні властивості, що наявні в словесному матеріалі вміщеному в тлумачній частині Лексикона, більшість учених уважає, що П. Беринда був родом з Західної України, а точніше з Підкарпаття. З його самотніх творів та післямов до капітальних лаврських видань можна додуматися, що П. Беринда був людиною, як на той час освіченою та дуже здібною. Він був і прекрасним друкарем, і чудовим перекладачем, і поетом. Однак найбільш прославив своє ім'я на Україні і поза її межами в ділянці лексикографії.

Вихований на зразках церковнослов'янських письмен (був ченцем), Памва Беринда прославляв багатство старослов'янської мови, а водночас вказував на роль живої української мови, якої значення щораз зростало у суспільно-політичному та культурному житті України XVI—XVII ст. Таке ставлення він неоднократно виражав у передмовях до лаврських видань, а, між іншими, і в посвяті до свого Лексикона: «Широкий і великославний язык славенскій... трудности тежъ словъ до व्यрозум(е)ня¹) темных многи въ себ(е) масть». Отже, наведена цитата характеризує структуру та нелегке завдання, яке автор ставив і перед собою, і перед своїм Лексиконом.

Понад 30 років свого життя присвятив Памва Беринда для збирання словесного матеріалу та остаточному редагуванні Лексикона. В своїй

кропіткій роботі використав він спроби всіх своїх попередників на Русі — азбуковники²⁾, новгородські словнички, а головним чином словник тлумачного типу (Лексис сир(е)чь реченія, въкратц(е) собранны и из словенского языка на простый рускій діалект истолкованы), який був виданий друком у 1596 році колишнім викладачем Львівської братської школи Лаврентієм Зизанієм. Памва Беринда творчо використав також іншомовні лексикографічні джерела XVI—XVII ст., а вперш за все латинські, латино-грецькі та латино-польські словнички.

Лексикон П. Беринди відрізняється від Лексиса Л. Зизанія не лише кількістю реєстрових слів, але й перевершує його під оглядом наукового методу обробки лексичного матеріалу. П. Беринда зібрав біля семи тисяч реєстрових слів, які поділив на дві частини. В першій частині словника вміщено коло п'ять тисяч реєстрових слів. За невеликими винятками ця реєстрова частина (словенская) складається з церковнослов'янського лексичного матеріалу, зачерпнутого, головним чином, з біблії та інших творів писаних церковнослов'янською мовою. Друга частина (Имен тълкованіе) нараховує понад дві тисячі реєстрових слів іншомовного походження, що означають власні імена людей, країн, гір, рік тощо.

Для історії української літературної мови, для дослідників східнослов'янських мов, а зокрема мови української, неоціненну вартість представляє в Лексиконі не реєстр слів, а їх перекладно-тлумачна частина, яка широко та весторонньо відзеркалює властивості української мови кінця XVI та початку XVII ст. Стосуючи різноманітні пояснювальні методи в перекладі церковнослов'янських слів, Памва Беринда виявив себе досконалим знавцем не лише української мови, яка переважає у тлумачній частині Лексикона, але використовуючи також, як допоміжний матеріал, влучні відповідники з російської, польської, чеської, грецької, латинської та інших мов, він показав себе прекрасним поліглотом.

Способи пояснювання реєстрових слів у Лексиконі Памви Беринди не принципові, а задалегідь продумані. Вони підпорядковані послідовним принципам, яких автор придержувався від першого до останнього слова. Способи ці, як слушно зауважив П. Плющ, залежать «...від ступеня незрозумілості слова, від його змісту, від кількості паралельних значень, від частоти вживання і т.д.»³⁾.

З-поміж багатьох способів тлумачення реєстрових слів (старослов'янізмів) Памва Беринда користувався найчастіше одним відповідником або декількома близькими за значенням словами, як напр.: гортань : горло; гроздь : гроно, вина; гражданинь : мешчанинь; жатва : жниво; пръсть : палець; стезя : стежка; тайникъ : секретарь і т.д., а відтак пояснення реєстрових слів за допомогою синонімів, а саме: баснь : казка, байка, вымысль; боритель : запасникъ, военникъ; врагъ : ворогъ, неприятель; врань : воронъ, крукъ, гайворонъ; въплъ : плачъ, крикъ, волане; въразумляю : навчаю, напоминаю, наказую, мудрым чиню кару; въсеобразно : всякимъ, способомъ, rozmaite.

Якщо реєстрове тлумачене слово мало більше ніж одне значення, тоді для кращого зрозуміння пояснював його Памва Беринда вписовим способом, напр.:

лестецъ : жулякъ, волоцюга, зрайца, зводникъ, гултай, который волочится для поживленья або зметацтвомъ...

мысль : сила душевная которою мыслимо, то ест умъ, разумъ или душа; мысль : (д(е)яніе) мышленіе, помышленіе; мысль, то ест что мыслимо, як, наприклад, впала ми тая мысль, то естъ тое, що мышлю, омыслила мя тая мысль: То ест, то ест очомъ емъ мыслить, и очомъ емься старалъ; трость і тростина, пищалка, перо котрымъ пишут книги; ука-

заніє : наука доводъ, прикладъ, указъ албо зиск, по которомъ познати тоє о чомъ бываєть речъ.

Крім живої української мови, для пояснення реєстрових слів, використав Памва Беринда іншомовну лексику, вказуючи інколи (але не завжди) на її походження. А ось приклади: д(е)ло : російськи і полськи стр(е)лба великака зоветься; коблѣ или кобель : корецъ, м(е)ра з словацка; разлой : долина... чеськи удоль, далматски лука; чпаг : кишенья, ... шабілтас, бисага, ташка, капса, тлумокъ, вацокъ. Словацки, торба мошна, чех : тобола, калита, м(е)шок; угорськи ершенью; ярга : рядно грубое, м(е)хъ, саакъ угорськи. Інколи замість лапідарних перекладів автор Лексикона з'ясовує значення реєстрових слів за допомогою докладного опису, як напр.:

кречет : птахъ, которым пардвы убивають, и иноептаство, подобенъ соколу, але б(е)ль ввес толко зъпод горля шаряв мало; сморщъ : по н(е)кіихъ, сикавка, или оболъкъ, который зъ нба спустившися, воду зъ моря смокчет : и если корабль наб(е)гнет на тоє (е)стце, изъ людьми его поривает, потом пустивши и разбиваетъ корабль.

З наведених вище декількох лише прикладів видно, що Памва Беринда був досвідченим перекладачем і лексикографом. Він зібрав, особливо в перекладній частині Словника, величезний лексичний матеріал, який відтак піддав обробці, придержуючись заздалегідь опрацьованих методів.

Словник Памви Беринди — це одне з головних джерел, яке дає нам не тільки певні дані про лексичний склад української мови XVII ст., про її зв'язки з іншими мовами того часу, але згадана праця досконало віддзеркалює також фонетику та морфологічну систему української мови того періоду.

Лексикон Памви Беринди був зразком для багатьох інших пізніших українських і не українських лексикографічних праць.

Вплив Лексикона Памви Беринди яскраво помітний в словнику з XVII ст. Єпіфанія Славинецького (Лексиконъ латинскій с Калепіна на словенскій преложоньї) 4).

Використовуючи перекладну частину Лексикона Беринди, невідомий автор склав в другій половині XVII ст. словник українсько-церковно-слов'янський. Словник Беринди у відповідній переробці був виданий в 1649 році монахом Мардарієм з Козії румунською мовою. Майже повністю працю Беринди в своєму трьохмовному словнику використав російський лексикограф Ф. Полікарпов. Його словник вийшов друком у 1704 році.

Реєстрову частину Лексикона Памви використано при укладенні церковнослов'янсько-польського словника, що вийшов з друкарні Супраського монастиря 1722 року.

Лексикон словеноросійський перевидавано на східнослов'янському ґрунті декілька разів, а востаннє він у супроводі історичного вступу В. В. Німчука вийшов друком у Києві 1961 року у видавництві АН УРСР.

М. Балій

1. З огляду на друкарські труднощі давню голосну ять передаю графічним знаком (е).
2. Азбуковники — це переклади або пояснення незрозумілих чи теж малозрозумілих для широкого кола читачів слів, які автори робили на полях книг, писаних староцерковною мовою.
3. А. А. Плющ, Історія української літературної мови, Київ, 1971, стор. 213.
4. Лексикон латинський Є. Славинецького; Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського перевидааний у Києві 1971 р. за ред. В. В. Німчука.

ІДЕЯ СВОБОДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ЕПОСІ

Ще П. Житецький відмітив, що головна ідея українського поетичного епосу, якою проінята майже кожна дума — це «ідея волі від всякого роду насильства над людською особистістю». Немає сумніву, що ця ідея плакалася і входила у свідомість мас не тільки завдяки природним прагненням людини до волі, а й через свідомість, що виросла на основі досвіду народу і його висновках про людське суспільство та соціально-політичні взаємини, які склалися в надрах пройдених соціально-економічних формацій. Вона — вислід практики й теорії колективного розуму народу. Її утвердження в світогляді народу певно сприяло і те, що слов'яни в своєму історичному розвитку не знали рабовласницької формації, а в ідеології суспільства Київської держави уже були виразні зародки гуманістичних ідей, отже, історико-традиційний ґрунт, на якому зростали волелюбні погляди творців епосу, також був сприятливим.

Важливим фактором, який сприяв визріванню і оформленню ідеї «волі», було й те, що постійні війни з татарами й турками загрожували в першу чергу народу неволею: татари прагнули захопити якомога більше живих людей (ясир), щоб їх продати в рабство. Неволя в різній формі чигала на людину повсюди: всередині країни у відносинах між класами і зовні — у відносинах з нападами, завоюваннями. У процесі боротьби за незалежність народу як етнічної одиниці і за волю окремої особи в середовищі українського суспільства з'являються одиниці, а то й цілі прошарки, які капітулюють перед труднощами боротьби, стають ренегатами, заради особистої вигоди ідуть на співпрацю з завоюваннями, погоджуються носити золоті кайдани на руках і панувати з ворогами-завойовниками, закривши очі, аби не бачити небезпек для рідного народу. Ця проблема для України минулих часів (особливо XV—XVIII ст.) була настільки актуальною, що за її рішення в художніх творах беруться невідомі народні поети, автори дум, балад і епічних та ліричних пісень.

З великою пристрасстю не тільки заплямував, а й прокляв український народ неволю у думках, з числа яких виділився цілий цикл «невольничих плачів». В думках маємо не лише природний вияв обурення проти неволі, але й у відношенні до насильства над людиною як антигуманного, засудженого цивілізованим суспільством акту: відстоювання прав людини, вільної за своєю природою. Нами «яко кіньми» міняють, «за Чорне море продають», — скаржаться невольники¹, — беруть за нас «дорогі сукна» і «срібро-злото не лічачи»², а це злочин проти людства і людини, на вільність якої не має права посягати ніхто. Загалом ідейні коріння цих поетичних апостроф беруть свої початки, очевидно, в християнських постулатах доби Київської Русі. Певною мірою вони проявилися ще в «Слові о законі...» Іларіона. Хто б'ється за волю — не просто герой, а лицар, дії якого священні, а слава про нього «не вмре, не поляже». Тому Іван Коновченко («Смерть Івана Коновченка») іде не просто воювати, а «слави-лицарства доставати».

Всякого, хто не бореться проти поневолення людей, думи засуджують як відступників від вселюдських законів. Особливо нещадно плямує народ ренегатів, тих, хто добровільно приймає неволю, міняє під тиском ворожої сили волю на розкош («Дума про Марусю Богуславку», «Іван Богуславець», «Самійло Кішка»). Серед дум на цю тему є одна, яка привертає нашу увагу оригінальним, узагальненим трактуванням проблеми волі й неволі і своєрідним поглядом на деякі актуальні для того часу питання суспільного життя. Маю на увазі невеликий епічно-ліричний твір «Сокіл і соколя»³. На відміну від усіх інших дум — тут головними героями є не люди, а птахи (сокіл і соколя), а цен-

тральну проблему волі людини потрактовано узагальнено і цим думу наближено (якоюсь мірою) до філософських притч.

Нагадаємо її зміст. Із чужої сторони прилетіли соколи і звили незвичайне гніздо на дереві, знесли дорогоцінне «жемчужне» яйце, але «вивели вони собі дитя безвольне». «І полетів Сокіл на чужу Україну живності доставити». Він живності не дістав, але «своє рідне дитя утеряв», бо йшли тим часом стрільці булахівці, побачили гніздо і забрали молоде Соколя та продали його у Царград Іванові Богуславцеві, ренегатові, який у розкошах живе собі на втіху і Соколяти також одягнув на ноги золоті пута, а побіля очей повісив дорогоцінні камінці, щоб вони закривали йому погляд на світ праведний. Коли старий Сокіл повернувся з чужої землі до свого гнізда — то не застав Соколяти. Орел йому розповідає, де шукати Соколяти та якими хитроцями можна його вирвати із «дорогоцінних» невірничих пут.

«Ти не знаєш, старий Сокіл, що робити.

Полети ти на Царгород город, жалібненько заквилі,

Своїм голосом віру бусурманську, каторгу турецьку звесели,

І своєму дитяті безвольному, безрідному, яному соколяти

всю правду скажи:

Нехай він на сребряні пута не взирає,

На жемчуг не поглядає,

Що йому там хороше жити,

Є що їсти, є що пити,

Та нехай воно собі козацький звичай знає...»

Старий Сокіл летить у Царгород і, як порадили йому, навчас Соколя захворіти. Богуславець, побачивши його хворим, звертається до слуг:

«Ой, ви вірні мої слуги,

Возьміть оце дитя,

Безвольне та безрідне Соколя,

Та золоті пута з ніг скидайте,

Жемчуг з очей здимайте...»

Розпутане Соколя батько хапає на крила і несе до рідної землі і при цьому повчає:

«Ей, Соколя мого, бездольне, безродне! А ніж у тяжкій неволі

Лучче ми будем по полю літати

У панів проживати!»⁴

Та собі живності доставати,

Пролітаючи над Царгородом, старий Сокіл звертається до міста багатіїв і розкошів:

«О же хоч ти, Царгород, на срібло-золото багатий,

Що є в тобі що їсти і пити

І хороше ходити,

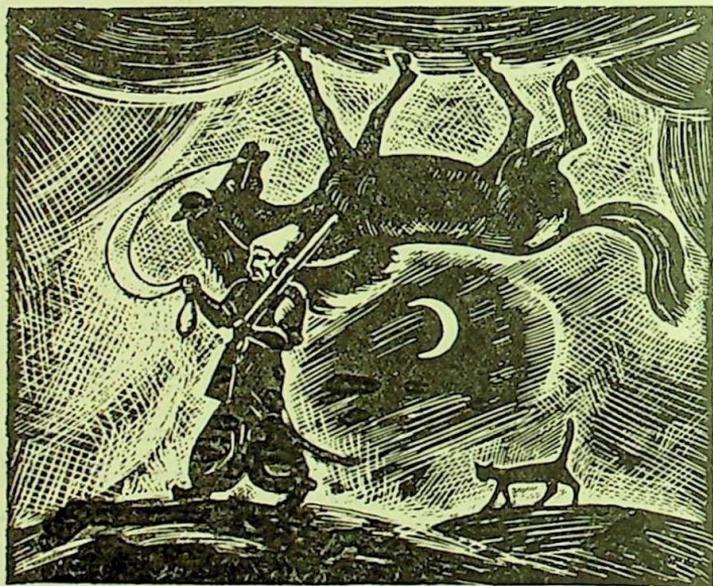
Та немає чоловікові одрадості!»⁵

У наведених вище апострофах криється весь філософський сенс твору, виявляється погляд народу на волю й силу золота та ренегатство і свідоме засудження повсякчасних спокус багатства й влади, нарешті, твір підводить до висновку, що в житті не багатство, золото, дорогоцінності є основним (хоч ці явища полонили міста), а воля, життя людини на рідній землі у безпосередньому контакті з природою. При цьому пригадується вчення Руссо, з ідеями якого уже пробували пов'язати думу «Сокіл і Соколя»⁶, хоча дума виникла, очевидно, раніше учення швейцарського філософа. О. Лисовський схарактеризував твір «Сокіл і Соколя» як окрему викинчену думу філософського змісту, у якій золоті пута і дорогоцінний жемчуг символізують золоті кайдани цивілізації, якими сковуються ті, хто в житті шукає панства, розкошів.

пишнот і почесті. Цій неволі заради розкошів протиставляється вільне життя у згоді з природою.

Є в цьому доля правди, але українська дійсність була відмінною від західноєвропейської, тут діяли свої історичні, суспільно-політичні й економічні фактори, які й дали ґрунт для своєрідного трактування поставленої проблеми. Звернімо, в першу чергу, увагу на те, що Соколя не по своїй волі одягає на ноги золоті кайдани, а над очима — жемчуги. В неволі беруть його силою. Там воно міняє опір, боротьбу проти неволі на пристосування, на розкоші, панство, одержане з чужих рук, рук завойовника. Масмо до діла з ренегатством, яке в умовах боротьби з зовнішніми поневолювачами (турки, татари) мало місце в українській історії. Його нещадно плямують думи «Іван Богуславець», «Маруся Богуславка», «Самійло Кішка», «Хмельницький і Барабаш». Іван Богуславець є дійвою особою і в думі «Сокіл і Соколя», він, «потурчився, побусурменився ради панства, ради лакомства нещасного» в його душі уже вбиті найприродніші почуття любові до рідного краю і народу.

Цілком конкретні факти історії дали ґрунт для узагальнень, і ось їх досить виразно висловив творець думи «Сокіл і Соколя», наголосивши як на соціальні, так і на морально-етичні аспекти даної проблеми. Соколя відмовляється від опору, зраджує Вітчизну, батька, родину, а одночасно при цьому розкривається і сила багатства, золота, яка ламає ustalені морально-етичні закони народу, штовхає людину на шлях ренегатства. Йому протиставляється у багатьох творах народного походження патріотичну стійкість, моральну незламність і переконання, що воля людини і народу стоїть вище всього і може збороти все. Ці проблеми сильними і чіткими зарисами порушуються у пісні-баладі «Байда», у думі «Козак Нетяга», у давній баладі про Козака та Кулину і в народній баладі про матір, яка стала невільницею своєї дочки.

Ю. Логвин. П'яний характерник.

Байду не спокусять ні «золоті кайдани», ні влада над рідним народом, ні панство. Він — живе втілення ідеї волі народу і особи. Коли дочка, яка стала дружиною багатого татарина-завойовника, запропонувала матері: «Вбирай дорогі шати, будеш з нами панувати», мати відповіла: «Ліпше мої вбогі лати, як дорогі твої шати. Я не хочу панувати, піду в свій край загинати» («Теща в полоні у зятя»). В її відповіді розкривається світогляд народу з панівними ідеями: вільна людина, вільний народ, вільний край.

Козак нетяга Ганжа Андибер найвище ставить не багатство, а волю, не пишний титул і одяг, а людину. Його гонять багаті з шинку, доки був у драгій срічаний, а коли побачили на ньому розкішне гетьманське вбрання — шанобливо і принизливо схиляють перед ним голови. Людина та сама, але одяг інший, і вже людину шанують. З цього приводу Ганжа Андибер, поливаючи своє нове вбрання горілкою, виголошує класичний монолог:

**«Ей, шати мої, шати! прийте-гуляйте!
Не мене шанують, бо вас поважають.
Як вас на собі не мав,
То честі од дуків-срібляників не знав»⁷**

Філософія гуманізму доби Відродження проголосила уважне ставлення до людини, до особи, цінуючи, в ній не знатність роду, не багатство, а особисті заслуги, розум, талант, високі якості індивідууму. Були й аристократичні тенденції в культурі цієї доби, але переважав демократизм, особливо на Україні. Це знайшло яскраве відображення і в народному поетичному епосі, який у ті часи досяг свого апогею. Як ми переконалися, творці дум зуміли передові філософські, гуманістичні ідеї часу вкласти в художній епос, до того ж цілком оригінальний за стилем, формою і музикою.

Григорій Нудьга

1. П. Житецький. Мислі о народных малорусских думах, К., 1893, стор. 153.
2. Думи. К., 1969, стор. 56.
3. Там же, стор. 57.
4. Вперше опублікував М. Костомаров у журналі «Беседа», 1872.
5. Думи. К., 1969, стор. 75.
6. «Киевская старина», 1904, № 11, стор. 199.
7. Див. А. Лисовський. Опыт изучения малорусских дум, Полтава, 1890.

СЛОВНИК БОРИСА ГРІНЧЕНКА

В історії розвитку української лексикографії «Словник української мови» Бориса Грінченка — явище виняткове. Це «найвидатніша праця доживотної української лексикографії», яка увійшла в число найавторитетніших видань такого типу на слов'янському фоні у першій декаді ХХ ст.¹) Це «підсумок і синтез усієї попередньої лексикографічної роботи на Україні»²). Високо оцінював цей словник Максим Рильський у своїх наукових статтях³) та віршах:

**Не бійтеся заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник
Доспілий овоч у Грінченка...**

Словник, якому вже 70 років, був виданий у чотирьох томах 1907—1909 рр. у Києві. Упорядкував його в 1902—1904 роках Борис Грінченко, відомий етнограф, фольклорист і письменник на основі матеріалів, які одержав до опрацювання від редакції «Київської старини», доповнюючи його ще власними матеріалами, як зазначено на титульній сторінці: «упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко».

Матеріали до словника збиралися довгі роки співробітниками журналу «Киевская старина» з пізнішим планом друкувати його частинами в цьому журналі. Так і сталося. У 1897 році почав він там друкуватися, але припинено цю справу на слові **борозка**, бо редакція вирішила підготувати словник до оголошеного Російською Академією наук конкурсу на премію ім. М. Костомарова за найкращий словник української мови. Упорядкування словника доручено Б. Грінченкові. Одержав він 49 тисяч слів і поповнив їх новими, вкінці словник вміщає до 70 тис. слів⁴). Як на той час, словник належав до великих. Йому присуджено згадану премію ім. М. Костомарова на основі відзиву-оцінки видатного російського мовознавця О. Шахматова⁵). Матеріали, які лягли в основу словника, можна поділити на три великі групи:

1. Фольклорні та етнографічні матеріали і записи народної мови

Це найцінніший у понятті тогочасних лексикографів тип джерел. Такі матеріали відбивали багатство живої мови народу, на яку спиралася, головним чином, українська літературна мова. Використано в цій групі частину найважливіших фольклорних збірок, виданих М. Максимовичем, В. Антоновичем, М. Драгомановим і П. Чужбинським, томи «Етнографічного збірника» НТШ у Львові тощо. У загальному можна ствердити, що багато фольклорних збірок упорядник словника не використав. Особливо неповно використано джерела, які охоплювали північну та південно-західну групи українських говорів. Може в основу цього факту лягла думка про виняткове значення південно-східної групи українських говірок для розвитку «чистої» загальнонародної мови⁶).

2. Літературні матеріали

Як джерела до словника використано твори І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, С. Гребінки, поетів-романтиків, поетів західноукраїнської «Руської трійці», Т. Шевченка, П. Куліша, С. Руданського, Ю. Федьковича та інших. Бралися до уваги твори тих письменників, які друкувалися до 1870 року. І в цьому, звичайно, випадку не можна говорити про повне використання усіх літературних творів навіть тих письменників, які знайшлися у списку джерел. Це було неможливо, передовсім, задля нестачі часу.

3. Словники

Грінченко використав частково також матеріали з деяких найважливіших словників, які появлялися протягом XIX століття. У тому числі найповніше використаний був «Малорусько-німецький словар» С. Желехівського з 1886 року, в якому пояснено німецькою мовою 65 тисяч українських слів, «Опыт южнорусского словаря» К. Шейковського, якого перший випуск появилася у Києві 1861 року, рукописний словник П. Білецького-Носенка (біля 20 тис. слів) та інші. Рецензенти, зокрема О. Шахматова, мали застереження щодо невикористання багатьох важливих лексикографічних праць XIX ст.

Список використаних джерел до словника вміщає до 140 різних видань, крім цього використовувалися також численні рукописні матеріали.

Борис Грінченко, з іменем якого пов'язаний обговорюваний «Словар української мови» не мав спеціальної філологічної освіти. Народився 1863 року в дрібній поміщицькій сім'ї на Харківщині. Учився в Харківській реальній школі, з якої був виключений за читання і поширення нелегальної літератури. Згодом екстерном склав іспити на народного вчителя. Довгий час працював у сільських школах, де практично переконався в необхідності навчання рідною мовою. Одночасно пильно

вивчав народну мову, робив численні записи лексичного матеріалу. У передмові до словника згадує: «У нас особисто було записаних нами і пані М. М. Грінченко від народу у Зміївському, Сумському, Бородухівському, Костянтиноградському і Васильківському повітах 1570 слів». Зазнавав переслідування, часто змушений був переходити з однієї школи до другої, вкінці зовсім залишив учителювання, поселився в Чернігові та присвятив себе літературній і культурно-освітній праці. Мав також деякий досвід у лексикографічній праці, був одним зі співробітників М. Комарова (Уманця) в укладенні і редагуванні «Словаря російсько-українського», який надруковано у Львові протягом 1893—1898 рр. Цей словник, до якого матеріали збиралися протягом 20 років сільськими вчителями, священиками, спеціалістами етнографами та інш. безпосередньо з уст народу, вміщав до 40 російських слів перекладених на українську мову.

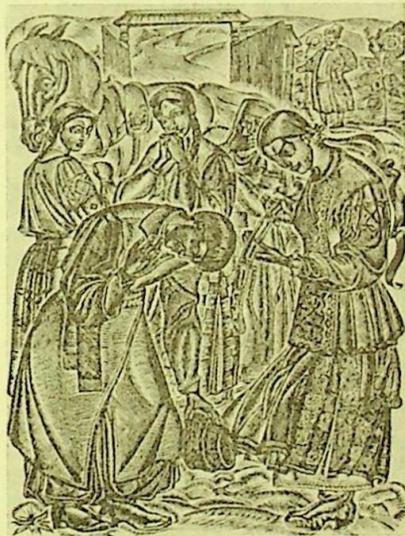
Б. Грінченко брав участь у дискусії про розвиток української мови, в якій іноді різко полемізував з галичанами. Відома також його літературна творчість. Поклав великі заслуги у розвитку української преси: від 1905 року редагував щоденну газету «Нова громада». Був також головою Київського товариства «Просвіта». Помер на 47 році життя у 1910 році.

Словник Б. Грінченка відіграв важливу роль у розвитку української літературної мови, в тому числі — українського правопису та основного фонду лексики.

В наш час, коли маємо 6-томний «Українсько-російський словник» (Київ 1953—1963), в якому перекладено на українську мову 121 700 російських слів, коли у 1970 році почав видаватися монументальний тлумачний «Словник української мови», запланований на 10 товстих томів

В. Зарецький. Дівчина з Полісся. Олія. 1965 р.

В. Лопата. Ілюстрація до історичної думи «Від'їзд козака з родини».

(досі появилoся 5 томів, себто половина, з 70 170 словами, де кожному відведено широко розбудовані гасла, можна допускати, що весь цей словник вміщатиме 140—150 тисяч слів), словник української мови Б. Грінченка не втратив своєї вартості. Він перевидавався фотомеханічним способом кілька разів. Становить бо собою не тільки важливе джерело для істориків та діалектологів української мови, але й «крилицю», з якої черпали й черпають сучасні українські письменники потрібну їм лексику для літературних творів.

Михайло Лесів

1. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія, за загальною редакцією акад. І. К. Білодіда. Київ, 1973, стор. 299—300.
2. А. А. Москаленко, Нарис історії української лексикографії, Київ, 1961, стор. 91.
3. Пор. статті М. Рильського про мову у спеціальному збірнику п.з. «Як парость виноградної лози», Київ, 1973.
4. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія, Київ, 1973, стор. 300.
5. Отчет о присуждении премии Н. И. Костомарова, «Киевская старина», т. ХСІІІ, 1906, май — июнь.
6. М. М. Пилинский, З історії розвитку української лексикографії, «Дослідження з мовознавства», Київ, 1962, стор. 12.
7. А. А. Москаленко, цит. праця, стор. 83—86.

ДБАЙМО ПРО ЧИСТОТУ І КРАСУ РІДНОЇ МОВИ

Нестача бездоганних словників (у тому числі й польсько-українського та українсько-польського) спричинилась до значного засмічення нашої мови безпідставно скалькованими словами й фразеологічними зворотами. Деякі з них, як-от боліжник, відпуск, зонтик, добро пожалувати, дякую вас, приймати участь, приймати заходи (міроприємства), уже здебільшого заступаються їхніми нормативними відповідниками: уболівальник, відпустка, парасолька, ласкаво просимо (гостинно просимо, щасливо завітати), дякую вам, брати участь, уживати заходів; інші ж усе ще часто підмінують, а то й витискають з ужитку суто українські слова й звороти. А ось низка прикладів:

неправильно:

тривають зйомки фільму (кінозйомки)
зйомочна група, зйомочний майданчик,
зйомочні ефекти і т.п.
учбовий рік, учбові заклади, посібники,
видання і т.п.
вуз (скорочена назва вищого учбового
закладу)
заключний концерт, розділ, протокол,
акт, заключне слово
заключний баланс
заключати умову
заключати акт
суспільний діяч, суспільні організації

міжнародне, матеріальне, скрутне, соціальне положення

в області культури і т.п.

в гуртку являються добрі танцюристи і т.п.

правильно:

триває знімання фільму (кінознімання)
знімальна група, знімальний майданчик,
знімальні ефекти і т.п.
навчальний (шкільний) рік, навчальні
(шкільні) заклади, посібники, видання
як раніше: виш (скорочена назва вищої
школи)
завершальний концерт, кінцевий розділ,
протокол, акт, прикінцеве слово
остаточний баланс
укладати умову (договір)
складати акт
громадський діяч, громадські організації
(але: суспільний лад, устрій, суспільні науки тощо)

міжнародне, матеріальне, скрутне, соціальне становище (але: вертикальне положення, положення про вибори)

у ділянці (галузі) культури і т.п. (але: жити в Одеській області)

в гуртку є добрі танцюристи і т.п. (але: являтися у сні)

неправильно

згідно наказу, закону, постанови і т.п.

дякуючи жінці квітло їхнє господарство і т.п.

вести себе в товаристві і т.п.

жити по вулиці Шевченка і т.п.
він весь час нервував і т.п.

йому виповнилось (сповнилось) 70 років і т.п.

обід із трьох блюд

піднімати питання (проблеми)

піднімати пропозиції
піднімати (підіймати) суспільні чини
вірний шлях, вірне рішення,
вірна постанова, вірний переклад і т.п.

весною, а вірніше літом поїду до батьків у гості і т.п.

учитися мові, музиці, грамоті і т.п.
учити уроки

до нас прибули відпочиваючі
книжка, фільм в (на) українській мові
і т.п.

нововідкритий гурток, драмгурток

з приводу браку приміщення і т.п.

достовірний факт і т.п.
пам'ятники культури, мистецтва, літератури тощо

зустрітися через пару днів, сказати
пару слів і т.п.

закиди в його адресу (під його адресою) і т.п.

не беріть цього під увагу і т.п.

він крайній (у черзі)
магазин (склеп)

книжковий магазин

крупні краплі дощу, крупний калібр,
крупним планом, крупна перемога і т.п.

правильно

згідно з наказом, законом, постановою і т.п.

завдяки жінці квітло їхнє господарство і т.п. (але: дякуючи жінці за обід, він поцілував її в руку)

поводитись (триматись) у товаристві і т.п.

жити на вулиці Шевченка і т.п.
він весь час нервувався і т.п. (але: вона його нервувала і т.п.)

йому минуло 70 років і т.п. (але: кімната виповнилась людьми, невістка виповнилася он як і т.п.)

обід із трьох страв (але: нести на блюди печену качку)

порушувати, ставити, висувати питання (проблеми)

висувати, вносити пропозиції
брати (на себе) громадські зобов'язання
правильний шлях, правильне рішення,
правильна постанова, точний (правильний) переклад і т.п. (але: вірна любов, вірний друг тощо)

весною, а точніше літом поїду до батьків у гості і т.п. (але: будь вірнішою своєю чоловікові)

учитися мови, музики, грамоти і т.п.
готувати уроки (лекції), але: учити когось чогось

до нас прибули відпочивальники
книжка, фільм українською мовою і т.п.

новозаснований гурток, драмгурток
і т.п. (але: нововідкрита світлиця, кав'ярня тощо)

через брак, за браком, із-за нестачі приміщення і т.п.

вірогідний факт і т.п.
пам'ятки культури, мистецтва, літератури тощо (але: пам'ятник Тарасові Шевченку)

зустрітися через кілька днів (день), сказати кілька (декілька) слів і т.п. (але: пара кобіт, закохана пара)
закиди на його адресу і т.п.

не беріть цього до уваги (на увагу) і т.п.

він останній (у черзі)
крамниця (але: магазин, де зберігали запаси харчування, деталей тощо)
книгарня

великі краплі дощу, великий калібр,
великим (широким) планом, велика (видатна, визначна) перемога і т.п. (але:

неправильно

уєскатівський вожак і т.п.

Наша писемна й усна практика часто ще грішить невдалими констркціями, наприклад:

уживаємо:

не дивлячись на труднощі і т.п.

помилки кидаються в очі і т.п.

на сторінках газети зустрічаються мовні огріхи і т.п.

оточуючий світ

Гнат оженився на Софії і т.п.

на протязі існування УСКТ і т.п.
минулорічний (позаминулорічний)
урожай і т.п.

познайомитися з містом, роботою редакції, книжкою і т.п.

вони прийняли його слова аплодисментами і т.п.

поблизу річки розташувалось село і т.п.

нападаючий забив гол у ворота противника і т.п.

музей під голим небом і т.п.

Усе ще дехто несвідомо захоплюється словом древній, не знаючи, що воно, як слушно писав свого часу мовознавець О. Пономарів у тижневику «Друг читача», «зрідка може вживатися в поезії з відтінком урочистості». Слово це найповіші словники подають з обмежувальною позначкою, рекомендуючи замість нього вживати залежно від контексту ось такі слова: стародавній, давній, прадавній, старожитній, предковичний, вікодавній тощо, напр.: стародавній (давній) греки, стародавній (давній) Київ, стародавній (давній, прадавній) мови, стародавній (давній, прадавній) звичай, стародавня (давня) історія і т.п.

Нерідко ще зловживаємо:

а) словами завідуючий і командуючий та формами по-українськи, по-російськи і т.п., мабуть, не знаючи, що вони в найновіших перекладних словниках стоять на другому місці після слів завідувач і командувач та форм по-українському, по-російському і т.п., яким треба віддавати всюди перевагу, а не навпаки;
б) словом зараз у значенні тепер, нині (напр.: у нас зараз літо. Він зараз живе в Ольштині), забуваючи, що зараз — це, як слушно вказує, між іншим, Алла

правильно

крупний (грубий) пісок, крупна (груба) сіль тощо)

уєскатівський ватажок і т.п.

годилося б уживати:

незважаючи на труднощі і т.п. (але: не дивлячись на доньку, він попросив її сісти біля себе)

помилки впадають в око (в очі, у вічі) і т.п. (але: діти кидаються камінчиками, словами, навікача; хлопці кидаються у воду, в політику, на груди тощо)

на сторінках газети трапляються мовні огріхи (але: друзі зустрічаються; на вулиці можна зустріти знайомих, а в газеті — мовні огріхи тощо) навколишній світ

Гнат оженився (одружився) з Софією і т.п.

протягом існування УСКТ і т.п.
торішній (позаторішній) урожай (але: минулого тижня, року, минулої неділі тощо)

ознайомитися з містом, роботою редакції, книжкою і т.п. (але: познайомитися з дівчиною, хлопцем, добрими та поганими людьми)

вони сприйняли його слова оплесками (але: вони прийняли його тепло, гостинно)

поблизу річки лежить (розкинулось) село (але: біля села розташувався штаб полку)

нападник забив гол у ворота противника і т.п.

музей просто неба і т.п.

Коваль, «у момент розмови (цієї миті, секунди, хвилини)», і, звичайно, не може заступати слів тепер і нині (Культура ділового мовлення, К., Видавниче об'єднання «Вища школа», 1974, стор. 107).

в) словом книга, не знаючи, що ним можна називати лише великі обсягом або вагомі змістом (але показні, не брошурні) видання, а всі інші — словом книжка, яке, додаймо, стало основною стилістично нейтральною назвою для вираження поняття «зброшурована в одне ціле й оправлена певна кількість (звичайно, понад 5) друкованих або рукописних аркушів» (див. четвертий том «Словника української мови», стор. 197), і таким чином уживається також тоді, коли йде мова одночасно про великі і малі обсягом та вагомі змістом видання, напр.: Книгарня одержала нову партію книжок. Антін захоплюється батьковими книжками. Полиці бібліотеки заставлені великими і малими книжками.

г) словом ріка, не знаючи, що воно, як свого часу цілком слушно писав у тижневик «Друг читача» О. Пономарів, «менш поширене, тому всі словники ставлять його на друге місце після слова річка, яким звемо й великі і малі річки, вживаючи його в прямому та переносному значеннях», натомість слово ріка, за словами відомого письменника Бориса Антоненка-Давидовича, «лишається для вричистого стилю, коли хочуть висловити своє піднесення або передачі тої поважності чи статечності» (див. «Як ми говоримо», К., вид. «Радянський письменник», 1970, стор. 84);

д) словом дійсно, безпідставно заступаючи гарне слово справді, яке виникло раніше, ніж слово дійсно, закріпилося в нашій мові й повинно тепер широко використовуватись усюю й писемною практикою, зокрема у фразах типу: І справді не так. А чому всю земну кулю, справді, не перетворити в сад? Та й справді. І справді, після того вони ще дужче затоваришували.

е) прийменником по, тулячи його там, де не треба, напр.: пенсія по старості (треба — за старістю), температура + 5 по Цельсію (треба — за Цельсієм), комітет по телебаченню і радіомовленню (треба — телебачення й радіомовлення), комітет по відзначенню ювілею (треба — для відзначення ювілею), довідник по садівництву (треба — із садівництва), дебати по п'ятирічному плану (треба — пре п'ятирічний план), настанови по цьому питанні (треба — щодо (з цього питання), директиви по п'ятирічному плану (треба — з п'ятирічного плану), робота по піднесенню виробничої активності трудящих (треба — спрямована на піднесення...), заходи по управлінню виробництвом (треба — щодо управління виробництвом), книжка допоможе в роботі по підвищенню культури зернового господарства (треба — над підвищенням...), бути у відпустці по хворобі (треба — через хворобу), майстер спорту по боксу (треба — з боксу), (див. «Рідне слово» за 1971 рік, № 5, стор. 84—86).

є) ненормативними формами п'ятидесяти, шестидесяти, семидесяти, восьмидесяти, забуваючи, що в українській мові відмінюється лише друга частина цих числівників: п'ятдесяті, шістдесяті, сімдесяті, вісімдесяті (див. довідник А. Коваль «Культура української мови», стор. 99).

Усе ще нерідко грішимо:

а) ненормативними приєднаними словосполученнями до, у відношенні до, у відношенні до, які, між іншим, мовознавець А. Бурячок зовсім слушно радить замінювати приєдниками щодо, до, відносно, стосовно, рекомендуючи писати й говорити: упередження (настороженість) щодо (до, відносно, стосовно) когось; чогось; політика (тактика) щодо (до, відносно, стосовно) кого, чого-небудь; зобов'язання щодо (відносно, стосовно) кого, чого-небудь і т. ін. (див. «Соціалістичну культуру» за 1971 р., № 9, стор. 42);

б) формами доти, поки замість нормативних доти, доки (див. другий том «Словника української мови», стор. 393);

в) неграмотними написаннями типу:

— воевідський Будинок культури, гмінні Будинки культури і т.п. замість правильних: Воєвідський будинок культури, Будинок культури залізничників і т.п. (повні офіційні назви), місцевий Будинок культури, наш Будинок куль-

тури і т.п. (скорочені форми офіційних назв) та у будинках (гмінних будинках) культури Ольштинщини; було збудовано палац піонерів, будинок культури та два кінотеатри і т.п. (загальні назви), (див. «Довідник з українського правопису», стор. 86 та довідник А. Коваль «Культура ділового мовлення», стор. 14); — Польська Об'єднана Робітничка партія, Партія Трудящих В'єтнаму, Румунська Комуністична партія і т.п. замість правильних: Польська об'єднана робітничка партія, Партія трудящих В'єтнаму, Румунська комуністична партія (див. довідник доктора філологічних наук Віталія Русанівського «Чи правильно написано?», виданий 1972 року Товариством «Знання» Української РСР, стор. 10).

Максим Запорожець

ДО ЗАСНУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ХІМІЇ НА УКРАЇНІ

Фізична хімія, яка тепер має вирішальне значення в дуже багатьох галузях науки і техніки, вперше була створена, як окрема наукова дисципліна, саме на Україні, в Харківському університеті, в 60-х роках минулого сторіччя завдяки діяльності професора, згодом академіка, Миколи Миколайовича Бекетова (1826—1911).

Відомо, що основоположником цієї науки, яка фізичними методами вивчає механізм хімічних процесів, будову атомів, молекул та хімічних сполук — був великий вчений М. Ломоносов, отже М. Бекетов є його продовжувачем.

М. Бекетов народився в сім'ї морського офіцера в селі Алферівка Пензенської губернії 1 січня 1826 р. Деякі автори неправильнозначають 1827 рік, як рік народження М. Бекетова, що не відповідає дійсності (див. роботи акад. А. Арбузова, чл. кор. А. Капустинського, проф. Є. Хотинського, а також «Успехи хімії» — 1953 р., т. XXII, вип. 2, 233 ст.). Здобувши середню освіту в Петербурзькій гімназії, він в 1844 р. поступив до Петербурзького університету, а в 1849 р. закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Казанського університету і виконавши в Петербурзі роботу «Про деякі нові випадки хімічного поєднання і загальні зауваження про ці явища», захистив її, як магістерську дисертацію в 1853 році.

Будучи студентом у Петербурзі М. Бекетов, разом зі своїм старшим братом Андрієм (згодом видатний ботанік, почесний член Петербурзької Академії наук), був на чолі прогресивної молоді («гурток братів Бекетових»), яка жадібно плекала ідеї революційної боротьби проти кріпосництва та царату. Є дані про зустрічі в ті часи М. Бекетова та відомого російського письменника Д. Григоровича з Т. Шевченком.

З 1855 р. він почав працювати в Харківському університеті і за 32 роки своєї роботи в ньому він виконав таку велетенську роботу, завдяки якій зайняв почесне місце в історії світової науки. Це перш за все стосується становлення нової дисципліни — фізичної хімії, якої до цього ніде не було, не тільки в Європі, а й у всьому світі.

Організувавши на належному рівні викладання хімії та хімічну лабораторію для навчання і наукової роботи в університеті, побувавши у науковому відрядженні за кордоном і захистивши в 1865 році докторську дисертацію: «Дослідження над витисненням одних елементів другими», він широко розгорнув науково-дослідну роботу, заохочуючи до неї багатьох і молодих дослідників, своїх учнів.

Основним напрямком його робіт було кардинальне питання хімії — це хімічне споріднення, тобто з'ясування причини з'єднання (чи не з'єднання) і міцність його між атомами у сполуках різних елементів. Для цього він широко використовував усі дані сучасної йому науки, тому що ясно розумів, що з усією вичерпністю і глибиною це питання

можна було всебічно з'ясувати і приходити до певних висновків лише при повному і широкому використанні всіх найновіших досягнень не лише однієї хімії, а й фізики. Отже і напрямок його робіт з самого початку був чітко новий — чітко фізико-хімічний.

Усі його роботи відзначаються різноманітністю ідей, оригінальністю висновків і глибиною передбачень. Вони мали вирішальне значення для створення сучасних нам уявлень про споріднення хімічних елементів, які тепер базуються на даних про електронну будову матерії. Найголовніші наслідки з них можна зазначити ще й такі, як встановлення «вітиснювального ряду» металів, пояснення тривкості сполук, висловлення закону діяння мас, відкриття алюмінотермії, ґрунтовні термохімічні дослідження. Всі вони згодом були розвинені і широко використовуються тепер як для практичних, так і для теоретичних потреб в багатьох галузях науки і техніки.

Наскільки правильними були його наукові передбачення і прогнози можна бачити навіть з того висловлення, яке відноситься вже до пізніших часів, до 1909 року. Ще тоді він писав, що атоми мають складну будову і що, не дивлячись на їхню міцність, вони будуть згодом розкладені, під впливом «енергійних фізичних чинників».

Отже, оскільки Бекетов велике значення надавав зв'язкам фізики і хімії, саме пограничній смужі між ними — там, де Ф. Енгельс писав, що «саме тут слід чекати найбільших наслідків», він ще в 1860 р. почав читати у Харківському університеті курс «Відношення фізичних і хімічних явищ між собою», а в 1865 р. там вів систематично курс фізичної хімії з лабораторними заняттями студентів. Такого, після М. Ломоносова, який читав цей курс у 1751—52 рр. у Петербурзі, до цього ніде не було.

Отже, фізична хімія як самостійна наука виникла в 60-х роках XIX ст., саме в Харкові, завдяки М. Бекетову. З приводу цього його бувший учень проф. І. Осіпов в 1908 р. висловився так: «Харківський університет може бути гордий з того, що в ньому — першому з європейських університетів — завдяки давньому передбаченню і глибокій вченості викладача було організовано систематичне викладання цієї дисципліни». Крім цього, в становленні фізичної хімії Бекетов пішов і далі, він турбувався і про підготовку кадрів для розвитку нової науки. Завдяки його енергійним заходам в 1864 р. в Харківському університеті було відкрито нове, окреме, спеціальне фізико-хімічне відділення на фізико-математичному факультеті, якого ніде в Росії, ні поза її межами не було. Воно існувало до 1888 р., а потім, завдяки реакційним заходам царського уряду було закрито. Відновлено його лише за Радянської влади в 1926 році.

За час його існування з нього вийшов цілий ряд наукових діячів і професорів — О. Ельтеков, І. Осіпов, М. Пильчиков — (український поет, син Д. Пильчикова — члена Кирило-Мефодієвського братства), Д. Турбаба, М. Чернай та багато інших. Вони організували, провадили та поширювали навчальну і наукову роботу в учбових закладах Харкова, Києва, Казані, Одеси, Томська.

Крім фізико-хімічних робіт, чисто теоретичних, у хімічній лабораторії Харківського університету часто виконувалися і роботи прикладного характеру. З них можна назвати роботу М. Бекетова з А. Чіріковим 1879 р. про добування сірки з гіпсу бахмутського (тепер м. Артемівськ у Донбасі) родовища з метою замінити імпорتنу сіцилійську сірку для пороху — вітчизняною. Ця потреба виникла в зв'язку з припиненням дозову сірки з Сіцилії внаслідок російсько-турецької війни. Метод був розроблений, але не використаний тому, що війна закінчилась, імпортована сірка знов розпочався, а царський уряд не був зацікавлений розвитком продукційних сил країни.

В зв'язку з поширенням наукової роботи і зростом кількості тих, що її провадили, виникла потреба в обміні думками, в дискусіях, тому Бекетов, разом з іншими професорами університету став ініціатором створення в Харкові «Товариства дослідних наук» у 1872 р. з двома секціями: фізико-хімічною і медичною. Через 22 роки фізико-хімічна секція перетворилась у «Харківське товариство фізико-хімічних наук». Вони систематично працювали, видавали свої праці і протоколи засідань.

Бекетов у Харкові провадив велику громадську роботу — в організації Харківської бібліотеки ім. В. Короленка, в товаристві розповсюдження грамотності серед народу, у товаристві допомоги студентам, у міському самоврядуванні та ін.

У 1877 р. його обрано було членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук, а в 1886 р. — академіком, після чого його діяльність проходила в Петербурзі.

Проживши 32 роки на Україні, М. Бекетов з любов'ю і великою симпатією відносився до трудящих мас на Україні, до розвитку української культури. В одному з листів до своєї дружини він із захопленням писав про вистави М. Кропивницького, які він оглядав у Петербурзі під час підготовки до остаточного переїзду до столиці.

М. Бекетов був обраний почесним членом багатьох університетів та наукових товариств, а в 1909 р. його було обрано членом Празької Академії наук, літератури і мистецтв.

С. Кузьменко

І. Кузик. Краєвид з Рудави. Олія. 1968 р.

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

Переклади українських творів на польську мову:

Dowżenko Aleksander, Zaczarowana Desna i inne opowiadania filmowe. Tłumaczył S. E. Bury. Warszawa, 1976, LSW.
Szewczenko Taras, Artysta, tłumaczył J. Jędrzejewicz, Lublin, 1975, LW.
Szewczyk Walery, Nadrzeźna 12. Tłumaczyli: Zofia i Stanisław Głowiakowie, Warszawa, 1974, Czytelnik.
Usacz Hryhorij, Czapowiecki Jefim. Ja kurczątko, ty kurczątko. Przekład Wanda Gubaczewska, Warszawa, 1971, NK.

Художні твори польської літератури з українською тематикою:

Auderska Halina, Ptasi gościniec, Babie lato. Warszawa, 1976, KiW.
Helsztyński Stanisław, Uczeń Amosa. Warszawa, 1976, LSW.
Harasymowicz Jerzy, Wybór wierszy. Kraków, 1975, WL.
Jeż T. T. Pamiętniki starającego się. Warszawa, 1975, Czytelnik.
Księga przyjaciół. Warszawa, 1975, PIW.

Історичні, літературно-критичні, спогади та інші публікації з українською тематикою:

Balcerzak Wiesław. Powstanie państw narodowych w Europie środkowo-wschodniej. Warszawa, 1974, PWN.
Bazyłow Ludwik, Syberia. Warszawa, 1975, WP.
Burszta Józef, Kultura ludowa, kultura narodowa. Warszawa, 1974, LSW.
Chlebawczyk Józef, Procesy narodowościowe we wschodniej Europie i środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początku XIX w.). Katowice, 1975, PWN.
Daszkiewicz Andrzej, Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego, 1939—1944. Warszawa, 1975, MON.
Holcer Jerzy, Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1974, KiW.
Horn Maurycy, Walka klasowa — konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600—1647 na tle stosunków gospodarczych. Wrocław, 1972.
Iwanicki Mieczysław, Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce 1918—1939. Siedlce, 1975.
Jodełka Tomasz. Trylogia Henryka Sienkiewicza. Studia, szkice, polemiki. Warszawa, 1962, PIW.
Kersten Adam, Warszawa Kazimierzowska 1648—1668. Warszawa, 1971, PIW.
Kotlar Mikołaj, Znaleźiska monet z XIV—XVII w. na obszarze Ukraińskiej SRR. Wrocław, 1975, Ossolineum.
Majewski Ryszard, Cecora — rok 1620. Warszawa, 1970, MON.
Obraz literatury polskiej. Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831—1863. T. 1, Kraków, 1975, WL.
Polska bibliografia literacka za rok 1972. Warszawa, 1975, PWN.
Siemiński Lucjan, Podania i legendy polskie, ruskie i litewskie. Warszawa, 1975, PIW.
Słownik geografii ZSRR. Warszawa, 1974, WP.
Słownik imion. Wrocław, 1975, Ossolineum.
Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. Warszawa, 1976, PWN.
Wojna Romuald, W ogniu rosyjskiej wojny wewnętrznej 1918—1920. Warszawa, 1975, WP.
Z dziejów współpracy Polaków, Ukraińców i Rosjan. Zeszyty Naukowe. UJ. Prace historyczne, Zeszyt 54. Kraków, 1975. Зібрав А.С.

LITERATURA

Nina Styka

UKRAINA

Oczyzno mojej matki
nie znam twoich nastrojów
nie znam twoich myśli
a chcę pisać o tobie
jak Szewczenko

Oczami wyobraźni
widzę twoją ziemię żyzną
pęczniącą kłosami
sady rozkwitłych
jabłoni i wiśni
widzę stepy jak oazy

Ukraińska ziemia
rozchełstana wichrami
przestrzennie rozległa
owładnięta miłością
wyśpiewana w wierszach
jaśnieje w uśmiechu
mojej matki

BOHDAN CHMIELNICKI

Z Czehryniem powiązał
rodowód swych strzemiń —
cześniak poseł kozacki,
zaporoski hetman.

Pod Jana Kazimierza
batutą się drożąc
Zółte Wody, Korsuń,
Piławce zawijał
w rozpogodzoną
barwę nieba siną.

A Subotów już płonął.
Bogdanę zakryła
tarcza dymu,
Czapliński postarał się
o to, by Zaporozie wrzało
w oczeretów misie.

Kozacka Sicz
się wspięła
lewobrzeżnym
skrzydłem.

Już nie umilkło tętno
i dzwonów, i werbli.

O. Дуфанець. Малка-весна. 1971 р.

Zorza rozkwitła nad Ukrainą
 emanująca jak hasło ojczyzna
 Hetman Chmielnicki
 w odwagę uzbroidł
 kozacką macierzystą przystań
 W niezawisłości oddech świeży
 akt wyzwolenczy ludu
 idei tej wierny zadośćuczynił
 gdy z potęgami świata się zmierzzył
 hetman z Kozackiej Sycy
 Jego idea w narodzie płynie
 wzbogacona falą doświadczeń
 I Ukraina jak kwiat przebiśniegu
 na tle porożów Dnieprowej pieśni
 do pełni życia się wzniosła.
 1976

Владислав Броневський

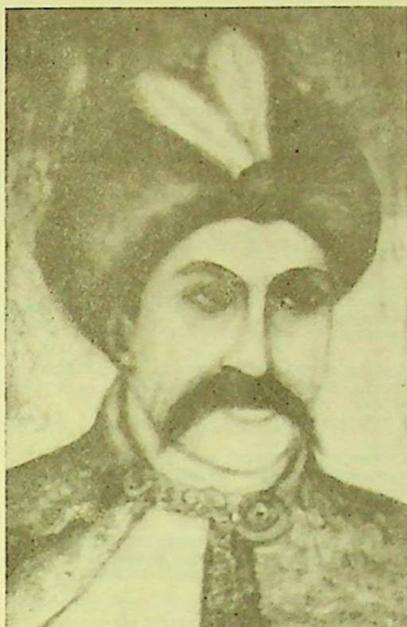
**ПОВІСТЬ ПРО ЖИТТЯ Й СМЕРТЬ
 КАРОЛЯ ВАЛЬТЕРА СВЕРЧЕВСЬКОГО
 (Уривок)**

Не про всіх складаються пісні,
 його ім'я в піснях в просторі,
 високо на п'єдесталі стоїть
 легендою, вище історії.

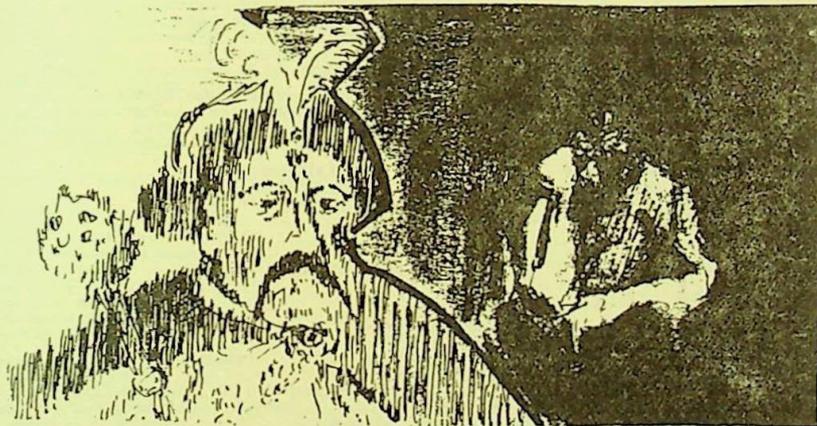
Пам'ятник — йому — армія
 й домни індустрії дужі,
 пісню нехай підходить стальна токарня
 і хвиля вісянська мужня.

Слухайте робітники та солдати,
 щоб Вісла вам розказала
 про безсмертя Вальтера крилате,
 робітника, генерала.

Переклав Іван Златокудр

І. Галяк-Стика. Богдан Хмельницький.

П. Малько. Богдан Хмельницький (1595 — 6.VIII.1657).

Владислав Броневський

(17.XII.1897 — 10.II.1962)

ВІТРЯКИ

Вплутані в небо чорні їх руки
хмари, мов вонну, рвуть на шматки.
Крутяться вколо, грукіт та стукіт
громить ворон й груків говірких.

Люті рамена вколо махають,
в м'язах сукастих сил нества,
верби кудлаті з луку втікають,
бліднуть хати в мохових шапках.

Крутяться вколо, грають, воркочуть
в танцю чаклунським дужім, як лан,
віграм дорогу стелять крізь ночі,
тягнуть за коси білий туман.

Хмари пшеничні сиплять їм в жорни
барви вечірні, сірку та мідь,
мелеться каша, сіється чорне,
в зоряне небо, ніби у сіль.

Сонце в кривавий захід бреде,
день вже на схилах журиється знов,
крила тут їхні, наче хрести,
й тіль я своєю розп'яту знайшов.

Б'ють її, мнуть і мучать до ранку
чорні рамена, гострі як біль...

. . . . .

Тіль божевільна, в крові світанку,
в небо звелася й — згасла між піль.

СОНЦЕЗАХІД

Білий день реготався,
босо пройшов по снігу,
скинув бриль, розчесався,
торкнувся житом криги.

Й горить солома димом
зеленавим, червоним, ліловим...
Слава! Хвала видима
над обличчям дня ясночолим!

На молочно білі гори,
де небо дитинно силе,
впав ведетень яснозорий
і тинцю влігся в долині.

З польської переклад
Іван Златокудр

Леопольд Стафф

ПОВЕРНЕННЯ

Де над райським дивом дерев небо епічне
Малює хмар мандрівних вічно нові дії,
В тиші, немов росинка чистій, безграничній
Майовий ранок щастям одвічним молодіє.

Чи це правда? Чи полонить розум мій омана?
Тут було усе передвічне! Тут предивні усі речі!
Тут не дерева, не хмари, не поля, не тумани;
Тут літа мої! Літа мої молодечі!

Переклад Іван Златокудр

Станіслав Ришард Добровольський

нар. 14.II.1907

ПІЗНІ КВІТИ

Запалали за вікном на грядці
й горять в багрових трав гарячі.
Запалали повнокровними гронами
навколо — червоно, червоно.
Город осипали жаром
пізньої осені грізні пожари.

КРАСА ТА ПРАВДА

Яблуня,
що над працею змореного сном
шумить,
красива.

Плуг, що поле оре,
коса, що в надвечір'ї в лузі бринить,
млин, що меле зерно на хліб,
красиві.

Крик
гинучого за волю біля пам'ятника
Віктора Гюго
красивий.

Зашморг,
на яким духовний Массальський повис,
справедливий.

Двері в'язниць,
що закрилися за комуністом,
несправедливі.

І не визнаю я нієї іншої естетики,
І не визнаю я нієї іншої моралі.
Переклад Іван Златокудр

Повторюєш таблицю множення;
соціалістичне життя,
соціалістичне життя,
соціалістичне життя —

а вдома?

Заглянь-но за диван, хоч знехотя.

Дрібне міщанське бісеня
від нафталіну аж дметься,
регоче, хихикає з кутка
— добре падлюці живеться!

соціалістичне життя,
соціалістичне життя,
соціалістичне життя —
Переклад Остап Липський

Леопольд Стафф
(І.ХІ.1878 — 31.V.1957)

КОВАЛЬ

Лаву безформну пайдорожчих самоцвітів,
Що залягли у грудях тасмичі надра,
Наче вулкан з безодень інтимного світу
Щосиди на залізне — кидаю — ковадло.

Громом молота сплав цей плющу.
Щоб зробити діло велике, найпильніше:
Собі — ж — кувати серце мушу;
Серце горде, серце мужис, від кричі твердіше.

Та коли, серце, молот тебе переможе,
Коли удар сталений тебе заглушить —
Руки мої зітруть тебе на порох в день грози.

Циклопова жорстокість твої світ вщент покрушить!
Краще ж вмерти ніж проклинати життя кводе,
Тавром безсилля розколене.

Леопольд Стафф

ХВИЛИНА

Минає? Навіщо ж минає?
Хвилині дано промайнути;
Ледве моя й — вже її немає;
Мов хмар шедєври вмить забуті.

Хоч є на світі вічні зміни
И хвилині хвилину трудно пригадати,
В озерах поперемино
Зорі купаються й — дівчата.

Ровесника не маю — сивий;
Друзі найкращі вже в могилах.
Я бачив плин життя мінливий;
Ріка життя й мене змінила.

Людину я кохав й — природу,
В завтра — дивився ясним оком;
Я полюбив навик свободу,
Супутник вітру й хмар високих.

Не пам'ятник, не пребагатий,
Не сурми, не гучні бртва;
Останеться пуста моя кімната
Та маломовна, тиха слава.

Станіслав Ришард Добровольський

ВІДПОВІДЬ

Красиві блискавки й багаття,
коли загоряються ясно;
красиві птці — в загравах червоних як маки.
А чи в очі матері, що гаснуть,
ви колись споглядали?
Чи бачили смерть
Гірошіми й Нагасаки?

Спини наші дужі і — мужні:
Ми вмємо боротися
і, коли треба, вмирати — без зойку — весною.
І тому ми кохаємо палко життя.
І — тому — красу.
Ми їх захистимо, захистимо розумною рукою.

ЧИ ЗРОДУ...

Чи вже не вернеться у мій самітний
дім,

Самітний дім?
В туманних споминах порину,
Хоч марно глину вдаль.
Ніхто до мене не прилине,
Хіба, що тихий жаль

Чи вже не вернеться у мій самітний
дім,

Лиш наболілий жаль?

Хто ввічі споглянув, торкнувся твоїх
уст

(Торкнутися уст...) —
Не знатиме миру
Бо годі забути,
Бо зорі — не зорі

І блекіт троянд
Хто ввічі споглянув, торкнувся твоїх
уст

Троянд блекоти?

Даремно, чекаючи сонця мереж,
Що згасло (невже ж?)

І скроші додолу
І тін на душі
Хоча б неймовірна
Даремно, чекаючи сонця мереж —
Ридання без меж.

Переклав Євген Самохваленко

Переклав Іван Златокудр

Р. Лях. «Лісова пісня». Дерево.
1971 р.

Юзеф Озга-Михальський

ДНІПРО

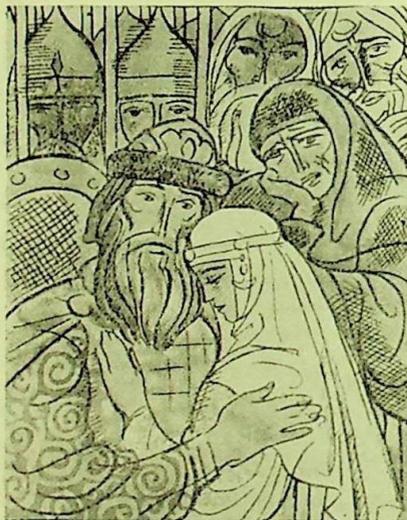
На своїй українській землі
Хліб та сіль
Нам несли молодиці.
Сіль, як наша, з Велички,
А хліб —
З придніпровського степу пшениці.
Не йшли, а, здається, пливли.
Ці красуні, чарівні киянки...
«Лебединське озеро» йшло
У Каховці
Майбутнього ранку.

У минулім Славута-Дніпро
Тягнув баржі, неначе бурлака...
Чайка легко пливла січова,
Мов на хвилі спійшло в атаку...

Надійшли тепер інші часи —
І Дніпро обертає турбіни.
Тут могутньої скільки краси
Трудової нової України.

І Дніпро заряджає дроти,
Струм в сади посилає вишневі.
І колгоспи й міста освітив
Він один.
Ніч не задрить білий день.

Переклав Олекса Ющенко

Ярослав Івашкевич

ДОЧКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Іхати — дуже далеко!
Виходять в свічок мовчанні,
Анна у Францію, Євдокія
В Угорщину, Савета — до Данії.

В світ батьки Іхати кажуть;
На поріг виїшли дівчата:
— Як дуже важко з Тобою,
Києве рідний, прощатись! —

На протилежній башті,
Де іржа на зламаних ґратах, —
Слідить дівчат із-під лоба
Зір всепроникливий брата.

Переклав Іван Златокудр

О. Павловська. Прощання київського князя з дочкою.

СЕРЖАНТ МИХАЙЛО ЧЕРНІГА

Драбинястий віз тарахкотів побіччям виложеного камінням шосе. Візник — старий селянин навмисне уникав битої дороги, бо коні були нековані. Серпнева спека докоряла особливо пасажирці з трійкою дітей. Старого Василя ослонював широкий солом'яний бриль, але пасажирка не могла хворитися від сонця під марним капелюшком. Діти Андрійко, Лукаш і Христа, незважаючи на спеку, барашкували на вимощеному свіжим гороховинням драбиняку. Василь виїхав з Білокриниці ледве розвиднялося. Його син Михайло, сержант дванадцятого полку подільських уланів саме в середині серпня виїхав з полком на захід. Дні були тривожні. Йшли чутки, що Гітлер задумує напасти на Польщу. Командир полку не дармував. Він муштрував солдатів згідно з девізом: Чим більше поту на заняттях, тим менше крові в окопах.

Сержант Михайло Черніга не тільки при кожній нагоді повторював ці слова солдатам, але й реалізував їх у практиці. Його улани, хлопці з різних сіл Кременецького повіту, погоджувалися з ним і мовчки витирали свій піт рукавами військових мундирів.

Настрій в полку назагал був добрий. Не можна сказати, щоб офіцерів й солдатів не тривожила війна та всі її небезпеки, але вони вірили, що ворог буде відбитий. Так само думала дружина сержанта Лідія, доки чоловік був удома. Коли ж полк погрузився в Кременці у вагони, а вона сама залишилася з дітьми, неспокій сповнив її душу. На щастя, як це було раніше встановлено, до Білокриниці приїхав батько Михайла й забрав невістку на село.

— За місяць, півтора повернемося — говорив перед від'їздом сержант. Відпочинете у Ліщинцях, поласуете яблуками, сливками, діти покупаються у річці, а коли вітер розвіє ці воєнні хмари, я по вас приїду і заберу додому. Лідія з охотою навіть думала про Ліщинці, бо там з чоловіком провела не одно літо — знала де гриби ростуть, де лісові ожини спіють, де найкраще можна купатися...

Коли ж на возі не було чоловіка, дорога жінці здавалася надто довгою. Минули Горенку, Вишневець і тепер вже польовою дорогою спускалися у Вербівку. Сонце почало вже сідати на відпочинок між копами гречки, коли драбиняк Василя Черніги затуркотів на греблі у Ліщинцях.

— Ну й вдома! — сказав Василь. Зараз помитесь, повечеряєте й підете спати. Лідія нічого не відповіла, але в її очах блиснули слізи. Увагу старого привернули діти, які сповіщали, що мельник якорі на рибу заставляє, а то, що Дроздів Семен купає коні.

Уночі з 30 на 31 серпня Волинська бригада кавалерії, до складу якої входив дванадцятий полк подільських уланів, була розташована в лісах між Клобуцьком і річкою Лісвартою. Улани Михайла Черніги, викупавшись у теплій воді, заснули твердим сном у темряві лісу. Тільки вартові, долаючи втому й сон, слухали далекого гудіння моторів за німецьким кордоном.

Сержант Черніга також не спав. Він спочатку перевіряв вартових і бойове оснащення. Потім написав листи до Лідії, дітей і своїх батьків. Коли все закінчив, сон зморив його до краю й таки протримав солдата в своїх обіймах до світанку. Сонячний день 31 серпня минув на посиленних солдатських турботах, щоб закріпити бойові позиції окремих полків на випадок атаки ворога.

Вночі на 1 вересня за німецьким кордоном піднявся тривожний гук моторів.

Михайло Черніга та його улани не роздягалися. Бійці сиділи з руками на зброї, щоб ворог несподівано не напав на них. На світанку на німецькому кордоні розпочалася стрілянина. Командир бригади, полковник Юліан Филипович привів солдатів у бойову готовність. Польові кухні почали розвозити сніданок на передові позиції. Нараз появився ворожий розвідувальний літак. Він летів так низько, що було видно пілота, який п'ястуком погрожував уланам.

Біля шостої ранку надійшла вістка, що гітлерівці розпочали наступ. Пізніше стало відоме, що район оборони Волинської бригади кавалерії атакувала німецька механізована дивізія силою 13 тисяч солдатів, 324 танків і понад сотнею інших бойових машин. Частина уланів дванадцятого подільського полку стояла на передовій. У цій частині був і сержант Черніга. Інші частини полку розташувалися за залізничною лінією. Передова простягалася на захід від сіл Мокра I, Мокра II і Мокра III. Після шостої ранку надлетіли німецькі бомбардувальники та почали атакувати район оборони Волинської бригади. Бомби падали то на коні, то на амуніцію. З заходу на позиції уланів йшла юрба втікачів, яких треба було спрямувати на сторону, щоб не давали захисту німецьким танкам. Ледве показалися чорні потвори, улани привітали їх гарматним вогнем. Чотири танки загорілися, а інші почали відступати. З підпалених танків вискочили чорні танкісти. Вони, ховаючись за палаючі машини, швидко відступали. Проте кулі кулемету Черніги досягли кількох. На передовій запанувала радість. Командир велів закріплювати позиції, збирати наполохані коні та прибирати вбитих і поранених.

Не пройшло дві години, як гітлерівці розпочали новий наступ. На цей раз атакувало понад 30 танків. Одночасно небо вкрили бомбардувальники. Ворожа артилерія обстрілювала позиції уланів. Розпочалося нове пекло. Улани стріляли з гармат, з важких кулеметів та протитанкових рушниць. Їм з допомогою прийшов панцирний поїзд, який від станції Медзю обстрілював з гармат район просування танків.

Михайло Черніга підустив досить близько два танки, а потім разом зі своїми уланами залпом гримнув у них з протитанкових рушниць. Дим прикрив на хвилину танки, але ось блиснув вогонь. Черніга крикнув у сторону капрала Мірчука:

— Заходь їх з боку!

Мірчук з уланами Нифонтом і Каспром нишком між корчами малиняку зайшли майже ззаду танки. Улани помітили, що одні танкісти витягають з машини видно пораненого товариша, а інші, залігши в траві, б'ють з кулемета на позиції сержанта.

— Відтяти їм дорогу гранатами!

Три гранати розірвалися поза танкістами. Почулися крики. Видно поранило їх.

— Руки вверх!, — крикнув Мірчук.

Гітлерівці почали безладно стріляти з автоматів.

— Каспер, підкинь їм яйце, — шепнув Мірчук. Граната Каспера влучила видно в болюче місце, бо гітлерівці підняли руки.

— До лісу!, — махнув рукою Мірчук.

Чотирьох переляканих танкістів попали в полон. Поволі на передовій стрілянина притихла. Другий наступ противника заламався.

Не встигли улани відсалнути, як розпочалася сильна артилерійська ворожа підготовка. Незабаром вісімдесят двадцяти шеститонних танків прямувало на поляну села Мокра. Улани знову привітали ворога гарматами, протитанковими рушницями, а ближчих протитанковими гранатами. Однак танкісти, стріляючи з гармат і кулеметів, не дивлячись

на втрати, пхалися вперед. Сам підпоручик Маріан Моравський з протитанкової рушниць розбив два танки. Михайло Черніга бронебійною гранатою розбив третій, коли інші пхалися просто на окоп сержанта. Улан Нифонт вскочив на перший з танків, відкрив враз і гримнув гранатю в середину. Каспер кинув на інший танк пляшку з бензином. Гітлерівці пхалися однак далі. Один танк неначе марево виринув з чорного диму й своїм величезним корпусом просто вдавив сержанта Михайла Чернігу в землю. Капрал Мірчук бризнув з пересердя пляшкою бензину й танк загорівся. Не дивлячись на це, що сам капрал Жлуб знищив чотирнадцять танків, ворог прорвав першу лінію оборони. Однак даліше його просування загородили головні сили Дванадцятого полку подільських уланів.

У цей самий час пані Лідія сиділа в садку біля родинної хати чоловіка. У селі всі вже знали, що розпочалася війна.

— Мамо, а тато поб'є Гітлера?, — питала маленька Христя.

— Певно поб'є!, — відповів за маму Андрійко.

— Я також, як підросту буду його бити!, — додавив Лукашик.

Гаряче сонце рум'янило яблука на високих гіллях, соняшники в горді за плотом пили жовте проміння, неначе старе вино. Дорогою скрипів віз із снопами пізнього вівса. Сусідка хлипала за плотом, бо вчора покликали її сина до війська. Пані Лідія написала до чоловіка листа, вклала його в конверт і почала адресувати: Сержант Михайло Черніга...

УКРАЇНСЬКІ РЕВОЛЮЦІЙНІ ПІСНІ НА ВУЛИЦЯХ ЛЮБЛІНА

25 серпня 1926 р. в апеляційному суді в Любліні розпочався процес проти тих 18 осіб, які 3 лютого цр. були засуджені окружним судом у Замості. Апеляцію внесли як засуджені, так і прокурор, який присуд замістського суду вважав за низький і домагався його підвищення.

Підсудних захищали адвокати Людвік Гонігвіль з Варшави, Степан Шухевич зі Львова, член Українського соціалістичного об'єднання — Селянський Союз сенатор С. Козицький та один адвокат з Любліна.

Всі підсудні й оборонці доводили на розправі, що свідчення провокатора Василя Куцаби та представників поліції, на яких сперся окружний суд у Замості, не згодні з правдою та що майже всіх підсудних під час допитів у дефензиві в Грубешові тортуровано і бито. Всі підсудні, за винятком О. Ясінського, який і тут признався до приналежності до КПЗУ, заявляли, що не були членами компартії і не робили того, в чому їх обвинувачує прокурор.

Процес тривав два дні. Присуд оголошено в другій половині після полудня 26 серпня. Апеляційний суд дещо змінив присуди замістського суду, але його позиція щодо підсудних виявилася більш різкою. В мотивах вироку стверджено:

«І хоч пізніше обвинувачені говорили, що їх під час слідства бито, проте не всі зізнання, вимушені навіть биттям, неправдиві...

Апеляційний суд стверджує, що свідчення Куцаби достовірні і тому його інформації про діяльність і роль, яку відігравали в змовницькій організації обвинувачені А. Вадзян, В. Дорох, І. Литвинчук, Й. Марухач, В. Грома, С. Гнатюк, С. Марухач, А. Саплевич, Р. Юшак та Й. Баліцький підтверджують їх вину не кажучи вже про зізнання інших свідків. Натомість зізнання свідків (тут подано список наших свідків), на яких покликаються обвинувачені, не заслуговують на довір'я».
(Архів ЦК ПОРП, «Судові акти» 1363/26).

Як виразно виникає з поданої цитати, то апеляційний суд у Любліні не лише повністю повірив тому, що говорив В. Куцаба; а й офіційно визнав за легальну діяльність провокаторів та тортуровання заарештованих під час слідства. Адже, якщо зізнання, вимушені биттям, правдиві, значить для викриття правди, про діяльність комуністів слід користатися цим засобом! Слід також посилати в їх ряди провокаторів, бо ж вони здобувають достовірні інформації.

Конкретно апеляційний суд вніс у виданий замістьським судом вирок ось такі зміни:

Олександрю Ясінському підвищено кару до 6 років тяжкої в'язниці, не зараховуючи до цього 16 місяців слідчого арешту, в результаті чого його фактично засуджено на 7 років і 4 місяці. Й. Балицькому, І. Личу і А. Довгану формально зменшено присуд з 6 до 5 років, але також не зараховано слідчого арешту, внаслідок чого їх фактичне покарання становило 6 років і 4 місяці. Степану Бойкові й Р. Ющаку затверджено вирок попереднього суду — 4 роки, але не зараховано до нього тих 16 місяців, які проминули від часу арештування, чим збільшено їх вирок до 5 років і 4 місяців. Мені з огляду — як сказано у присуді — на молодий вік, зменшено кару з 6 років до 4, але також не враховано до них 8 місяців слідчого арешту. Й. Марухачу, С. Марухачу, Й. Крафту та С. Кулику зменшено вирок з 4 до 3 років, не враховуючи однак до нього 8 місяців слідчого арешту. Решті підсудним, а саме І. Литвинчуку, А. Саплевичу, С. Гнатюку, В. Дороху, В. Громи й А. Бадзяну затверджено вирок попереднього суду, але не враховано до нього майже 8 місяців, які проминули від часу першого до другого, чим підвищено їх присуд на цей час. В. Найдюку зменшено кару до півтора року. Проте, якщо взяти присуд в цілому і неврахований до нього слідчий арешт, то зміна в його розмірі виявилась незначною. Якщо присуд замістьського суду перевищував у цілому 77 років, то люблінського досягнув 76. Тому-то нічого дивного, що ми відразу вишипи запростестувати проти цього.

Як тільки голова суду закінчив читання присуду, ми негайно почали співати українською мовою «Червоний прапор». Поліція в першу чергу наказала кидати родичам і знайомим, які прибули на процес, вийти з залу. Нас же поки що залишили в залі і ми, скінчивши «Червоний прапор», почали співати «Інтернаціонал». Не ввітали однак його закінчити, бо прибув новий загін поліції і нас почали виводити з зали. Ми співали далі. На вулиці стали в ряди по чотири і як лише начальник конвою дав наказ іти, ми знову ж почали співати. Цим разом «Варшав'янку». Нас намагалися розділити. Ми не далися. Полюнули слова — «Шалійте, шалійте, скажені кати». І так, змінюючи пісні (згодом почали ми співати і польською мовою), ми співали весь час, доки не дійшли до в'язничної брами. Тривало це понад півгодини.

Серед нас було кілька осіб (Р. Ющак, І. Лич, С. Гнатюк, С. Бойко, С. Марухач, А. Саплевич, С. Кулик), які мали гарні голоси і вміли співати, тому наш спів був на високому рівні.

Вели нас вулицями, а на тротуарах сходилося багато людей, з яких чимало не тільки затримувалося, щоб подивитися на дивну процесію, а й шло побіч нас в цьому напрямку, що й ми. Всміхалися й махали до нас руками, що нас підбадьорювало й захоплювало до співу.

Пізніше нас усіх, крім Й. Крафта, який під час слідства заявив, що не брав участі в співах, за нашу демонстрацію в приміщенні суду й на вулицях міста притягнуто до судової відповідальності і складено акт обвинувачення, в якому так ось описано перебіг подій:

«Після прочитання вироку в'язні на знак, поданий рукою Ясінського, почали співати українською мовою «Червоний прапор», «Інтернаціонал»... та кидати кличі: «Геть білий терор!».

Після прибуття, викликаного у зв'язку з подією більшого загону поліції, згадані в'язні були з судової зали виведені, а потім усі разом одною групою ведені до в'язниці «На Замку» в Любліні.

Після виходу в'язнів з будинку апеляційного суду за ініціативою Ясінського всі вони зняли шапки і почали співати ці самі пісні. Юрба з кількохсот осіб, яка у зв'язку з цим появилася на вулицях, йшла за в'язнями і коли ці опинилися перед в'язничною брамою і почали кидати кличі: «Хай живе революція!», «Хай живе комунізм!» та інші, — то у відповідь на те якась особа з юрби також крикнула: «Хай живе революція!» (Архів ЦК ПОРП, «Судові акти», К. 103/28).

Цікаву інформацію про цю подію дав тодішній керівник поліцейської експозитури в Любліні Козловський. Він написав:

«Після вислухання присуду засуджені маніфестаційно відспівали на судовій залі русинською мовою «Червоний прапор», «Інтернаціонал» та кидали вигуки: «Геть білий терор!», «Геть провокація!», «Хай живе революція!».

Йдучи до в'язниці засуджені також співали русинською мовою «Червоний прапор», «Інтернаціонал» та інші революційні пісні. Коли ж перейшли крізь краківську браму, то два рази зупинилися і також вигукували згадані кличі. Біля в'язничної брами вони знову кидали кличі: «До побачення, товариші!», «Геть білий терор!», «Хай живе революція!».

У цей момент, коли експортовані почали співати революційні пісні на вулиці, комендант ескорту аспірант Гжицький видав наказ поділити в'язнів на групки, вони тоді протиставилися цьому розпорядженні, сплітаючись у ланцюг.

Ініціаторами маніфестації як у судовій залі, так і на вулицях були: Ясінський, Щирба, Довган, Лич, Балицький і Бойко. Іван Лич у той момент, коли відходив від судового будинку, вигукнув: «Вперед!» і скомандував: «раз, два, три!» (Там же).

В'язнична адміністрація за наш демонстративний виступ не покарала нас, а на судову розправу довелося чекати аж до 30 серпня 1932 року. Прибуло на неї з 17 обвинувачених лише 11. О. Ясінський і С. Бойко вже не жили. Р. Юшак утік під час транспортування його з тюрми у Вронках до Любліна. С. Марухач — проживав уже в Радянському Союзі. С. Гнатюк і А. Бадзян — не прибули на суд внаслідок хвороби. Мене, І. Литвинчука, С. Кулика, В. Дороха і В. Грому привезено до Любліна з різних в'язниць. Всі інші з'явилися на розправу добровільно, але вона не відбулася. Наші оборонці Розенблят-Гут з Перемишля і Шаф з Любліна доказали судові, що ця стаття, на підставі якої нас обвинувачують підпадає під амністію, видану в 1932 р. Пропозиція оборони була прийнята й розправу припинено. Ми попросилися і розбрилися — 5 до в'язниці «На Замку», — 6 до своїх місць проживання.

М. Щирба

МІЙ ФЛІРТ З МЕЛЬПОМЕНОЮ

Мій флірт з Мельпоменою почався в аматорському гуртку культурно-освітнього товариства робітників «Воля» в Тернополі. За сприянням мого батька Семена, члена управи згаданого Товариства, я часом брав участь у виставах, які відбувалися в залі Міщанського братства в Тернополі.

Режисерами вистав були адвокатські діловоди та міщанин Степан Кучерський. У п'єсі Романа Цеглинського «Кара совісті», я належав до дітей, які забавлялися на підлозі сценічної кімнати. Запам'яталася мені ця сцена, а також й сотні цікавих очей, які з затемненого залу гляділи

на неї. Пізніше, я був одним із тих учнів, які під проводом Дяка-Кучерського вітали сценічного вчителя пісенською з п'єси «Вихованець», «Радуйся учителю, слава тобі». Численні глядачі нагородили диригента-дяка і його дитячий хор рясними оплесками. Вже, як гімназист, разом з Мар'яном Крушельницьким й іншими товаришами брав я участь в шкільних виставах п'єс «Кам'яна душа», «Антитона» і «Помирилися».

Інколи, я був статистом у театрі Товариства «Руська бесіда» у Львові, який часто гостював в Тернополі.

Перша світова війна, яка вибухла в серпні 1914 року, спричинилася до того, що Східну Галичину зайняли царські війська. Культурне життя завмерло, школи не діяли. Проте, мій невинний флірт з Мельпомею продовжувався у стаціонарному театрі «Тернопільські театральні вечори», який виник у другій половині 1915 року, а основоположником, директором і художнім керівником якого був видатний актор, Лесь Курбас.

Це був театр доброї роботи, який лупав тверду скелю самодержавності.

До нього вступив я та мої друзі В. Калин, Я. Бортник, С. Зубрицький та ін. Режисер Курбас дбав про молодих акторів. Не обминав мене і обділяв ролями. У комедії Володського «Як вони женихались» я отримав роль друкаря Власенка, одного з чотирьох любовників панночки — М. Каливіної, який витримає конкуренцію, бо за текстом п'єси любив панночку, а не її придане. Мене, тоді огорнуло хвилювання, і хоч я його переміг, то мій успіх був неповний. Все ж таки Курбас потискав мені руки і говорив, що, як на початок, я добре справився.

Я був також одним із тих акторів, які виконали в п'єсі «Ой, не ходи, Грицю» балет-коломийку. За роль офіціанта («Суета») глядачі нагородили мене довготривалими оплесками, бо я підглядав офіціантів і вивчав їх поведінку. У цій же п'єсі я дублював роль генерала Сорокти-сячника. Крім гри на сцені, я переписував ролі, часом старався про меблі і реквізити, був помічником режисера. Курбас доцінював мою відданість театрові і обдаровував мене своєю симпатією. Ми ходили до друкарні, де друкувалися наші афіші, знайомив мене з адміністративними справами і так підготував мене на адміністратора театру.

У березні 1916 року Курбас виїхав до Києва і вступив до театру Миколи Садовського. Тернопільський театр очолив Микола Бенцаль. В нових умовах я був актором і адміністратором театру. Довелося мені поборювати цензурні перешкоди, а для акторів я постарався про звільнення їх від примусових робіт в окопах. Тоді-то я запросив до театру товариша М. Крушельницького.

Режисер Бенцаль був моїм театральним приятелем і обділяв мене кращими ролями, тоді зіграв я Скорика («Сватання на Гончарівці»), де ми з Бенцалем — Стецьком і його жінкою — Бенцалевою дали зразок доброї гри. У ролі Писаря — Скаунця («Пошились в дурні») я за відспіваний куплет «Як без політики жити» і за прочитання листа Куксі — Бенцалеві та Дранку — Рубчакові отримав рясні оплески.

У лютому 1917 року я і М. Бенцаль побували в Києві та дивилися вистави театру М. Садовського, які поширили наш театральний горизонт.

Під кінець 1918 року я допоміг М. Бенцалеві та І. Рубчакові організувати в Тернополі антрепризу і надав їй назву «Український театр». З того приводу Рубчак, звертаючись до мене, басував: «Добре, що ви з нами, бо, що би ми робили без вас... та ви є знамениті і вам то належить... Грав я різні ролі, а між ними Мандатора («Верховинці»), Неплюя («Невольник»), Потапа («Ой, не ходи, Грицю»).

У березні антрепризу замінено на Товариство акторів «Новий Львівський театр», а я і далі був його актором і адміністратором, здійснював

тоді крім своїх ролей: роль Націєвського («Суета»), Гоппе («Молодість») Івана в опері «Запорожець за Дунаєм».

Довелося мені, на прохання режисера Бенцаля, заступити хворого актора в ролі Миколи («Наталка Полтавка»). Проба пісень Миколи в супроводі оркестру протягнулася, а опісля Рубчак, звертаючись до мене, говорив: «Па...а...ане! Та ви є знамениті, та зараз же нахилиючись до вуха режисера Бенцаля шепотів: «Беню..., що зробимо, як ліпшого немає...».

Після вистави, Рубчак потиснув мені руки і говорив «Та ви є знамениті, і вам то належаться»...

В тому театрі, я мав щастя грати разом зі знаменитою актрисою К. Рубчаковою, як Городовий («Панна Штукарка») і Омеляк («Дай серцю волю»). Влітку 1919 року я виїхав з театром до Кам'янка-Подільського, де хворів тифом, потім до Проскурова та Вінниці. Там я грав ролі, які були в моєму репертуарі. На початку 1920 року, вже в умовах радянської влади, постав у Вінниці «Новий драматичний театр» під керівництвом Гната Юри. Я був одним з його фундаторів, актором і адміністратором. В тому театрі я грав ролі Мойсея Абрамовича («Панна Мара»), Водяника («Затоплений дзвін»), Судді («Весілля Фігаро») і Ніздрі («Гріх»).

Влітку 1920 р. Східну Галичину визволила Червона Армія, а в Тернополі організувався уряд Галревкому. На прохання Затонського трійка акторів, себто я, Крушельницький і Зубрицький заснувала перший на західних землях України радянський театр, що називався «Драматичний театр». Я був його директором і актором. Я виступав у п'єсах «Царевич», «Жартівниця», «Ведмідь», «За двома зайцями», «У Гайхан Бєя». Драматичний театр діяв і в 1921 році та допомагав аматорським гурткам порадами, примірниками п'єс, які переписувано, а я вів листування та інколи гримував учасників тих спектаклів і працював разом з ними над вдосконаленням п'єси. На запрошення О. Загарова — Й. Стадника я, під кінець 1921 року, вступив до театру Товариства «Українська бесіда» у Львові та одночасно навчався на юридичному факультеті українського тайного університету у Львові. Там у театрі я здійснював різні ролі, а востаннє виступив на сцені Міщанського братства в Тернополі в п'єсах В. Винниченка: «Брехня» і «Закон» разом з О. Загаровим, М. Морською і М. Бенцалем.

З огляду на поганий стан здоров'я, я за порадою лікарів, модисив попроситися зі сценою.

У своїй театральній практиці я користався режисерськими настановами Леся Курбаса, винесеними з «Тернопільських театральних вечорів». Причому, я вважав себе представником сценічних героїв, яких довелося мені грати і оживляв їх словами п'єси на театральний лад. У тих сценічних метаморфозах була частина і мого я. Особливо, я дбав, щоб контакт з глядачами тривав весь час і радів, коли мене передягненого і загримованого не пізнали і мої батьки, які бували на виставах. Перш за все, я любив відтворювати ролі євреїв, а створені мною постаті Мойсей Абрамович («Панна Мара»), Шльоми («Украдене щастя») Орендатора («Верховинці») і Лєйби («Жидівка вихрестка») були, за словами глядачів, так дуже подібні до євреїв з периферії міста. В останній ролі Лєйби, актриса Ганна Юрчакова, яка грала Сару, так оцінила мою гру: «Ви грали цю роль, говорила, так, як треба, інакше ніж Рубчак. У нас не було того фальшивого пафосу». Я любив гримуватися сам. Протягом моєї театральної діяльності я зіграв біля п'яти десятків ролей з більшими, а то й меншими успіхами. До своїх виступів я ставився критично.

У міжвоєнний час, я вчителював у Центральній Польщі, а після другої світової війни на західних землях ПНР. В школах я організував дитячі спектаклі та інколи ставив п'єси в молодіжних організаціях і в Добровільних пожежних охоронах.

Як есперантист, я був учасником 44-го Міжнародного конгресу есперантистів у Варшаві в серпні 1959 року. Мене зазначено в книзі учасників конгресу (Congresa libro) під № 1183.

На сцені Палацу культури у Варшаві я дивився п'єси в перекладі на мову есперанто, а саме: Мольєра — «Витівки Скапена» («Fgironaoj de Skarepo») у виконанні акторів Міжнародного артистичного театру в Празі в постановці режисера С. Флего та Б. Шоу «Пігмаліон» («Pigmaliŝono») у виконанні колективу «Зелений віз» — Verda Caro в Празі в постановці режисера А. Сляніна. Мені сподобалася чудова і на високому рівні гра акторів.

Тепер, вже, як пенсіонер пишу статті-спогади з молодих літ і славного театрального минулого, якого і я був учасником. А ще віршую, а віршування порівнюю до гри в шахи, які уважаю за розумові вправи. Поміж іншими віршами я присвятив шістнадцять віршів видатним українським акторам. Народився я 20 вересня 1896 року в Тернополі.

Теоділь Демчук

Яків Гудемчук

НАД КАРТОЮ

Коли затихне гамір, шум надворі,
Коли заснуть дружина і сини,
А крізь вікно глядять цікаво зорі —
Німі свідки — гості з вишини —

Я з шафи крадьки витягаю карту,
Схилиюся над нею, мов хлопчак,
Що сів уперше за новеньку парту, —
І дивлюсь-вдивляюсь пильно в кожен знак.

А ось і він. Ось цяточка знайома,
Хоч їх на карті сотень кілька є.
Така геть від мене перевтома,
Переді мною з цятки постає
Моя хороше, незабутнє місто,
Моя далека, рідна сторона...
Кругом садів завітчатих намисто —
Крокує там із краю в край весна...

Ось вулиця знайома, серцю близька —
По ній босоніж бігав я колись...
А онде дім, а біля нього річка,
Над нею лози густо розрослись...

Вдивлявся зірко! Це не повинь — сонце,
Своїм промінням місто залило.
Нові квартали. Дійсність, а не сон це,
Нове життя у місті зацвіло...

МЕНІ І ДОСІ

Мені і досі часто сняться
Пологі Стиру береги,
Зелені килими-луги,
Пахучі кетяги акацій,
Бурхлива річка Омелянка
У повноводді наесні,
Вечірні зоряні вогні,
І перші спалахи світанку,
Покилі верби над водою,
Старий сусідський парк і сад,
Густий і дикий виноград,
Квітник пропахлий резедеою,
Паркан знайомий край дороги,
Кущі жасмину та бузку,
І дім у квітах, як в вінку,

Та красень місяць круторогий.
У сяєві срібнім зустрів мила, —
Ці очі й досі ще горять...

Це сниться молодість моя,
Що вже назавжди відлетіла...

ГОЛОС ВІТЧИЗНИ

Я твій голос пізнаю усюди —
В щебетанні пташок у гаю,
Що вливається в серце, у груди
І тривожить всю душу мою.

У розмовах зірок на світанку,
У гудінні ранковому бджіл
В черешнево-вишневім серпанку,
В дужім помасі юності крил.

Я пізнаю його в рокоті зброї,
В перегуді невгавнім гармати.
У глибокім вугільнім забобі
По-геройськи лунав він стократ.

У тривожних гудках паровозів,
Що везли ешелони на фронт,
У сигналах авто на дорозі,
Що врізались, мов клин, в горизонт.

В метушні із відчаю й тривоги,
У дзвінкях, молодечих піснях,
Що зродились у день Перемоги
І весні неповторної днях...

В дружнім зові до світу народів
Спільно йти в зероносну путь.
В передзвоні станків і заводів,
Що не зброю, а рало кують.

В животворному вітрі зі сходу,
У словах, що пливають крізь ефір
Від усього могого народу
В найдорожчому вислові: мир!

Голос твій, мов ріка в повноводді, —
Я пізнаю його і у сні,
У звияжнім, нестримнім поході
В життєрадісній завтрашній дні!

Ніна Стіка

ЧЕКАЮ КРИЛ СВОЇХ

Чекаю крил своїх
що тайну невагомості
розкрили б
квіте мій
у твоім дозріванні
заперечення в'ялості
у запаху — бурхливість барв

Мої дерева високі та пишні
а тіні їх пружисті
як серіяти вистриб
і піч моя лебедіє ранком
і єсть у ній безнастанне
проростання світла

С мої ріки
мов бездонні жбани
по них хвилясто смуток протікає

Ще с й мої тумани
де рожевіє мрійна тиша
і листячко мєє
невсхале нежовкливе
і с начало
пєскінчєше

Де ж мої крила?

З польської переклав
Євген Самохваленко

Євген Самохваленко

ЩАСТЯ

Славнозвісній художниці
Яніні Гадык-Стіці

Краса і честь
краса і честь
яке сузір'я хисту
не тільки шарм
не тільки жест,
а й неповторність змісту.

Талант — хоча б
на схилі літ
одну маленьку днину,
а в серці наче пишноцвіт
плекати без упицу
дитину власну
поетеєу
жоржину
сокорину
Ніну.

Іван Златокудр

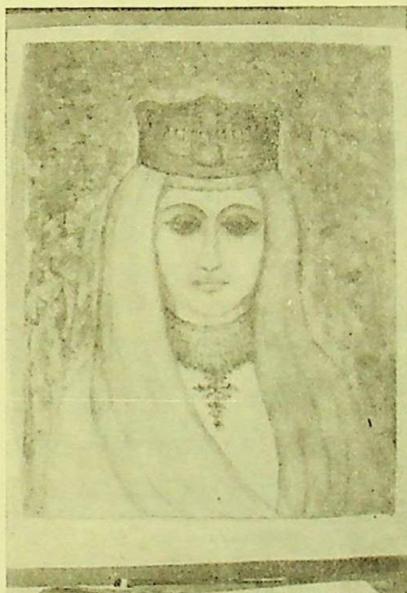

Між кучерявих снів копицями,
де небокрай косою скошений,
де місяця світиться бліда печериця,
в зоряних росах сліди твої босі:
несні?...
літа?...
осені?...

Ніна Стіка.

І. Гадык-Стіка. Княгиня Ольга.

Збираються гуси-лебеді в дорогу,
 в далеку,
 завантажують осінь човни руном
 золотим...
 Стелить вітер в діброві казку-килим:
 росами чистими,
 жовтолистом беріз білокорих,
 калиновим намистом,
 шапками рудих мухоморів.

Станіслав Колесар

ОРГІЯ ЗАЗДРОЩІВ

Ой, не слухай ти мене серденько,
 ти роби як серденько підкаже,
 тільки не махай рукою іншому
 гарненько
 чемно — хай не зауважить;
 не радій же іншій лихоманці,
 як зустрінеш несподівано на пляжі,
 не горнісь до іншого у танці,
 не піднось в усмішці личка —
 а до мене хай бажання всі, не звичка —
 заздрість щастям в серденьку заляже
 ти мене не слухай молодиче,
 коли гнівають мене такі дурниці,
 а роби як серденько підкаже.

ПРО СТЕФАНКУ

Що таке невдача?
 Ні, не знаю я.
 Безтурботна, любя
 Юносте моя!
 В далі з нею йтиму,
 Хто мене збагне?
 Люблю й любитиму
 своєю медициною,
 А вона мене.

Мені вже не літати
 соколом.
 Я кротом... мене таким
 джерельної води нестача
 справа
 видала.
 Я хай вже кротом трударем
 на рідній ниві
 стану хоч.
 Мені б для рідної хоч крихтою
 живого
 добрива...
 Щоб мали виростати в нас
 широке поле
 соколи.
 Мені вже не літати
 соколом.

У безнадії сон про музу
 вже сниться стільки...
 Останньо снілась прихильніша:
 були ми вдвоє тільки,
 душа в тайниках співала
 і муза не полохалась і не тікала,
 йшла юна кароока, ще дитина,
 не вірилось, що долі суджена моїй,
 не був настирливий і її,
 але бажання так було велике,
 щоб тут лишилась при мені,
 й різноманітила творіння односте.
 І йшли ми так віками, і мрією
 вирізьблював у дереві,
 не штампував —
 я майстрував в змаганні,
 я майстром був
 із музою в тасемному гулянні.

ВАРШАВА В ОГНІ

Зірвати біг долі — даремно: не сила.
 У звуках трагічних ноктюрнів Шопена
 Ця північ варшавська лиш мертвих
 лічила,
 Топтала у зливів червоні знамена.

Вони з підземелля... Отам їхня хата,
 Бо ворог і землю, і небо їх топче,
 Стіна перед ними, зніщи на чатах,
 Якщо піднялися — так глянути в очі...

Красу не вбивають нескорені люди,
 П'ють воду цілющу з джерел
 кришталевих,
 Двоїй цей нерівний, хоч завжди
 так буде
 На згубних шляхах до мети —
 стомилевих.

Як гордість, як доля — стоїть герб
 Варшави
 Він сяяв звитязно не раз і не двічі.
 Гартована словом, ззеліяна слава
 Злетіла, як радість тяжкого сторіччя.

В ДЗЕРКАЛІ НЕБА

Знов кличе далеч журавлів верхами
 І зріс в небі визначений строк,
 Веде в незване виснажений крок
 Смутним горбом, вузькими стежками.

І кожний рік розгойдує квітками
 Й спінить назад в русло стрімких
 річок,
 Згасає сонце в темній холодок,
 Блукають хмари чорними травами.

А може то не те, а повинь половіс
 Від місяця волосся пошніс
 Як чабаном я зірки стережу.

Десь джерело прокинеться для мене,
 І доки в очі милої гляджу
 Засвітить, зацвіте мій степ зелений.

Кирило Куцюк-Кочинський

ПОКЛІН КОБЗАРЮ

Кобзарю мій, кладу тобі вінок:
З гарячої душі звучить тривога
В крові пливе моя хвала убога
Немов калин завітчаних пучок.

Твій край спітався із вузьких стежок
І дум тяжких невольника сліпого,

З УКРАЇНСЬКОЇ

НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

WIOSNA IDZIE

Wiosna idzie, wiosna idzie,
Ze słońcem kapie woda.
Młodzieńkiemu Kozakowi
Zapachniała droga.

Powędrował Kozak młody
Iten, w dalekie pole.
Wola za nim jego miła:
„Powracaj, sokole!”

„Nie powrócę, pozostanę,
Bo mną gardzisz, miła.
Twoja wzdarda będzie tobie
Po nocach się śniła”.

Powędrował Kozak młody
Aż do Pryluk z Łubien.
Wznosząc ręce płacze szczęście
Za najdroższą zgubą.

GOSPODARZU, WIADCO

Gospodarzu, władco, wstawaj
z pościeli, z pościeli,
Wstawaj z pościeli, otwieraj podwoje,
Bo już idą trzej goście twoje:

A jeden gość księżyc jasny,
A drugi gość słońeczko złote,
A trzeci gość deszczyk drobny.

Księżycu jasny, czym się pochwalisz?
„Jak wszędzie sobie dzieją z wieczora,
Góry z dolinami poświecam,
Zwierzę w ostępach niechaj ma radość,
A i kupiec w drodze!”

Słońeczko złote, czym się pochwalisz?
„Jak wszędzie sobie świeć w niedzielę,
Gromada zbożna niechaj ma radość,
A i nowonarodzeni!”

Deszczu, deszczyku, czym się
pochwalisz?
„Jak spadnę sobie w maju trzy razy,
Wodę żyto, pszenica niech latem
Ma: żyto, pszenica a ziele wszelakie!”

Na nim гула пожарником облога
З снігів далеких ретотав божок.

Твої шляхи стелилися сльозою,
Там тільки по ночах роздався грім
І плакав люд тоді у сні німим.

Та бурі рознесли бур'ян весною,
Загрівся корінь променем новим,
Кумир упав роздавляючи красою.

SEN CHODZI SE PO WIOSCZYNIE

Sen chodzi se po wiosczynie
W białutkiej swej koszulinie.
Walęsa się, slania się sen
W nocy, izby szuka sobie:
Chatynę kto ma ciepłutką,
Dziecinę kto ma miłutką,
Tam pójdę se spać, nocować,
Dziecinę ukolyszę.
Chatyna tu ciepłutka,
Dziecina tu miłutka,
Pójdź do nas spać, nocować,
Dziecinę nasę ukolyszesz.
Wejdziesz, śnie, wejdziesz do izdebki,
A synaczkowi — do kolebki.

HEJ, NA WZGÓRZU,

TAM ŻENCY ŻNĄ

Hej, na wzgórze, tam żenicy żną,
Hej, na wzgórze, tam żenicy żną,
A dołem, doliną, zieloną krainą
Kozacy idą!

A dołem, doliną, zieloną krainą
Kozacy idą!

Dorosenko het na przedzie,
Dorosenko het na przedzie,
Wojsko swoje dzielne, Wojsko Zaporoskie
Żwawo wiedzcie!

Wojsko swoje dzielne, Wojsko Zaporoskie
Żwawo wiedzcie!

Za nim zdąża Sahajdaczny,
Za nim zdąża Sahajdaczny,
Co to żonkę zmienił na tytoniu fajkę
Nieobacznie!

Co to żonkę zmienił na tytoniu fajkę
Nieobacznie!

Po co, po co żonka z dała,
Po co, po co żonka z dała,
A tytoniu fajkę Kozak na konku
Rad zapala!

A tytoniu fajkę Kozak na konku
Rad zapala!

Tłumaczył Ostap Łapski

DESZCZYK, DESZCZYK

Deszczyk, deszczyk
Zaczęła drobić rano,
Pomyślałam, że to idzie
Zaporozec, mammo.

Żeby zgadnąć, żeby zgadnąć,
Skąd się zjawi wreszcie,
Kazałabym pozamiatać
Z tamtej strony ściętkę.

Ktoś tu idzie, ktoś tu idzie,
Stąpa drobniuteńko,
Toć to miły, toć to luby,
Spójrzcie, matuleńko!

Deszczyk, deszczyk
Z okapu aż pryska,
Rozgniewał się, rozsierzcił się
Na mnie Kozaczyśko.

Rozgniewał się, rozsierzcił się
Na miła, na swoje,
A jak zerknie, serce zmięknie
I jego, i moje.

MYŚLI, DUMA UKRAINA

Myśli, дума Ukraina:
Jak przetrwać na świecie?
Stratowała kopytami
Horda małe dzieci.
Małe horda kołami depcze,
Uprowadza duże,
Skrępowanych bicz popędza,
Chanowi niech służą.
Zaprzestańże, panie bracie,
Sanie swe malować,
Szablą długą, szablą ostrą
Pora powojować.
Staniesz ty przy wrociech z szablą
I ja z drągiem stanę,
Wyłoiły tego skórę
Wrażym bisurmanom.
Ty ich będziesz siekił szabelką,
Ja razy zadawał,
By kozacka, molojcka
Nie zmarniała sława.
Do małżonki Kozak bieży,
Bezdomny do drąga,
Będziesz ty, Turczynnie wraży,
Zaświaty ogląda!

PLACZ MNICHÓW KIJOWSKICH

(Głos pisarza soboru)

Dziej się wola Jego, muszę się ożenić,
Habit na sukmanę dzisiajbym zamienił!
Trudno jest diabelnie w ciało myśl obrócić,
By w dniu pierwszym lipca do celi nie wrócić.
Owszem, były czasy, że habit był miły,
Jakeśmy tu wokół siolami rządziłi.
Ostatnio beżeństwo, nie ma swego sensu,
Dokuczają ubóstwo zadreżają namiętność.
Dawniej braciszkwowie żyli jak te pany,
Każdy miał po dwie służebne do prania.
Jedna od soboty, druga od niedzieli,
Wyprane koszule przywabiły bielą.
Nikt więc nie narzekał, że jest sam bez żony,
Chciał jeno przebywać w możnowładców gronie.
Podalem dowody przekonujące,
Że istnienie miało cel pociągający.
Teraz pojmę żonę, pojawią się dzieci,
Sam na śmierć zapomnę o mnichach, ich świecie.
Co o tym sądzicie, to trudno mi wiedzieć,
Ale jestem pewien, nie będę tu siedział.
Wybiła godzina, by porzucić celę,
By w dniu pierwszym lipca pójść poszukać doli!

Tłumaczył Ostap Lapski

Pawło Hrabowski

NIE WAM PRZYNOSZĘ...

Nie wam przynoszę tę pieśń, o wielbieni
Bohaterowie bratobójczych wojen!
Kiedy je luna przeszłości zczzerwieni,
Jeszcze smutniejsze, lichsze rymy moje.
Skromnych działaczy chwalebnie je poświęcę,
Co oświecali chutory i siola,
Nieszczęsny ziomkom pomoc nieśli w męce,
Dziś spią nieznanymi w cmentarnych wadołach.
Sami na szlaki wstąpili cierniowe,
W nędzy im zbiegły koleje żywota...
Błysną z ich mogił wieniec laurowe
I kiedyś sztydzić przestanie hołota.

Z ukraińskiego przełożył Tadeusz Chrościelewski

Pantelejmon Kulisz

(8.VIII.1819 — 14.II.1897)

DO KOBZY

Pociecho wdzięczna moja w gorzkim smutku,
Czemuż ty milczysz? Zadzwoń po cichutku.
Głos świętej prawdy brzmi w twoich pieniach.
Wypowiedz wszystkie nasze cierpienia
A może serce niespodłone czyjeś
Ocknie się, serce do serca zabije
I będą odtąd jak dwóch strun brzmienia.
Kto nie jest zdolny ozwać się czynami,
Niech się odezwie bezmownymi łzami:
Ozwij się mową zaklętą w dźwięki,
Dusze współbraci mych wyrwij z drzemki.
Niech ludzie małej wiary w ćmie się chwieją,
Niechaj wrogowie z utrapień niemieją,
W krąg nas rodzinny zbierz w czas udreki...
Hej, kto w szlachetny smutek jest bogaty,
Niech milcząc wejdzie w próg ojczystej chaty!
Siądźmy na łamach nieheblowanych,
Oplacmy braci pomordowanych.
Na dworze ciemno, jeszcze dzień nie dnieje,
Wiher lodowy od północy wieje.
Wiley owyją stopy, kurhany...
Kobzo, pociecho ty moja jedyna,
Póki nie wstanie z martwych Ukraina
I nie doświadczy wiosny promienia,
Wygrajże nasze smutki-cierpienia.
Wydzwoń po cichu... Niech znużone czyjeś
Ocknie się serce, do serca zabije
I będą odtąd jak dwóch strun brzmienia.

Z ukraińskiego przełożył Tadeusz Chróścielewski

Klement Zinowjew

O ŻEŃCACH

Ci żeńce pracują po ludziach dobrze,
którzy chleb chcą mieć na zimę
w komorze.
O żeby żeńcowie trzeci snop stałe
za schyłanie się jako dołą brali.
A przecie i słonko często doskwiera,
że aż pot słony człowieka oblewa.
Niejeden żeńiec upada bez wody,
zaś niecierpliwy najrychlej zniemoże.
Ręce ci mają przez słońce spalone,
żał patrzeć na twarze poniweczone.
Niejeden żeńiec jest ci tak słabiutki,
że zda się, odbył najcięższą pokutę.
O, Panie Boże, co patrzysz na wszystko,
spojrzyj łaskawiej na te biedaczyska.
XVII/XVIII wiek

Tłumaczył Ostap Łapski

Wołodymyr Pidpałyj

(1936—1973)

ZURAWIE

J. P.

Leciały, mknęły,
na żurawiu usiadły,
siadły, odpoczęły,
dalej popłynęły
— Bądź zdrowy,
bracie?!
— Niech wam szczęście sprzyja,
braciszkwie...
I ogarną go

smutek-łęsknota

samotnego...

Leciały, mknęły
trzeba by odpocząć,
wypatrzyły oczy —
nie ma gdzie odpocząć...
— Czy rozumiesz
bracie?!
— Bieda,
braciszkwie...
Na ojczystej ziemi
ledwo jedno skrzydło w niebie —
skrzydło!
Zurawie...

Z ukraińskiego przełożył
Florian Nieuważny

Taras Szewczenko

DNIEPR

(wstęp do ballady „Pryczynna”)

Ryczy i jęczy Dniepr szeroki,
Złosiłwie dmie potężny wiatr,
Do dołu wierzby gnie wysokie,
Fal grzbiety wznosi i mknie w świat.

I błady księżyc w owej porze
Czasami wyrzał z chmur na mig,
I jakby czółno w sinym morzu,
To z nich wypłynął, to znów znikł.

Trzecie koguty nie przepiały
I cicho spała cała wieś,
Puszczki w lesie się wołały
I jesion ciągle skrzypiał gdzieś. (...)

Tłumaczył Edward Zych

Iwan Hlyński

SŁOŃCE

Świetlanej pamięci Matki

Dawno nie byłem w swym rodzinnym
domu,
Co dla mnie teraz opustoszało.
Oto znów leżę w swym drewnianym
łóżku,
Gdzie niegdyś spałem, nabierając sił.

I miałem sen jak promienistą zjawę:
Wśród złotych słoneczników i wesołych
pszczoł
Pod oknem Mama stała na ogrodzie,
Jak wśród niebieskich światel w gronie
gwiazd.

Matka wsłuchana w muzykę przyrody,
Stała zadowolona z własnej pracy
I Ziemi, której swym życiem służyła.
I złotym nimbem nad jasnym obliczem
Lśniła korona jej włosów.

Zdawało się, że sama jak słonecznik,
Wyrasta ze swych ulubionych ziem, —
Łagodny jej uśmiech oprowienia lato,
Słonecznie grzejąc wszystkich... tak jak
mnie...

I nagle znikło widzenie sprzed okna,
Sen frunął w okna w poranek
wchodzący.

A tam, gdzie co dopiero stała Matka,
Wschodziło nasze życiodajne Słońce.
Z ukraińskiego tłumaczył
Edward Zych

Mychajło Dołęgo

ROGER BACON

Przebiegł w myślach życie. Jednak smutek trawi.
Pycha i nieuctwo idą ręką w rękę:
Księgi — lgarstwo; życie — nieprawda i męka;
Twórczość — nawet na nią nie dano mi prawa.

Od donosów, oszczerstw puchnie karna sprawa.
Dla świętego tronu — groźba i udręka
Tego mnicha nauka, czyja to potęga,
Czyj geniusz na przyszłość mocną sieć zastawia.

Skromny mnich ognistej myśli był szermierzem.
Od Prawdy najprostsze do Pożytku drogi
On wytyczył ludziom, dbał do końca szczerze.

O rangę doświadczeń. On nieuków błogich
Z niewiedzy wyrwał, by słońce widzieli,
Bo je dostrzegł z lochu w oknie swojej celi.

Z ukraińskiego przełożył
Florian Nieuważny

Зигмунт Румель

(22.II.1915 — 10.VII.1943)

ВОЛИНЬ

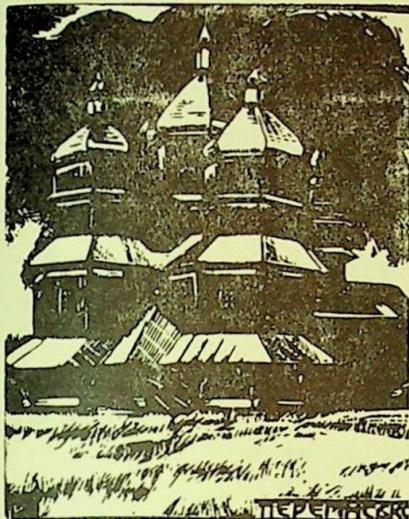
Я покохав лани золотопшеничні та житні,
Гречки медом пахкі і бджолиний говір у вітах,
І полудень синій у пелюстках сонцевих квітнів.
І виднокруг вже сонний, молочним туманом повитий.

Я покохав тугу пісенну і жінок червоні запаски,
І старців, що «Слава богу» кажуть мені, шапку знявши.
І сад вишневий від ягід пурпуровий,
О чорноземний Волинь, твої спів милій завше.

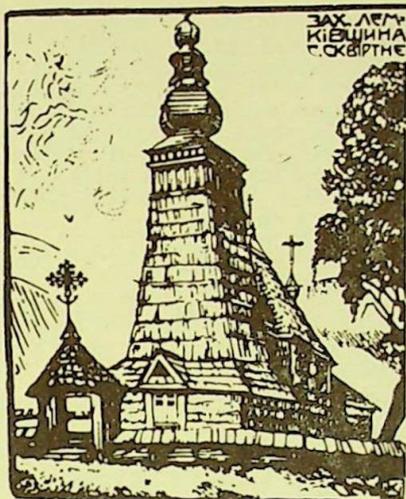
Як за тобою не тужити, земле, синя
У пору світання, й — золота вечорами,
Узята в роздоріжжя жовтоглини розвилля,
Або вже порізана шляхом білогранним...

Як за тобою не тужити, коли в очах засяє
День розсміяний сонцем, хати солом'яні
І над молитвами сільськими високий Почаїв.

З польської переклав Іван Златокудр

О. Кульчицька. Лінорит. 1931 р.

О. Кульчицька. Народна архітектура. Лінорит. 1938 р.

Володимир Ольгович

МОВЧАННЯ

Марта вибиралася на уєскатівську забаву.

— Я піду з тобою, — заявив батько.

— Ні, ні, тату. Я побуду трохи й верну.

— Очевидно, нема потреби тратити ніч на дурниці, — добавив швидко. Ти завжди взимку така виснажена, подихати б тобі іншим повітрям, виїхати кудись, от що. Марта вдягнула довгу блідо-рожеву суконку, прип'яла китичку фіалок. Стояла проти дзеркала й гляділа. До неї посміхалася вродлива дівчина з великими, мрійними очима. Мимохіть порадувалася оцим, що побачила, але зараз же й спохмурніла. Обкинула ще суворим поглядом всю себе з чубка голови аж до носків срібних черевичків і не знайшла нічого, що могла б покритикувати. Незважаючи на це, якась нехіть скривила їй губи. Тоді саме зустріла в дзеркалі очі своєї мами і в цей же момент усміхнулася. Мати дивилася ще трохи, а відтак нервово відкинула голову і виїшла з кімнати. Марта похнюпилася. Їй дуже забажалося зняти гарну суконку й нікуди не йти.

— Я вже замовив таксі.

— Дякую, татку, але я...

— Що тобі, погано себе почуваш? — Побачила зажурений погляд батька і випросталася.

— Нічого, я іду, очевидно — іду! — З бадьорістю почала кінчати свій туалет і незабаром була готова. Батько зійшов з нею вниз. Коли вже мав замкнути двері таксі, ще раз натякнув:

— А може я одначе поїду з тобою, буде тобі приємніше, га?

Марта рішуче заперечила. Міцно поцілувала батька в щоку. Приїхала за скоро. Оркестр щойно прибув і саме приміщався на естраді про-

сторого випозиченого залу. Двоє дівчаток, які намагалися створити місцевий співацький ансамбль, а принаймні дівочий дует, тепер в кутку під естрадою пробували своїх голосів. Було їх чути навіть в кінці залу. Хлопці, тобто два близнюки, студенти, довщували останні гірлянди. В кількох місцях поміж ними засвітилися лампіони.

— Як гарно... Всміхнулася до себе Марта. Її настрої покращав.

— Чого стала? Роботи стільки, що не знати в що встромити руки!.. Сяня, що хотіла бути серцем, а то й мозком, кожної суспільної акції, гналася кудись з тацею, на якій підсакували з дзенькотом карафа з водою й склянка.

— Я ж дуже радо...

— На маєш, неси! — Там біля естради, де будуть промовляти. — І погналася назад.

Марта взяла тацю й пішла. Не добачила жодного столика, жодного такого місця, де могла б ставити тацю. Наблизилася до «співачок». Талія й Ляля старалися тепер перекричати оркестр, який також почав строїти свої інструменти. Вони не могли її ні бачити, ні чути.

— Мені тут звеліли піднести цю водицю... звернулася до секретаря, який прямував до Талі та її товаришки з заміром припинити їхню пробу.

— А-а... пані магістр... Вітаю. — Хто вам звелів?

— Пані Сяня. Це ж тому, хто промовлятиме.

— Яка ж бо Сяня... Адже тут не буде жодних довгих промов. Коротке привітання й все. До цього ж не потрібно води. Віднесіть, будь ласка.

Марта віднесла.

— Добрий вечір, — поздоровила знайому жінку, яка стояла за буфетом. Може б я вам у чомусь допомогла?

— Дякую. Тут вже все налааднано. Зараз прийде хтось на поміч. Ідіть, пані Мартуню, ваше діло, ото — танцювати й бавитися, коли заграють.

Два брати покінчили прикрашати зал й бралися винести кудись драбинку. Вклонилися їй з чудною посмішкою. Коли минала їх, молодший викривився як мавпеня. Почула за собою:

— Мартуня-ніжнюня, де ж твоя мамуня?

Болісно скривилася. Ех, коли б вона була Сянею, або хоч Талею, чи Лялею то споділася б їм щось таке, скричала б так, що втекли б із цієї своєю драбинкою. Але вона була Мартою і лягати не вміла. В школі, де працювала, всі цінували її й любили, прекрасно справлялась з усім. Тільки тут.. так важко було жити.

— Ти б жажнула на них і не дивилася більше в цей бік. Ти б звернулася деінде, а то вже тобі... і мати не доказувала. А Марта бачила тоді перед собою на стіні виписані великими чіткими цифрами «страшні» свої роки. Проте вона не хотіла «махнути» на них і не хотіла звернутися деінде. Коли прохали її позичити потрібну українську книжку з їх сімейної досить багатой бібліотеки — позичала, коли треба було допомогти влаштувати літературний вечір, подати якусь думку, концепцію — радо помагала. Сяня, або котрийсь із «хлопців», або ще хтось інший, вислухували тоді мовчки її поради й вказівки, а потім уже її не потребували.

— І до кого б я тут причепилася?... справді, щиро, зажурилася і саме тоді опинилася в чийсь м'яких і пухких обіймах.

— Пані Мартуня! Мартуня... Яка чарівна! Яка мавка з «Лісової пісні»!.. Ні, мавка була чорноволоса, а Мартуня — темна блондина. Дві старші добродійки передавали собі Марту з рук до рук, щоб її докладно вицитувати.

— Мамця з татуньом не прийшли?... Ох, жаль, жаль, а то були

б наговорилися досхочу. При нашому столику буде місце. Для вас, очевидно — буде. Мій чоловік продає тепер квитки, ви ж його бачили? — Але ми ходимо зайняти місця! Марта з вдячністю прийняла запрошення, почувала себе знову краще, навіть повітря у великім приміщенні з високими вікнами видалося їй тепер теплішим.

Забава почалась з привітання прибулих і скромнього виступу нечисленної місцевої молоді. Тепер уже більше години вигравав оркестр і всі, що мали намір танцювати, танцювали, а тільки Марта ще ні раз не запрошено до танцю. Її слабенький усміх, немов почеплений до губ, дрижав, дрижав, а згодом завмер.

— Добре, що вони цього не бачать, — подумала про батьків. Верну незабаром додому і знову все буде добре. Коло неї близько, майже торкаючись до її крісла, пропливала в танці Сяня; вона вела зі своїм партнером такий палкий диспут, що нічого й нікого довкола не помічала. Таля посміхнулася до Марти безвиразною посмішкою. Лялі дістався якийсь приїжджий і досить цікавий на вигляд парубок і вона від надміру щастя забажала стати доброю для всіх. Спинилася на мить і коло Марти.

— Не танцюеш?? Її губи вигнулися в жалісну підкову. За Марту відповіла одна зі старших жінок.

— Ну так, бо наші молоді люди такі недогадливі...

— Такі — невиховані, скажи точніше — добавила друга.

— Прощу, не говоріть такого... Марта благально торкнулась до її руки. Партнер Лялі пронизав матрону неважливим поглядом, вхопив Лялю й вони швидко віддалилися. Мартині опікунки хмурилися й копчили губи. Вони давали вираз своєму невдоволенню, а то й обуренню; базикали безперервно й майже всім молодим людям, що перебували в залі «пришивали латку». Все це робили з благородною метою — захистити Марту від несправедливості світу й помститися на ній за її кривду. До цього всього не потребували її співучасті, вони майже забули про неї. Марта допивала поволі каву, яку принесла для себе й передовсім для своїх співбесідниць, доїдала пампушку. Роблячи те, вона перебувала в іншому світі. Десь у віддалі лунав голос скрипки, трубки й перкусії, за грубим серпанком просувалися розтанцьовані, розспівані, розсміяні пари, але це все не торкалося її, воно не радувало й не боліло. Все відбувалося точно так, як передбачала. Невже ждала ще чогось? — Невже ти ждала?... Нахальне питання турбувало, не давало спокою. Ні, я нічогосінько... Почула коло себе сміх. Знайомий, дразливий. Один з «хлопців», проходячи мимо з якоюсь незнайомою Марти дівчиною, реготався на весь рот, здається, щоб звернути на себе її, Марти, увагу. Враз одна з жінок при столику зашепотіла:

— Дорко... Доко! — Там, там.

— Таак... притакнула друга. Інженер щойно тепер прийшов. Повернувся туди...

— О-о!... з триумфом скрикнула перша. Він іде сюди. Зараз вас попросить. Марта почувала себе не дуже добре, що жінки говорили забагато заголосно, була переконана в цьому, що молодий мужчина те все чув. Та ще був це хтось, з яким кілька років тому «добрі люди» насилу сватали її. Як виявилося, Дорко ані думав зробити приємність місцевим матронам і не запропонував Марті подружжя, чим вона ні трохи не журилася.

— Негідник!... вибухнули враз обидві. Незвичайно схвильовані смикали Марту за рукав суконки.

— Подивіться, що він робить... Гляньте! — Марта глянула мимохіть. Дорко стояв зігнутий в уклоні перед якоюсь чужою молодою жінкою, що сиділа при сусіднім столику. Ця приїжджа так само, як і Марта, ще досі не танцювала. Тепер пішла розсміяна в танок.

— Ви бачили щось таке?! — скрикували Мартині товаришки. Вона заплющила очі. Нігті одної руки ранили другу.

— Не видержу цього довше. Не можу. Чому я сюди прийшла? Чому сіла коло них?... Коли відкривала знову очі, запримітила старшого, тубенського пана, який протискався поміж столиками й танцюючими.

— Адріан! Мій адьо іде!... втішилася одна з жінок. Несе істоники, повну тацю! — Н-ну, Мартуно... сказала, пригортаючи з темпераментом Марту до себе. Минула ваша недоля. Поімо і мій чоловік зараз вас попросить. Потанцюєте собі.

— На мене вже час. Я пообіцяла батькам... Дуже вам вдячна. — До побачення, пане докторе!

— Адю! Адю, затримай паню Мартуно!... Марту-уню! Марта швидко пірнула в товпу. З незвичайною зручністю торувала собі дорогу в юрбі людей. Йй здавалося, наче б у неї виресли крила й несли її звідсіль... щоб швидше, швидше... З гардероби висипалася в цей момент група щойно прибулих на забаву гостей. Один із цих, що йшли поперед, молодий, елегантний мужчина, зупинився раптом перед Мартою.

— Куди ж ви?

Дивилася на нього без усміху. Мовчала. Він взяв її під руку і повів назад... Легенько запручалася, але тримав її міцно. Увійшли в зал і змішалися в масу танцюючих. Незнайомий виявився добрим танцюристом і їм в основному гарно танцювалося. Із-за його плечей Марта ловила раз у раз дуже здивовані а дедалі й невдоволені, тобто зависні, погляди знайомих дівчат і жінок. Проте, так думала вона, не було зовсім причини до заздрості. Мужчина, з яким вже досить довго танцювала, не промовив до неї ні слова. З дошкульною прикритістю відчувала, що тримав її руку в своїй, як мертву річ. Танці скінчилися, коли вони були посередині залу, але був це тільки короткий перерив і оркестр загравав знову. Дівчині видалося, що її партнер легенько зітхнув, коли почали наново крутитися. Потім запримітила, що він вклонився якійсь іншій дівчині й всміхнувся до неї. Дивився потім за тамтою. Марта нервувалася і щось таке, як гнів, почало клубочитися в ній, підходило до горла, губ, очей... А мовчання поміж ними тривало далше, воно колихалося, як море... Невдовзі потужна його хвиля викине Марту на берег, тобто на крісло біля доктора Адя та його двох компаніонів. А таке не могло трапитися.

— Як довго можна мовчати?... Так поволі, наче б вертав із далекої мандрівки, спрямував на неї погляд. Не розумів. Довелось їй повторити питання. Дивилася йому прямо в вічі, стягнувши брови.

— Ах так, так... Очевидно, це трохи нечемно, проте я...

— А чи ви коли-небудь пригадувалися над самим мовчанням? Що воно може означати? — наступала далше вона. Він був чимраз то більш здивований, вона говорила:

— Є такий вірш білоруського поета про різні роди мовчання. Він кінчається так: «Мовчить людина, триває в мовчанні, бо й інші, мов заморожені мовчать. І враз... схвильоване лице, зірвалися з уст печаті. Вибух обурення: Довше мовчати вже не можу!».

— Так, ви цікавитесь поезією?... його здивування перетворювалося в щире зацікавлення.

— Бо це моя спеціальність. Вже четвертий рік навчаю в середній школі польської мови й літератури. Тепер почала самотужки вивчати українську літературу. Чекаю, щоб відкрили курс заочної україністики. Зараз запишуся. Ще ніколи за своє життя не висказала стільки слів про себе. Слова пливли, бухали, наче б прорвалася гребля, що тамувала запаси якихось велетенських сил...

— А я думав, що ви дуже неприступна... і... що ви собі не бажали цього, що сталося, значить — затанцювати зі мною.

— Чи справді в мене такий «непрístupний» вигляд?... Вона пригадала собі свою втечу з «бального» залу й несподівано усміхнулася.

— Та ні... і як можна помилитися! — Мені на ім'я Левко. Левко Равич.

— А я Марта.

— Левко приглядався її, наче щойно тепер побачив. Не зовсім зрозуміло, що ви в панібратстві з поезією. В кого такі очі...

— Які?

— Прекрасні, сповнені якихось таємниць.

— Дякую. А я навіть часом пишу.

— Вірші?

— Ага. Звичайно, коли майже всі сьогодні пишуть вірші, то чому б мені не писати їх? — Тепер засміялися обое.

— При цьому ж у мене трохи фахового знання. Я знаю, як їх треба писати. Ну й в мене... Марта спинилася, чи їй казати ці слова, але зараз же, мимо волі, вони висказалися самі:

— В мене багато почуттів і думок, яких нікому передати. Такі саме найліпше переливаються на папір.

— Хочеш сказати, коли б у тебе був хтось такий, кому могла б, хотіла б, передавати свої думки й почуття, тоді не було б потреби творити вірші? Покрутила головою. Ні. Адже тоді заіснували б нові, прекрасні теми.

— Ах-так?!... Тоді прошу тебе — ради цих нових прекрасних віршів, які могли б постати — візьми собі мене за друга. Марта погодилася. Все це був присмний жарт, але такий жарт — вони обое добре це розуміли, міг легко перемінитися в найсерйознішу дійсність. Добре було балансувати в цьому вузькому переході.

Наприкінці ночі, коли припинилися всі виступи, бо «співачки» похрипли й послабнули. Марта вирішила продекламувати кілька своїх віршів. Спокійно вийшла на сцену й звернулася до присутніх, як до своєї молоденької аудиторії в школі. Цим разом забажала передати слухачам свої власні спостереження й емоції. Звернулася до всіх, як до близьких друзів й закликала їх, майже просила, щоб взяли участь в її гулянні понад берегом незглибимої річки життя.

— Хто написав ці вірші?

— Це мої віршики.

Левко схопив її в свої обійми й гаряче поцілував. Гуляли й бавилися до самого ранку. Вийшли в блакитний зимовий поранок притулені до себе, як два шпачки, що передвіщують близьку вже весну.

— Ну й подумати, що сьогодні народилася нам поетеса... ствердив секретар місцевого УСКТ.

— Сьогодні народилася людина, — сповістив срібноволосий пан, голова гуртка й подумав при цьому зворушливо про себе, як про філософа, якому відомі тайники людського серця й буття.

З АФОРИЗМІВ

МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

*О, хто ж казав, скрізь ідилія,
Троянди без тернів.*

*Нехай же сад весесвітній устат
Там, де ридала мати на руйні!*

*Ми стоїмо за мир і спокій,
Ми кривді вічні вороги.*

*Благословенні мир і праця
На цій оновленій землі.*

*Як парість виноградної лози
Плекайте мову.*

Нове життя нового прагне слова.

*Хай наше слово не вмирає,
І наша правда хай живе.*

*Усі слова співучі струми,
Коли під майстровим смичком.*

Д
І
Т
Я
М

Владислав Броневський

ПОКЛІН

ЖОВТНЕВІЙ РЕВОЛЮЦІЇ

Мій поклін Жовтневій революції,
шапкою до землі
від польського брата —
радянській справі,
справі людській,
робітникам, селянам, солдатам.

Мій поклін — не шапкою
гетьманською,
що пером оздоблена чаплиним,
а шапкою тюремною в'язня
панського,

шапкою Варинського, що
в Шлісельбургу згинув.

Жилаві є наші спини;
кланятися вчили ж нас довго, —
аж царські канчуки час поглинув,
аж ярма не стало вже важкого.

Мій поклін праху Рилєєва,
мій поклін праху Желябова,
мій поклін поклін праху усіх
революціонерів.

Могила Леніна — пряма як думка,
думка Леніна — пряма як чин,
чин Леніна — прямий й великий
як революція.

П. Маркович. Декоративна тарілка «Оленка».

Мій поклін могилам Сталінграда,
могилам Москви і Берліна —
ми — по літах сталюного граду —
в майбуття мости прокинемо.

На землі, на російській і —
польській, —
кров та любов наша:
квітів чаші
й трави росли,
де загинули кості.

Переклад Іван Златокудр

Владислав Броневський

У САДОЧКУ ЗОСІ

У садочку нашу Зосю
гарна ружа чемно просить:
«Зосю любя, прожени
з грядки всі ці бур'яни!»
А нарцис ледь-ледь живий
плаче в сітці кропиви.
Та й конвалія — кричить:
«Хміль нас хоче задушить!»
Кропива ж тут підвелась,
запишалась, загула:
«Тільки спробуйте торкнуться —
буду жалить вас і тнуть!»
Але Зося — за граблі
та за сапку — і з землі
геть бур'ян — хап-чик, трах-бах:
Досить жити на грядках!
Глечик винесла важкий —
напуває всі квітки...

Антін Більчук

ДРУЗІ З РОМАНОВА

Романівський двір потопає у зелені парку. Від білого житлового будинку з колонним ганком розходилися по парку алеї, висаджені розложистими липами, струнками смереками та темнозеленими грабами.

За парком простягалися луки з розкиданими вільшняками. На далекому обрії синілі соснові ліси, в яких поховалися хати Красичина, Челупки, Данців, Вигнанки та Соснівки. Поза парком, у викопаному від фільваркових будинків каналі, пливла по жовтому піску холодна вода і вливалася до лінивої річки на лугах. На стаїні та стодолі лелеки збудували свої круглі гнізда. Птахи злітали з гнізд і прямували на схід на мочари над Вугом.

У червневому надвечір'я двох хлопчиків прибігли від двірської стаїні до саду за двором. Саме там почали рум'янитися в сонці черешні. Вищий з них Василько, неначе кіт, видерся на дерево та нагнув гілляку

В рів шпурнула бур'яни...
Добре квітам весняним.

ЛІТАК

Білокрилий мчить літак
і гуркоче: так-так-так...
Мчить вгорі, ген-ген високо —
так що ледве бачить око.
Дивне диво — цей політ!
Всі внизу — такі малі!
Мчиш дорогою прямою!
Хмарку — можна взяти рукою...
Як сталевий птах промчав —
гурт хлоп'яток замовчав...
Але в думці всі ці діти
мріють теж отак летіти...

ПОЖЕЖА

Гвалт! Рятуйте! Дім горить!
Вже авто пожежне мчить...
Люди в касках, мов той птах,
на драбину — і на дах.
Угорі, над нами вже
гасять полум'я пожеж.
І хоч скрізь сичить вогонь —
та пожежники його
не бояться — і от знов
лізуть поспіхи в вікно
та й рятують малюків...
І так завжди зв'ік-віків.

З польської переклад
Іван Глинський

меншому. Цей швидко обірвав доспілі ягоди та висипав їх у кашкетик з білого полотна. Василько зліз із дерева й хлопці почали ласувати свіжі, солодкі ягоди. Дозволь тепер, мій любий читачу, познайомити тебе з хлопцями.

Вищий Василько — це син двірського кучера-кріпака Юхима Гаврилюка. Нижчий хлопчик — це панич Юзьо, найстарший син поміщиків Яна та Софії Крашевських. При нагоді, згадаю, що дід Юзя Кастан жив на Західній Україні в Теробовлянському повіті. Тут завдяки магнатам Потоцьким добився гарного села. Та батько Юзя Ян після закінчення навчання продав батьківське село й купив маєток Долге біля Пружан на Поліссі. Батько панича був веселий, любив пожартувати, поспівати та й добрих музик послухати. Іноді й віршик любив скласти. А як чудово розповідав про різні шляхетські пригоди. Мати Юзя, Софія Мальська була жителькою Романова. Вона також поважала музику і книжки. Всі її любили. Пані Софія була дуже добра. Недалром селяни говорили: Якби пані хотіла, творила б чудеса... Та мати Юзя не завжди жила в Романові. Вона мусила з чоловіком господарювати у селі Долге.

Юзя виховували в Романові прабабуня Констанція та бабуня Анна. Прабабуню Констанцію Новоміську називали білою бабунею тому, що вона переважно ходила в білому одязі. Біла бабуня, посміхаючись, розповідала Юзеві казки, вчила його читати, наказувала бути чемним для селян та гратися з сином кріпака, Васильком не забороняла.

У довколишніх селах жили українські селяни. Юзьо зустрічався з ними в хаті фурмана Гаврилюка, в stodолі, на полях, під час поїздок з білою бабусею до містечка Вишніці. Бабуня Василька Лікерія також розповідала Юзеві чудові казки про Івана-Побивана, про Телесика та калинову сопілку, частувала великими солодкими грушками, або червоними яблуками, які називала циганками. Набравши таких яблук в кишені, Юзьо з Васильком та з собачкою Рячком у теплий жовтневий недільний надвечір помандрували дорогою в сторону Соснівки. Обабіч дороги ріс ліс. Хлопці гралися, ховаючись за деревами. Всюди було тихо. Тому не дивно, що увагу їх привернув гуркіт воза. Хлопці сховалися за корчем й дивилися хто іде.

— То напевно цей шляхтич, що сьогодні обідав з дідунем Блажеєм — сказав Юзьо. Незабаром бричка над'їхала і затрималася. Хлопці побачили, як вийшов з неї парадно одягнений шляхтич, взяв у руки чималий сундук та пішов у ліс. Тут він зняв дорогий парадний костюм, а одягнувся в полотняні холяпні та полотняний халат, взувся в робочі чоботи. Шляхтич старанно поклав у сундук парадний одяг і вже в буденному поїхав даліше.

— Це так само, як твоя бабуня босоніж іде до церкви, а щойно біля кладовища взувається — замітив Юзьо.

— Шкода чобіт! — відповів Василько і хлопці помчали в сторону Романівського двору.

Коли настали листопадові темні вечори, фільваркові жінки і дівчата сходилися до пекарні прости льон. Тут було тепло, пахло свіжим хлібом. Ключниця роздавала льон, жінки вигідно сідали на лавах і йшли в рух коловоротки та веретена.

Одночасно дівчата співали:

А вже ж мені докучило
Бровоньками моргати,

Ой, дай же мі, боже
Свого мужа дождати...

Юзью з Васильком зашилися в куток пекарні та уважно прислухувалися пісням. Як тільки втихли співи, бабуня Лікерія почала розповідати:

«Був собі дядько, який виховував небіжа. Ішов дядько до міста та питає:

— Що тобі, небоже, купити?

— Як в'їдете в місто, то купіть це, що вперше побачите — чи літаюче, чи ходяче, чи стояче — відповів небіж.

В'їжджає дядько до міста, дивиться аж кіт біжить. Взяв він того kota, ходить по ринку і питає:

— Чий це кіт?

Ніхто до нього не признається. Приїжджає дядько додому й приводить kota.

— Я тобі, небоже, kota привіз — каже дядько. Взяв хлопець kota й пішов у світ. Йшов він, ішов аж зайшов до якоїсь хатинки. В ній жили дід і баба.

— Хлопче, а куди то йдеш? — питає баба.

— Шукаю служби — відповідає хлопець.

— То йди так дальше аж до царя, а там будеш зайці пасти — каже баба.

Приходить хлопець до царя. Цар питає:

— Чого тобі треба?

— Шукаю служби — відповідає хлопець.

— То я тебе за пастуха візьму. Будеш зайці пасти. Погнав хлопець зайців у поле... Приходить до нього якась жінка в чорній хустині та й радить:

— Візьми найменшого зайця, спечи та з'їж, а потім почисли — будуть всі.

Хлопець з'їв найменшого зайця, почислив, не бракувало ні одного. Пригнав хлопець зайців до царя. Цар числить — є всі. На другий день все повторилося.

Цар тоді каже:

— Всі пасли і зайців бракувало, а ти пасеш і жодного не бракує... Тепер я тобі загадаю другу штуку. Як її виповниш, то віддам тобі півцарства і дочку за жінку. Треба тобі перескочити через цей триповерховий будинок. Хлопець вийшов і зажурився. Аж підходить до нього старий дід з конем і каже:

— Візьми того старого, негарного коня, сядь на нього і перескоч через цей будинок. Хлопець як скочив, так і перескочив. Цар взявся за голову і сердиться:

— Не дам тобі ні царства, ні дочки, бо ти пастух. Тоді відізвалася царівна:

— Я не піду за багатого, тільки за того пастуха, що перескочив через будинок, хоч-не-хоч взяли і звінчали їх». Ледве бабуня Лікерія сказала ці слова, обізався бубон. Це був знак, що кличуть вечеряти. Юзью встав і, не гаючись, пішов до двору. Біла бабуня, хоч і добра, не любила коли він спізнявався.

***

Іншим разом Юзью запросив Василька на вечерю до двору. У великому залі зібралися всі: тут була біла бабуся Констанція, бабуня Анна та дідусь Юзя, Блажей. Засвітили свічки. Приїхав сусід з Полонного Груду, Соболевський. Він роздобув свіжо переписані вірші Міцкевича. Біла бабуня розгорнула подані листки паперу і почала читати привезену з Вільна баладу «Світезянка». Всі були захоплені цим твором. Потім на скрипці грав двірський рахівник Венцкевич. Після гри розпочалися розмови, але про що вони велися хлопці не чули, бо біла

бабуня завела їх до іншої кімнати та вгостила солодкими медівниками. Юзьо показував Василькові у букварі літери.

Може хлопці з Романова дружили б усе життя, якби не події, які сталися на початку вересня 1822 року. Ще наприкінці червня до Романова і Долгого приїхали батьки Юзя. Вони покликали з Вишниць кравця Гершка, який пошив хлопчині новий костюм і плац. Місцева кравчиня Наталка нашила йому сорочок, полотняних рушників і простинь. Біла бабуня, бабуня Анна, мати й батько перевіряли знання хлопця. Серед челяді ходили чутки, що панич Юзьо поїде до академії.

Василько їздив з татом у поле по снопи й не мав часу, щоб перевірити ці чутки. Аж одного вечора Юзьо прийшов до Василька. Він застукав, як завжди, у вікно, коли Гаврилюки саме вечеряли. Василько вибіг надвір.

— Везуть мене до школи — сказав Юзьо. Візьми від мене це й ножики і сопілку, яку колись привезла мама з Пружан. На Різдво приїду, привезу тобі з Білої Підляської коньки... Василько подякував другові за подарунки, виїняв з кишені глиняного півника й подав Юзеві:

— Візьми на пам'ять, бабуня Лікерія з Вишниць привезли:

Хлопці попрощалися. Василько сумно дивився за своїм другом, якби передчував, що більше їм не доведеться товаришувати. На другий день Юзьо з мамою і батьком сиділи на бричці. Батько Василька цьвохнув на гнідих і бричка рушила шляхом до Білої Підляської.

Василько одною рукою кивав на прощання другові, а другою втирав сльози. Високо в небі, відлітаючи у вирій, курликали журавлі.

Федір Самойлович

Потрібний

— Тату — мовив син з віконця —
Місяць потрібніший Сонця.
— А чого це так, Демидку?
— Бо удень і так нам видно.

Конструктори

Той машину конструює,
Той модель ковша готує,
Той літак, а той — сівалку,
А Петро своє —
Шпаргалку...

Сусід винен

— Нащо ти оці, Мартине,
Кілки ставиш, де не слід?
— А хіба ж я в цьому винен?
— Ну, а хто ж?
— А мій сусід.

Завидьки

— А ви, бабусю, теж ходили в школу?
— Не вчилася, онучку, я ніколи,
Бо день і ніч копалася на ниві,

Було нам не до школи...
— От щасливі!

Тісно

— Ти чого це під дверима? —
Запитав Петро Трохима.
А Трохим тоді так злісно:
— От не зна!
У класі тісно...

Іван Златокудр

В зоопарку

Що це?
— Грому говір?
— Дзвен зойк?
— Водопаду — гордий — рев?
— Ні! Це — лев!

Осіній ліс

Високо-високо — сорока
Низенько-низенько — підпенька.
Калина палає, червона-червона
І дятел в пень сонця —
Десь дзвонить та дзвонить.

НАИЦІННІШИЙ СКАРБ

(Казка)

У одного батька було два сини — Василько, що прагнув добра не лише для себе, а й для всіх людей, та Степан, який мріяв тільки про свою славу. Василько був хлопцем скромненьким, працьовитим, немов мурашка помагав своїй хворій мамі в городі, і в полі, і в хаті. Його старший брат неохоче брався за роботу. Любив лише зарозуміло відповідати:

— Чи варто мені трудитись, руки брудити тут на тих грядках в городі? Це ж не принесе мені ніякої слави ні користі!

Не слухав він свого батька, зовсім не турбувався за здоров'ям матері. Пишався своїми здібностями в науці, йому здавалось, що він наймудріший. Вимагав від батьків наймодніший одяг, якого ще ніхто з його ровесників немає, аби їх у всьому перевищити. Не зважав на те, чи в сім'ї вистачить на це грошей.

Одного разу хлопці вибрались у світ шукати країну, де людина може заспокоїти всі свої бажання. Дід Опанас розповідав про неї у своїх казках, але де саме вона знаходиться, не міг точно сказати. Ті, що потрапляють до неї — говорив дід — не завжди заспокоюють добрі бажання та стають щасливішими.

— Я, як тільки в ній знайдуся, стану вельми багатим, оженюсь з прекрасною королівною, житиму у великому позолочуваному палаці. Кожне моє веління будуть виконувати підлеглі мені слуги. Я буду мати найкращі у світі машини, літаки. Як повернуся не впізнаєте мене! Буду славний на весь світ, багатий та пишно одягнений, при боці найзнатнішої красуні — пишався перед від'їздом Степан.

А Василько мрійливо дивився перед себе у сино далину ласкавим доброзичливим поглядом.

— Я шукатиму такої країни, де можна знайти чарівне зілля, яке вилікує мою хвору маму, хотів би також дістати там сопілку, що грає найніжнішими, найкращими звуками. Хотів би я, щоб мої зіграні на ній пісні зуміли промовити до найбільш холодних сердець, щоб виганяли зло, сум та журбу із нашого гарного світу, щоб всі діти та їх батьки жили в любові та щасті.

Поїхали брати в далеку дорогу. Минали гаї, села та міста, а перед собою бачили завжди цю саму блакить величезного купола неба. Одного разу зайшли до невеличкої хатки, що одиноко стояла під великим гаєм. Сонечко доторкало вже верхків величезних старих дерев, наближався вечір, а вони, з'їхавши з широкого рівного шляху, не знали в якому напрямку далі мандрувати. В хатці зустріли старенького дідуся з хитруватими очима та його знеможену хворобою дружину.

— Ми шукаємо країни, де збудуться всі бажання людини. Може ви знаєте, де вона?, — відразу спитав Степан.

Дідусь підозріло, усміхаючись, сказав:

— Є вона там десь за тими горами й лісами. Люди доїжджають до неї, заспокоюють свої бажання, але втрачають самих себе. Потім радо втракли б з неї, залишили б багатство, але це їм не вдається. Дивна це, зрадлива й оманлива країна!

Раненько прокинулись брати та почали збиратись в дальшу дорогу. Василько помітив в хатці тільки самсіньку бабусю. Дідусь пішов десь далеко, на цілий день, шукати чогось дуже важливого. Хлопцеві жаль стало покидати хвору людину.

— Но брате, не барись, чарівна країна вже перед нами, ще перед

вечором ми повинні знайтись у ній, — з вітхою говорив Степан, який вже був підготовлений до дороги.

— Чи годиться залишити саму хвору бабусю? Поки що я останусь тут, — озвався Василько.

Хлопець бачив як брат швидко сів на коня та попрямував у сторону темних гірських хребтів, від яких віяло холодом. Василько приніс бабусі свіжої водиці, позамітав кімнату та почав готувати сніданок.

— А може вам які ліки допоможуть? Може вдасться мені їх десь роздобути? — питає зі щирою дбайливістю.

— Я, хлопче, в країні сповнених бажань втратила свої життєві сили та здоров'я. Думала, що стану щасливою завдяки багатству. Одержала там скільки хотіла золота та з цим вантажем хотіла повернутися додому. Коли тільки затрималась, щоб відпочити, здавалось мені, що маю за мало коштовностей. Бажання мої сповнювались — скарбів прибувало, але за кожний такий дарунок володарі цієї країни вимагали від мене нової жертви. Видирали з мого серця почуття радості, дружба, а потім милосердя та співчуття для страждань і недолі інших. Я несла вантаж думаючи, що дійсно принесе він щастя мені та моїм дітям. Несла його, але ноги здавалось угинались від утоми та знесилення. В серці чула я великий, нестерпний біль та журбу. Світ став мені невеликий, навіть не могла я втішитись роздобутим великим майном. Вкінці ці люті чаклуни поставили найвищу ціну — бажали, щоб я відреклась свого здоров'я, щоб зненавиділа всіх людей, навіть рідних дітей. — Я задержалась збентежена, довго думала над тим, та відмовила виконати їх бажання. Тоді вони на весь голос засміялись. Кинули, видно, на мене якісь злі чари, бо ноги мої заболіли, захитались і я упала зомліла під тяжким вантажем. Коли отямилась, помітила, що залишилась сама знесилена до краю, а коло мене валяється частина роздобутого багатства, як щось не дуже то важливе. Відтоді я втратила все найкраще в житті — не можу ні радіти, ні сміятись, лише якийсь лютий сум гризе мою душу і він не дає відновитись затраченим життєвим силам. Нелегко позбутись кинутих на мене чарів в зрадливій країні сповнених бажань.

— Я чув що є у світі ворожки, які мають свої ліки на злі чари, — озвався Василько, уважно слухаючи сумної розповіді старої жінки.

— Там десь далеко, в глибині тих гаїв, є така ворожка, що має зілля, яке повертає людям здоров'я. Звуки її сопілки зуміють воскресити втрачені почуття, послаблять силу злих чарів та повертають людині втрачені життєві сили — пояснювала далі жінка. Мій чоловік був у неї не раз, хотів віддати їй все наше золото й багатство. Вона однак прагне побачити найцінніші людські скарби. Він уже приносив їй найкращі кристали, випросив у нашого царя найдорожчу корону з шпирієнького золота з брильянтами. Чаклунка, побачивши це, тільки вголос засміялась! Тепер мій старий хоче привезти їй великий міх золотих грошей, за які можна купити всі речі, що знаходяться в нашій країні.

— Вона ними також не задовільниться! — озвався впевнено Василько.

— А може ти, хлопче, знаєш про якісь більші скарби? — питала бабуса. Мій чоловік заплатить тобі добре за них!

— Я знаю такі, що їх не можна ні позичити, ні продати, ні показати комусь.

Хвора пояснила Василькові якими дорогами дійти до таємної лісової чаклунки. Хлопець вибрався туди раненько, коли сонечко позолочувало пахучий ліс ласкавими променями, а пташки в чудових закутках виспівували радісні пісні. Відважно прямував затишною доріжкою, порослою зрошеною травицею та зрілими суницями, аж вкінці знайшовся на великій лісовій галявині. Посеред неї побачив прекрасну дівчину

з жовтим, немов сонячні промені, волоссям. Біля неї паслись маленькі оленятка, навкруги кружляли сизокрилі лісові голуби, в дзьобках приносячи їй на привітання свіжі різнокольорові квіти. Далі стояла прекрасна хатка, стіни якої, здавались, побудовані з небесної блакиті, а дах з біленьких хмарок. Хлопець очарований тим сміливо підійшов до лісової красуні та спитав:

— Чи то ти володієш чарівним зіллям, що повертає людям утрачені сили та відганяє від них злі чари?

— Так юначе я!, — озвалась дівчина з гарною загадковою усмішкою на устах. Дам тобі таке зілля, якщо ти покажеш мені найцінніші скарби людські.

— Я, прекрасна ворожко, не зможу тобі їх показати, бо ж вони не для цього!

— То які ж вони і де ти їх роздобудеш?, — спитала загадково дівчина, глянувши на хлопця синіми очима, в яких сяяла незрівняна доброта та мудрість.

— Їх ніде за жодні гроші, за найщиріше золото роздобути не можна, вони глибоко заховані в самих людських серцях, а видерти їх звідси не можна. Не годиться чесній людині ані пишатися ними, ані продавати їх.

Лісова красуня серйозно подивилась хлопцеві в очі, з її уст зникла жартівлива усмішка.

— А які ж вони ці найбільші скарби — спитала з цікавістю.

— Це найкращі почуття людини — радість бажання чинити у світі добрі діла, це любов до людей та природи... Важко висловити це словами що найцінніше в житті. Подаруй мені твою лісову сопілку, на ній може краще розкажу тобі про найбільші скарби заховані на дні мого серця. Лісова красуня витягнула з-за золотого пояса свою сопілку виконаву з чудового дерева та подала її Василькові.

Хлопець не словами, а чудесними звуками сопілки висказував свою палку любов, свою гарнесьну тужливу журбу та тиху прекрасну радість. Коли заграв сумно то так задужевоно, що на мить, здавалось, знерухоміли з захоплення розколісані дерева, олені стояли задумані, немов бронзові статуї, навкруги пташки затихли. А як почали линути радісні мелодії, то все спочатку усміхалось, а потім поринуло в лісовий танець, щебетання, шум понісся по всьому гаю і не затих вже навіть тоді, коли Василько перестав грати. На білявому обличчі лісової красуні помічалось глибоку задуму. Якби пробудившись, озвалась вона ніжним співучим голосом.

— Ти, юначе, висказав мені правду про те, що годиться назвати найціннішими скарбами людей. Бережеш їх у своєму серці та переконав мене у своїй безмежній їм відданості. Моє лісове царство приймає тебе як свого щирого гостя, обдаровує чародійним зіллям та сопілкою, що виспіває найчистіші звуки. Василько взяв дарунки з рук лісової чародійки та вийшов на доріжку, яка вела додому. Проводили його скороні оленята, сизокрилі голубки, пухнастохвості вевірки, співучі пташенята.

По дорозі зайшов до хатки бабусі. Зрадів, коли вона, напившись чародійного зілля, стала здоровою, веселішою й помолодшала. Слухаючи прекрасних звуків сопілки, встала та з радістю взялась до праці не роздумуючи вже про втрачене велике багатство.

Вдома вітали Василька дуже радо. Мати скоро видужала. Хлопець надалі, як і колись, помагав їй немов мурашка, всім серцем тїшився плодами на полях, квітами в городі та співами пташок. На своїй сопілці вигравав чудові пісні, щоб відігнати з людських сердець усе погане, розпалуючи в них почуття палкої любові, радості, щастя та всього, що найкраще у житті.

За кілька років приїхав у гості новою машиною Степан. Своїм багатством пишався при кожній нагоді. Але що з цього! В країні сповнених бажань втратив він навіть свою совість. Не вмів уже ні щиро радуватись, ні справді любити, ні плакати, думати про людську честь та щастя. В його очах сяяв мертвий холод та байдужність, через які прозирала ненависть, задрість та гризуча його серце невгамована чорна журба. Коли Василько заграв на чародійній сопілці, найкращі рідні мелодії, помітив у гордих очах брата гіркі тяжкі сльози. На запитання, чого він плаче, тож сповнились його життєві бажання, Степан звірився, що він дуже нещасливий — живе один без крихітки любові та співчуття. Перебуває серед тих, які позбулись всяких хороших людських почуттів.

Василько не зумів вже своїми мелодіями, які грав на чародійній сопілці відчарувати брата. Безтямно піддався він злим чарам чаклунів в країні сповнених бажань. Для таких за слабкі виявились цілющі ліки лісової красуні.

Поїхав Степан туди, до холодної непривітної країни людоподібних манекенів, де можна роздобути всякі багатства, але де немає місця для справжнього людського щастя. А Василько надалі радувався своїм чесним працюватим життям, красу якого виражав на своїй улюбленій сопілочці з чудодійного лісового дерева.

Антін Більчук

НЕПЛАНОВАНА МАНДРІВКА

Мартин Крильчук сидів біля телевізора й дивився чудесні картини з різних країн. Програма була такою цікавою, що хлопець забув навіть про свій вертольот, який купив йому батько під новий рік. Мартин набігався вдень на подвір'ї, грався з товаришами в індіців, потім, ледве помившись, повечерявши, сів біля телевізора. Хоч програма була цікава й приволювала увагу, проте після тридцяти хвилин глядачеві очі почали злипатися й він, у вигідному фотелі, поволі заснув. Мати помітивши це, попросила батька. Обоє обережно перенесли сина на ліжко. Навіть не треба було сплячого роздягати, бо він зараз же, після вечері, переодягнувся у піжаму.

Батьки вигідно поклали хлопця в ліжко, прикривши ковдрою, а самі пішли до своїх вечірніх занять.

На перший погляд Мартин спав твердо. Мама навіть заглядала до нього. Спав спокійно. Однак у голові хлопця хмарилися фантастичні сновидіння. Мартинові здавалося, що він сів у свій вертольот і миттю вилетів над хмари. Над хмарами світило ясне сонце, але землі не було видно. Льотчик лише знав, що летить на північний захід. Не знати скільки пройшло часу, коли хмари розступилися й Мартин побачив внизу величезну білу країну. Кругом біліли сніги і блищали в сонці льоди. Хлопець принизився. З крутих берегів сповзали в море величезні льодовики. Потрісканий лід відривався величезними брилами та у вигляді льодових гір плавав у воді. Над берегом хлопець помітив білих ведмедів, білі куріпки, а у воді тюлені. Хоч світило сонце, від землі повіяло страшним холодом. Мартин аж затрясся від морозу.

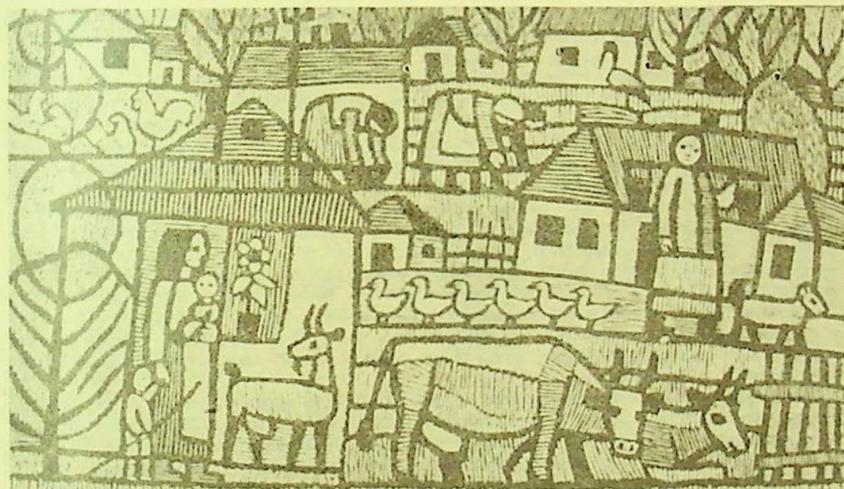
— Це Гренландія — подумав. Ще замерзну тут... Десь би в теплий край майнути... І хлопець раптом повернув вертольот на південний захід. Машина піднеслася вгору так високо над хмарами, що Мартин ледве бачив води Атлантичного океану. Минув Північний тропік і почав спускатися над лісами басейну Амазонки. Вертольот гнав на півден-

ний захід і приземлився щойно в країні Еквадор над річкою Сан Мікуель в індійському поселенні. Довкола зеленіла джунгля: мокре і гаряче повітря затримувало дихання. Між листям дерев Мартин помітив дахи хат. Було їх кілька. Хлопець не встиг поміркувати хто тут живе, як з гуцавини вийшло кілька чоловік, обличчя яких були помальовані у червоні взори, з намистами на шиях і з довгими повітродувними трубками в руках.

— Індієці з племені Кофанів — догадувався Мартин. Тимчасом індієці задержалися і здалека приглядалися гостеві. Мартин низько вклонився, даючи зрозуміти, що він гість, а не ворог. Індієці також поклонилися та, показуючи жестами оселю, запрошували прибулого в гості. Незабаром Мартин побачив лише п'ять куренів на палях. Вони були криті листям з пальм. Виглядали вони більше на повітки на вози чим на житлові хати. Помітивши прибулого, з усіх усюдів, із мавпами на руках, збіглися діти. Разом з ними біу дебелий молодий тапір. Не знати яким чудом Мартин почав говорити іспанською мовою. Він привітав індієців. З подорожньої торби вийняв для дітей цукорки, дорослим подарував по разку червоного намиста. Індієці почали всміхатися, а навіть сам вождь запросив його до куреня. Жінка вождя поставила перед гостем миску солодкого супу з бананів і поклала качан вареної кукурудзи. На десерт принесла пальмових горішків. Вкінці подала напій з кори дерева йоко, який нагадував каву. Господиня перепрошувала, що немає риби ані м'яса.

Мартин вийняв із торби коробку сардинок і подарував дружині вождя.

Під час обіду гість довідався, що в селі живе лише тридцять чоловік. Кофані займалися хліборобством. Сіяли кукурудзу, маніок, збирали банани, різні фрукти та зілля джунглі. Наш мандрівних вперше бачив маніок. Була це чагарникова вічнозелена рослина, з бульвоподібного

Л. Левицький. «Мирний день».

кореня, з якої виготовляли поживне борошно. Кофани часом ловили рибу. Проте частіше ходили у ліс на полювання. До птиці стріляють із своїх повітрорудних трубок, до яких мають значний запас тоненьких пальмових стріл, затроєних курарою. Крім птиці полюють на мавпи, дикі кабани тощо.

Під час розмови, мавпи скакали бесідникам по плечах, крали зі стола горішки, а одна навіть вискочила гостеві на голову. Папуги виспівували свої крикливі пісні на гіллях дерев довкола куреня. Освоєний тапір поклав морду на стіл і домагався бананів.

Ледве скінчили обідати, як до куреня прибіг індієць і голосно заявив, що наближається сильний вихор. Всі вибігли на подвір'я та почали дмухати проти вітру, вимахуючи грізно руками, щоб відігнати ураган. Гостеві порадили, щоб заховав свою машину, а то вихор її забере. Мартин попрямував до вертольота. Ледве включив мотор, щоб перевезти машину в безпечне місце, але вітер схопив її в свої цупкі лапи, підніс вгору й жбурнув на південний схід. Вихор заніс вертольот так далеко від оселі, що про повернення не можна було й думати. Тому Мартин летів спочатку над джунглями, а згодом знову над Атлантичним океаном. Чим далі хлопець летів на південний схід, тим ставало холодніше. То тут то там появлялися кити. Далеко забіліли льодовики Антарктиди. Мартин, лякаючись сильних морозів, знову повернув машину та помчав на північний схід.

Мандрівник не встиг добре оглянути карти, як вертольот приземлився в Австралії. У степу стояла гарна садиба. На широких рівнинних пасовиськах паслися отари овець. Хлопцеві стало дивно, що біля них не було ні одної людини. Лише два собаки бігали довкола величезного стада й зганяли вівці до гурту. Коли вівці збиралися в купу та дрімали, собаки клалися на їх вовняних хребтах і вигідно відпочивали. Надивувачись баченому, Мартин сів у машину та знов помчав на північний захід. Пролітаючи повільно над Малайськими островами, помітив страшну картину.

На галявині в джунглі стояв малайський ведмедик. Раптом з гуцавни кинувся на нього величезний восьмитровий питон. Він обплівся довкола тіла ведмежати, почав його давити. Ведмежа розпочливо боронилася, але питон покотився з ним неначе клубок по галявині. Чути було лише тріск ведмежачих костей. Незабаром питон розвільнив кліщі свого тіла й почав кусками ковтати свою здобич.

Мартин жажнувся, надав швидкості машині й помчав на північний захід. Довго летів над Індійським океаном, потім над пісками Аравії, аж приземлився в Єгипті над Нілом. Мандрівник висів з вертольота, постелив одяло на піску та ліг відпочити. Аж ось у надбережних корчах він помітив кілька крокодилів, які з відкритими для проходу пащами вигрівалися на сонці. Хлопець знав, що крокодили живляться рибою, черепахами, птицею, а навіть полюють на худобу біля волопою. На людей нападають лише тоді, коли голодні. Тому приглядався їм без боязні. Однак думав вже схватися до вертольота, коли помітив, що недалеко на піщовому березі в тіні дерев самка почала пашею і лапами насипати купку піску, яку зверху прикрила травою.

— Ага, ховає яйця — пригадав собі з уроку зоології, мандрівник. Скінчивши роботу, самка лягла біля гнізда, щоб захистити яйця перед ворогами.

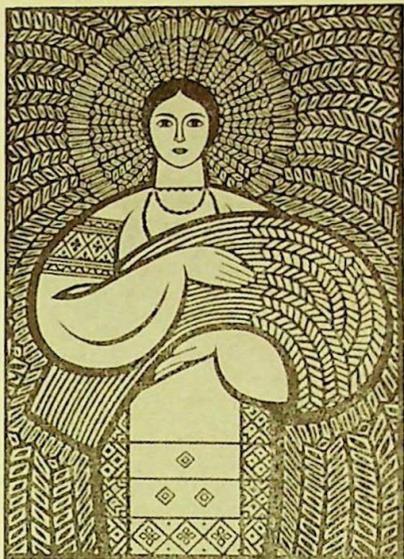
Мартин встав і рушив до вертольота. Почувши його ходу, самка кинулася на хлопця і мало не схопила пашею за ногу. Мартин крикнув і пробудився. Над його ліжком стояла мати й лагідно питала:

— Що тобі, сину? Ти весь спітнів... Я тебе обітру рушником...

— Нічого, мамо, не треба. Я маю ось у кишені носову хусточку — відповів хлопець, радий, що люта потвора показала лише уві сні.

О. Кульчицька. Збирання овочів.

ГЛАВА РУКАМ, ЩО ХАЙБОМ ПАХНУТЬ

М. Чернюк. Слава рукам.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

ДБАЙМО ПРО ВИСОКІ ВРОЖАЇ ПОМІДОРІВ

Помідори належать до одних з найцінніших городніх культур. Вирощування помідорів розповсюджене в усьому світі. В Польщі розвиток товарної продукції помідорів розпочався щойно після 1-ої світової війни. Тепер рік у рік вирощування помідорів у нас розширюється. В 1972 році помідори в Польщі займали 25,5 тисячі га. З цієї площі зібрано 394 тис. тонн овочів, що дає 10,5% загальної кількості вирощеної городини.

Помідори цінні тим, що вони мають високі смакові якості та багаті у вітаміни. Достиглі плоди помідорів містять в собі цукор (3,8—8%), мінеральні речовини, органічні кислоти (переважно яблучну і лимонну), різні вітаміни (А, В, С, ПІ) та інші. Плоди помідорів використовують в їжі у вигляді салатів, фаршированими, засоленими, маринованими і як додаток до різних страв. Консервна промисловість виготовляє з них помідорове пюре, помідорову пасту, помідоровий сік. При виготовленні цих продуктів застосовують такі технологічні способи перероблення, які зберігають усі смакові якості, властиві свіжим плодам. Промисловість рік у рік замовляє чимраз більше помідорів, тому треба це мати на увазі та в себе в господарстві подбати, щоб помідори давали високі врожаї, а тим самим господарство буде мати кращі доходи.

Беручись за вирощування помідорів, треба пам'ятати, що вони належать до теплолюбних рослин, тому-то найкраще вони ростуть в райо-

нах Варшави, Лодзі, Познаня, Любліна, Сандомира, Вроцлава і Зеленої Гори. По-аматорськи всюди вирощують помідори.

Насіння помідорів починає проростати при температурі 14—15 °C, але найсприятливіша до цього температура 22—25 °C. Майже така сама температура потрібна для нормального росту і розвитку помідорів пізніше. При зниженні температури до 16—13 °C рослина не розвивається нормально. Рослини помідорів дуже чутливі навіть на слабші приморозки. Також в жарку погоду ріст і розвиток помідорів припинюється.

З практики відомо, що помідори краще розвиваються на менш зволожений ґрунтах. Їх уважають відносно посухи стійкою культурою. Проте з цього не виникає, що потребують вони менше вологи, ніж інші городні культури. Помідори мають сильно кореневу систему, яка глибоко проникає в ґрунт і здатна забезпечити рослину з глибоких верств ґрунту. Помідори — це світлолюбна рослина. Інтенсивність і тривалість освітлення у значній мірі впливають на одержання високого врожаю цієї культури та нагромадження сухих речовин і вітамінів у плодах. Особливо чутливі на світло лагінці і молоді рослини.

Порівняно до інших городніх культур, помідори менш вимогливі до ґрунту. Проте кращими для них є легкі структурні ґрунти, що добре прогриваються, багаті на органічні добрива. Важкі, запливаючі — мокрі ґрунти мало придатні для вирощування помідорів. На якому б ґрунті помідори не вирощувати, йому треба дати велику кількість органічних та мінеральних добрив та правильно приготувати обробіток ґрунту. Не менш важливим є також питання, які плодози́мі попереджають помідори. Для помідорів добрими попередниками є багаторічні трави, огірки, цибуля. Не радимо садити помідори після помідорів і картоплі, а також на полях, розташованих поряд з ними, бо ці культури хворіють такими самими хворобами.

Восени ґрунт треба зорати завглибшки 25—27 см. Якщо ділянку під помідори призначено на схилі, то орати її треба впоперек. Така оранка сприяє нагромадженню запасів вологи і запобігає розмиванню ділянки та миванню поживних речовин, з орного шару ґрунту.

Ранньою весною, як тільки можна виїхати в поле, ґрунт скородять два-три рази впоперек у напрямку оранки або навскіс. Після боронування ґрунт обробляють культиваторами з стрілочастими лапами в два сліди на глибину 12—14 см, одночасно боронуючи. Перед садженням помідорів ділянку вдруге культивують завглибшки 8—10 см. Боронувати чи культивувати треба стільки разів, скільки появляються бур'яни.

Помідори — це культура, яка вимагає родючого ґрунту та дуже вмілого внесення добрив, зокрема органічних (гною і перегною). Звичайно в городництві гній дають перш за все під капусту і огірки, а перегній під цибулю. Помідори звичайно розміщують з другою культурою після внесення гною. У тих господарствах, де під помідори все-таки вносять органічні добрива, їх дають по 20—30 ц. на гектар під осінню оранку. Внесення органічних добрив під помідори значно підвищує врожай цієї культури і прискорює досягання плодів.

Мінеральні добрива також значно підвищують урожай помідорів. Ця культура більш чутлива на внесення фосфорних добрив. Найкращий вплив на урожай має повне мінеральне добриво — фосфорні в суміші з калійними і азотними добривами. Азотних добрив дають 3—7,5 ц (сірчану, амоні) або 2,5—6 ц салітраку чи 2—4,5 ц амонівої салітри, але азотової салітри не радять давати. Перед садженням давати 50—60% повної дози добрив, решта добрив давати тоді, як розсада прийметься. Фосфорні добрива легко з ґрунту вимиваються, тому їх треба давати 60% перед самим садженням розсади, а 40% тоді як рослина починає цвісти. Треба давати 3—6 ц сірководневої солі калію або 40% калійної солі. Однак під помідори краще надається сірководнева сіль калію. По-

мідори вразливі на кислоту ґрунту. Вапнування вимагають передовсім ґрунти, що мають мало гумусу. На легкі ґрунти давати 15 ц на гектар вапна, на середні ґрунти 50 ц, а на тяжкі ґрунти до 100 ц на гектар вапна.

На так підготовленому ґрунті починаємо висаджувати розсаду. Її висаджуємо біля середини травня, коли вже мине небезпека приморозків. Залежно від сорту садимо помідори в рядках на віддалі від 70 до 120 см, а в ряді 40—60 см. Загущування рослин утруднює догляд за рослинами під час росту і досягання плодів. Сорти помідорів вирощувані без тичини та без обтинання, садять на віддалі між рядками 90—100 см, а в ряді віддаль між рослинами повинна бути 50—60 см.

Не менш важливе значення при вирощуванні помідорів має висаджування розсади в ґрунт. Від якості посадки та підживлювання рослин залежить урожай помідорів. Розсаду висаджується долонею або лопаткою. Як вкладаємо корінець до приготовленої ямки, треба те коріння добре обома руками обтиснути землею, нагортаючи землю з боків. Звичайно розсаду садять дві особи, одна викопує ямку, друга всаджує розсаду і обтискає її землею. Добре є наливати в ямку води, тоді не треба зараз підливати розсаду. Помідори садимо глибоко, щоб не треба було їх потім підгортати. Підгортання помідорів в кіпчики тепер занехують, бо це опізнює розвиток помідорів. Розсаду найкраще садити під вечір, або в похмурний день.

Помідорам на більших площах не дають тичин, а навіть вирощують їх на шпалерах себто на дротах. При шпалеровому способі вирощування помідорів вбивають грубі і сильні кілки в ряді рослин що 2—3 м. Між тими кільками розтягають оцинкований дріт висотою 25—30 см і 50—60 см від поверхні землі. Перший і останній кілок треба добре вбити в землю і підперти скісно вбитим кілком. До цих дротів підв'язувати помідори. Якщо вирощуємо помідори при тичинах, відразу, коли тільки розсада прийметься, прив'язувати її до тичин. Її вбиваємо від північної сторони рослини. Далше розсаду треба доглядати, щоб своєчасно захистити рослини від приморозків. На малих площах кожную розсаду зокрема накривають ковпаками з паперу. На більших плантаціях це було б неможливо. Тоді плантацію під вечір і над ранком одимляють, спалюючи матеріали, які дають багато диму (мокра солома, торф і тп). Можна також кожную рослину прикрити землею. Робиться це так, що під бік рослини підгортаємо землю і на неї кладемо рослину і легко її прикриваємо землею. Так прикрита землею рослина може бути і 2 доби.

Кущі високорослих помідорів формують в два або три стебла. Для цього через 10—12 днів після висадження помідорів на постійне місце рослини пасинкують, обтинаючи всі бічні пагони. Пасинкування треба повторювати через кожні один-два тижні в міру, коли появляться нові пагони. Пізно виконана робота є причиною спізнення досягання плодів. Для прискорення дозрівання на місяць перед закінченням розвитку рослини треба прищипувати точки росту пагонів, чим обмежують і ріст основного пагона. Посаджені помідори треба завжди доглядати, щоб міжряддя було без бур'янів. Міжряддя треба зрушувати.

Ілля Матвійчина

НАРОДНІ АФОРИЗМИ

*Чужі гріхи перед очима, а свої за плечима.
Синиця шкodu робить, а журавлю попадеться.
Проміняв шило на мотувило.
Як потягнувся на юшку, то розстарайся й на петрушку.*

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ОДЕРЖАННЯ ДОБРОЯКІСНОГО МОЛОКА

Що ми знаємо про молоко? Молоко — це складна біологічна колоїдна система, в склад якої входить вода та комплекс компонентів сухої речовини. На кількісний й якісний склад молока мають вплив: склад кормів і рівень живлення, догляд і умови утримання, спосіб доїння, вік, порода й індивідуальність тварини. В молоці міститься приблизно — 87,4% води, 3,8% жиру (в одному мілілітрі молока — 2—5 млрд. жирових кульок діаметром від 0,5 до 10 мікронів, що перебувають в стані емульсії), 3,3% білка — колоїдно-дисперсному розсіяному стані. Білкові речовини мають важливе фізіологічне значення в кормленні новонароджених тварин (альбумін й глобулін), 4,7% молочного цукру мікроорганізми використовують як поживу, спричиняючи різні бродіння (молочнокисле, спиртне й інші), 0,8% мінеральних речовин (в молоці є всі мінеральні солі й мікроелементи необхідні для росту та розвитку молодого організму).

В молоці є й вітаміни: В¹, В², РР, С, А, Е і В. Відомо, що молоко утворюється в молочній залозі з речовин, що приносяться кров'ю, вбираються залозою і перетворюються в його компоненти. Доброякісне коров'яче натуральне молоко — на вигляд — однорідна біла з жовтуватим відтінком рідина, без побічних невластивих свіжому молоку присмаків й запахів. Молоко, одержане від здорових корів, повинно бути натуральним, свіжим і чистим, нормального кольору, смаку й запаху, а також нормальної консистенції. Під час доїння корів молоко може забруднюватися бактеріями, пліснями, побічними домішками. Основними джерелами забруднення молока буває тіло корови, одяг й руки доярів, доїльний посуд, повітря. Бруд в молоці погіршує його якість. Якщо на фільтрі бруд не помітний — молоко чисте, коли добре помітний — дуже забруднене воно! Вважають, що коли молоко одержане з усіма санітарно-гігієнічними правилами — його фільтрувати не треба — воно чисте. Слід пам'ятати, що молоко одержане від хворих корів може відрізнитися від нормального — смаком, запахом, консистенцією й кольором (хворе вим'я може стати причиною його ослизнення, тягучості та інших видів: солоного присмаку й червоного кольору, коли з хворого вим'я виділяється кров; розвиток шкідливих мікробів надає молоку неприсмний запах). Неприємний запах й солоний смак може мати молоко стародійних корів. Причиною побічних запахів й присмаків буває дуже часто погано промитий, недостатньо провітрений й висушений молочний посуд. Молоко дуже скоро прибирає запах корівника. Видоєне молоко слід негайно забрати з корівника в чисте, холодне, добре провітрене приміщення. Молоко, пам'ятаймо, набирає запаху і смаку гнилих, пліснявих й стухлих кормів, а також коли дають коровам корм, що має специфічний міцний запах (відходи харчової промисловості, силос і т.п.). Недоброякісний корм не слід згодувати тваринами, а корми, що мають міцний запах, треба давати коровам на одну годину перед доїнням або після доїння. Перед доїнням необхідно закінчити наведення порядку в корівнику й провітрити його, забрати нез'їджений корм, який міцно пахне. Бачимо, що якість молока залежить від санітарно-гігієнічних умов його одержання в господарстві. Тому ж треба своєчасно (весною і восени) дезинфікувати, білити тваринні приміщення, чистити й мити вікна, дбати про справну вентиляцію й каналізацію, порядкувати подвір'я біля тваринних приміщень, а якщо є необхідність — дезинфікувати; слід вести нещадну боротьбу з паразитами — мухами й гризунами — переносниками недуг. Незабуваймо й про те, що на стан здоров'я тварин добре впливає рух на вільному повітрі (також зимою!) — стимулює моторні функції, обмін речовин організму, очевидно, при повноцінній годівлі. Добре, коли

в корівнику є вода із водопроводу (вода мусить бути доброякісною) й електричне освітлення. Якщо маємо машинне доїння корів, тоді заощаджений час слід призначити на кращій догляд за тваринами.

Належний технічний стан доїльної машини забезпечує одержання доброякісного молока (усувається багато джерел його забруднення). Немале значення для одержання молока має процес доїння та масаж вим'я. Корову видноювати треба енергійно, швидко і повністю — не довше ніж 5—6 хвилин. Корів, що віддають дуже швидко молоко, а також корів, що дуже довго і важко досягає не слід доїти машинно. Це треба пригадати, що недодоювання веде до запалення вим'я в корів. Енергійне, швидке доїння з масажем вим'я забезпечує повноту видноювання, сприяє роздвоюванню й жирномолочності корів. Не вільно доїти корів, коли вони брудні. Перед доїнням мийте вим'я чистою теплою водою з додатком хлораміну (1 ложка на 10—12 літрів води), знімають руками рештки води з його поверхні і витирають чистим, сухим й м'яким полотном. Доярі повинні дбати й про особисту гігієну — чистоту одягу: робочий одяг слід одягати білий, чистий халат, а на голову шапку, або хустку. Перед доїнням кожної корови треба окремо мити руки теплою водою з додатком хлораміну (1 ложка на відро води), милом й щіткою. Нігті повинні бути коротко обтіяті і чисті. Незабудьте й про необхідність провірювання для профілактики стану власного здоров'я в поліклініці: що 6 місяців. Перед властивим доїнням корови перші стружки молока доїти (з кожної четверті вим'я окремо) на чорну пластинку т.зв. переддійника, що дає змогу оцінити якість молока на підставі його забарвлення, консистенції; коли в корови хворе вим'я — молоко, як пам'ятаємо, має ненатуральний колір й консистенцію; коли підозріваємо, що в корови хворе вим'я, її треба доїти окремо, після видноїння корів здорових (не можна доїти хворої корови доїльною машиною). Слід негайно звернутися до ветеринарного лікаря. Молоко з переддійника треба знищити, не вільно виливати на підстилку бо в ньому можуть бути хвороботворчі мікроби. Коли все гаразд — проводимо масаж вим'я (проводимо його обов'язково й після видноїння корови) й починаємо властиве доїння (ручне, машинове), корів свіжоотелених, в перші дні лактації, коли вони дають молозиво, треба доїти ручно. Після видноїння корів молоко слід негайно перенести з корівника в молочне приміщення, охолодити у відкритих банках, даючи змогу вийти газам. Банки з молоком, коли його переховують в резервуарі з протічною холодною водою, треба для рівномірного охолодження поставити на ґратчастій підставі й якнайглибше занурити в воду; вода повинна вливатися в резервуар знизу й виливатися з нього — зверху. Тоді найкраще охолоджується молоко. Молоко одержане від корів в різні пори дня (рано, вечір) треба переховувати в окремих банках, не змішувати, пам'ятаючи одночасно, що чим довше воно зберігається, тим більше у нього вад. Якщо хочемо молоко зберігати 4 години, треба охолодити його до температури +10 С, але коли хочемо зберігати молоко ще довше, треба переховувати його при температурі +4 С. Лише охолоджене молоко можна віддавати в молочарню, перевозити його треба в закритих банках, берегти перед забрудненням, а якщо його перевозимо в гарячій літній день, треба, щоб воно не нагрівалось, прикриваючи брезентом. Не можна віддавати в молочарню молоко, одержане від корів за 3 тижні до їх отелення й від корів свіжоотелених — скоріше ніж на 5-й день лактації. Не можна також продавати молоко скоріше ніж на 5 день після припинення лікування корів антибіотиками й ліками, що надають йому ненатуральний смак та запах. Молоко від корів, зовнішньо здорових, але поживно реагуючих на туберкульоз і бруцельоз, можна використовувати за дозволом ветеринарного лікаря після пастеризації і заварення. Молочний посуд не можна вживати

для цілей не зв'язаних з одержанням, переховуванням молока; молочарський інвентар мусить бути справний й чистий. Молочний посуд мийть так: треба сполоскати його чистою, придатною для пиття, холодною водою, а після цього промити гарячою водою з додатком доступних дезінфікуючих речовин, вживаючи щітки й вкінці сполоскати чистою, гарячою водою. Митий посуд слід добре провітрити й висушити (іржа надає молоку неприємний смак і запах). При машинному доїнні слід стосувати всі правила гігієни, як при ручному, а крім цього треба додержуватися правил, які є в інструкції доїльної машини. Коли є необхідність пропустити молоко через фільтр, після фільтрації паперову вкладку фільтра, після її використання, треба негайно знищити, а якщо користуються марлею — негайно випрати, виварити, висушити, бергти від забрудження.

Той, хто щиро прагне займатися тваринництвом, повинен постійно читати відповідну зоотехнічну літературу, користати з порад спеціалістів: ветлікаря, зоотехніка, агронома; кожний молодий рільник повинен обов'язково закінчити спеціальний курс для кваліфікованих робітників тваринництва, або відповідну школу.

Мгр інж. Іван Врецьоно

М'ЯСНА ВІДГОДІВЛЯ МОЛОДНЯКА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ БЕЗ ЗАТРАТ ЗЕРНОВИХ КОНЦЕНТРАТИВ І КОМБІКОРМІВ

Тваринники приділяють щораз більше уваги питанням раціонального використання господарських, зокрема зелених, кормів при відгодівлі молодняка великої рогатої худоби. Йдеться про максимальне використання дешевих кормів. При наявності відповідної кількості доброякісних кормів власного господарського виробництва треба вміло їх використовувати. Треба пам'ятати, що коли часто змінюємо складову частину кормового раціону негативно вплине на продуктивність жуйних тварин й, навпаки, коли їх кормитимемо довгий час кормами, подібними щодо складу і якості — одержимо найкращі результати. В наших умовах кормова база може бути основана на соковитих кормах: силосу (силос, наприклад, з бобових рослин, трав, зеленого жита, кукурудзи молочно-воскової зрілості), коренеплодів й грубих кормах: сіні, соломі, полові. В господарствах, які мають відповідну поверхню пасовищ, починаючи з весни до осені, протягом усього пасовищного періоду можна годувати жуйних тварин за рахунок використання трави. В зелених кормах (пасовище) містяться найцінніші білки; трави мають дієтичні властивості. Жуйні тварини добре перетравлюють (до 80% речовин) зелений корм. Пасовище — це джерело вітамінів. Сонце, свіже і чисте повітря, наявність повноцінного зеленого корму повні забезпечують добре здоров'я тварин і підвищення їх продуктивності. При весняно-літньо-осінньому пасовищному утриманні молодняк великої рогатої худоби здатний давати високі добові прирости живої ваги від 700 до 800 г в середньому без підгодівлі зерновими концентратами й комбікормами. Тваринам треба давати при вільному пасінні трави досхоchu, а в міру старіння рослин додатково підкормлювати зеленою масою, або силосом (силос має всі властивості зеленого корму, зберігає майже всі поживні речовини зелених рослин). Норма зелених кормів при м'ясній відгодівлі великої рогатої худоби становить приблизно 10—15 кг зеленої маси на кожних 100 кг живої ваги тварини. Тваринам треба весь час давати солому (вівсяну, ячмінну), або сіно. Рекомендється давати й мінеральні речовини: сіль у вигляді лизунця,

крейду (при згодовуванні великих даванок бурякової гички — 1 г на 1 кг гички); протягом всього пасовищного періоду худобу необхідно вдаласть забезпечити доброякісною водою (недостатнє напування при добрій годівлі тварин призводить до втрати вгодованості й живої ваги). Пасовище можна використовувати вільним пасінням худоби. Тоді створюються умови для значного зниження затрат людської праці. Можна користуватись електропастухами або пасти тварин на прив'язі. Коли бички хочемо пасти в спільній групі, їх необхідно перед тим каструвати, найкраще методом Розенберга. Треба вміло підбирати тварин для відгодівлі. Вихідний матеріал повинен бути в міру можливості однорідний щодо породи, типу, ваги, віку і статі.

Найкраще підібрати 4-місячні телята, вагою 120—150 кг, що народилися осінню, або зимою. Тварини повинні відзначитися добрим здоров'ям. Телят призначених для м'ясної відгодівлі доцільно піддавати декорнізації. М'ясу відгодівлю молодняка великої рогатої худоби провести в один, або в два прийоми. Молодняк — телята народжені осінню-зимою — під кінець пасовищного періоду досягають 350 кг живої ваги. Таких тварин можна вже продавати й тримати навіть їх (на скупому раціоні) до весни, щоб продати під кінець другого пасовищного періоду — восени, коли тварини віком 18—20 місяців досягнуть вагу 500 кілограмів.

Мгр інж. Іван Врецьоно

ДЕКОРНІЗАЦІЯ — ПОЗБАВЛЕННЯ ХУДОБИ РОГІВ

Позбавлення худоби рогів може мати неабияке господарське значення — безрогих тварин безпечніше тримати у більших групах на вигоні і в т.зв. тваринницьких приміщеннях. Тварини позбавлені рогів не спроможні задавати одні одним — часто ж дуже небезпечних — травм шкіри, м'язів; безрогих тварин безпечніше доглядати: кормити, чистити, перевозити авто — і залізничним транспортом. Декорнізація повинна бути широко стосована для безроження м'ясного молодняка великої рогатої худоби: на т.зв. «букати» — коли вони безрогі великий попит на закордонних ринках (експортний товар). Щоб корів позбавити рогів — необхідно їх оперувати та піддавати декорнізації молодих одно-двомісячних телят, тоді процес менш складний: термічне — безкриваве знищення рогових зачатків, що не зрослися ще з кістками черепа і «гніздяться» ще тільки в шкірі молодих телят, не вимагає навіть місцевого обезболювання. Прикладаючи розжарену голівку декорнізатора до шкіри тварини, випалюють невелике (діаметром до 2 см) кільце: знищуючи шкіру — знищують роговий зачаток; роги не виростають. Процес декорнізації триває декілька секунд. Рану змазують йодом. Вона швидко зарубцьовується, не маючи негативних наслідків. Газовий декорнізатор крайової продукції (Замовлення слати на адресу: Przedsiębiorstwo Wdrożenia i Upraszczniania Postępu Technicznego i Organizacyjnego „POSTEOR”, Wrocław, Staszica 10) як прилад до випалювання рогів телят, одержав високу оцінку спеціалістів кафедри хірургії Wrocławської рільничої академії. Приладом легко користуватися в різних умовах (на вигоні, в тваринницькому приміщенні). Не слід забувати про правила безпеки та гігієну праці. Універсальний газовий декорнізатор працює на суміші газів: пропану та бутану; газ — в сталевому балоні (2 кг газової суміші дозволяє користуватися приладом аж 48 робочо-годин). Балон з'єднаний гумовим шлангом робочою частиною декорнізатора — газозовою голівкою. Наявність додаткової кількості різних за їх призначенням пальників робить прилад універсальним; можна ним

користуватися, наприклад, як приладом для паяння металевих конструкцій. Департамент тваринництва Міністерства рільництва рекомендує широке застосування декорнізації великої рогатої худоби; декорнізація телят має щораз ширше практичне застосування в господарствах Вроцлавщини.

I. Врецьоно

ПЕНСІЇ ТА РЕНТИ ЗА ГОСПОДАРСТВО

Від 1 серпня 1974 р. діє закон від 29 травня 1974 р. про передачу господарств державі взамін за пенсію або грошові сплати, які передбачають подальше покращання соцзабезпечення рільників.

Предметом передачі державі є господарства, в склад яких входять с/г угіддя та лісові ґрунти, площею 2 га (фізичні), хоч Рада Міністрів може вимоги щодо величини площі змінити на користь менших господарств. Якщо рільник багатиме передати державі господарство, держава, згідно з актуально діючим законом, не може не прийняти господарства.

Найменша рента за передане державі 2-гектарне господарство, виносить 600 зл. Однак, подружжя, для якого праця в переданому державі господарстві становила основне джерело їх доходу, прислуговує рента висотою 1200 зл. Максимальна рента не може бути більша ніж 2500 зл. Досі ренти рівнялися 500—1200 зл. Рента могла бути підвищена на 25%, якщо продукція господарства була більша ніж середня продукція в даній гміні (на якісно подібних ґрунтах). Ренту підвищено від 100 до 300 зл., коли передано деревостани й будинки, на 150 зл., якщо власник не займав господарських будинків, а на 5—10% тоді, якщо власник нерухомого майна працював в рільничому гуртку, або був зв'язаний умовою про кооперацію з успішним господарством. Коли виникне збіг прав до пенсії, хлібороб одержує згідно з його вибором, одне належне збільшене на половину другого належного. Пенсіонерам, які зараховано до I групи інвалідності, належить додаток 500 зл., а тим, що позбавлені зору — 800 зл. Господар, який одержує земельну ренту, має право безплатно користати з ділянки 0,5 га, а також до інших прав, якими користуються пенсіонери й ті, що одержують ренти, якими досі хлібороби не були забезпечені. Землевласник, якому належить пенсія, залишає собі живий і мертвий інвентар та запаси. Пенсії, що були встановлені на підставі дотеперішнього закону, підвищено на 50%.

Закон має на увазі прискорення процесу передачі державі землі, що знаходиться в руках хліборобів. Міністр рільництва передбачає, що кількість переданої землі державі збільшиться удвоє. Землю слід передавати успішним господарствам. Приватні особи можуть брати землю в оренду тільки на час до передачі її суспільним господарствам. Закон є найважливішим фактором, при допомозі якого земля переходить від рільників в руки держави на добровільних началах. Держава приймає господарство, якщо має на це згоду власника. Держава може й з власного почину прийняти у власність господарство, якщо воно дає низьку продукцію, причому пенсійний вік може бути знижений для чоловіків до 60, а для жінок до 55 років.

Передача господарства державі відбувається за згодою його співвласників та подружжя, для яких праця на господарстві є основним джерелом доходу. Стосується це дітей і батьків, які працюють на господарстві, що має бути передане державі, також тоді, коли джерелом їх основних доходів є інша праця.

Закон сприяє відпливу мешканців села до праці в інших ділянках народного господарства; особливо тих, для кого праця на господарстві

с додатковим джерелом доходу. Таким чином поступово зникатиме двопрофесійність.

Закон сприяє передачі державі дуже малих господарств, так, напр. пенсія за перші 2 га землі є в три, а навіть в шість разів більша від пенсії за наступні га. Тому власники можуть виявити бажання зменшити своє господарство до такої площі, продаючи землю приватним покупцям за гроші (готівка), недбаючи про незначне підвищення пенсії. За якісно кращу землю можна одержати більшу ціну. Подружжя, які мають основні доходи з господарства, мають змогу продати землю, залишаючи в господарстві лише 2 га. Пенсія, яку вони одержуть за перші 2 га може бути збільшена тільки тоді, коли вони передадуть державі наступні 8 га (пенсія за перші 2 га дорівнює — 600 зл., за наступні від 3 до 8 га — по 100 зл. — 600 зл. разом — 1200 зл.).

Збільшення пенсії на 25% згідно з умовою, якщо господарство дає більшу продукцію ніж одержане в даній гміні з якісно такої ж землі, не буде сприяти передачі державі фруктових господарств (склярні), садів, плантацій ягідних кущів та хмелю й інших багатолітніх рослин, тому що вартість їх значно перевищує вартість інших ділянок землі. Слід було б перерахувати вартість цих господарств в гектарах, що є основою одержання пенсії. Держава не зацікавлена в тому, щоб приймати на власність вищезгадані господарства: це є невеличкі за розміром господарства. Індивідуальні власники можуть найкраще тут подарювати; усупільнені господарства цього типу вимагають більшої площі.

Якщо господарство має заборгованість, яка перевищує вартість відданого у власність господарства, власник має право одержати мінімальну пенсію і інші додатки та користі (незважаючи на виниклу заборгованість), яка могла бути результатом свідомого не сплачування боргів державі. Закон передбачає, що заборговані господарства, коли їх власники не дожили ще пенсійного віку, можуть перейти у власність державі, щоб покрити частково, або повністю заборгованість. Це повинно знеохочувати власників господарств, що невдовзі досягнуть пенсійного віку, до заборгованості своїх господарств. Згідно з новим законом, якщо господар передасть у власність державі будинки, одержує він додаток до пенсії. Вартість будинків не може бути менша чим 50 тис. зл., коли за матеріал з розваленого будинку можна одержати добру ціну.

Будинки, що належать до передаваних державі у власність господарств є непотрібні усупільненим господарствам; старі, вимагають ремонту, а свочасно не піддані ремонтіві обернуться в руїну. Коли залишити будинки власникам, вони тоді відповідно їх використають.

Якщо хлібороб хоче продати або подарувати будинки, то їх у випадку смерті власника, повинні залишити як спадщину дітям. Якщо господар передає державі господарство, ґрунт під будинками є тоді власністю держави. А право власності на будинки без права власності на землю не зрозуміле для хлібороба і може мати негативний вплив на процес передачі господарств державі. Хто залишить собі будинки, хоче знати, яка ділянка належить до будинку, тому слід було б залишити йому на власність земельну ділянку, яка прилягає до будинку, площею як це передбачено для присадибних ділянок. Досі передача землі державі в доброму господарстві могла бути здійсненою, тільки тоді, коли власник передав землю разом з потрібними до ведення господарства будинками. Бувших власників-рільників, що не зріклися права безплатного користання з будинків, поміщали в будинках спокійної старості Державного земельного фонду. За даними Міністерства рільництва від кінця 1973 р. у 12 воядствах було таких будинків 128, де проживало 526 пенсіонерів, що одержували пенсію за передану дер-

жаві землю, а для 400 пенсіонерів організовано ще 65 будинків. Це переважно робилось під час суспільних чинів у межах гмін. Правління цих будинків належало до гмінної установи. Охорона здоров'я пенсіонерів була добре організована, натомість культурне обслуговування було незадовільне. Наприклад, не завжди є потрібні радіо — та телевізійні приймачі; будинки вимагають ремонту, а пенсіонери кращої опіки-допомоги. Центральні органи повинні подати до відома хто й на яких умовах має право проживати в будинку спокійної старості. Щоправда, тепер господар може задержати господарські будинки, однак самітні пенсіонери будуть щораз частіше переходити жити до тих будинків, де знайдуть відповідну опіку.

Коли господар не має права до пенсії, нерухоме майно, що входить в склад господарства, держава може прийняти у власність ціле або частково замість грошових сплат, прийнятих на основі цін, які існують для продажу державних рільничих нерухомостей.

Рішення, про прийняття у власність держави господарство взамін за пенсію, видає начальник гміни. Усуспільнені господарства мають право за згодою органів, яким вони підпорядковуються, приймати безпосередньо від рільників нерухомості, що входять в склад сільських господарств, взамін за пенсію або грошеві сплати на підставі умови за свідченої рішенням начальника гміни. Кооперативи та кооперативні сільські господарства мають внести до держбюджету суму, призначену на пенсію протягом 5 років. Така відмінність поладження справи не є необхідною. Якщо хлібороб бажає передати господарство, тоді може звернутися до начальника гміни, а начальник перекаже його усуспільненому господарству. Сумнівним є те, чи кооперативні й усуспільнені господарства будуть охоче покривати виплачувані пенсії власними грошми.

Прийняти господарство взамін за пенсію (ренту) дуже просто. Натомість питання як загосподарювати прийняту землю — то складна проблема; тут необхідні капіталовкладення, які мусять негайно поробити усуспільнене господарство, якщо земля має бути раціонально використана для сільськогосподарської продукції. **Патріцій Дзюжинський**

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У пошуках шляхів до підвищення рільничої продукції слід зупинитися на спеціалізації, яка означає оволодіння найкращою технологією рільничої продукції, підвищенням продуктивності праці, а вслід за тим доходів. Якщо середній дохід з 1 гектара посівів в одноосібному господарстві виносить біля 11,2 тис. злотих, то в спеціалізованому господарстві дохід виносить двічі більше. Витрати на продукцію м'яса, молока в спеціалізованому господарстві нижчі на біля 33%. За даними Інституту рільничої економіки спеціалізованим господарством названо таке господарство, в якому вибрана продукція становить щонайменше 40%. Одноосібне спеціалізоване господарство в годівлі худоби повинно перестерігати таких норм: 6 молочних корів і 18 тис. літрів молока річно. Коли ж господарство спеціалізується в годівлі м'ясної худоби — повинно мати 15 штук худоби та 400 кг м'яса на гектар землі. При годівлі овець 30 штук маток, а продукція з 1 га — 25 кг вовни та 180 кг м'яса. Найменше господар повинен випродувувати 35 центнерів волонини, або 40 центнерів свинини, або 180 кг вовни та 13 центнерів баранини. Ці критерії треба підносити вслід за зростанням досвіду, механізації тощо.

Коли господар спеціалізується в садівництві, повинен мати 2—3 га

саду, або 1 га малин, порічок та інших ягідних насаджень. Якщо він займеться городиною, повинен мати хоч 1 га овочевих насаджень, 400 м² огріваних оранжерей або 1000 м² низьких неогріваних оранжерей. За цими критеріями в ПНР є 15,3% спеціалізованих тваринних господарств та 3,6% господарств, що спеціалізуються в рослинній продукції. У 1974 р. число одноосібних господарств, що спеціалізувалося в годівлі худоби доходило до 185 тис. У цих господарствах годовано біля 270 тис. ялівника, 370 тис. корів, 2,9 млн. свиней і біля 250 тис. овець. Розуміється, що спеціалізація має кращі перспективи в колективних або державних великих господарствах.

У великих рільничих об'єднаннях у Кентшині або в Судетах сполучається рільничу продукцію з рільничою промисловістю. Основним напрямком спеціалізації є годівля худоби, свиней і овець. Для розвитку цієї годівлі потрібні відповідні будинки. Слід модернізувати старі будинки та будувати за вказівками спеціалістів нові. Починаючи з 1972 р. опрацьовано зразкові будинки з доступних і легких матеріалів не тільки для одноосібних господарств, але й для всього села. Ці останні сприятимуть розвитку колективної годівлі.

Для розвитку годівлі необхідною є механізація подачі паші, доїння корів, вивоження гною, постачання води тощо. Повну механізацію можна вводити лише в великих колективних, державних господарствах і рільничих гуртках. У невеликих господарствах може бути лише часткова механізація. Малі господарства можуть утворювати спеціалізовані колективи. Дальшою основною ознакою спеціалізації є забезпечення достатньої кількості власної паші. Купована паша повинна лише незначно доповнювати власну пашу. Тому-то спеціалізовані тваринні господарства підпорядковують рослинну продукцію тваринній.

Спеціалізовані господарства вимагають доброї організації рільничого обслуговування — тобто спеціалістів від консервації машин, знавців будівельно-ремонтної справи та ін. У цій ділянці можуть чимало зробити рільничі гуртки. Немалу користь спеціалізованим господарствам може принести кооперація. Досі опрацьовано статuti спеціалізованих господарств у ділянці годівлі молочної худоби, свиней та домашніх птиць.

Планується, що м'ясні фабрики вестимуть у спеціалізованих господарствах багатолітню контракцію. Характер спеціалізованих господарств визначає місце їх положення. Біля більших міст потрібні молочні, фруктові, овочеві господарства та птахоферми. Там де більше лугів і пасовиськ, добре організувати годівлю рогатої худоби та овець.

ЗА ОХОРОНУ НАТУРАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

На нашій землі виникають великі зміни. Серед них буває чимало некорисних. Внаслідок непередуманих заходів людини гинуть рослини та тварини. Від нищівних полювань вигинув явайський носорог. У Єгипті знищено дерева так, що сьогодні ліси займають там ледве 1000 га.

Повністю знищено «морські корови» на водах поблизу Камчатки. У Північній Америці знищено мандрівні голуби. На Мадагаскарі вирубили пущу так, що великі площі країни змінилися в пустиню. На площі 58 млн. га цього острова залишилося тільки 5 млн. га землі у первинному стані. Мадагаскар — це приклад найбільш знищеної країни. У Новій Зеландії повністю знищено великі птахи моа, а в Північній Америці — бізони.

Від 5 по 9 грудня 1952 р. у Лондоні в особливих метеорологічних обставинах виникло згущення диму, сірки та інших отруйних речовин

в повітрі. Наслідком цього була смерть 4 тис. людей, а велика кількість затруїлася.

Немалим ворогом людини є галас. Галас вище 90 децибелів стає прикрий для людини, а вище 120 децибелів спричиняє біль. В США в 1950 р. проведено такий експеримент. 10 чоловік за високою заплавою згодилося, щоб над їх головами на висоті 12 м пролетів надзвуковий літак. 6 чоловік померло відразу, а інші в кілька годин після експерименту.

Вчені ствердили, що галас погано впливає на працю залозів зокрема щитовидної залози (tarczysa), мозкового додатку та надниркової залози. Під впливом галасу наростає втома, зменшується увага та фізична продуктивність. Галас викликає безсонність, прискорює старіння організму та різні хвороби. Тому введено специфічні заходи для зменшення галасу. Кожна людина може сприяти зменшенню галасу шляхом тихого примикання дверей, взування у кімнати м'яких туфлів, стишування радіоприймачів, тихими розмовами тощо.

На стан здоров'я людини впливають й хімічні субстанції, як свинець, кодм, ртуть, арсен, нікель та ін. Відходи фабрик отруюють воду.

Люди ще досі нерозумно винищують ліси, пасовища і поля. Садять обмаль дерев на облогах. На землі на одну людину випадає біля 2 га посівної площі. Однак густина зелені зменшується. Порушується рівновага між рослинним і тваринним світом. Тимчасом при раціональному господарюванні можна в 10 разів збільшити біомасу. Продуктивність нашої планети можна ще збільшити шляхом використання сапропелю тобто залишків рослин і тварин, які відкладаються на дні річок і озер. У Японії сапропель використовують у виробництві пащі, продовольчих товарів і добрива.

Дуже небезпечно для здоров'я людини і ядерні вибухи. Вони викликають радіоактивність води та землі. Відпадки продуктів нафти занечищують моря та океани. Дим з фабрик занечищує повітря, а стіки з міст і фабрик — ріки та озера. Беручи до уваги збереження натурального середовища, після VI з'їзду ПОРП створено Міністерство територіальної господарки й охорони середовища, а також Інститут формування середовища.

Завдяки заходам держави зменшується кількість фабричної куряви в повітрі на понад 100 тис. тонн річно (загалом в нашій країні з фабричним димом виходить 3,5 млн. тонн цієї куряви). Невідкладною є справа очищення фабричних газів. На охорону повітря в ПНР річно видається понад 1 млрд злотих. Розпочалося виробництво окремих пристроїв, які вилловлюють куряву та шкідливі гази. В нашій країні будуватиметься біля 400 очисцалень стіків. На очищення вод видається річно понад 3 млрд злотих, а у 1976—1980 роках планується призначити на це біля млрд злотих. Щорічно рекультивується тобто наново загосподарюється понад 2 тис. га перелогів. На охорону рослинного і тваринного світу річно витрачається майже 1 млрд злотих. В останньому 5-річчі (до 1975) на охорону середовища в ПНР витрачено загалом 36 млрд злотих. Крім державних установ і наукових дослідних центрів питанням охорони середовища займаються профспілкові організації, робітничі ради та інші суспільні організації. Все ширше розгортається заходи проти куріння тютюну.

Останнім часом в нашій країні широку діяльність розгортає Ліга охорони природи, в рядах якої є понад 1 млн членів. У світі діє Міжнародна унія охорони природи та її ресурсів (Union Internationale pour la Conservation de la Natur et de res Ressources). Обов'язком кожного громадянина нашої країни та усієї землі є піклування за чисте повітря, чисту воду, тишу й вкрити зеленню землю.

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Лікарські рослини містять у собі одну або кілька діючих речовин, які мають цілющі властивості. Ці речовини бувають розміщені по всій рослині або в певних її органах тобто в коренях, листях, квітках і насінні. Якщо використовується вся рослина, її збирають на початку цвітіння. В цей самий час збирають рослини, від яких вживається надземна частина — трава. Виняток становить підбіл, листя в якого росте після цвітіння. Корені та бульби заготовляють восени, або ранньою весною до початку руху соків. Насіння і плоди збирають у період їх достигання. Виняток становить насіння болиголову плямистого, яке збирають ще зеленим. Кору збирають навесні під час руху соків у рослині. Надземні частини рослин слід збирати в суху погоду, як зійде роса. Кору з дуба здійснюють тільки з гілок шляхом кільцевих надрізків. Кору знімаємо зверху вниз. Сушити зілля слід на горищах, в сушарнях в спеціальних приміщеннях, але не на сонці. Через кілька років більшість зілля стає неякісним. Тому фармакологи вимагають щорічно свіжого зілля. Зілля не можна тримати у вогкому приміщенні. Приміщення треба добре провітрювати. Найкраще зілля зберігати в неопалюваній кімнаті. Сильно ароматичні рослини слід переховувати окремо. Упакування повинно бути відповідне для окремих рослин.

Кривавник — *krwawnik pospolity*

Цвіте з другої половини травня до кінця літа. Квітки його збирають під час цвітіння, а листя наприкінці квітня і в травні. Рослина поліпшує травлення, припиняє кровотечу, сприяє обмінові речовин. Чай з листя кривавника або деревію п'ють при геморою, чиряках і малому місячному. Доза 300 г на 1 л. води. Сік з листя деревію, по 3 чайні ложки на день, приймають для посилення апетиту, поліпшення обміну речовин, при хворобі печінки та жіночих хворобах. Сік з листя свіжого деревію кладуть на свіжі рани, щоб затримати кровотечу. Він сприяє загоюванню ран.

Зимою це саме значення має напар квіток деревію з домішкою 1/3 квіток ромашки, в цьому ж напарі добре мити жінкам лице.

Реп'яшник, парило звичайне — *rzepik pospolity*

Вживається як шлунковий засіб: 1 ложка трави на одну склянку кип'ятку. Таким же напаром можна полоскати горло і хворі ясна.

Приворотень звичайний — *przewrotnik pospolity*

Збирають, зрізуючи рослини, під час цвітіння. На організм людини діє як в'язуче, відхаркувальне, поліпшує обмін речовин. Народна медицина вживає траву на нетравлення шлунка, при здутті кишечника, при катарах дихальних шляхів як відхаркувальний засіб. 30 г трави на 1 л вина. Пити по 3—5 чарок на день.

Алтей лікарський — *ślaz lekarski*

Збирають влітку квітки і листя, а восени, коли припиниться рух соків і стебла відмирають, виколюють корені. Корені миють, ріжуть і сушать. Очищати від кори не треба. Зілля стосується в науковій медицині як відхаркувальне. Замість квіток алтею можна вживати листя, хоч корінь кращий. З 20 г квіток чи листя роблять у 1 л води напар, який п'ють по 4 склянки на день. З 10 г кореня на 1 л води роблять відвар і п'ють по 2 склянки на день. Квітки можна змішувати з льняним сім'ям по 5 г кожного. Зовнішньо відвар з алтейного кореня та відвар з квіток вживають для промивання очей при запаленні.

Дудник лісовий — dzięgiel leśny

Збирають кореневища з коренями, викопуючи їх навесні. Восени збирають насіння. На організм діє сечогінно, вітрогінно. Вживають у народі на травлення шлунка, при млявому відходженні сечі, при затримуванні сечі. Напар 20 г на 1 л води. Крапля соку з кореневища введена в дупло зуба заспокоює біль. Цього ж досягають жуванням кореня дудника.

Полин гіркий — piołun

Полин зміцнює шлунок, виганяє круглих глистів, затримує понос. Полин вживають у порошках, настої на спирті або горілці і відварі для побудження травного процесу, а також на вітрогонність. При кольках у печінці п'ють відвар з листків полину і шалвії та ягід ялівцю (4 столові ложки на 1 л води). П'ють по 3 склянки на день.

Нагідка лікарська — nagietka

Має вона властивості обмежувати запалення. Вживають при хворобах печінки, селезінки, рахіті та спазмах шлунка. П'ють напар (40 г на 1 л води). Парити в закритій посудині всю ніч. Приймають 3 склянки напару протягом дня. Зовнішню нагідки стосують під час формування нариву в груді матері у суміші з листками полину та листків квітучої блекоти.

Суниця — poziomka

На організм діє сечогінно, поліпшує обмін речовин. Суниця рекомендується їсти при хворобах нирок, каменях нирок, при хворій печінці і жовчних трактах, а також при всіх катарах шлунка і при хворобах селезінки. Напар з листків суниці 50 г на 1 л води вживають при висипках, прищах, лишаях, подагрі, гемороєю, катарі товстих кишок тощо. Можна пити чай з напару листя суниці, або сушених ягід. Добре їсти свіжі ягоди суниці, стільки скільки можна протягом усього сезону.

Звіробій звичайний — dziurawiec pospolity

Вживають при лікуванні кам'яної хвороби печінки, сечового міхура, ряді жіночих хвороб, хвороб легенів, наривів, чиряків тощо, його подають у різних сумішах.

Волоський горіх — orzech włoski

Чай з листків волоського горіха (50 г на 1 л води) п'ють при різних хворобах шкіри, при венеричних хворобах, глистах, при катарах шлунково-кишкового тракту.

Яловець звичайний — jałowiec

Має він сечогінне діяння. Ягоди збирають восени. Відвар з ягід п'ють при всіх захворюваннях нирок (5 г на 1 склянку води). Зовнішню роблять ванни при ревматичних болях. При лікуванні нирок вживати яловець у невеликих кількостях. Хворим печінкою рекомендують жувати ягоди ялівця. Ялівцеву спиртову настойку вживають для витрання при ревматизмі і подагричних запаленнях з опухами. При болях у вусі вкладають в нього вату, зволожену ялівцевим спиртом і старанно вижату.

Рум'янок — gumianek pospolity

Квітки рум'янку діють вітрогінно, заспокоюють болі. З настоєм квіток

рум'янку змішаного з кухонною сіллю (200 г на 10 л води) роблять ванни при подагричних опухах рук і ніг.

М'ята холодна — mięta pieprzowa

М'ята поліпшує травлення, зменшує нудоту. Її вживають (листя) для лікування серцевих хвороб.

Бобівник трилистий — bobrek trójlistny

Листя бобівника збирають у суху сонячну погоду навесні та влітку. Зілля збуджує апетит, сприяє виділованні травних соків. П'ють напар 5—10 г на 1 склянку води. Бобівник поліпшує загальний стан хворого.

Зозулиця-орхідея — storczyk

Приймають відвар, 3—10 г бульб зозулиця на 180 г води, при поносах, катарі товстих кишків і при катарі сечового міхура. Відвар готують так: потрібну дозу порошку збовтують в 10 частинах холодної перевареної води, потім додають 90 частин киплячої води і знову збовтують, поки не одержать густувату, одноманітну, безбарвну і трохи прозору емульсію.

Материнка звичайна — lebiodka pospolita

Верхівки стебел і гілок збирають і сушать, а потім протирають крізь решето. Настій п'ють при хворобах шлунка, кишечника, горла при простуді, а також при різних жіночих хворобах, особливо маткових. Доза 30 г на 1 л кип'ятку. Пити по півсклянки тричі на добу.

Спориш звичайний — sporysz

Стосують при хворобах нирок, печінки, катарах шлунка, поносах, при катарі сечового міхура, при ранах. Споришем лікують жовчні камені, ниркові кольки, камені сечового міхура у різних сумішах. Відвар із 15—40 г трави на 1 л води пити по 2—3 склянки на день.

Тереп — tarnia

Збирають корені, деревину, кору, квітки, плоди. Квітки застосовують як проносний засіб, ягоди як в'яжучий, корені і деревину, як потогінний, кору — як жарознижуючий засіб.

Дика морква — marchew dzika (zwyczajna)

Збирають насіння у вересні. Порошок з насіння дикої моркви по 1 г пити три рази на день при нетравленні шлунка і як вітрогінне. Головною дикою морквою лікують нирково-кам'яну хворобу. Можна дику моркву пити як настій — 1 столова ложка насіння на 1 склянку кип'ятку. Напарюють цілу ніч, а вранці підігривають і п'ють гарячий по 3 склянки на день.

Ожина — jeżyna

Ожина відома як потогінний засіб. Народ лікує нею катар кишків, поноси з кров'ю. 3 чарки на день настою з листків ожини разом з квітками нагідки (2:1) п'ють на катар кишків. При недокрів'ї п'ють чай зі звіробою (3 ложки), квіток глухої білої кропиви (2 ложки) і 2 ложки ожини. Все це заливають кип'ятком і парять біля трьох годин. П'ють гаряче. Настій з листків ожини (50 г на 1 л кип'ятку) застосовують у вигляді приточок при запаленні шкіри, при екземі, а також для полоскання рота і горла.

Верба — wierzba

В народній медицині стосують кору верби, яку збирають з тонких

гілок. Її вживають як кровоспинний і сечогінний засіб. 40 г сухої кори на 1 л води. Порошком з вербової кори посипають кровотечні рани. Пил такого порошку втягають у ніс, коли йде з носа кров і лягають у ліжку без подушки під голову.

Чорна бузина — bez czarna

Квітки бузини вживають як потогінний і жарознижуючий засіб, а також сечогінний і кровоспинний. При простудах п'ють по 3 склянки на день настій з квіток бузини в дозі 20 г на 1 л води. При цьому рекомендується лежати в ліжку. Цей самий чай п'ють при подагрі та ревматизмі.

Мати й мачуха-підбіл — podbiał

Збирають квітки раною весною, а молоді листки за 2—3 тижні після того, як обсіменяться кошики. Настій листків з квітками стосується при різних грудних і легневих хворобах, при катарі сечового міхура.

Чорниця — czarne jagody

Збирають дозрілі ягоди, а листки під час цвітіння. Ягоди свіжі, сушені та засипані цукром вживають при нетравленні шлунка і при поносах. Хворим на катар шлунка рекомендується їсти чорницю з ягодами суниць.

Хміль — chmiel

Шишки хмелю вживають при запаленні нирок і при подразненні сечового міхура. 20 г на 1 л кип'ятку. П'ють три рази на день.

Хвощ польовий — skrzyp polny

П'ють при хворобах нирок і сечового міхура. 30 г сухого хвоща на склянку води. Пити по 2—3 склянки на день. При смердючому диханні втягають у ніздрі і полощуть рот водним настоєм з хвоща — 2 столові ложки на 2 склянки води парять всю ніч.

Пирій повзучий — perz

Напар з кореневищ пирію (60 г на 1 л кип'ятку) приймають при шлунково-кишкових захворюваннях, при жовчних і ниркових каменях, при всіх шкірних хворобах. При чиряках і наривах, що з'являються часто один за другим і по кілька в різних місцях на тілі, приймають протягом 3—4 тижнів щодня по 3 склянки міцного напару кореневищ пирію.

Овес — owies

Чай і відвар з вівсяної соломи п'ють як потогінний, вітрогінний, сечогінний та жарознижуючий засіб. Ванни з відвару вівсяної соломи роблять для рахітичних і золотушних дітей. Ванни з відвару вівсяної соломи роблять при потінні ніг (15—20 хвилинні щоденні ванни). При каменях нирок роблять з міцного відвару вівсяної соломи гарячі компреси і припарки на ділянку нирок як засіб, що розігріває і розширює сечоводи, полегшує проходження каменів.

Смородина чорна — czarna porzeczka

Напар з молодих листків чорної смородини в різних дозах п'ють при простуді, при хворобах сечового міхура і при ниркових каменях як сечогінний засіб, а також при ревматизмі та болях у суглобах. Соком з ягід чорної смородини і сиропом на цукрі лікують хвороби горла, хрип, коклюш. При хворобах кишечника сік з ягід по 2—3 чарки п'ють 3 рази на день. Ягоди чорної смородини як свіжі, так і сухі, а також розтерті з цукром стосують в тих же випадках, що й листя.

Вказані та інші лікарські рослини можна збирати самому на продаж або для себе. Можна також купити в крамницях «Гербаполь» або в аптеках. При стосованні добре порадитися лікаря.

Бібліографія:

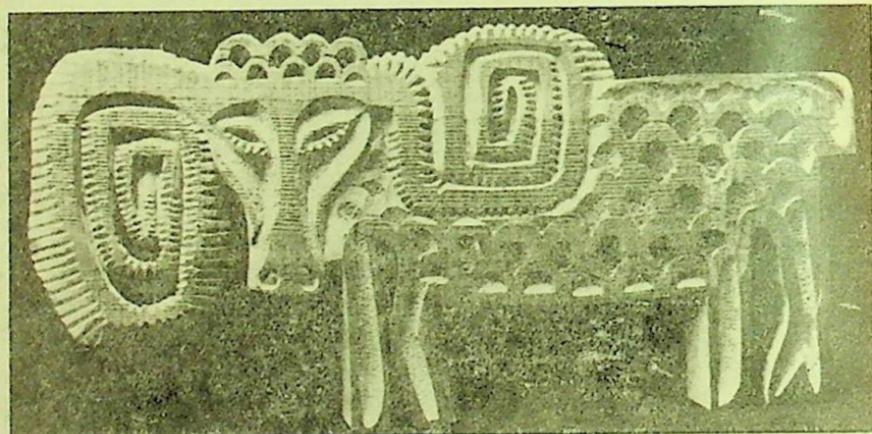
- М. І. Носаль, Лікарські рослини і способи їх застосування в народі. К., 1965.
 Ф. І. Мамчур, Лікування сечокам'яної хвороби травами. К., 1974.
 В. Кархут, Ліки навколо нас. К., 1975.
 J. Muszyński, Ziołolecznictwo i leki roślinne. W., 1954.
 J. Kwasniewska, J. Skulimowski, H. Tulimowicz, Poradnik zbieracza ziół. W., 1956.

З М І С Т

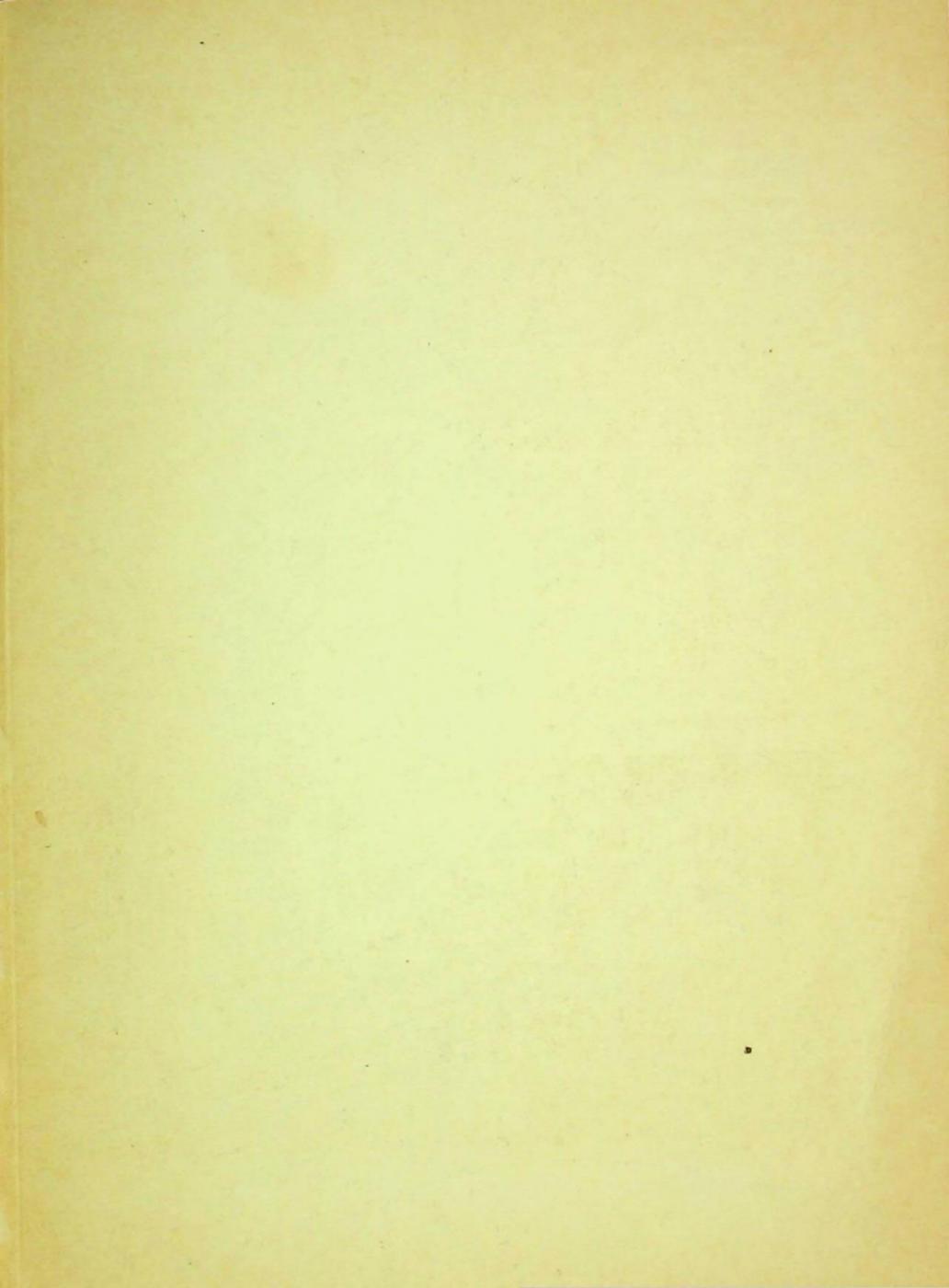
Календарна частина	4—27	В. Кульчицький: Короткий літопис України	101
У НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ		Б. Кульчицький: Відновлення гетьманства на Україні	104
З доповіді Едварда Герєка на VII з'їзді ПОРП	28	С.З.: Из записок Павла Алеппського	107
Члени Політбюро ЦК ПОРП	31	Зустріч патріарха з гетьманом	108
Склад Державної Ради ПНР	31	Г.Б.: Мир — справа всіх і кожного	110
Президія Сейму Народної Польщі	32	В. Клімчак: За патріотичну поставу громадян	114
Склад Уряду ПНР	32		
ПНР на світовій арені	33	ЮВІЛЕЇ	
М. Задорожний: Україніка в Познанському етнографічному музеї	35	Н. Ротач: Василь Гоголь-Яновський	116
В. Мокрий: Практичний курс української мови	38	А. Вігорний: Осип Бодянский	119
VI з'їзд УСКТ	42	Н.Р.: Микола Дмитрієв	122
Постанова VI з'їзду УСКТ	42	А. Житкевич: Микола Леонтович	124
М. Вербовий: Праця з наймолодшими	45	Я. Коваль: Олена Кульчицька	127
П. Кремінський: Христина Кічорівська-Віора	49	Т. Тарнавська-Мицевич: Іван Бурячок	134
С. Холмшак: Євгенія Іваник	49	Ф. Неуважний: Сергій Маслов	135
В. Погорецький: Хроніка важливіших подій УСКТ 1975 року	51	Р. Скалій: Леся Курбас	137
З афоризмів М. Рильського	53	М. Ширба: Віталій Примаков	141
		М. Королько: Юрій Коцюбинський	145
		Т. Демчук: Мар'ян Крушельницький	148
РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 60 РОКІВ		М. Білинська: Філарет Колесса	152
С.З.: Встановлення радянської влади на Україні	54	Я. Жишкевич: Ірина Вільде	155
М. Ширба: Червоне козацтво	56	Я. Матвійшин: Юрій Митропольський	158
А. Починайло: Українська радянська механіка	62	А.В.: Ян Чечот	162
А. Бауер: Школа українських кібернетиків	66	А. Верб: Казімеж Владислав Вуйціцький	164
Л. Кисельова: Державний симфонічний оркестр	69	А.С.: Северин Узделя	166
І. Красовський: З життя лемків на Україні	71	М. Гресько: Ежен Гльвік	168
Ф.Т.: Видатні публікації на Радянській Україні (1960—1975)	75	М. Гресько: Луї Арагон	169
		НАЗКА	
ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ		М. Балій: Лексикон Памви Беринди	171
М. Ширба: Жовтнева революція	79	Г. Нудьга: Ідея свободи в українському поетичному епосі	174
В. Кульчицький: Декларація прав народів Росії	86	М. Лєсів: Словник Бориса Грінченка	177
Ф. Неуважний: Всеукраїнська спілка пролетарських письменників	88	М. Запорожець: Дбаймо про чистоту і красу рідної мови	180
М. Гамрецький: Українське наукове товариство в Києві	91	С. Кузьменко: До заснування фізичної хімії на Україні	184
Т. Демчук: Перший стаціонарний театр у Києві	92	А.С.: Матеріали до бібліографії	187
В.К.: Чигиринська змова	95	ЛІТЕРАТУРА	
В. Кульчицький: Повстання бузьких козаків	96	N. Styka: Ukraina; Bohdan Chmielnicki	188
А. Вігорний: За свободу південних слов'ян	97	В. Броневський: Півість про життя й смерть Кароля Вальтера Свєрчевського	189

В. Броневський: Вітряки; Сонце-захід	190	ДІТЯМ	
Л. Стафф: Повернення	190	В. Броневський: Поклін Жовтневій революції	212
С. Р. Добровольський: Пізні квіти; Краса та правда; ххх	190	В. Броневський: У садочку Зосі; Літак; Пожежа	213
Л. Стафф: Коваль; Хвилина; ххх; Чи зроду	191	А. Більчук: Друзі з Романова	213
С. Р. Добровольський: Відповідь Ю. Озга-Михальський: Дніпро	192	Ф. Самойлович: Потрібний; Конструктори; Сусід вишен; Завидько; Тісно	216
Я. Івашевич: Дочки Ярослава Мудрого	192	І. Златокудр: В зоопарку; Осінній ліс	216
А. Верба: Сержант Михайло Черніга	193	П. Галицький: Найцінніший скарб	217
М. Щирба: Українські революційні пісні на вулицях Люблина	195	А. Більчук: Непланована мандрівка	220
Т. Демчук: Мій флірт з Мельпоменою	197	СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО	
Я. Гудемчук: Над картою; Мені і досі; Голос вітчизни	200	І. Матвійчина: Дбаймо про високі врожаї помідорів	223
Н. Стіка: Чекаю крил своїх	201	І. Врещоно: Основні правила одержання доброякісного молока	226
С. Самохваленко: Щастя	201	І. Врещоно: М'ясна відгодівля молодняка великої рогатої худоби без зарат зернових концентратів і комбікормів	228
І. Златокудр: ххх	201	І. Врещоно: Декоризація — позбавлення худоби рогів	229
І. Златокудр: ххх	202	П. Дзюжинський: Пенсії та ренти за господарство	230
С. Колесар: Оргія задрощів; Про Стефанку; ххх; ххх	202	Спеціалізація в сільському господарстві	232
К. Куцюк-Кочинський: Варшава в огні; В дзеркалі неба	202	За охорону натурального середовища	233
К. Куцюк-Кочинський: Поклін Кобзарю	203	Лікарські рослини	235
З української народної творчості: Wiosna idzie; Gospodarzu władczo; Sen chodzi se po wloszczyźnie; Hej, na wzgórzach tam żęncy zna	203	Зміст	239
Deszczuk, deszczuk; Myśli, дума, Ukraina; Plac mójców kijowskiх	204		
Р. Hrabowski: Nie wam przynoszę	204		
Р. Kulisz: Do kobzy	205		
К. Zinowjew: O żęncach	205		
W. Pidpaluj: Zurawie	205		
T. Szewczenko: Dniepr	205		
І. Hivński: Słońce	206		
М. Dołęga: Roger Bacon	206		
З. Румель: Волинь	206		
В. Одьгонич: Мовчання	207		
З афоризмів М. Рильського	211		

Kalendarz ukraiński na 1977 rok. Wydawca: Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Zarząd Główny, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa, tel. 41-23-51. Nakład 6500 egz. Cena 35 zł. Druk. Zakłady Graficzne „Tamka”, Zakład nr 1, ul. Tamka 3, 00-349 Warszawa. Zam. 11-0845. J-50

Р. Лах. «Баран». Різьба. 1970 р.

35 zł.

YGST